

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Siyaset Bilimi Bilim Dalı

**KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE CUMHURİYET HALK
PARTİSİ'NDE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ**

Bülend Ecevit PARLAR

Yüksek Lisans Tezi

Ankara,2010

**KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE CUMHURİYET HALK
PARTİSİ'NDE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ**

Bülend Ecevit PARLAR

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Siyaset Bilimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara,2010

KABUL VE ONAY

Bülend Ecevit PARLAR tarafından hazırlanan “KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE CHP’DE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ” başlıklı bu çalışma 23.06.2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ali ÇAĞLAR(Danışman)

Doç. Dr. Aylin ÖZMAN ERKMAN

Doç. Dr. Mete Kaan KAYNAR

Doç. Dr. Bican ŞAHİN

Yrd. Doç. Dr. Özlen ÇELEBİ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

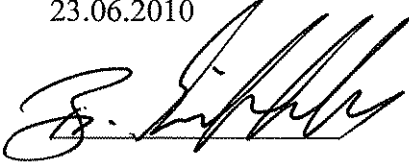
Prof. Dr. İrfan ÇAKIN
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun.....yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

23.06.2010

Bülend Ecevit PARLAR

ÖZET

PARLAR, Bülend Ecevit. *Kuruluşundan Günümüze Cumhuriyet Halk Partisi'nde Parti İçi Demokrasi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

Bu çalışmanın amacı, CHP'nin kuruluşundan başlayarak günümüze değin işleyişi, parti içi demokrasi anlayışı ve uygulamaları, ülkemizde demokratik rejimin işleyişine katkılarının kapsamlı bir şekilde incelenmesidir.

CHP kuruluşundan başlayarak halkın siyasete etkin katılımını amaç edinmiş bir siyasal parti olduğunu iddia etmiştir. Çalışma bulgularından görüldüğü üzere CHP'nin ilk örgütlenme basamağını ocak-bucak örgütleri oluşturmakta ve ocaklardan başlayan yapı partinin en üst kademelerine kadar uzanmaktadır. CHP ilk kurulduğu yıllarda döneminin özellikleri içerisinde bireyin siyasete katılımını ve ülke yönetiminde irade geliştirebilmesi yönünde gayret sarf etmiş ve özellikle CHP'nin 1947 yılında yapılan 7. Kurultayı sonrası parti içi görevlerin tamamı kongrelerde demokratik usullerle yapılan seçimlerle her kademededen yöneticiler, belli süreler dahilinde seçilerek oluşturulmuştur. CHP'nde milletvekili adaylarını 1947 sonrasında tamamen demokratik usullerle oluşturduğu yerel örgütler belirlemiştir. Milletvekili aday belirleme sürecinde 1947 yılında yapılan 7. Kurultayda Genel Merkeze % 30 kontenjan aday belirleme hakkı verilmekle beraber günümüze uzanan süreç içerisinde bu oran % 5'e kadar düşürülmüştür. Çalışmanın ilgili bölümlerden izlenebileceği üzere CHP önce parti içerisinde sonra ülkede, demokratik işleyişin yaşam bulması yolunda büyük mücadelelere girişmiş bir siyasal harekettir. Bu açıdan bakıldığında; dünün bilinmesi yarınların kurulmasında deneyim ve tecrübelerin uygulamaya aktarılması sonucunu doğuracaktır.

CHP Cumhuriyet Türkiye'sinin her döneminde etkin roller üstlenmiş bir siyasi kuruluştur. Sadece 1980-1991 yılları arasındaki dönemde faaliyet göstermemiş ancak bu dönemde de Cumhuriyet Halk Partisi'nden köklerini alan siyasi kuruluşlar CHP'nin boşluğunu doldurmak için faaliyet göstermiştir. CHP'nin 12 Eylül 1980

darbesi neticesinde siyasi faaliyetleri durdurulmuş, daha sonra darbecilerce kapatma kararı verilmiş, CHP'nin siyasi lideri (Genel Başkanı) ve üst düzey örgüt yöneticileri tutuklanmış ve 5-10 yıl gibi değişen sürelerle, siyasi faaliyetlerine yasaklar getirilmiştir. 12 Eylül 1980 sürecinde yalnızca örnek aldığımız CHP değil, ülkede faaliyet gösteren bütün siyasi partiler kapatılmış, bilgi arşivlerine ve ekonomik varlıklarına el konulmuş ve üst düzey yöneticileri yargılanmaları neticesinde çeşitli yaptırımlara ve siyasi yasaklara maruz kalmıştır. Bu dönemde demokrasi askıya alınmış ve bu baskıcı dönemin uyguladığı siyasi yasaklar uzunca bir süre devam etmiştir. 12 Eylül 1980 darbesine zemin oluşturan süreç içerisinde, örnek olarak seçtiğimiz CHP'nin iç işleyişi parti içi demokrasi uygulaması ve anayasal demokratik siyasal sistem içerisinde oluşturduğu rolü, öncelikle yakın siyasi tarihimiz açısından ve çalışmanın konusu açısından önem arz etmektedir. CHP parti içi demokrasinin uygulanması yönünden 1974'de uygulamaya koyduğu Tüzüğü ile en üst seviyeye ulaşmıştır. Çalışma neticesinde görüldüğü üzere, parti içi demokrasinin etkinliği yönünden günümüzde CHP işleyişi ve uygulamaları; 1974 Tüzüğü ile gelinen noktanın oldukça gerisindedir.

Anahtar Sözcükler:

Parti İçi Demokrasi, CHP, Bağımsızlık, Siyasi Parti, Kurultay

ABSTRACT

PARLAR, Bülend Ecevit. *The intraparty democracy in Republican People's Party from its foundation to today*. Master Thesis, Ankara, 2010

The target of this study, The functioning of CHP and Its tolerance, applications, on intraparty democracy and Its role in the constitutional, democratic, political, system has examined starting from its establishment till now.

CHP is a political party which aims that the attendance of the public to the politics effectively since its foundation. This is the master declare of CHP. The study foundations show that The first level of CHP's organization formed is sub-district organizations and the system that is begun with sub-district organizations and lengthens to the first level of the party. CHP, in its first foundation years, according to the characteristics of those years, it exerts in order to provide the attendance of the public to the politic and especially, after the 7th congress of CHP dated 1947, the directors from each level which is determined by the democratic elections were generated by voting within the frame of specific periods. After 1947, in CHP, the localized organizations are determined in order to regulate the nominees of parliamentarian totally in a democratic way. During the determination of parliamentarian nominee, in the 7th Congress dated 1947, although the right of determination of parliamentarian quota as 30 % was given to central office, it decreases to 5 % during the period until today. CHP, both in the country and in the party, is a political party in order to establish the democratic way. From this point of view, knowing the past results in the transmission of experiences to practice in order to have better future.

CHP is a political establishment that has taken effective roles in every period of the Republic of Turkey. It has not taken part in the political structure of Turkey between 1980 and 1991. But some political establishment that have taken their roots from

CHP have shown activity in order to close the gap stemming from the absence of CHP. The political activities of CHP had been banned because of the coup d'état of September 12, 1980. Then the party had been closed down by the people who launched the coup. The leader of the party and its top level executives had been arrested and their political activities had been prohibited for about 5 or 10 years. Not only CHP but also all the political parties before the coup d'état had been closed down. Their archives and assets had been confiscated. Their top level executives were exposed to several sanctions and political restrictions. In this period democracy was suspended and the political restrictions had continued for a long period. The inner functioning of CHP on intraparty democracy and its role in the constitutional, democratic, political system is important in terms of our contemporary political history and subject of study. CHP came on the highest level on intraparty democracy, after 1974. On the result of study, nowadays CHP isn't democratic on party functioning, as the period of CHP before 1980

Key Words:

Intraparty Democracy , CHP, Independence, Political Party , Congress

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ.....	xii
 BÖLÜM I	 1
ARAŞTIRMA BİLGİLERİ	1
1.1 ARAŞTIRMANIN AMACI, KONUSU VE KAPSAMI.....	1
1.1.1 Çalışmanın Konusu	1
1.1.2 Çalışmanın Amacı ve Problemi.....	4
1.1.3 Çalışmanın Kapsam ve Sınırlılıkları	5
1.2 LİTERATÜR TARAMASI.....	7
1.3 ARAŞTIRMANIN METODU	10
 BÖLÜM II.....	 13
TEMEL KAVRAMLAR.....	13
2.1. SİYASİ LİDER.....	13
2.2. SİYASAL ELİT	15
2.3. SİYASİ PARTİ	19
2.4. PARTİ DİSİPLİNİ.....	29
2.5. PARLAMENTER REJİM ve PARLAMENTER HÜKÜMET	32
2.6. DEMOKRASİ.....	35
2.7. PARTİ İÇİ DEMOKRASİ.....	37
2.8. MİLLİ EGEMENLİK VE MİLLİ İRADE	44
 BÖLÜM III	 46
TEK PARTİ DÖNEMİNDE CHP ve PARTİ İÇİ	
DEMOKRASİNİN GELİŞİMİ	46
3.1. MÜTAREKE DÖNEMİ ve İLK DİRENİŞ ÖRGÜTLERİ	47

3.1.1 Sivas Kongresi ve Anadolu Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu	49
3.1.2. Anadolu Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Nizamnamesi: CHP'nin 1. Tüzüğü	50
3.1.3.A-RMHC'nin 1923 Seçim Beyannamesi, Cumhuriyet Halk Fırkası ve Cumhuriyet'in Kuruluşu	56
3.1.4 1927'de Yenilenen Tüzük, Halk Kongrelerinden Başlayan Örgütlenme Modeli: Cumhuriyetçi, Halkçı, Milliyetçi, CHF	59
3.1.5. Altı İlke ve Daha Demokratik Yeni Tüzük, CHP 3. Kurultay Tutanağından, Kurultay İşleyişi	69
3.1.6.Yaşanan Çok Parti Denemeleri, Karşı Devrim Tehlikesi, CHP-Devlet Kaynaşması, Ebedi Şef Atatürk, Milli Şef İnönü	91
3.1.7.Demokratikleşme Yönünde Atılan İlk Adımlar: Parti İçi Seçimlerde Gizli Oy Açık Sayım İlkesi, Kararlara Muhalif Şerhi Koyma Hakkı ve TBMM'de Müstakil Grup	97

BÖLÜM IV 102

ÇOK PARTİLİ SİYASAL YAŞAMDA CHP ve PARTİ İÇİ DEMOKRASİ 102

4.1.CHP'NİN ÇOK PARTİLİ YAŞAMA HAZIRLIK ÇALIŞMALARI ve ÇOK PARTİLİ SİSTEMDE DEMOKRASİ MÜCADELESİ	102
4.1.1. 1946 Seçimleri: Türkiye'de Genel Oya Dayalı, Çok Partili İlk Seçim	105
4.1.2.7.Kurultay: Parti İçi Demokrasinin Hayat Bulduğu Demokratikleşme Kurultayı, Parti Divanı Seçimlerinde Yarışan 18 Liste	110
4.1.3.1950 Seçimleri: CHP Demokrasinin Gereği Olarak Muhalefet Görevini Üstleniyor	116
4.1.4. Kurultayda Seçilen Genel Sekreter, Genişletilen Parti Meclisi, Yerel Örgütlerce Adayların Saptanması ve Parti İçi Demokrasi Açısından Gelişmeler	117
4.1.5 CHP'nin İkinci Yenilgisi 1954 Seçimleri, Parti İçinde Yenileşme Çabaları ve Diğer Muhalif Partilerle İşbirliği	122
4.1.6. Güçlenen CHP ve 1957 Seçimleri Sonrasında Ortaya Konan İlk Hedefler ve Temel Hedefler Beyannameleri	126
4.1.7. Yeniden CHP İktidarı, Başbakan İsmet İnönü ve Parti İçi Demokrasi Açısından Gelişmeler	133
4.1.8.Parti İçi Demokrasinin Kazanımları Sonucu, Ortanın Solu Hareketi ve Liderliğe Giden Yolda Bülent Ecevit	138

4.1.9. 5. Olağanüstü Kurultay: Parti Meclisi Çalışmalarının Güven Oyuna Sunulması ve İnönü'nün Genel Başkanlıktan İstifası	154
4.1.10. 1973 Seçimleri: Yeni Lider, Yeni Kadro, İlerici Fikirler.....	160
4.1.11. 1974 Tüzük Kurultayı: CHP'nin Tarihinde Parti İçi Demokrasinin İşleyişi Açısından Geldiği En Üst Nokta	162
4.1.12. 5'ler Olayı: CHP Merkez Yönetim Kurulunda Çıkan Anlaşmazlık.....	171
4.1.13. 23. Kurultay: Parti İçi Demokrasi Açısından Bir Geri Adım: Parti Meclisi ve Merkez Yönetim Kurulu Uygulaması Kaldırıldı.....	173
4.1.14. 1977 Seçimleri: CHP'nin Çok Partili Döneme Girildikten Sonra Günümüze Değin Ulaştığı En Yüksek Oy Oranı	177
4.1.15. 12 Eylül Darbesi Öncesinde, Parti İçi Demokrasinin Etkin Kılınması yolunda Son CHP Kurultaylarında Verilen Mücadeleler .	182
4.2. 1980 SONRASI VE YENİDEN CHP	185
4.2.1 CHP'nin Yeniden Açılışı, Birleşen Sol ve Günümüze Uzanan CHP.	190

BÖLÜM V 194

PARTİ İÇİ DEMOKRASİNİN HUKUKSAL ÇERÇEVESİ, DÖNEMSEL OLARAK ADAY BELİRLEME UYGULAMALARI ve CHP ÖRGÜT İŞLEYİŞİNİN KARŞILAŞTIRMASI 194

5.1. TC ANAYASALARI'NIN SİYASİ PARTİLER, SEÇME ve SEÇİLME HAKLARI İLE İLGİLİ MADDELERİ	194
5.2. SEÇİM KANUNLARI ve SEÇİMLERİN YAPILIŞ ESASLARININ GELİŞİMİ	204
5.3. SİYASİ PARTİLER KANUNLARI'NIN, SİYASİ PARTİLERİN İŞLEYİŞLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	208
5.4. SİYASİ PARTİLERİN MİLLETVEKİLİ ADAYLARINI BELİRLEME YÖNTEM ve UYGULAMALARI	212
5.4.1. Tek Parti Dönemi Uygulamaları	214
5.4.2. Çok Partili Dönemde CHP Aday Belirleme Uygulamaları....	214
5.4.3. 1980 Sonrası Dönemde CHP Uygulamaları.....	215
5.5. CHP ÖRGÜT UYGULAMALARI.....	216
5.5.1. CHP Örgütünün Oluşması	216
5.5.2. Örgütte Parti İçi Demokrasi ve Örgüt İşleyişi Açısından 1977 Seçimleri ve 2007 Milletvekilleri Seçimlerinin Değerlendirilip Karşılaştırılması	219

BÖLÜM VI	227
GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇ	227
KAYNAKÇA	244
EKLER.....	253
Ek1: Mustafa Kemal Atatürk’ün Üçüncü Kurultay Açılış Konuşması	253
Ek2: CHP Genel Başkanı İsmet İnönü’nün CHP Üçüncü Kurultayında Yapmış Olduğu Konuşmanın Dahili Siyasetle İlgili Bölümü	255
Ek3: CHP Temel Hedefler Beyannamesi	259
Ek4: Osmancık Çeltik Ekicileri Nasıl Sömürülür?	260
ÖZGEÇMİŞ	265

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
A-RMHC	: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
AP	: Adalet Partisi
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	: Central Intelligence Agency
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
DP	: Demokrat Parti
DSP	: Demokratik Sol Parti
DTP	: Demokratik Türkiye Partisi
DYP	: Doğru Yol Partisi
FP	: Fazilet Partisi
GYK	: Genel Yönetim Kurulu
HP	: Hürriyet Partisi
MC	: Milliyetçi Cephe
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MP	: Millet Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
MYK	: Merkez Yönetim Kurulu
PTT	: Posta Telefon Telgraf İdaresi
RP	: Refah Partisi
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBP	: Türkiye Birlik Partisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TESAV	: Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
YTP	: Yeni Türkiye Partisi
YÖK	: Yüksek Öğrenim Kurumu

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Fotoğraf 1: Toplantı Çizelgesi	71
Fotoğraf 2: Cumhuriyet Gazetesi Üçüncü Kurultay Manşeti	71
Fotoğraf 3: CHP Üçüncü Kurultayı	88
Fotoğraf 4:C.H. Fırkası Umumi İdare Heyetinin 1 Haziran 1927 Tarihinden 30 Nisan 1931 Gazetesine Kadar Umumi Varidatı ve Sarfıyatı.....	89
Fotoğraf 5: Cumhuriyet Gazetesinden Dördüncü Kurultay	93
Fotoğraf 6: Cumhuriyet Gazetesinden Dördüncü Kurultay Görüntüleri	96
Fotoğraf 7: Cumhuriyet Gazetesinden Beşinci Kurultay.....	99
Fotoğraf 8: Cumhuriyet Gazetesi Manşetinden İkinci Olağanüstü Kurultay.....	104
Fotoğraf 9: 1946 Seçimleri	106
Fotoğraf 10: 1946 Seçimleri	108
Fotoğraf 11: CHP Yedinci Kurultayı.....	112
Fotoğraf 12: 1950 Seçimleri	118
Fotoğraf 13: 1950 Seçim Afişi.....	118
Fotoğraf 14: CHP 1957 Seçimleri	127
Fotoğraf 15: 1961 Seçimleri	134
Fotoğraf 16: 1965 Seçim Afişi	139
Fotoğraf 17: Beşinci Olağanüstü Kurultay	155
Fotoğraf 18: CHP Beşinci Olağanüstü Kongresi	156
Fotoğraf 19: Beşinci Olağanüstü Kurultay	156
Fotoğraf 20 :1977 Seçimleri Taksim Mitingi	179
Fotoğraf 21: CHP 1977 Seçim Afişi.....	180
Fotoğraf 22: 1977 Seçimleri	181

BÖLÜM I

ARAŞTIRMA BİLGİLERİ

1.1. ARAŞTIRMANIN AMACI, KONUSU ve KAPSAMI

Çalışmada CHP'nin kuruluşundan itibaren parti içi demokrasinin gelişimi irdelenmiştir. CHP, Türkiye'nin en eski siyasi partisidir ve günümüzde de siyasi faaliyetini sürdürmektedir. Bu açıdan bakıldığında CHP'de geçmiş dönemlerde parti içerisinde demokratik uygulamaların etkinliğini, günümüz CHP işleyişiyle karşılaştırılması yapılabilecektir. Çalışmada ilgili bölümlerde geçmişin CHP ve bugünün CHP arasında karşılaştırmalara gidilmiştir. Bu günkü CHP'nin geçmiş dönem uygulamalarından daha demokratik olup, olmadığı çalışmada ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu noktada dünün bilinmesi, bu günün değerlendirilerek, yarınların kurulmasında dayanak oluşturacağı düşünülmüştür.

1.1.1. Çalışmanın Konusu

Bu tez çalışmasının konusu genel olarak anayasal demokratik siyasal sistem içerisinde, siyasi partilerin kuruluşu, bireylerin siyasi partilere üye olarak katılımı, siyasi partilerin örgütlenmeleri, örgüt birimlerinin siyasi faaliyetlerini sürdürmekteki tutum ve davranışları açısından etken olan hukuk kuralları ve siyasi partilerin kendilerinin oluşturdukları tüzük, yönetmelik, çalışma yönergeleri gibi yazılı kuralların oluşturulması ve bu kuralların uygulanışında demokratik yönetim ilkelerinin etkenliğinin, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) özelinde araştırılmasıdır. Siyasi partilerde yazılı olmasa da uzun yıllar neticesinde tecrübelerle kazanılan veya ideolojik tercihlerinden kaynaklanabilen ve siyasi partilerin işleyişleri açısından etik kurallar bütününe oluşturan değerler de araştırmanın konusu gereği, örgüt içi demokratik yönetime etkisi açısından, CHP içerisinde incelenmiştir.

CHP'nin örgüt şemalarının belirlenmesi, siyasi parti örgütünün her biriminde, birim yöneticilerinin ve başkanlarının atanma ya da seçilme yöntemleri, atanmış ya da

seçilmiş birim yöneticilerinin, örgüt işleyişinin düzenlenmesi için sahip oldukları yetki, sorumluluk ve davranışları, örgüt içi demokratik işleyiş açısından değerlendirilmiştir. CHP'ne bireylerin üye olarak katılımının usul ve esasları, üyelerin parti içi seçimlerde seçme ve seçilme haklarını kullanabilmeleri, parti üyeleri arasından seçilen milletvekili genel seçimi adayları ve yerel yönetim seçimleri, adaylarını saptama usul ve yöntemlerinde demokratik işleyişin oluşup oluşmadığı incelenmiştir. Bir başka deyişle anayasal hukuk kuralları dahilinde ve siyasi parti örgüt içi yönetim kuralları çerçevesinde, siyasi parti üyelerinin, her düzeyde örgüt birimi yönetim kurulu ve başkanının oluşumundaki rollerinin neler olduğu ve oluşan örgütlü yapının, ülke genelinde genel ve yerel seçimlere adaylarını belirlerken, geliştirdiği seçme kriterlerinin demokratik işleyişi açısından incelenmiştir. Anayasal demokratik siyasal sistem içerisinde, CHP içerisindeki işleyişte siyasal haklar ve özgürlükler irdelenmiş ve CHP özelinde siyasi partilerin anayasal demokratik sisteme katkıları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Farklı anayasaların uygulandığı dönemler ele alınarak, Anayasanın, Siyasi Partiler Kanununun, CHP'nin örgütlenme yapısı üzerindeki etkileri de konumuz içerisinde ortaya konmaya çalışılmıştır. Anayasal demokratik siyasal sistem içerisinde, siyasi partilerin toplumu oluşturan bireylere, siyasete katılma yönünde ne derece etkin imkanlar sunduğu ve bu katılma neticesinde, toplumsal sorunlara ülke yönetiminde çözümler üreterek, demokratik siyasal sistemin işlerliğine katkıları çalışmamızda CHP özelinde ortaya konmaya çalışılmıştır.

Ülkemiz siyasi partiler ve siyasi parti tecrübeleri açısından, zengin bir kaynağa sahiptir. Bu nedenle, ülkemizin kuruluşundan günümüze, kurulan siyasi partilerin tümünün incelenebilmesi her açıdan imkan olanaklı gözükmemektedir. Çalışma CHP özelinde incelenmiştir. CHP, Cumhuriyet Türkiye'sinin en eski partisidir. CHP, Anadolu coğrafyasında oynanan, her türlü emperyalist oyunlara karşı, mücadele veren kadro tarafından, emperyalist işgalci devletlere karşı halkı ile bütünleşerek başarıya ulaştırdığı, ulusal kurtuluş savaşı mücadelesi neticesinde, bir devrim partisi olarak kurulmuştur. Tam bağımsızlık, halkçılık, ulusal egemenlik ilkeleriyle döneminde sömürü altında ezilen diğer ülkelere de örnek teşkil etmiştir. Çalışmada,

CHP'nin kuruluşundan başlayarak, günümüze değin işleyişi, parti içi ve dışı siyasal mücadeleleri, siyasi görüşleri ve uygulamaları kapsamlı bir şekilde incelenmiştir.

CHP Cumhuriyet Türkiye'sinin her döneminde etkin roller üstlenmiş bir siyasi kuruluştur. Sadece 1980-1991 yılları arasındaki dönemde faaliyet göstermemiş, ancak bu dönemde de Cumhuriyet Halk Partisi'nden köklerini alan siyasi kuruluşlar, CHP'nin boşluğunu doldurmak için faaliyet göstermiştir. CHP'nin 12 Eylül 1980 darbesi neticesinde siyasi faaliyetleri durdurulmuş, daha sonra kapatma kararı verilmiş, CHP'nin siyasi lideri (Genel Başkanı) ve üst düzey örgüt yöneticileri tutuklanmış ve 5-10 yıl gibi değişen sürelerle siyasi faaliyetlerine yasaklar getirilmiştir. 12 Eylül 1980 sürecinde yalnızca CHP değil, ülkede faaliyet gösteren bütün siyasi partiler kapatılmış, bilgi arşivlerine ve ekonomik varlıklarına el konulmuş ve üst düzey yöneticileri yargılanmaları neticesinde, çeşitli yaptırımlara ve siyasi yasaklara maruz kalmıştır. Bu dönemde demokrasi askıya alınmış ve bu baskıcı dönemin uyguladığı siyasi yasaklar uzunca bir süre devam etmiştir. 12 Eylül 1980 darbesine zemin oluşturan süreç içerisinde, kuruluşundan günümüze ele aldığımız CHP'nin iç işleyişi ve anayasal demokratik siyasal sistem içerisinde CHP'nin rolü, öncelikle yakın siyasi tarihimiz açısından ve çalışmamızın konusu açısından önem arz etmektedir. Darbe döneminin uyguladığı yasaklar ve yok etme çabaları amacına ulaşamamış, CHP siyasi yasakların kalkması ile 9 Eylül 1992 yılında, yeniden örgütlenmesi neticesinde, günümüzde de siyasi faaliyetine devam etmektedir. Bu açıdan bakıldığında dünün bilinmesi, yarınların kurulmasında deneyim ve tecrübelerin uygulamaya aktarılması sonucunu doğuracaktır.

Siyasi partilerin anayasal demokratik siyasal sistemin işleyişine katkıları, toplumun her kesimi tarafından artık bilinmektedir. Üzerinde çalışılacak 1980 öncesi dönem itibariyle, 1961 Anayasası ve onun temeli üzerine oluşturulan Siyasi Partiler Kanunu ve Seçim Kanunlarının yürürlükte olması nedeniyle, 12 Eylül 1980 darbesi neticesinde oluşturulan ve günümüzde uygulamada bulunan 1982 Anayasası, Siyasi Partiler Kanunu ve Seçim Kanunlarının demokratikliği yönünden karşılaştırılması da, konumuz içerisinde ele alınmıştır. CHP'nin iki farklı anayasal dönemdeki işleyişinin değerlendirmesi ve dönemler arası Türkiye'de ve Dünya'da, siyasal haklar ve özgürlükler yönündeki gelişmeler de dikkate alınarak karşılaştırılması yapılmıştır.

1.1.2. Çalışmanın Amacı ve Problemi

Tez çalışmasında amaç, anayasal demokratik siyasal sistem içerisinde, Siyasi Partiler Kanunu ve Seçim Kanunları çerçevesinde siyasi partilerin iç örgütlenmeleri, genel ve yerel seçimlere aday belirleme yöntemleri ve parti içi siyasal karar alma ve uygulamaları açısından, siyasi parti yapısı içerisinde demokratik bir işleyişin oluşup oluşmadığını CHP özelinde incelemektir. Çalışmada CHP'nin örgütsel yapısı ve incelenen dönem içindeki örgütsel işleyiş ayrıntılarıyla ortaya konmuştur. Demokratik yönetim ilkeleri, siyasal haklar ve özgürlükler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. CHP'nin, bağlı bulunduğu ideolojik ilkeleri bağlamında, örgütsel işleyiş yapısının, demokratikliğinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Daha anlaşılabilir bir dille belirtmek gerekirse, incelenen dönemler içerisinde, CHP üye tabanı için ezen ve ezilenin olmadığı, insanca hakça bir parti içi yönetimin sağlanabildiği ya da sağlanamadığının değerlendirilmesi çalışmanın amacı dahilindedir. Değerlendirme yapılırken, anayasaların uygulandıkları dönemlerin genel koşulları mutlaka dikkate alınacaktır. Yine CHP'nin, incelenen dönemleri içerisinde, örgüt üye tabanının ve halkın isteklerine, beklentilerine, cevap verip veremediğinin değerlendirilmesi de çalışmanın amaçları arasında yer almaktadır.

Çalışmada CHP özelinde yanıtlarının aranması amaçlanan sorulardan başlıcaları şöyledir: Siyasi partiler vasıtasıyla, anayasal demokratik siyasal sistemde halkımız ülke yönetimine katılabilmekte midir? Seçimler vasıtasıyla oylarını kullanmakla beraber, istek ve beklentilerini siyasi parti üst yönetimine iletebilmekte midir? Yapılan genel ve yerel seçimlerde, toplum seçme hakkını kullanırken, demokratik tercih hakkını mı kullanmaktadır ya da beklentilerine yanıt bulamadığı, isteklerini duyuramadığı siyasi partileri, cezalandırma yoluna mı gitmektedir? Siyasi partiler ülke yönetiminde ve parti içi yönetimde ideolojilerine, programlarına, seçim bildirgelerine bağlı kalmakta mıdır? Siyasi partilerin ülke geneline yayılmış olan örgüt birimlerinin çalışma usul ve esasları, göreve geliş yöntemleri nelerdir? Siyasi partiler, demokrasinin işleyiş sürecinde vasıta olma görevlerini yerine getirebilmekte midir? Siyasi partilerin, örgüt şemalarındaki yönetsel ve temsil organları nasıl belirlenmektedir? Siyasi partiler söylemde ayrışsa da, parti içi işleyiş ve

uygulamalar, parti dışı faaliyet ve uygulamalarında farklılaşmakta mı, yoksa birbirlerinin tıpa tıp aynısı mıdır? Siyasi partilerin iç işleyişlerini belirleyen kuralları kimler koymakta ve bu kurallar nasıl oluşmaktadır? Bu yapılara toplumu oluşturan bireyler özgürce katılabilmekte midir? Siyasi partilerin örgüt birimleri, atanmışlardan mı yoksa seçilmişlerden mi oluşmaktadır? Seçimle yapılıyor ise, uygulanan yöntemler demokratik midir? Siyaset, sadece siyaset adamlarına bırakılmayacak kadar önemli bir konu mudur? Demokratik siyasal sistem içerisinde derneklerin, vakıfların, sendikaların v.s siyasi partilerin işleyişlerine etkileri nelerdir? Siyasi partiler, toplumu harekete geçirme ve siyasal hareketliliği sağlama, halkın istek ve beklentilerini karşılamakta, yeterli performansı gösterebilmekte mi? Siyasi partiler, kurallarla mı, yoksa yöneticilerin keyfi kararlarıyla mı yönetilmektedir? Siyasi partilerin finansman kaynakları nereden sağlanmaktadır? Parti içi örgüt görevlendirmelerinde ve seçimlerde aday saptanmasında, ekonomik ve diğer baskı unsurları var mıdır? Siyasi partiler ülke sorunlarına duyarlı mıdır? Siyasi partiler dini, etnik ve yerel grupların etkisinde kalabilmekte midir? Parti içi görevlerde yükselme hangi kurallara göre olmaktadır? Örgüt çalışanlarının tabi tutulduğu bir ölçme ve değerlendirme sistemi oluşmuş mudur? Siyasi partilerin sıradan bir üyesi, parti içerisinde kendisini geliştirip kabul ettirerek, parti üst yönetimine katılabilmekte midir? Siyasi partilerde siyasi özgürlükleri korumak adına, siyasi özgürlükler kısıtlanmakta mıdır? Üyeler ve üst yönetim arasındaki iletişim kanalları açık bir şekilde işleyebilmekte midir? Ülkemizde 1924 Anayasası, 1961 Mayıs Anayasası ve 1982 Anayasası'nın demokrasi açısından, uygulandığı dönemin genel koşulları itibari ile siyasi partiler üstündeki etkileri nelerdir? İşte yanıtlanması gereken tüm bu sorular, çalışmamızın temel problemini oluşturmaktadır.

1.1.3. Çalışmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Çalışmanın amacı demokrasi tarihi veya demokrasi kuramlarının tartışılması değildir. Bu nedenle demokrasi kavramının derinlemesine bir incelemesine girilmemiştir. Çalışmada anayasal rejim ve hukuk kuralları içerisinde, demokrasinin siyasal sistem ve siyasi partilerin oluşumuna ve işleyişine sağladığı haklar ve CHP'nin demokratik

siyasal sisteme katkıları incelenmiş ve ağırlıklı olarak CHP'nin, örgüt yapısı ve faaliyetleri noktasında, demokratik kuralların işleyip işlemediği araştırılmıştır.

Araştırmada CHP'nin, yönetim ve karar süreçlerine kitlelerin katılma düzeyleri, yöntemleri, parti içerisinde siyasi haklar ve özgürlükler üzerine yapılan mücadeleler ve engellemeler, tarihsel sırası ile incelenmiş ve bu bağlamda, CHP'nin kuruluşundan başlanarak, kuruluşundaki siyasi tutumunu belirleyen Dokuz Umdesi, Dört Esası, Altı İlkesi ele alınarak daha sonraki dönemlerde geliştirdiği siyasi tutumu irdelenmiştir. Bu süreçte CHP'nin tüm kurultayları, seçim bildirgeleri, parti programları incelenmiştir. Örgütsel yapısını ve işleyişini görebilmek için de kuruluşundan günümüze oluşturulan tüzükler, yönetmelikler (üye yazım yönetmeliği, kongre yönetmeliği, aday belirleme yönetmeliği vs. gibi), örgüt şemaları incelenmiştir.

Çalışmada CHP'nin kuruluş dönemi, Cumhuriyetimizin kuruluşuyla özdeş olduğu için devletimizin ve CHP'nin, kuruluş dinamiklerinin iyi anlaşılabilmesi için 1919-1923 milli mücadele dönemi ve son Osmanlı Meclisi Mebusanı tarafından, 28 Ocak 1920 tarihinde kabul edilen Misak-ı Milli kararlarından başlanarak, Cumhuriyetin ilanına kadar olan siyasi dönem incelenmiş, daha sonra araştırmanın konusu açısından yoğunluğun arttığı, genel oy hakkının kabulü ve çok partili siyasal hayata geçiş sonrasında, 12 Eylül 1980 darbesine kadar olan dönem çalışmanın ağırlıklı olarak üzerinde duracağı bölüm olmuştur. Bu dönem içerisinde de, 1969-1973 dönemi ve içerisindeki 12 Mart 1971 Muhtırası'nın CHP'ye etkileri, daha sonrasında yaşanan İnönü – Ecevit çekişmesi, çalışmanın yoğunlukla incelenecek bölümü olacaktır. 12 Eylül 1980 ihtilali ve hazırladığı yeni Anayasa'dan sonrasında günümüze kadar olan dönemin gelişmeleri de, çalışmada ayrı bir bölümde incelenmiştir. Bu karşılaştırma yapılırken anayasanın uygulandığı dönemin genel koşulları içerisinde değerlendirmeler yapılmıştır. Yine konumuz açısından CHP'nin farklı anayasalar içindeki tutum ve işleyişi irdelenmiştir.

1.2. LİTERATÜR TARAMASI

Konuyla ilgili Yüksek Öğrenim Kurulu'nun, (YÖK) internet sitesindeki tez merkezi araştırma motorunda “parti içi demokrasi” ve “CHP” yazılarak araştırma yapıldığında, Parti içi demokrasi konusunda karşılaşılan araştırmaların kısaca içerikleri şöyledir; Murat Yanık “Parti İçi Demokrasi” adlı çalışmasında (Yanık,2002): Parti içi demokrasi konusunu genel olarak ele almış, Dünya ve Türkiye’de gelişimini işleyişinden örnekler vererek ortaya koymaya çalışmıştır. Saime Müjde Önal “Türkiye’de Parti İçi Demokrasi: AKP ve CHP Örneği” adlı çalışmasında (Önal,2004): Parti içi demokrasinin ülkemizde işleyişi açısından bir alt yapının oluşup oluşmadığını günümüzde iktidarda ve ana muhalefet konumunda bulunan partilerin işleyişlerini ele alarak ortaya koymaya çalışmış ve iki parti arasında parti içi demokrasinin işleyişinde üstünlükler noktasında bir karşılaştırmaya yer vermiştir. Rengül Ekizcioğlu da (Ekizcioğlu,2008), “Türkiye’de Parti İçi Demokrasinin Hukuksal Boyutları” adlı çalışmasında: Siyasi partilerin ve demokrasinin genel bir açıklaması verdikten sonra parti içi demokrasinin anlamı üzerinde durmuş, günümüzdeki görünümünü incelemiş ve sonuç olarak parti içi demokrasinin uygulamada ve hukuksal düzeyde istenen noktaya erişmediğini saptamış ve bu noktada gerekli hukuksal değişikliklerin bir an önce yapılması sonucuna varmıştır. Pelin Ayan “Otoriter Parti Yapılarını Kurumlaştırmak: Türkiye Örneği” adlı çalışmasında (Ayan,2009): Otoriter parti yapılarının mikro düzeyde etkilerini ve dinamizmini CHP, AKP ve DTP üzerinde, Karşıyaka, Ümraniye, Diyarbakır-Merkez, Tarsus, ilçelerini örneklem olarak incelemiş, otoriter parti örgütlerinin varsayıldığı gibi değişmez ve tek tip yapılardan mı meydana geldiğini? Eğer farklı yapılar söz konusu ise, bu değişime neden olan etkenlerin neler olduğunu? Böyle bir analizin parti içi demokrasinin gelişimini ve parti içi yönetim mekanizmaları ile ilgili ne tür teorik ve siyasi çıkarımlar ortaya koyduğunu? İrdelemiş ve sonuç olarak otoriter parti yapılarının zamana ve yere göre değişim gösteren dinamik ve çok türlü yapılar olduğunu, otoriter parti yapılarının, demokratik parti yapılarına geçiş olasılığının her zaman var olduğunu ortaya koymuştur. Nazife Söylemez de “CHP’nin 7. 8. ve 9. Genel Kurultayları” adlı çalışmasında (Söylemez,2008): Kurultayların siyasi partilerin yeniden yapılanmasını sağlayan,

önemli kararların alındığı kurumlar olduğunu belirterek, kurultayların siyasi partilerin hayatına yön verme noktasında nasıl bir etki yaptığını araştırmış ve bu amaçla CHP'nin 7. 8. ve 9. Kurultaylarını, ulusal basında yer almış haber ve fotoğrafları doğrultusunda bir portre oluşturma yoluna gitmiştir. Söylemez, çalışmasında inceleme altına aldığı CHP kurultaylarını, başta kurultay komisyon çalışmaları olmak üzere, yaşanan siyasi çekişme ve tartışmaları kurultayda yapılan seçimler noktasında kapsamlı bir şekilde ortaya koymuştur. Aslı Altun ise “Türkiye’de Tek Parti Döneminde CHP’nin örgütlenmesi” adlı çalışmasında (Altun,2006): Türkiye’de demokrasi anlayışının gelişimini incelemeyi amaçladığını belirterek; bu noktada Cumhuriyetin kuruluşuyla beraber var olan CHP’nin tarihsel gelişim sürecini irdelemiş ve CHP’nin geçirdiği örgütsel değişimin boyutunu ortaya koymaya çalışmıştır. Altun genel olarak siyasi partilerin bir tanımını verdikten sonra, siyasal parti tipolojileri üzerinde durmuş, tek parti sistemlerini açıklayarak CHP’nin kökenlerini ve ortaya çıkış dinamiklerini belirterek, tek parti döneminde ortaya koyduğu örgütsel gelişimini ve değişimini kurultaylar, siyasal mücadeleler ve siyasi uygulamaları noktasında ortaya koymaya çalışmıştır. YÖK’ün sitesinde CHP’nin ideolojisi üzerine yapılan belli başlı çalışmaların açılımları da şöyledir: Hasan Önkaş, “1980 Sonrası Türkiye’de Sosyal Demokrasi: CHP Örneği” adlı çalışmasında (Önkaş, 2006): CHP’nin ortanın solu ile başlayan süreçte 1970’li yıllarda demokratik sol ve sosyal demokrasi kurumlarıyla tanıştığını, 1970’li yılların ortalarında büyük bir performansla iktidar olduğunu, 1980 darbesi sonrası CHP’de hem yapısal hem de ideolojik sorunlar olduğunu belirterek, bugün CHP’de bir kimlik arayışı sorununun ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Oğuzhan Altuğ Kılıç “1946’dan 1950’ye geçişte CHP’nin İdeolojik Pozisyonunda Değişiklikler” adlı çalışmasında (Kılıç,2006): Siyasal parti ve parti sistemlerine kavram ve köken açısından fonksiyonlarını ortaya koyarak, siyasi parti tipolojileri ışığında ortaya koymuş ve CHP’nin tek parti dönemini, milli mücadele yıllarından itibaren ele alarak yapısal gelişimini açığa çıkarmaya çalışmış, çok partili yaşama geçişle yaşanan siyasal rejim değişikliği noktasında, CHP’nin altı ilkesini ele alarak geçirilen dönüşümü ortaya koymaya çalışmıştır. Halil İbrahim Çelebi “CHP’de Yeni Bir Meşruiyet Arayışı Olarak Ortanın Solu Söylemi” (Çelebi,2010) adlı çalışmasında: CHP’de ortanın solu söylemiyle yaşanan değişimi, Kemalist ideoloji ve halkçılık gibi olguları ele alarak,

parti içinde yaratmış olduğu hizipleşmeler ve parti dışında yaşanan tartışmaları kapsamlı bir şekilde ele almış; bu süreçte; CHP'nin kuruluşundan başlayarak çok partili yaşam dönemindeki iç çatışmaları ve parti dışında ortanın solcuları, Yön-Devrim Hareketi ve TİP arasında yaşanan tartışmaları ortaya koymaya çalışmıştır.

Görüldüğü üzere, CHP ile ilgili yapılan araştırmaların çoğu CHP'nin belirli bir dönemi ile ilgili ve CHP'nin siyasi açılımları üzerinde yoğunlaşmıştır, CHP üzerine rastladığımız konuya en yakın araştırma Suna Kili'nin yapmış olduğu, “1960-1975 döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler - Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme”(1976) adlı çalışmasıdır. Kili, çalışmasında: CHP'nin tarihsel gelişimini incelerken, partinin demokrasi ve modernleşme sorunlarını karşılama açısından verdiği performansını değerlendirmiştir. Yine Hikmet Bila'nın “1919-1979 CHP Tarihi” (1979) adlı çalışmasında: CHP'nin tarihsel akışı içerisinde kurultayları ve yaşanan parti içi olaylar irdelenmiştir. CHP'nin tüzükleri ile ilgili kapsamlı bir inceleme de, Aydın Erdoğan tarafından yapılmıştır. “CHP Tüzükleri Dünü Bugünü 1923-2000” (2000) adlı çalışmada; Erdoğan CHP'nin tüzüklerindeki gelişmeleri, değişimleri, hukuksal açıdan ve yapılan değişikliklerin parti çalışmalarına etkisi açısından değerlendirmiş ve partinin hukuksal gelişimi açısından güzel bir inceleme oluşturmaktadır. CHP açısından, tarihi akış içerisinde yaşanan önemli gelişmelerin ve olayların kahramanlarının isimlerinin saptanmaya çalışıldığı, Rahmi Kumaş'ın “CHP'nin Soyağacı”(1999) adlı çalışması da çalışma açısından önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Çalışma açısından önem taşıyan CHP'nin kendi yayınları ve kurultay tutanakları, seçim bildirgeleri, parti meclisi raporları vb. çalışmanın kaynakça bölümünde belirtilmiştir. CHP'nin konumuz açısından irdelenmesi sürecinde Turan Güneş'in, Hurşit Güneş tarafından derlenen “Türk Demokrasisinin Analizi”(2009) adlı çalışması temel bir dayanak oluşturmaktadır. Çalışmada Güneş; ülkemizde demokrasinin gelişiminin dayandığı temel toplumsal yapının, bir değerlendirmesini yaparak, özellikle genel oya geçişin Türk demokrasisi ve parlamenter demokrasi açısından, çok partili hayata etkilerini çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır. Yine, “Turan Güneş'in Siyasal Kavgaları”(2009) adlı Akın Simav tarafından kaleme alınan çalışmada: CHP içinde yaşanan olayların ve sonuçlarının izlenmesi açısından çok büyük önem taşımaktadır. Çalışmada Şeref

Bakışık'ın yaşadığı olayları ortaya koyarak, CHP'de gelişen siyasi olayları değerlendirdiği “CHP İle Bir Ömür” adlı çalışmasından da faydalanılmıştır. Çalışma açısından önem arz eden bir diğer kaynakta, Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı'nın (TESAV) yayınları olmuştur. Kaynakçada da belirttiğimiz bu yayınlardan, siyasi partiler, demokrasi, seçim sonuçları, seçim ve siyasi partiler yasaları, anayasa gibi konularda kapsamlı çalışmalar olduğu belirlenmiş ve çalışmanın konusu kapsamında faydalanılmıştır. Kaynakçada da belirtildiği üzere, Bülent Daver, Ahmet Taner Kışlalı, Maurice Duverger ve diğer siyaset bilimi çalışmalarında da konumuz açısından önemli noktalara rastlanılarak bu çalışmalara da araştırmanın oluşumunda yer verilmiş ve kaynakça bölümünde belirtilmiştir. CHP'nin özellikle 1972-1977 arası dönemindeki gelişmelerine ışık tutması açısından, Özgür İnsan Dergisi sayıları büyük önem arz etmektedir. Dergi'den ve makalelerinden, döneme ilişkin oldukça faydalı bilgiler ve tespitler elde edilmiştir. Kaynakça bölümünde görüleceği üzere CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in de CHP kurultayları ve diğer siyasi çalışmaları üzerine yayınladığı kitaplardan da faydalanılmıştır. Bu noktada Bülent Ecevit'in, tüm siyasi parti Genel Başkanlarının toplamından daha fazla yayına sahip olduğu görülmüştür.

1.3. ARAŞTIRMANIN METODU

Tez önerisinde belirtilen amaç ve problemler doğrultusunda yine belirtilen kapsam ve sınırlılıklar içerisinde, CHP'nin konumuz açısından incelemesi yapılmıştır. Çalışmada; CHP'nin genel oya geçiş süreci ve çok partili dönemin başlangıcından itibaren, 12 Eylül 1980 Darbesine kadar olan dönemi ağırlıklı olarak ele alınmış ve bu dönem içerisinde 1969-1973 dönemine ağırlık verilerek, 12 Mart 1971 Muhtırasından 12 Eylül 1980 Darbesine kadar olan dönemdeki siyasi gelişmeler konu açısından yoğun bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmanın yapılması aşamasına başlanırken konu ile ilgili yazılı kaynaklar taranmış, 12 Eylül darbesinin, CHP'nin bilgi arşivini yok etmesi nedeniyle TBMM arşivinden faydalanılmıştır. Özellikle dönemsel şartları ortaya koyması açısından, gazete ve dergi arşivlerinden faydalanılmıştır. CHP'nin en eski döneminden başlayarak üst düzey siyasi yöneticileriyle görüşmeler yapılmış, dönemleri ile ilgili konu kapsamındaki hatıraları

kayıt altına alınmıştır. Toparlanan hatıralar ve kendi gözlemlerimizden oluşan veriler, araştırmada birincil kaynakları oluşturmuştur. Araştırmada konu hakkında daha evvel yapılmış araştırmalar, yayınlar, kitaplar, makaleler, web siteleri vb. de ikincil kaynakları oluşturmaktadır. Araştırmanın gelişiminde hem birincil kaynaklar hem de ağırlıklı olarak ikincil kaynaklardan faydalanılmıştır. Araştırmanın gelişiminde birincil kaynakların saptanması ve tespiti büyük önem taşımakla birlikte ikincil kaynakların toplanabilmesi için başta CHP Kütüphanesi ve Meclis Kütüphanesi olmak üzere Milli Kütüphane ve diğer bazı özel kitaplıklar taranmıştır. Çalışmaya dayanak oluşturması açısından Hakimiyeti Milliye (Ulus) ve Cumhuriyet gazetelerinin 1931-1980 dönemi mikrofilm arşivi taranmıştır. Gazetelerin 1931 öncesi sayılarının Arap harfleriyle basılı olması nedeniyle 1931 sonrası dönem taranabilmiştir. Mikrofilm arşivinin taranması sırasında laboratuvar kullanımının sınırlı olması nedeniyle, Cumhuriyet gazetesi arşivi yoğunlukla taranmış ve Ulus gazetesi görsel olarak taranabilmiştir. Bahsettiğimiz gazetelerin seçilmesi iki gazetenin de Cumhuriyetimizin ilk yıllarından itibaren yayın hayatında olması nedeniyledir. Ulus gazetesinin CHP'nin resmi yayın organı olması ve yayın hayatına günümüze kadar devam etmemesi nedeniyle, Cumhuriyet gazetesinin sayıları arşivden bilgisayar ortamına dökülerek alınmış ve çalışmada temel dayanak olarak kullanılmıştır. CHP'nin kuruluşundan bugüne tüzükleri, programları, seçim bildirgeleri ve kurultay tutanakları da toplanmış ve çalışmanın şekillenmesinde ana esası teşkil etmiştir. Bu konuda 12 Eylül darbesinin yaptığı tahribat nedeniyle sadece kurultay tutanaklarının dahi bulunabilmesi, CHP'nin bünyesinde oluşturduğu kütüphane ve partililerin evlerinde özel kitaplıklarındaki belgeleri buraya taşıyabilmeleri neticesinde imkan dahilinde olmuş ancak 1980 öncesi pek çok belge örneğin il kongresi tutanakları, çalışma yönergeleri, kurulların konuşma tutanakları vs. darbecilerce imha edilmiştir. Kanımızca bu tarih karşısında işlenmiş bir suçtur. CHP'nin evrak arşivinin suçunun ne olduğu veya var olmasının, saklanması darbecilere ne gibi sakınca ve tehdit unsuru oluşturduğu meçhuldür. Konumuz ile ilgili veri toplanmasında özellikle son yıllar ile ilgili bölümlerde çeşitli internet sitelerinden de faydalanılmıştır. Toplanan veriler tarihsel akış içerisinde gruplandırılarak konu açısından tasnife tabii tutulmuş ve yapılan analizler neticesinde, araştırmanın ilgili alt başlıklarını teşkil etmiş ve bütünleştirerek

bölümler oluşturulmuş, verilerin değerlendirilmesi, bölümlenmesi ve bütünleştirilmesi neticesinde araştırma raporu oluşturulmuştur.

BÖLÜM II

TEMEL KAVRAMLAR

Çalışmanın bu bölümünde çalışmada yoğun bir şekilde üzerinde durulacak olan kavramların detaylı bir şekilde tanımlanmasına gidilmiştir. Kuruluşundan günümüze CHP’de parti içi demokrasinin gelişiminin incelendiği çalışmada başta parti içi demokrasi ve demokrasi kavramlarının bir genel tanımlamasın yapılması ihtiyacı doğmaktadır. Siyasi lider, siyasal elit, siyasi parti, parti disiplini, kavramları da konumuz açısından içerdiği önem ve konunun işlenişinde temel bakış açısının belirlenmesi için bu bölümde temel kavramlar arasında tanımlanmaya çalışılmıştır. Modern demokratik sistemin işleyişinin tanımlanabilmesi amacıyla parlamenter rejim ve parlamenter hükümet, milli egemenlik ve milli irade kavramlarının siyaset bilimi açısından genel bir şekilde tanımlanması da bu bölümde ele alınmıştır.

2.1. SİYASİ LİDER

Lider sözcüğünün anlamına Türk Dil Kurumu (TDK) Türkçe Sözlüğünden baktığımızda kelimenin İngilizce kökenli olduğu ve önder, şef anlamına geldiğini görmekteyiz. Önder kelimesine baktığımızda da ‘Büyük bir işte, bir topluluk davasında önde giden, ön ayak olan, kendine uyanları yöneten kimse’ tanımlamasını görmekteyiz. TDK’nin Türkçe Sözlüğünde lider, şef, önder kelimeleri anlamdaş olarak verilmiştir. Burada hemen belirtmekte fayda gördüğümüz bir konu reis kelimesinin çok defa halk arasında lider, önder, şef anlamında kabul edilmesinin yanlış olduğudur. Sözlük anlamında reis: Başkan ya da küçük gemi kaptanı olarak verilmektedir. Her siyasi partinin bir lideri mevcuttur.

Liderlik için çoğu kimse bilgili olmanın ve eğitilmiş olmanın şart olduğunu düşünür. Uygulamada pek çok bilim insanının günümüzde de ülkemizde örneklerine rastlandığı üzere siyasal olaylar karşısında yetersiz kaldığı görülmektedir. Buradan siyasi liderin başarısı için bilginin gereksizliği sonucuna varmak yanlış olur. Siyasi liderin başarısı için bilgi gerekli olmakla birlikte tek başına yeterli olmamaktadır.

Başarılı siyasi lider bilgi sahibi olmanın yanında hedefine yürümekte idealist, gayretli ve çalışkan olmalı olayları gerçekçi bir şekilde değerlendirerek uzak görüşlü, risk alabilen, sorumluluk sahibi ve sorumluluklarını taşıyabilecek güçlü bir karakter yapısına sahip olmalıdır. Tarihin akışına ve milletlerinin kaderine olumlu yönde etki edebilen başarılı siyasi liderler yukarıdaki saydığımız özellikleri bir araya getirebilen ve yukarıda saydıklarımıza ilave olarak daha birçok nitelik taşıyan önderlerdir. Siyasi olaylar siyasi liderleri siyasal karar alma noktasında çoğu zaman iyinin en iyisi ile değil de, kötü ile daha kötü ya da en kötü arasında seçim yapmaya zorlayabilmektedir. Siyasi lider böylesi bir durumda sorunun çözümünü sağlayacak en az kötü seçeneği bularak uygulayabilmelidir. Bunun için uzağı görüş bir siyasi lider için çok önemlidir. Siyasi liderler en az kötü araçları kullanarak toplumun barış, gönenc, özgürlük ve adalet içinde yaşamalarını başarı ile sağlayabildikleri ölçüde unutulmaz, kalıcı ve büyük olurlar. Bu noktada geçtiğimiz yüzyıla damgasını vuran Mustafa Kemal Atatürk'ün siyasal önderliğinin başarısı, büyüklüğü, tüm dünya tarafından kabul edilmiştir. Mustafa Kemal'in başarılı bir siyasal lider olarak benimsenmesindeki en önemli etken barışçılığı ve halkçılığıdır. Mustafa Kemal Yurt'ta ve Dünya'da savaşın ve sömürünün olmamasını savunmuştur. İslam düşünürlerinden Farabi lideri (reisi evvel) başkasından emir almayan kişi olarak nitelemiştir (Daver,1969:134). Farabi'ye göre liderin üzerinde başkası olamaz eğer olsaydı lider o olurdu. İslam toplumlarında liderler dayandıkları otoritenin kaynağını dinsel öğelerden ve geleneksel öğelerden oluşturmuştur. İslam toplumlarında siyasi lider çoğu zaman tanrının yeryüzündeki temsilcisi sayılmış ve mutlak itaat felsefesi (kula kul olmak) egemen olmuştur. Mustafa Kemal İslam toplumlarında bu inancı yıkan liderdir. O milletin kaderini yine milletin kendi iradesinin belirleyeceğini söyleyerek, egemenlik hakkının kayıtsız şartsız millette olduğunu ve milletin iradesinin üstünde dine ve geleneklere dayalı bir lider otoritesinin olamayacağını, siyasi liderlerin ve iktidarlarının Milletin Meclisinin yaratacağı hukuki kaynaklara, Anayasa'ya Kanunlara dayanarak otorite oluşturmasının yolunu açmıştır. Mustafa Kemal için meşru olan otorite dinden, geleneklerden değil, millet egemenliğinin yarattığı Anayasa ve Kanunlardan kaynaklanmaktadır. Mustafa Kemal siyasi lideri olduğu toplumu ümmetten millete taşıyabilmiş, hiçbir sınıf, cinsiyet, ırk, din ayrımı olmadan yurttaşlar arasında hukuksal eşitliği sağlamış ve Anadolu coğrafyasında

siyasal modernleşme yolunda ilerleyen, millet egemenliğine dayalı bağımsız bir devlet yaratarak bu noktada emperyalist devletlerin, dinin, geleneksel toplum yapısının sömürüsü altında olan tüm İslam ülkelerine ve diğer ülkelerin toplumlarına model oluşturmuştur.

2.2. SİYASAL ELİT

İlkel toplumlardan günümüze toplumsal yapının idare edenler ve edilenler şeklinde ayrıştığı gözlemlenmektedir. Bu ayrışmada öne çıkan temel etkenler zeka, bilgi, servet, silah, kuvvet vs. gibi sıralanabilir. Saydığımız etkenler ve diğer avantajları elde eden grubun toplumda ön plana geçtikleri ve hakim duruma geldikleri, buna karşılık çoğunluğu oluşturan toplum üyelerinin de saydığımız etken güçler ve çeşitli diğer etkenleri elinde bulunduran azınlık grubun toplumda yönetici duruma gelmelerine rıza gösterdikleri ve bu durumu kabullendikleri görülmektedir. Toplumda siyasal kararları oluşturma, siyasal iktidarı kullanma bakımından devlet mekanizması içerisinde öne çıkan gruba Siyasal Elit denilmektedir. Bu durum tarih boyunca pek çok siyasal bilimci tarafından siyasetin ana sorunu olarak gözlenmiş ve çeşitli açılardan bugün de tartışılmaktadır. Tarih boyunca siyaset bilimciler elit teorisiyle toplumda siyasal iktidarın kullanımı konusunda olanı ortaya koymaya çalışmakla beraber bazı siyaset bilimciler de elitizmin toplum yönetiminde en ideal model olduğunu öne sürmüşlerdir. Geçmişten günümüze monarşilerde, oligarşilerde, cumhuriyetlerde ve diğer hükümet şekillerinde idarenin küçük, dar bir grup elinde toplandığı ve devlet otoritesinin bu dar grup tarafından yönlendirildiği konusunda siyaset bilimciler ortak noktada buluşmaktadır. Demokrasilerde de çoğunluk toplumu idare edecek azınlığı seçmekte ve desteklemektedir ancak burada diktatörlük rejimlerinden farklı olarak bir seçme olgusu ve seçilmiş yönetici azınlığın da, çoğunluğa karşı Anayasa ve yasalar önünde sorumluluğa sahip olmasıdır. Münci Kapani Harold D. Lasswell'in demokratik elitizmin günümüzde en tanınmış temsilcilerinden olduğunu belirterek daha çok siyasal elit üzerinde durduğunu ve Lasswell'e göre bütün meselenin, Siyasal Elit'in yönetilen kitle karşısında çeşitli yollardan (seçim, referandum, yargı) sorumluluk ve hesap verme durumunun sağlanmış olmasında olduğunu belirtmektedir. Demokratik toplumun diktatörlük

rejimlerinden ayırt edici niteliği de kendini bu noktada göstermektedir (Kapani,1992:123). Kapani demokratik elit teorilerinin ortak noktalarını kısaca şöyle özetlemiştir:

- Yönetici azınlık açık bir nitelik taşır; başka deyişle toplumda iktidar mevkileri ilke olarak herkese açıktır.
- Siyasal elit grupları arasında bir yarışma vardır.
- Bu gruplardan biri halk tarafından seçilmek suretiyle iş başına gelir.
- Yönetici elit kendisini seçen halk karşısında sorumludur. Halka hesap vermek durumundadır. Bu noktalar, aslında her ikisi de birer elit yönetimi olan demokrasi ile otoriter rejimleri birbirinden ayırt etmeye yarayan ölçüler olarak kabul edilebilir (Kapani,1992:123).

Mehmet Turan, Siyasal Eliti tanımlarken bazı kişilerin siyasal iktidara diğerlerinden daha fazla sahip olduğunu, bu kişilerin de siyasal eliti oluşturduğunu belirtmektedir (Turan,1991:38). Turan yaptığı bu tanımlamanın toplumda iktidar dağılımı ile ilgili olduğunu belirterek, toplum bilminde iktidarı da; diğer bireyleri ve toplu karar alımını etkileme yeteneği olarak ifade etmektedir. Turan, siyasette çok etkin kişilerin dahi çoğu zaman kamu siyasetini doğrudan saptayamadıklarını belirterek doğrudan ve dolaylı etki ayırımına gitmiştir, buna göre: Son karara aktör A doğrudan katılıyorsa doğrudan etkisi vardır. Aktör A, aktör B’yi etkiler ve B bu etkilenmeyle belirli bir siyasetin seçimine karar verirse A’nın etkisi dolaylıdır. Aktör A, aktör B’yi etkiler ve B’nin seçtiği karara kendisi de katılırsa bu durumda aktör A’nın hem doğrudan hem de dolayısıyla etkisi olduğunu belirtmektedir (Turan,1991:40). Turan’ın bu açıklamalarının örnekleri çalışmada ortaya koyduğumuz CHP’nin giriştiği siyasi mücadelelerde açıklıkla gözlenebilmektedir. Turan, siyasette karar alma noktasındaki yöneticilerin, belirli bir karar alma durumunda diğer etkin aktörlerin ortaya koyabilecekleri etki ve tepkilerini dikkate alma zorunluluğundan da bahsederek Carl J. Frederick’in bu olaya “beklenen tepkiler” kuralı adını verdiğini belirtmektedir. Turan, siyasette tepkileri beklenen kişilerin etkilerini “zımni iktidar” olarak tanımlamakta, çok kez zımni iktidarın ortaya çıkmadığını (belirgin olmadığını) ve bu nedenle siyasal karar aşamasında yöneticinin zımni iktidarı bilmesinin son derece güç olduğunu belirterek, eğer siyasi karar alanlar bu güçlü kişilerin tepkilerini tahmin edemezlerse, bu kişilerin gerçek iktidalarını gösterebileceklerine değinmektedir. Turan bu konuyu ABD Senatosundaki senatörlerin Yüksek Mahkeme adayları

konusunda Başkan Nikson'un iki adayını reddetmesi ile örneklemektedir. Başkan burada senatörlerin tepkilerini (zımni iktidarı) tahmin edememiş ve senatörlerde gerçek iktidarlarını ortaya koymuştur (Turan,1991:39-40). Başka deyişle yukarıda tanımlamaya çalıştığımız zımni iktidar gerçek iktidara dönüşmüştür. Burada konu ile ilgili vereceğimiz bir örnekte 1953 yılında yapılan CHP 10. Kurultayında İsmet İnönü'nün tüzük değişikliği önerisinin Tüzük Komisyonunda komisyon üyeleri tarafından red edilmesidir. Burada da komisyon üyelerinin zımni iktidarı gerçek iktidara dönüşmüştür. Turan, zımni iktidarın, potansiyel iktidarla karıştırılmaması gerektiğini de vurgulayarak; potansiyel iktidarın kamu siyasetini etkileme yeteneğine sahip kişinin gerçek iktidarını kullanmaması durumu olarak tanımlamaktadır.

Bülent Daver'e göre: Demokratik teoride olsun, demokratik olmayan teorilerde olsun, liderin ve elitlerin görevi, kitleye, yönetilenlere hizmet etmektir. Daver bu uygulamada çoğu zaman lider ve elit grubunun kendi çıkarlarına çalıştığını, bunun sonucunun da yozlaşmış, soysuzlaşmış toplum ve siyasal bozulma olduğunu belirtmektedir (Daver,1969:136). Bu noktada Robert Michels'in Alman Sosyal Demokrat Partisi'ndeki incelemesi sonucunda vardığı çıkarımlar büyük önem taşımaktadır. Michels'in konu üzerine çıkardığı eserin adı: “Siyasi Partiler: Modern Demokrasi Oligarşik Eğilimler Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma”dır. Michels'in siyasi partilerde “Oligarşik Yönseme'nin Tunç Kanunu ” olarak bilinen teorisinin özünü “Demokratik örgütlerden söz etmek demek oligarşiden söz etmek demektir.” şeklindeki tezi oluşturmaktadır. Michels ayrıca demokratik bir örgüt ne kadar büyürse oligarşi de o denli güçlenmektedir demektedir. Michels “Seçilmişlerin seçmenler, vekillerin vekalet verenler, delegelerin delege edenler üzerinde egemenlik kurmasına yol açan örgütün kendisidir. Örgütten bahseden gerçekte oligarşiden bahsediyor demektir.”demektedir. Michels bu sözleri 20. Yüzyıl'ın başında söylemiştir. Michels döneminde demokratik örgütlerde özellikle de demokratik olduğunu iddia eden ve önderlik etme gücünün partinin elinde olduğunu, liderlerin ancak onun takipçisi olabileceğini savunan siyasi partilerde demokrasinin ne durumda olduğunu ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Michels demokratik ilkelere bağlı olduklarını iddia eden partileri incelemiş ve yaptığı araştırmalar sonucunda bu örgütlerin açık bir biçimde oligarşik örgüt yapısına bağlı olduklarını ortaya

koymuştur. Michels’e göre bu sonucu doğuran nedenlerin birincisi siyasi örgütün büyüklüğüdür. İkincisi, doğru ve hızlı karar almak için uzmanlık bilgisinin gerektiğidir. Üçüncü olarak Michels, başkanlık yönetiminin alışkanlığa dayalı bir hak haline geldiğini belirtmiştir. Örgüt içerisindeki kitle bütün bu sorunların üstesinden gelemeyeceği ve liderliği kutsadığı için yönetim denetimsiz bir şekilde azınlığın yani oligarşinin elinde olacaktır. Sonuç olarak Michels demokrasilerde siyasi partilerin ve diğer demokratik kitle örgütlerinin de tamamının kural olarak bir oligarşi tarafından yönetildiğini ifade etmektedir. Michels bu ifadesini “Oligarşinin Tunç Kanunu” olarak isimlendirmiştir. Michels’in saptamalarından siyasi partilerde, toplumsal değişime paralel olarak bir yönetici elit değişiminin gerçekleşmemesinin Daver’in de belirttiği gibi bir siyasal bozulmaya yol açacağı ortaya çıkmaktadır. Siyasal elit değişimi ve değişimin gerçekleşmemesi, tıkanması durumunda meydana gelebilecek siyasal olaylar üzerine Mehmet Turan’ın görüşleri de aşağıdaki gibidir.

Turan, elit değişiminin siyasal sistemin üst yerlerinin yalnızca değişik kişilerce değil, toplumun değişen ihtiyaçlarına cevap verebilecek değişik türde kişilerce doldurulması anlamına geldiğini belirterek elit değişiminin toplumsal değişikliklerle bağlantılı olması gerekliliğine değinmiştir. Turan, elitlerin iktidara gelme şeklini kooptasyon yani gelecek yöneticinin iş başındaki yönetici tarafından atanması, ya da ayaklanma, devrim şeklinde iktidarın zorla el değiştirmesi olarak ortaya çıkabileceğini belirtmektedir (Turan,1991:60). Mehmet Turan’a göre darbe; ani, beklenmedik, meşru olmayan, potansiyel olarak şiddet içeren, bir etkinlik olup; amacı toplumu yönetenleri değiştirmektir. Turan, darbeyi gerçekleştirenleri kamu görevlilerinin türüne göre ikiye ayırmaktadır. Elit içi darbe veya saray devrimleri; yönetici grubun içindeki bir hizbin diğerini devirmesidir. Elitler arası darbe ise yönetici grup dışarıdan başka bir grupça devrilmesidir. Turan darbelerin kitlelerin etkinliğinin fazla olmaması, ekonomik ve toplumsal değişimin kapsayıcı olarak planlanmaması ve uygulanan şiddetin azlığı noktasında devrimlerden ayrıştığını belirtmektedir. Turan’a göre devrim, siyasal elitin toplumsal birleşiminde önemli ve nitel değişikliklerin olduğu ekonomik ve toplumsal değişikliklerin de gerçekleşebildiği siyasal harekettir. Turan, köklü devrimlerin gerçekleşebilmesi için siyasal liderin geldiği toplumsal kategoriyi değiştiren, kesinlikle bir elit değişimine ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır. Burada üzerinde durulması gereken bir diğer

nokta da karşı devrim hareketidir. Karşı devrimde şiddete dayanan kitle hareketinin amacı, iktidarı eski siyasal gruba vermek ve eski rejimi yeniden aynı biçimde kurmaktır (Turan,1991:76-77).

2.3. SİYASİ PARTİ

En genel anlamıyla siyasi parti tanımlanmak istendiğinde akla ilk gelen insan ve onun ülke yönetimine etki etmek için birliktelik oluşturarak kurumsallaşmasıdır. Siyasi partilerin oluşan birlikteliklerle meydana getirdikleri programlarını uygulamak ve lider kadrolarını iktidara ve üyelerini de ülke yönetiminde etkin bir hale taşımak amacıyla faaliyet gösteren ve ülkenin idaresine programları doğrultusunda yön vermeye çalışan organizasyonlar olarak tanımlayabiliriz.

Siyasal parti, programını uygulamak ve üyelerini iktidara getirmek amacıyla hükümetin kontrolünü sağlamaya çalışan organize bir insan topluluğudur (Daver, 1969:223).

M. Duverger' e göre siyasi partiler seçim ve parlamento yöntemleri ile aynı zamanda doğmuşlardır:

Önce bir adaya hem kodamanların, hatırlı kişilerin, koruncasını sağlamak hem de kampanya için gerekli parayı toplamakla görevli seçim komiteleri biçimi altında ortaya çıkmışlardır (Duverger,1984:103).

Duverger'e göre meclislerin içinde ortak bir hareket için aynı düşüncedeki milletvekillerinin geliştirdikleri parlamento grupları oluşmuştur. Dorukta olan milletvekillerinin bu yakınlaşmaları, doğal olarak bunların temelde bulunan seçim komitelerinin de bir araya gelmeleri gibi bir eğilimin de doğmasına yol açıyordu ; ilk siyasi partiler de böylece kurulmuş oldu (Duverger,1984:102). Bülent Daver de siyasi partilerin bir klik olarak çok eski bir geçmişe dayandıklarını, partilerin ilk prototiplerinin fraksiyonlar ve kliklerin olduğunu belirtmektedir. Daver'e göre fraksiyonlar (klikler) ; bir hükümette birbiriyle üstünlük için yarışan, liderin, şefin gözüne girmek için çalışan yönetici, memur gruplarıdır. Daver'in yapmış olduğu fraksiyon (klik yada hizip) tanımından hareketle siyasi partilerin içerisinde oluşan grupların hükümette birbirine üstünlük sağlamak için lidere, şefe yaranmaya çalışanlarını fraksiyon ya da klik olarak tanımlanmasını uygun görerek, yine siyasi

partilerin içerisinde fikir mücadelesi vermek ve bu yolla hükümet işleyişini etkilemek isteyen ve bu amaçla partilerin tabanında (örgütünde) fikir mücadelesi veren ve siyasi parti kongrelerinde demokratik oylama ve seçimle amaca ulaşmayı düşünen grupları fraksiyon ve klik tanımının dışında incelemek gerektiğini ve bu grupların demokrasi ve fikir mücadelesi veren gruplar olarak tanımlanması gerektiğini düşünüyoruz. Başka bir deyişle, parti içerisindeki klik denilen gruplaşmaların liderlik otoritesine yaranmak amacını taşımalarına dikkat çekerek bunun dışında incelemekte fayda gördüğümüz gruplaşmalar çoğu zaman lidere ve otoritesine ve parti içinde kalıplaşmış yerleşik düşüncelere karşı gelişen hareketlerdir. Birincisinde yaranmak amacı güdülürken diğerinde siyasi fikirler doğrultusunda mücadele ve karşı duruş ilkeleri öne çıkmaktadır. Siyasi partilerde demokratik işleyişin oluşmasında ve gelişmesinde ikinci türden yani fikir mücadelesi veren gruplaşmaların etkin roller oynadığı gözlenmiştir. Daver siyasi partilerin ilk olarak İngiltere’de ortaya çıktığını ancak 1832 yılında çıkarılan reform kanununa kadar İngiltere’de pek ilgi görmediklerini belirtmektedir. Duverger başlangıçta siyasi partilerin her seçim çevresinin çerçevesi içinde kurulan ve hatırlı kişileri “eşraf ve muteberanı” bir araya getiren yerel komitelerden oluştuklarını, üyelerin sayısından çok, sıfatlarının önem taşıdığını, üyelerde manevi bir etki sağlayan itibar ve propaganda giderlerini karşılamaya yarayan servet öğelerinin arandığını belirterek bu komitenin üyelerinin, fazla yüksek olmayan sayısı örgütlenmede sert bir yapı bulunmasını gerektirmediğinden, bunların iç örgütünün zayıf olduğunu, bağımsızlıklarının ise büyük olduğunu belirterek partilerin merkez örgütlerinin yerel birimler üzerinde hiçbir otoritelerinin olmadığını ve partilerin bir komiteler federasyonu karakterinde olduğunu belirtmektedir. Komitelerin çoğuna bir şahsiyet genelde milletvekilinin egemen olduğunu, her biri kendi komitelerine dayanan parlamento üyelerinin çok geniş bir bağımsızlığı olduğunu, İngiltere dışında meclislerde oylama disiplininin bulunmadığı ve bunun sonucunda meclislerdeki oturumların bir savaş bir gladyatör çarpışması niteliğini verdiğini ve partilerin bu ilkel yapısının Avrupa’daki tutucu ve liberal partilerin çoğunda ve Amerikan partilerinde olduğu gibi kaldığını belirtmekte ve bu gibi partileri kadro partileri olarak adlandırmaktadır (Duverger, 1984:102). Duverger 20. YY. başında yığın ya da kitle (kitle) partisi olarak adlandırdığımız siyasi parti yapısının da sosyalistlerce

icat edildiğini belirtmektedir. Yapı'nın oluşumunda etki eden faktörün seçim kampanyaları için para bulmaktan kaynaklandığını, Sosyalistler o zamanlar devrimci kimseler sayıldıklarından Liberal ve tutucu adayların seçimlerini finanse eden bankerlerin, sanayicilerin tacirlerin, büyük toprak sahiplerinin mali desteğinden yoksun bulunuyorlardı. Az sayıda kişiden büyük çapta bağış alamayan partiler çok sayıda üyeden küçük bağışlar ile siyasi faaliyetlerini finanse etme yoluna girdiler. Duverger yüz binlerce ve hatta milyonlarca insanın sürekli olarak kadrolanmış bulunması ve aidat denilen parti vergisinin düzenli olarak toplanması, kadro partilerine göre çok daha sert bir yönetim örgütünün kurulmasını gerektirdiği, bu yüzden karmaşık ve hiyerarşileşmiş bir cihazın doğup geliştiğini, bir iç yöneticiler grubu kurulduğunu bunun sonucunda parlamento üyelerinin durumlarının zayıfladığını belirtmektedir (Duverger,1984:103). Çalışmamızda CHP Genel Merkez Yönetimi ve TBMM Grubu arasında da çatışmalar irdelenecektir. Duverger bu durumda milletvekilini seçen genel seçmenlerin yanı sıra parti içerisindeki yöneticileri seçen bir üyeler (parti içi seçmen) grubunun da oluştuğuna dikkat çekmektedir. Çalışmamızda kütle (kitle) partileri ile birlikte ortaya çıkan bu parti içi üyelerin oluşturduğu parti içi seçmenler ve parti yöneticileri ve adayları belirleme usulleri inceleme altına alınacaktır. Duverger komünist partilerin sosyalist yapıyı iki önemli noktada değiştirdiklerini belirtmektedir. Buna göre komünist partiler üyelerini ocak-bucak gibi yerel bir kadroda toplayacak yerde işletme ve çalışma yeri temeline dayanan fabrika, atölye, mağaza, büro, vs. gibi hücrelerde topladıklarını ve ikinci olarak da merkezileşmeyi artırdıklarını ve sıkı bir disiplin kurduklarını belirtmektedir (Duverger,1984:104). Duverger faşist partilerin disiplin olgusunu daha da geliştirdiklerini ve aynı zamanda merkez ve taban arasındaki ara kadrolama basamaklarını daha da çoğalttıklarını; böylece bunların birbirine geçmiş gruplardan oluşan bir piramit biçimini aldığını, tıpkı ordununkinden kopya edilmiş olan bu yapının faşizmin askerliğe benzeyen niteliğinde izahını bulduğunu zira parti içi görevin yalnız seçimlere ve parlamentoya el atmaktan ibaret olmadığını, hasımların toplantılarını sabote etmek, merkezlerini ve tesislerini yakıp yıkmak, yandaşlarını dövmek, sokak çarpışmaları yapmak eylemlerini de kapsadığını belirtmektedir (Duverger,1984:104). Duverger, kadro ve kitle partilerinden başka üçüncü bir parti yapısının da İngiliz işçileriyle, İskandinav Sosyalistlerinde görüldüğünü 20.YY.

başlarında işçi seçim kampanyalarının finansmanı problemi ortaya çıkınca bu sorunun İngiltere’de sendikaların doğrudan doğruya harekete geçişleriyle çözüldüğünü, sendikalar üyelerinin ödedikleri aidatın bir bölümünü politik bir kasaya yatırmayı kararlaştırdıklarını, bu sandığın yönetimi ile adayların seçimi de sendikalar, yardımlaşma kurumları, kooperatifler ve çeşitli sosyalist birliklerin temsilcilerinden kurulu bir komitece sağlandığını, bu temel üzerinde yeni bir tip parti kurulduğunu ki, adına “dolaylı parti” denildiğini belirtmektedir (Duverger, 1984:105). Vatandaşlar dolaylı partiye doğrudan doğruya değil ancak sendikalar, yardımlaşma kurumları, kooperatifler, çeşitli birlikler gibi başka örgütlerin aracılığı ile yazılmaktadır. Duverger İngiliz İşçi Partisi’nde sonradan dolaylı yazılma sistemine paralel olarak, dolaysız yazılma sisteminin de kurulduğunu, böylelikle bu partide bir dolaylı parti ile bir de klasik tipte yığınlar (kütle-kitle) partisinin yan yana bulunduğunu, yığın partisinin ocaklarının da sendikalar, yardımlaşma kurumları, kooperatifler ve sosyalist birlikler gibi işçi komitelerine temsilci gönderdiğini böylece partinin tüm üyelerinin komitelerde düşüncelerini ifade ettiğini belirtmektedir. Duverger kimi Katolik partilerinde özellikle iki savaş arasındaki Belçika Hristiyan Partisi ve Avusturya Hristiyan-Demokrat Partisi’nin de korporatif esasa dayanan yapıyı benimsediklerini belirtmektedir (Duverger,1984:106). Bülent Daver de siyasi partilerin hemen her sosyal örgüt gibi bir piramidi andırdığını, zirvede liderin bulunduğunu, takipçilerin tabanı teşkil ettiğini, liderler ve takipçiler arasında parti elitinin yer aldığını belirtmiş ve elitin görevinin liderin mesajlarını takipçilere iletmek ve takipçilerin dileklerini lidere iletmek ve lidere danışmanlık yapmak olduğunu belirtmiştir. Daver takipçilerin hepsinin parti içerisinde aynı önemde olmadığını, bir kısım takipçilerin son derece aktif olduğunu, bunlara yerine göre militan ya da partizan denildiğini, bunların parti liderine, ilkelerine, sadakatle, imanla bağlı olduğunu, propagandacıların da daha çok bunlar arasından çıktığını, takipçiler içinde son tabakayı pasif üyelerin teşkil ettiğini, pasif üyelerin parti toplantılarına katıldığını, aidat ödediklerini, parti gazetesi okuduklarını fakat faal olarak çalışmadıklarını belirtmiştir. Daver siyasi partilerin kuvvetlerini yalnız kayıtlı üyelerden almadığını, partiler için partiye hukuken kayıtlı olmayan destekçilerin de büyük önem taşıdığını, bunlara sempatizan denildiğini ve sempatizanların daha çok tarafsız denilen kütle arasında yer aldıklarını ve partilerin başarısında büyük rol

oynadıklarını belirtmektedir. Daver başta Amerikan ve İngiliz partilerinde görülmek üzere teorik olarak parti içinde otoritenin aşağıdan yukarıya doğru olduğunu bunun halk egemenliği ilkesinin bir sonucu olduğunu belirtmekte, fakat gerçekte, pratikte otorite demokratik partilerde de yukarıdan aşağıya olduğunu, liderin ve elitin partiye yön verdiğini, partiyi yönettiğini belirtmekte ve totaliter partilerde ise bütün otoritenin liderde olduğuna inanıldığını üyeler ve parti örgüt kademelerinin bunu samimiyetle ifade ettiğini belirtmektedir. Çalışmamızda bu konu üzerinde örnek partinin ilgili dönemleri itibari ile önemle durulacaktır. Turan Güneş siyasi partilerin yapısına göre kitle (kütlev) ya da kadro partileri olarak ayrıştırılmasının partilerin doktrini ve hitap ettiğı sosyal bir sınıfla bir ilgisi olmadığını belirtmektedir (Güneş,2009:123). Buna göre Güneş, işçi sınıfına hitap eden partilerin hepsi geniş kitleleri kapsadığı için, sosyalist olsun, komünist olsun kitle partileri olduğunu belirtmektedir. Türkiye’de siyasal partilerin yapısal ayrımlarında karışık tanımlamalara gidildiğine değinen T. Güneş (kitle partisi, sınıf partisi gibi) bu gibi ayrımların siyaset biliminde yeri olmadığını, ancak siyasi partilerin bu şekilde nitelendirilmesinin mümkün olabileceğini, yukarıda parantez içerisinde belirtilen, bu iki kavramın birbirinin karşıtı değil tersine birbirinin tamamlayıcısı olabileceğine değinmiştir. Türk siyasi hayatında çoğu kez yukarıda belirtilen kavram hatasına düşüldüğü gözlenmektedir. Kitle partisi demek daha önce belirttiğimiz gibi sert bir örgüt yapısı altında toplanmış çok sayıda üyeden oluşan ve bünyesinde kitleleri barındıran partiler demektir. Bunun karşıtı kadro partileridir. Kitle ya da Kadro partilerinin ancak bir nitelemesi olarak sınıf partilerinden ya da doktrin partilerinden söz edebiliriz. Sonuç olarak karşıt arıyorsak siyaset bilimi açısından yapısal olarak kitle partisine karşıt yapısal parti örgütlenmesi kadro partisidir.

Siyasi partilerle ilgili birçok devletin kanunlarında ve anayasalarında hükümler bulunmaz. Özel bir kanunla da düzenleme yapılmadığı görülmektedir. Siyasi partilerin işleyişleri çoğu ülkede genel kanunlar, tüzük, yönetmeliklerle düzenlenir. Ülkemizde 1961 Anayasası’na kadar siyasi partilerle ilgili Anayasa’da herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Bu tarihe kadar siyasi partiler kanunlardaki genel hükümler ve Cemiyetler Kanununda ki hükümler esas alınarak kurulmuş ve faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Çalışmamızda da kapsamlı şekilde değinileceğı üzere

1965 yılında özel bir Siyasi Partiler Kanunu çıkarılmıştır. 1961 Anayasası siyasi partileri ister iktidarda ister muhalefette olsunlar, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak kabul etmiştir. 1961 Anayasası'nda partilerin gelir kaynakları ve giderleri hakkında Anayasa Mahkemesine hesap vereceklerini belirtmiş ve siyasi partilerin kapatılması hakkındaki davalara Anayasa Mahkemesi'nde bakılır ve kapatma kararı ancak bu mahkemece verilir hükmünü getirmiştir.

Demokratik siyasal yaşamın vazgeçilmezi olan siyasi partilere insanlar çok değişik sebeplerle katılabilir. Bunların en başında siyasi parti vasıtası ile siyasal iktidarı etkilemek, kontrol etmek sayılabilir. İnsanlar kendi fikirlerini yaymak, benimsetmek, fikirlerine destek bulmak için siyasi partilere katıldığı gibi fikirlerini, doktrinlerini, prensiplerini beğendikleri için de siyasi parti örgütlerine katılırlar. Partiler toplumun farklı kesimlerinin ekonomik çıkarlarını temsil edebilir ve insanlar ekonomik fayda beklentisi ile de bir partiye üye olabilirler: Bir sanayicinin liberal partiyi desteklemesi gibi ya da bir işçinin işçi partisini desteklemesi gibi. Ancak aynı işçinin dini inanışları gereği ya da coğrafi kökeninden gelen özellikleri ağır bastığında muhafazakar ya da liberal partilere üye olduğu da gözlenmiştir. İnsanların siyasi partilere katılmasında bazen parti liderine duyulan güven ve beğeni etkili olacağı gibi partinin kurumsal kimliği, yönetici kadroları da tercih sebebi olabilir. İnsanların tercihlerini etkileyen bir diğer unsur aile yapısı ve gelenekleridir. Ancak unutulmaması gereken siyasal ilişkilerde bahis konusu olan insan ve onun hürriyeti, hatta hayatıdır. İnsanların hayat ve hürriyetlerini tehdit altında gördüğü durumlarda aile yapısı ve geleneklerinin dışına çıktıkları gözlenmektedir.

Siyasi partiler insanların katılımını sağlamak dışında seçimlerde adaylar göstererek seçmenin seçim yapmasına da yardımcı olmaktadır. Seçmen seçimini yaparken siyasi partiler adaylar hakkında aydınlatıcı bilgileri ve diğer konuları seçmene iletmede önemli görevler üstlenirler. Yaptıkları bilgilendirme çalışmaları neticesinde kamuoyu oluşmasına yardımcı olurlar. Siyasi partiler adaylarını seçtirebilmek için seçmen kütüklerini gönüllü olarak tarar ve böylece seçimlere katılımın artmasına neden olurlar. Bu konu seçimlerin güvenliği ve meşruluğu açısından da büyük önem arz etmektedir. Siyasi partiler seçimler neticesinde iktidar olurlarsa hükümet idaresine

yön vererek, muhalefet konumundalar ise yapacakları eleştiri ve uyarılarla hükümeti denetleme görevini yerine getirirler. Siyasi partiler gerek muhalefette gerekse iktidarda muhalefet ve iktidar olmanın sorumluluğunu taşırlar. Bu sorumluluk hükümette olan üyelerin (Bakanların) davranışlarından kaynaklanabileceği gibi atanmış idarecilerin (Bürokratların) davranışlarından da kaynaklanabilmektedir. Milletvekillerinin davranışlarından ötürü de bağlı bulundukları siyasi partiler sorumluluk taşırlar. Siyasi partilerin sorumluluk prensibi önem taşımaktadır, bu konuya parlamenter hükümet bahsinde de değinilecektir.

Ergun Özbudun da siyasi partiler üzerinde yaptığı çalışmasında siyasi partilerin fonksiyonları üzerinde durmuştur. Özbudun'a göre modern siyasal sistemlerde partilerin gördüğü başlıca fonksiyonlar; menfaatlerin birleştirilmesi, siyasal devşirme ve siyasal sosyalleşme fonksiyonları olarak üç grupta toplanmaktadır. Özbudun partilerin dördüncü fonksiyonu olarak da yönetme yani partilerin devlet mekanizması içindeki rollerinden söz edilebileceğini belirtmektedir (Özbudun,1977:92). Özbudun menfaatlerin birleştirilmesi fonksiyonunun yerine getiriliş şekli bakımından siyasi partileri üç gruba ayırmaktadır. Bunlar; pragmatik, pazarlıkçı partiler, mutlak değerlere yönelmiş ideolojik partiler, özgücü veya geleneksel partilerdir. Pazarlıkçı partiler; siyasetin nihai amaçlarından çok, araçları üzerinde duran, program ve faaliyetlerinde köklü ve toptan değişikliklerden çok somut sorunlara ve sınırlı reformlara yer veren, kısacası ideolojik eğilimleri ağır basmayan partilerdir. Özbudun özellikle Amerikan partilerini bu tip partilere örnek göstermektedir. Bu tip partiler kendi içlerinde çeşitli menfaat gruplarını içlerinde barındırabilir ve bunların isteklerini uzlaşma ve pazarlıklar yoluyla bağdaştırmakta başarılı olurlar. Amaçları her şeyden önce oy miktarlarını arttırmak olduğu için, programlarının çeşitli menfaatlere hitap edebilecek derecede genel ve esnek olmasına özen gösterirler. Özbudun ideolojik partilerin kutsal ve tartışma kabul etmez saydıkları bir takım değerlere yöneldiklerini dolayısıyla bu partilerin kendi değer temel sistemlerini, dünya görüşlerine, hayat felsefelerine uygun düşmeyen menfaatleri birleştirebilmeleri ve kendi programları içinde eritebilmelerinin güç olduğunu, bu tip partilerin iktidara geldiği taktirde, kendi ideolojisiyle bağdaşmayan menfaatleri ortadan kaldırma veya hiç değilse bunların serbestçe açıklanmasına izin vermeme

eğiliminde olduklarını belirtmektedir. Özbudun özgücü ya da geleneksel partileri ise toplumdaki belli bir etnik veya dinsel cemaati temsil eden ve bu bakımdan birleştirici yetenekleri sınırlı olan partiler olarak tanımlamaktadır. Özbudun aslında bu partilerin, menfaatlerin birleştirilmesinden çok, menfaatlerin açıklanması fonksiyonunu ifa ettikleri ve modern bir siyasal sistemdeki siyasal partilerden çok, menfaat gruplarını andırdıklarını belirtmektedir (Özbudun, 1977:93,94). Özbudun, siyasal partilerin ikinci fonksiyonu olarak belirttiği siyasal devşirme fonksiyonunu da; siyasal sistemdeki çeşitli rolleri yerine getirecek kişilerin seçimi süreci olarak ifade etmektedir. Devletin yönetim makamlarının, siyasal elit mevkilerinin doldurulması, modern demokratik sistemlerde siyasi partilerin yerine getirdiği en önemli fonksiyonudur. Özbudun bu fonksiyonun önemini Schattschneider'in aşağıdaki sözleriyle vurgulamaktadır:

Aday gösterme usulünün mahiyeti partinin mahiyetini belirler; aday gösterme yetkisi kimdeyse, partinin sahibi de odur. Dolayısı ile bu parti içi iktidarı gözlemlemeye en elverişli noktalardan biridir (Özbudun,1977:99).

Özbudun, siyasi partilerin siyasal sosyalleşme fonksiyonunu da siyasal sistemdeki rollerin öğrenilmesi, siyasal kültürün benimsenmesi ve idame ettirilmesi süreci olarak açıklamaktadır. Tüm bu açıklamalar ışığında Özbudun siyasi partilerin sosyalleşme, devşirme ve menfaatleri birleştirme fonksiyonlarını yerine getiriş tarzlarının, bir yandan onların iç niteliklerine, öte yandan da içinde faaliyette bulundukları siyasal ve sosyal çevrenin mahiyetine bağlı olduğunu belirtmektedir.

Sayıdığımız bu faydalarının yanı sıra siyasi partiler bazı hallerde toplumun gelişimini ve yaşantısını olumsuz yönde etkileyebilmektedirler. Özbudun bu durumu Kapani'nin aşağıdaki sözleriyle vurgulamaktadır.

Şayet bir memlekette, partiler, kamu yararını ve toplum sorunlarının çözümünü ön planda tutacak yerde, sadece kendi çıkarları peşinden koşarlar, iktidarın ele geçirilmesini tek gaye ve her türlü vasıtayı bu gaye uğrunda meşru sayarlar, bu arada demogoji oyunları ile halkı aldatmak yoluna giderek birbirleriyle kıyasıya bir boğuşma ve didişme çukuruna düşerlerse, o memlekette demokrasinin geleceğine endişe ile bakmak gerekir. Zira partiler, bu olumsuz tutumlarıyla, demokrasinin en kuvvetli dayanağı demek olan halkın güvenini de yok etmiş olacaklardır (Özbudun,1977:163).

Siyasi partilerin iktidarı ele geçirme yöntemi önem taşımaktadır. Siyasi partiler gerçek amaçlarını gizleyerek iktidarı ele geçirebilirler. Alman Nasyonal Sosyalist Partisi bunun en önemli örneklerindendir. Siyasi partiler seçim sistemlerinde değişiklikler yaparak ve seçim esnasında ve seçmen kütüklerinin oluşumunda çeşitli hileli yollara başvurabilirler.

İtalya’da Mussolini seçim sistemini Özalvari bir cinlikle değiştirdi. Oyların üçte birini alarak mecliste üçte ikilik çoğunluk sağladı. O çoğunluğa dayanarak Anayasayı değiştirdi. Faşist Parti dışında tüm partileri kapattı ve faşist rejimi yasal yollardan geçerek kurdu (Kışlalı,1999:179).

Ahmet Taner Kışlalı 27 Mart 1994 tarihinde Cumhuriyet gazetesindeki köşesinde aşağıdaki yazıyı kaleme almıştır:

İşte size bir Pazar bulmacası aşağıdaki seçim vaatleri hangi partiye ait? Tekeller kamulaştırılacak... Büyük mağazalar küçük esnafa kiralanacak... Toprak reformu yapılacak... Üretime katkı yapmadan kazanç sağlayan mali kapitalizme karşı önlem alınacak (Cumhuriyet,27,3,1994:3).

Kışlalı bu vaatlerin Alman Nasyonal Sosyalist Partisi’nin seçim bildirgesi olduğunu söyledikten sonra Hitler’in komünistleri temizlerken Sosyal Demokratların belki de için için memnun olduklarını, Sosyal Demokratlar feryat ederken Liberallerin kulaklarını tıkadıklarını sıra Liberallere geldiğinde ise feryat edecek kimsenin kalmadığını yazarak felaketlerin topluma birdenbire gelmediği, tarihin yanlışlıkları affetmediği ve özür dilemediği ancak ders alınmadığı zaman yinelenildiği, ağaçlarla uğraşmaktan ormanı göremeyenlerin bu aymazlıklarının bedellerini sadece kendileri ödemekle kalmayıp tüm topluma ödettiklerini belirterek uyarıda bulunmaktadır. Kışlalı’nın bu uyarısı 1994 yerel seçimlerinin yapıldığı gün yayınlanması nedeni ile oldukça anlamlıdır. Siyasi partilerin olumsuz yönlerinin değerlendirilmesine biraz da Bülent Daver’in penceresinden bakalım. Daver, çağımızda modern diktatörlüklerin geçmişin diktatörlüklerinden oldukça farklı olduğunu belirterek metotları itibari ile ayrı bir hükümet şekli olarak incelenmesinin gereğini vurgulamaktadır. Daver’e göre günümüzde kendi kendini diktatör ilan eden kişi, işi bitince Romalı Cincinnatus’un yaptığı gibi, köyüne sabanının başına dönmemektedir. Bazı yazarların modern diktatörleri 20. YY. örneği mutlak bir hükümdar saydıklarını, ancak diktatörün monarşilerde olduğu gibi veraset yoluyla iktidara gelmediğini ve hükümdar, kral

sıfatını da almak istemediğini belirterek çağımızda modern diktatörlük rejimlerinin temel hatlarını şu şekilde ortaya koymuştur:

Modern diktatörlükler insan aklını, duygularını etkilemek için modern psikolojinin bütün buluşlarını ustaca kullanmaktadırlar. Diktatör kendini halkla bir göstermek için lider unvanını kabullenmektedir. Renkli, müzikli, sembolizm dolu sahneler hazırlamakta, büyüleyici, çekici telkinlerde bulunmaktadır. Gerçek veya muhtemel muhalifler yaratmakta, büyük yalanları bıkıp usanmadan tekrarlamakta, yakın tehlikeler, düşmanlar, öcüler icat etmekte ve diğer propaganda yollarına başvurmaktadır. Fakat diktatörler için kuvvet, zor kullanma asıldır. Mussolini politikada şiddet bazen gerekli, çok defa zorunludur diyordu. Diktatör halkın zihnini çelmek için parlak geleceklerden bahseder; ödev, hizmet, vatan, eşitlik, hatta demokrasi terimlerini –sırası geldikçe ve kendi anlayışına göre kullanmayı ihmal etmez. Diktatörlükler bazen parlamentoyu, seçimleri ve anayasayı göstermelik olarak muhafaza ederler. Bunlara görünüşte ilişmezler. Fakat ‘rejim’, ‘devlet’, ‘halk düşmanları’- aslında bunlar diktatörün muhalifleridir- ‘iş azıtınca’ bu kurumlara son vermekten ve onları baskı altına almaktan çekinmezler. Bu sistemlerde demokrasilerde olduğu gibi belli dönemlerde seçimler yapılır. Oy hakkı herkese tanınır fakat gerçekte hür, gizli oy verilmez. Aday gösterme belli bir partinin, -son analizde liderin- tekeli altındadır. Seçmene partiler ve adaylar arasında gerçek bir tercih imkanı tanınmaz. Resmi liste sandığa atılır. Bu şartlar altında seçim, boş bir kalıp olup, seçmenin rejime sadakatini teyit eden bir süs ve merasimden öteye geçmemektedir. Seçimlere -bazen şaşırtıcı ölçüde - yüksek katılma oranı halkın rejimi tuttuğu, lideri desteklediği yolunda yorumlanır. Gerçekte ise yasama organları liderin iradesini yansıtan organlardan ibarettirler ve memurlar gibi yargıçlar da hükümetin ve partinin kontrolü altındadır (Daver,1969:187).

Sonuç olarak Akdeniz çevresinde eski Roma İmparatorluğunu yeniden kurmak düşüncesindeki (ve bu amacı doğrultusunda Anadolu’da işgal hareketi gerçekleştiren) İtalyan faşizmi, üstün ırk peşinde koşan ve önce Avrupa’da sonra bütün Dünya’da üstün Alman ırkının egemen olduğu bir düzen yaratmak peşinde olan Alman Nasyonal Sosyalist Partisi, işçi sınıfının önderliğinde kurduğu düzeni tüm Dünya’ya ihraç etme düşüncesindeki Sovyet Enternasyonal Komünist Partisi, baskı, şiddet, işkence ve kan açısından ilkel zamanların barbarlık olarak nitelenen savaşlarını ve baskı rejimi kuran Kral, İmparator, Hakan, vs. gibi diktatörlerini çoktan fazlası ile geride bırakmıştır. Amerika Birleşik Devletleri’nin(ABD) eski Başkanı Theodore Roosevelt ‘Tatlı dille konuşmalı ama kalın bastonu elden bırakmamalı’ demişti (Başman,1968:246). Başkanın torunlarından oluşan Amerikan siyasi partileri ve hükümetleri de dünyanın dört bir yanına özgürlük ve demokrasi aşılayabilmek için iki adet atom bombasını masum insanların üzerinde patlattıktan sonra ve her an her yerde bir yenisini patlatabilme olanağına haiz olarak, kalın

bastonlarını yükledikleri savaş gemileri ile dünya denizlerine açılmış tatlı dil ve güler yüzleriyle, özgürlük ve demokrasi aşısı yapılacak bölgelerde faaliyetlerini sürdürmektedirler ve gelişmeleri uzaydan uydular aracılığıyla kaydetmektedirler. Yukarıda siyasi partilerin tanımını ve genel özelliklerini, görevlerini, faydalarını, olumsuzluklarını ortaya koymaya çalıştık, dünyanın belli başlı ülkelerinden örnekler de verdikten sonra ülkemizde en köklü siyasal parti olan CHP örneği ele alınarak parti içi demokrasinin gelişimi irdelenecektir.

2.4. PARTİ DİSİPLİNİ

Siyasi partiler fikirleri doğrultusunda siyasal ilkelerini ve görüşlerini düzenli olarak ortaya koydukları programlar oluştururlar. Böylece program partiyi oluşturan üyelerin savundukları fikirlerin bütününe oluşturmakla birlikte partinin iktidara gelmesi durumunda uygulamaya konacak politikalardan oluşur. Siyasi partinin tüzükleri ise üyelerin siyasi partiye katılımından başlayarak parti içerisinde görev dağılımının, seçme ve seçilme ilişkilerinin ve uyulması gereken kuralların bütünüdür. Bir parti üyesinin 3. kişilere karşı program ilkelerine ve tüzük maddelerine karşı tutum içerisinde bulunması disiplin suçu olarak kabul edilir. Demokratik siyasi partilerde üyelerin 3. kişilere kapalı kongreler ve meclis kurullarında elbette program ve tüzüğü eleştirme hakları vardır. Ancak burada 3. kişilere karşı deyimiyle parti dışındaki kişiler yani kamuoyu kastedilmektedir. Siyasi partilerin tüzüklerinde bahis olunan disiplin kuralları gereği parti üyesi kamuoyu önünde partisini ve her kademe yöneticilerini partinin program ve görüşlerini eleştiremez, küçük düşüremez. Siyasi partilerde fikir birliği ve uyumun sağlanmasının temeli burada yatmaktadır. Kamuoyu karşısında her kafadan bir ses çıkması halinde siyasi partinin yaşamasının olanaklı olamayacağı belirgindir. Zira siyasi partiler milyonlarca üyeden oluşan, sevk ve idaresinde (çalışmamızın ileriki bölümlerinde görüleceği üzere) hiyerarşik bir örgüt yapısının egemen olduğu kurumlardır. Örgütte üst organların alt organlara müdahale yetkisi olduğu gibi parti içi işleyişte, kongre ve diğer örgüt toplantılarında da astların üstlerini eleştirebilme ve muhalefet edebilme hakları parti içerisinde demokratik kuralların etkinliği oranında mevcuttur. Parti üyeleri, partinin siyasi bir karar oluşturma aşamasında, konu örgüt birimlerinde görüşülürken karşıt fikirlerini

sözlü ya da yazılı olarak ifade edebilecekleri gibi toplantı bildirgelerine de muhalif olduklarını şerh edebilirler. Üye bu gibi hallerde karara uymak zorunluluğu taşımakla beraber kararın uygulamaya konmasıyla doğacak sorumluluğu da kararın oluşmasında çoğunluğu oluşturan üyelere yüklemektedir. Burada kararın uygulamaya konmasıyla olumsuz bir sonuç ortaya çıkması durumunda muhalif üye bir sorumluluk taşımamakla beraber yeni oluşacak durumda fikirlerinin haklılığını ortaya koyarak desteğini artırma olanağına sahiptir. Kararın uygulanması neticesinde olumlu sonuç doğmuş ise muhalif üye kaygılarını ve karşıt görüş bildirme hakkını kullanmakla beraber karara uyduğu kararın uygulanmasına engel oluşturmadığı için parti içi işleyiş açısından bir sorun doğmamaktadır. Bir başka deyişle yukarıda bahsettiğimiz şekliyle siyasi partilerin içerisinde, fikir ve eylem birlikteliği oluşturmak ve siyasi partinin varlığını bütünlük içinde, ilkeli bir şekilde sürdürebilmesi için disiplin gerekli bir unsurdur. Burada disiplin ve dayatmanın aynı şey olmadığını belirterek aradaki farklılığı aşağıdaki gibi tanımlayabiliriz. Siyasi partiler içerisinde en üst yönetim organlarını oluşturanların kişisel istek ve ihtiraslarının örgüte ve siyasi parti üyelerine kabullendirmek girişimleri disiplin olarak değil; dayatma, dikte etme olarak tanımlanmalıdır. Bu durum disiplin olarak tanımlanamaz. Burada söz konusu olan disiplin değil diktadır. Disiplin unsuru parti içerisinde demokrasinin etkinliği ile bağdaşabileceği ve demokrasinin yaşayabilmesinde gerekli unsurlardan olduğu halde, kişisel hırs ve ihtirasların bir başka deyişle baskı ve zorbalığın uzantısı olan dikta, parti içerisinde demokrasinin yaşayabilmesine olanak tanımamaktadır. Burada Turan Güneş'in konu ile ilgili tespitine yer vermekte fayda görüyoruz.

Demirci Efe'nin İstiklal Savaşı'nda kendi bölgesindeki yönetimi için söylediği söz, büyük bir gerçeği gösterir. Demirci Efe kendisine niye bu kadar çok zulüm yaptın diye soranlara, bir memleket ya ilimle ya zulümle idare edilir; bizde ilim yoktu çaresiz zulüm yaptık diye yanıt vermiş. Siyasi partilerde böyledir. Ya üyelerini birbirine bağlayan sağlam fikirlerle yani bilimle disiplin olacaktır yahut zorbalıkla yani zulümle disiplin sağlanacaktır (Güneş,2009:124).

Burada dikkat edilmesi gereken nokta fikirlerle yani bilim ile disiplin olunabileceği, zulüm ile ise disiplin sağlanabileceğidir. İki durum aynı şey değildir. Bilim ile disiplin olunabilmesi durumunda bir istek, zulüm ile disiplin sağlamak durumunda ise bir dayatma hali olduğu açıklıkla anlaşılabilmektedir. Turan Güneş "Demokrasi

zulmü kabul etmez, ama bilimsiz de hiç mi hiç gelişmez.” demektedir. Böylece siyasi parti içerisinde demokratik yönetim ilkelerini etkin kılabilmek için disiplin unsuru dayanağını partililerin oluşturacağı sağlam fikirlerden almalıdır sonucuna varabiliriz. Fikirlerin serbestçe ortaya konularak kararların oluştuğu bir ortamda azınlık fikirlerinde yaşaması ve çoğunluğa dönüşebilme şansları vardır. Bu yönüyle disiplin olgusu demokrasinin yaşayabilmesine olanak tanır. Kişisel hırs, istek ve ihtiraslar ön planda tutularak, baskı zorlama ve zorbalık dayanak alınarak sağlanan disiplin değil diktadır. Disiplinin yerini diktanın aldığı ortamda karşıt ya da azınlık gruplar ve onların fikirleri yaşama olanağı bulamazlar.

Erdoğan Teziç partilerin demokratik bir iç yapıya sahip olmalarının aynı zamanda parti disiplinini de sağlayan etken olduğunu belirtmiş, zira parti üyelerinin seçtiği delegelerden oluşan ulusal kongrelerde, seçimle iş başına gelen yönetici kadronun ve parti liderinin, parti içi disiplini ve parlamento grup disiplinini gerçekleştirmelerinin daha kolay olduğunu, demokratik yoldan seçilmiş lidere karşı parti içinde yaygın güven ve inancın örgüt içi disiplin kurallarına uyulmasını kolaylaştırdığını ortaya koymaktadır (Teziç,1976:91).

Parti disiplini üzerine çalışması bulunan Ergun Özbudun da parti disiplininin çoğu zaman “parti tutarlığı” veya “parti birliği” deyimleriyle karıştırıldığını belirtmiş ve tutarlığı; belli bir durumda grup üyelerinin, grup amaçlarını gerçekleştirebilmek için birlik halinde ve aynı yönde faaliyet göstermeleri olarak tanımlamıştır. Buna karşılık disiplin; lider veya liderlerin emirlerinin, grup üyelerince muntazam kabul ve ifa olunması suretinde ortaya çıkan tutarlık ve liderin elinde, itaatsiz üyeleri, emirlerini kabul ve ifaya zorlayacak bazı yöntem ve araçların bulunması şeklinde tanımlamaktadır. Özbudun’a göre böylece disiplin, ya tutarlığın “emir-itaat” ilişkisine dayanan özel bir çeşidini, ya da bu çeşit bir tutarlığı sağlamak amacıyla kullanılan bir yaptırımlar sistemini ifade etmektedir. Özbudun disiplinin, tutarlığın kaynaklarından biri olmakla beraber, onun tek kaynağı olmadığını, bir sosyal grubun tutarlığının grup üyeleri arasındaki görüş ve duygu birliğinden, yani dayanışma ve oydaşmadan (consensus) da ileri gelebileceğini belirtmiştir. Özbudun buradan hareketle bir sosyal grup ya da siyasi partinin disiplinli olmadan da tutarlı olabileceğini, buna karşılık tutarsız yani birlikten yoksun bir siyasi partinin aynı

zamanda disiplinsiz sayılması gerekeceğinde şüphe olmadığını belirtmektedir. Özbudun disiplin ve oydaşmanın aynı paranın yazı ve turasından başka bir şey olmadığını söyleyerek, ilkin parti siyasetleri üzerinde güçlü ve genel bir görüş birliği yaratacak olumlu tedbirlere önem verilmesi gerekliliğinin üzerinde durarak, bu sağlandıktan sonra da disiplinin tali ve marjinal bir problem haline geleceğini ortaya koymaktadır (Özbudun,1968:2-3). Buradan hareketle, yukarıda değindiğimiz Güneş'in ve Teziç'in de açıklamalarının ışığında siyasi partilerde disiplin unsurunun dayanağının, partililerin fikir birliğinden (oydaşmasından) almasının demokratik işleyişin varlığı ve siyasi parti tutarlığını güçlendirdiği sonucuna varılabilmektedir.

2.5. PARLAMENTER REJİM ve PARLAMENTER HÜKÜMET

Turan Güneş'in¹ tanımlamasıyla Parlamenter rejim Anayasa Hukuku açısından ele alındığında anlamı hükümet ile parlamento arasındaki ilişkilerin türünü ifade eden bir sistemden ibarettir. Turan Güneş sistematik olarak ele alındığında 5 unsur ya da müessesenin parlamenter rejimin bünyesini oluşturduğunu belirtmektedir. Bunlar: Bir veya iki Meclisten oluşan parlamento, sorumsuz bir Devlet Başkanı, Bakanlar Kurulu, parlamentonun icra organına karşı yetkileri ve bilhassa siyasi mesuliyet, icra organının parlamento karşısındaki yetkileri ve bilhassa fesih hakkı (Güneş,1956:57). Güneş Parlamenter rejimin bir esas teşkilat sistemi olarak ortaya çıkışının demokrasi tarihi ile karıştığını ve kökleri orta çağa kadar giden parlamenter sistem, bu uzun tarih boyunca evvela monarkın yetkilerini sınırlayan bir vasıta, son oluşumu ile de demokrasiyi geliştirmeye çalışan bir mekanizma olduğunu belirterek, parlamenter

¹ **Turan Güneş:** 1922, Kandıra, Kocaeli, doğumludur. 1947'de Demokrat Parti Kandıra örgütünün kurucuları arasında yer alarak siyasete atıldı, 1954'de DP'den Kocaeli Milletvekili seçildi. Bir süre sonra parti yönetimini eleştirmeye başladı. Basına ispat hakkı tanınmasını isteyen öteki arkadaşlarıyla birlikte 1955'te DP'den çıkarıldı. Hürriyet Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı, partinin Genel Sekreterliğini üstlendi. 1958'de HP'nin feshine karar verilince birçok HP'liyle birlikte CHP'ye katıldı ve partinin merkez yönetiminde yer aldı. 1965'ten sonra CHP'nin içinde gelişen ortamın solu hareketinin önderleri arasında yer aldı. 1974'te Bülent Ecevit Başkanlığında kurulan koalisyon hükümetinde (6 Şubat 1974 - 18 Eylül 1974) Dışişleri Bakanlığına getirildi. 20 Temmuz 1974'teki Kıbrıs Harekâtı'ndan sonra Cenevre görüşmelerinde Türkiye'yi temsil etti. CHP azınlık hükümetinde Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısıydı. Turan Güneş, değişik dönemlerde Avrupa Konseyi Danışma Meclisi üyeliği yaptı, konseyde Siyasi İşler Komisyonu Başkanlığında bulundu. Güneş, 1982'de İstanbul'dan İzmir'e giderken, Çanakkale yakınlarında gemide geçirdiği rahatsızlık sonucu yaşamını kaybetti.

rejimin asıl amacının kişi hürriyetini teminat almak değil, ancak hükümet faaliyetlerinin halkın iradesine uygun bir şekilde yürütülmesinin sağlanması olduğunu ortaya koymaktadır. Güneş, devlet içinde etkili ve halk iradesine bağlı bir iktidar kurulması ile kişi hürriyetinin garanti altına alınmasının birbirinden tamamen farklı sorunlar olduğunu belirtmiş ve kişinin siyasal ve kamusal hürriyetinin kanunlar tarafından garantiye alınmasının parlamenter rejim için değil, demokrasinin yaşayabilmesi için bir temel şart olarak ortaya koymuştur. Turan Güneş, kişinin siyasal özgürlüğünün olmadığı ortamda muhalif düşüncelerin gelişemeyeceğini ve böylece azınlığı teşkil edenlerin çoğunluğa dönüşme şansı bulamayacağını ve böyle bir memlekette de demokrasiden söz edilemeyeceğini vurgulamaktadır (Güneş,1956:124-125).

Parlamenter rejim İngiltere siyasal tarihiyle beraber gelişen bir hükümet biçimidir. Başlangıçta bütün yetkiler Kral'ın elinde toplanmış iken yavaş, yavaş yasama yetkisi Parlamente'ya geçmiş, yürütme işleri de Kral'a ve O'nun bakanlarına kalmıştır. Zamanla Parlamento'ya bakanları iş başından uzaklaştırma olanağı da tanınmış ve bugün güvenoyu dediğimiz yöntem de bu şekilde ortaya çıkmıştır. Parlamento'nun nasıl seçileceği sorunu parlamenter rejime bağlı bir sorun değildir. Bir parlamento genel oya dayanmayabilir. Parlamenter rejimin gelişmesiyle beraber Demokrasi de geliştiği için Meclisler genel oya dayanır olmuşlardır. Böylece Parlamenter Rejim, parlamenter demokrasiye ya da demokratik parlamenter rejime dönüşmüştür (Güneş,2009:112).

Parlamenter hükümet kavramını tanımlayabilmek için de Turan Güneş'in Parlamenter hükümetin oluşumu hakkındaki tespiti şöyledir:

Genel olarak Başbakanı ve onun teklifiyle bakanlar kurulunu devlet başkanı tayin eder. Böylece bunlar görevlerine başlamış olurlar. Fakat bunların çalışmalarını sürdürebilmeleri için parlamentonun desteğine ihtiyacı vardır. Parlamento bunları istemeyeceği gibi uygulayacakları politikanın gereği olan kanunları da kabul etmeyebilir. Bu nedenle meclisin güvenine sahip olup olmadıkları bilinmelidir. Hükümet programının meclise okunması, oylanması bu zorunluluktan doğar. Anayasalarda bu zorunluluğu düzenlemişlerdir (Güneş, 2009:113).

Böylece Parlamenter hükümet oluşabilmektedir. Parlamenter hükümet dendiğinde parlamentonun çoğunluğunun desteklediği hükümet akla gelmektedir. Günümüzde Parlamentolar siyasi partilerin gruplarından oluşmaktadırlar. Eğer bir parti seçimlerde parlamentonun çoğunluğunu sağlayacak oy almış ise parti disiplini gereği milletvekilleri partinin başkanının kuracağı hükümete destek vermek zorundadır. Böylece **tek parti hükümeti** ortaya çıkmaktadır. Tek parti hükümetleri ülkeyi meclis

mi idare edecek, parti mi idare edecek tartışmalarının doğmasına sebep olmaktadır. Turan Güneş'e göre ise:

Bu demokrasinin gereğidir. Vatandaş bir partiye çoğunlukla oy vermiş, iktidara getirmiştir. Bir sonraki seçimde bu iktidarın hesabı sorulacaktır. Milletvekillerinin diledikleri gibi hareket etmesi demek, bu sorumluluğun kaybolması demektir. Parlamento üyesi bugün vardır, yarın yoktur. Seçmen O'na siyasi açıdan nasıl hesap sorsun? Oysa parti devamlı olarak seçmenin önündedir.” “Çoğunluk partisi tek başına hükümeti kuruyor ve bu hükümet de parlamento çoğunluğu yoluyla lideriyle beraber seçmen önünde sorumlu oluyor. Zaten İngiltere'de demokratik parlamenter sisteme (sorumlu hükümet sistemi) adını verirler (Güneş,2009:113).

Turan Güneş milletvekillerinin bağımsız hareket etmesinin çok fazla özenilecek bir şey olmadığını belirterek 1961-1965 arası Türkiye'de bağımsızlar desteğiyle kurulan hükümetlerin desteklenmesi için parlamento kulislerinde neler döndüğünü anlatmakla bitmeyeceğini belirtmektedir. 1977- 1980 arası bağımsızların desteğiyle kurulan Ecevit hükümetinin bağımsız üyelerinin pazarlıkları da dönemin gazete ve dergilerinden tespit edilebilmektedir.

Hiçbir partinin mecliste çoğunluğu olmadığı durumlardaysa **Koalisyon Hükümetlerinden** söz edebiliriz. Partiler belirli bir program üzerinde anlaşarak güç birliği ederek parlamentoda çoğunluğu sağlayarak hükümeti kurabilirler. Burada Parlamenter Hükümetin meclis çoğunluğuna dayanma kuralı gene yürürlüktedir. Partiler koalisyon hükümetlerine bakan vererek katılabileceği gibi hükümete bakan vermeden dışarıdan da destek olabilirler. Hükümete bakan versin ya da vermesin koalisyon hükümetlerinin seçmene karşı sorumluluğunu ona katılan ya da destekleyen partiler birlikte taşırlar. Parlamenter hükümetin bütün partilerce desteklenmesi durumunda da **Milli Koalisyon Hükümetinden** bahsedebiliriz. Partilerin tamamının anlaşabilmesinin her zaman mümkün olmadığı görüldüğünden bu gibi hükümetler ancak savaş dönemlerinde ya da bunun gibi olağan üstü koşullarda ortaya çıkabilmektedir. Turan Güneş 12 Mart ile kurulan hükümetlerinde **partiler üstü hükümet** olarak adlandırılmasının yanlış bir isimlendirme olduğunu parlamenter rejimlerde kararlar meclis çoğunluğuna göre alındığı için böyle bir adlandırmanın olsa, olsa slogandan ibaret olabileceğini de belirterek, 12 Mart döneminde kurulan hükümetlerin de aslında birer koalisyon hükümetleri olduğunu belirtmiştir. Kanımızca da demokratik parlamenter rejim içerisinde partilerin üstünde

bir hükümet kurabilmek olası değildir. Parlamentoyu oluşturan milletvekilleri, siyasi partilerin meclis gruplarının birer üyeleridir. Parti disiplini gereği partili milletvekilleri parti kararlarına Parlamentoda uymak zorundadırlar. Parlamentoda bir partinin belirgin bir çoğunluk sağlayamadığı zaman ortaya çıkan durumu Turan Güneş ‘**belirsiz çoğunluk hali**’ olarak tanımlamakta ve hangi partilerin koalisyonu sonucu hükümetin kurulacağını belirsiz olduğunu vurgulamaktadır. Bazı hallerde Parlamentoda belirsiz çoğunluk belirginleşemez ve bir koalisyon ortaya çıkmaz. Bu gibi durumlarda **seçim hükümetlerinin** kurulduğu görülür. Seçim hükümeti partiler üstü olarak görülebilir ancak bu hükümet hiçbir önemli sorunu ele alamayacağı gibi seçimlerin en kısa sürede sağlıklı bir şekilde tekrarlanması için çalışır.

2.6. DEMOKRASİ

Bu kavramın üzerinde pek çok tanımlar ve kapsamlı çalışmalar yapılmıştır. Çalışmamıza başlarken demokrasi kavramının genel olarak anlamı üzerinde durmakta fayda görüyoruz. Demokrasi toplumu oluşturan bireylerin özgürce irade geliştirebildikleri ve örgütlenebildikleri, haber alma ve yayma özgürlüğünün olduğu bir düzende yapılan bağımsız ve genel oya dayalı seçimler yolu ile çoğunluk yönetiminin oluşturulması ve oluşan çoğunluk yönetiminin iktidar erkini kullanırken azınlıkların haklarına saygı göstermesi, yani azınlık haklarının (muhalafetin) da anayasa ve yasalarla korunduğu ve azınlıkların düşüncelerine de çoğunluğa dönüşebilme özgürlük ve şansının tanındığı, toplumun çoğunluğu tarafından seçilen yöneticiler vasıtası ile temsili bir yönetim şekli olarak tanımlanabilir. Yapmış olduğumuz tanımlamada bağımsız ve genel oya dayalı seçimden kasıt kanunlar önünde eşit olup hiçbir ayırım gözetilmeksizin toplumu oluşturan her bireyin eşit oy hakkına sahip olduğu ve seçimlerin mevcut iktidardan ve etkisinden bağımsız olarak idare edilmesi ve kullanılan oyların gizli ve yapılacak oy sayımlarının da aleni olması gerekliliği kastedilmektedir. Bu şartlar altında yapılan seçimlerde, seçmenin sağlam bir seçme şansı yakalayabilmesi de haber ve bilgi kaynaklarından yararlanabilmesine, düşünme, söz söyleme, toplanma, özgürlüklerinden faydalanabilmesine bağlıdır. Başka bir deyişle toplumu oluşturan bireyler kanun önünde eşit olmalı, bireyin düşünme, söz söyleme, bilgi alma, örgütlenme, hakları

idarenin keyfi tasarrufuna karşı korunmalıdır. Tanımımızda verdiğimiz bireyin özgür irade geliştirebilmesi durumu ile toplumu oluşturan bireylerin kendilerini geliştirebilmeleri için maddi ve manevi fırsat eşitliğine sahip olabilmeleri kastedilmektedir. Bu noktada demokratik devletin de bireye özgür irade geliştirebilmenin olanaklarını yaratmak ile mükellef olmasından söz edebiliriz. Demokratik devletin en başta gelen görevi vatandaşlar arasında kanun karşısında eşitliği yaratmak ve yargının, idarenin (hükümetin) etkisinden bağımsız olarak çalışabilmesini sağlamaktır. Yargının idareden bağımsız olması azınlıkta olanların da hak ve düşüncelerinin güvence altında olmasının bir teminatıdır. İktidarın uygulamalarından yargı denetimini kaldırırsanız iktidar azınlıkların haklarını ve düşüncelerini ihlal edebilir. Böylesi bir durum toplumda sadece yönetenler gibi düşünme zorunluluğunu ortaya çıkaracağından demokrasiden söz edebilmek olanaklı olmaz (Kışlalı,1999:205-215).

Heywood'a göre her biri halk yönetiminin kendi özgü versiyonunu sunan bir dizi demokrasi modeli vardır; bunlar: Halkın kendi kendisini yönetmesine dayanan klasik demokrasi, liberalizmin bireyci öngörüşüne dayanan korumacı demokrasi, halkın katılımını genişletmekle ilgili olan gelişmeci demokrasi ve sınıf iktidarının dağıtılmasına özel bir önem arz eden halk demokrasisidir. Heywood, klasik demokrasinin ancak eski Yunan'daki siyasi sistemin sağlanması noktasında savunulabileceğini, korumacı demokrasinin ise vatandaşlara, hayatlarını kendi seçtikleri doğrultuda yaşayabilmeleri için en geniş alanı sunduğu, gelişmeci demokraside katılımı genişleterek özgürlüğü genişletme ve kişisel gelişimi destekleme erdemine dayalı olarak savunulabileceğini, halk demokrasisi ise sadece siyasi halkların genişletilmesinden öte, iktisadi özgürleşmeye ulaşmayı amaçlar. Heywood, uygulamada demokrasinin genellikle liberal demokrasi olarak adlandırılan şeklinin genel bir kabul görmesinin söz konusu olduğunu belirtmektedir. Heywood liberal demokrasinin temel özelliğinin, düzenli olarak gerçekleştirilen seçimlere dayalı, dolaylı ve temsili bir demokrasi şekli olduğunu, partilerin rekabeti ve seçim tercihleri aracılığıyla işlediğini ve devlet ile sivil toplum arasında açık bir ayrım yaparak özerk grupların ve özel mülkiyetin mevcudiyetine izin verdiğini belirtmektedir (Heywood, 2007:121). Andrew Heywood, en arzuya şayan

demokrasinin hangisi olduğu konusunda ihtilafın devam ettiğini belirterek, tartışmaların çoğunun demokrasinin pratikte nasıl işlediği, demokratikleşmenin ne olduğu konularının etrafında gerçekleştiğini belirtmektedir. Heywood, liberal demokrasi olarak adlandırılan belirli bir demokrasi modelinin geniş, hatta dünya çapında bir kabul gördüğünü ifade etmektedir. Heywood liberal demokrasinin bazı temel özelliklerini şöyle sıralamaktadır (Heywood, 2007:110).

* Liberal demokrasi, siyasi makamların, resmi siyasi eşitlik temelinde düzenli olarak gerçekleştirilen seçimlerdeki başarıyla kazanıldığı, dolaylı ve temsili bir demokrasi şeklidir.

* Liberal demokrasi rekabete ve seçim tercihine dayanır. Bu siyasi plüralizm, birbiriyle mücadele halindeki inançlara geniş bir hoşgörü ve birbiriyle çatışan sosyal felsefeler, rakip siyasi hareketler ve partilerin varlığı çerçevesinde ulaşılabilecek bir hedeftir.

* Liberal demokraside devlet ile sivil toplum arasında açık bir ayrım vardır. Bu ayrım, özerk grup ve çıkarların ve piyasa sisteminin veya iktisadi hayatın kapitalist örgütlenmesi yoluyla korunur (Heywood, 2007:110).

Andrew Heywood'a göre, parlamenter demokrasi, halk tarafından seçilmiş olan ve yönetenler ile yönetilenler arasında detaylı bir ilişki kuran; müzakereci bir meclis aracılığıyla faaliyet gösteren demokratik yönetimin bir türüdür. Bu anlamda demokrasi, esas olarak sorumlu temsili bir yönetim anlamına gelmektedir. Bu çerçevede parlamenter demokrasi, elit yönetimine karşı halk katılımını dengeler, hükümet halka karşı değil ama halkın seçtiği temsilcilere karşı doğrudan hesap verir bir konumda olduğunu belirtmektedir (Heywood, 2007:108).

2.7. PARTİ İÇİ DEMOKRASİ

Çalışmanın demokrasi başlıklı yukarıdaki kısmında, demokrasi kavramının genel tanımını ve siyasal yaşamda demokrasinin işlerlik kazanabilmesinin genel koşullarını ortaya koymaya çalıştık. Toplum düzeninde demokratik işleyişin hayat bulmasında bireylerin örgütlenme haklarını kullanabilmesi ve düşüncelerini özgürce dile getirerek bir ortak irade oluşturmalarının gerekliliği üzerinde durmuştuk. Bu noktada 1961 ve 1982 Anayasalarımız da “Siyasi partiler demokratik hayatın vazgeçilmez unsurudur” demektedir. Bu ifade ile demokratik siyasal yaşamda bireylerin siyasi

partiler bünyesinde örgütlenip ortak irade geliştirebilmelerinin ve ülke yönetiminde söz sahibi olabilmelerinin vurgusu yapılmaktadır. Bireyleri örgütleyip ülke yönetimi noktasında söz sahibi olmak için, demokratik siyasal sistem içerisinde mücadele veren, siyasal partilerin kendi iç işleyişlerinde demokratik kuralların etkin olup olmadığı noktasında; Parti içi demokrasi kavramı karşımıza çıkmaktadır.

Ülkemizde Anayasa, Siyasi Partiler Yasası, Seçim kanunlarında belirtildiği üzere ülkede hukuki açıdan seçme ve seçilme yetisine sahip bireyler, Siyasi Partiler Kanununa göre önceden izin alınmadan kurulabilen ve serbestçe faaliyet gösterebilen, siyasal partiler vasıtası ile yargı denetiminde yapılacak olan genel oya dayalı, tek dereceli, gizli oy ve açık tasnif kuralına göre seçimlerde oylarını kullanarak, ülke yönetiminde kendisini temsil edecek siyasal kadroları seçme hakkını kullanmaktadır. Burada seçimlerin yargı denetiminde oluşu ve temsil yetkisini alan siyasal parti ya da siyasal partiler ve kadrolarının bu yetkilerini kullanırken, Anayasa ve yasalar karşısında sorumlu olmaları demokratik işleyişin temelini oluşturmaktadır. Burada üzerinde önemle durulması gereken nokta hukukun üstünlüğü ilkesidir. Yargı idare edenlerden bağımsız olarak irade geliştirebilmelidir. Gerek seçimlerin denetimi ve gerekse hükümetin uygulamalarının denetlenebilmesi noktasında yargı mercileri idareden bağımsız olarak hukukun tarafsızlık ilkesi ışığında yetkilerini kullanabilmelidir. Yani bir cümleyle özetlemek gerekirse demokratik düzenin temel dayanağını bireyler ve her türden kurumsal kişilikler karşısında, adil ve başta idare (hükümet) olmak üzere her türlü iç ve dış kuvvetlerin tasarruflarından (baskılarından), etkilenmeyecek bağımsız yargı sisteminin kurulması oluşturmaktadır. Demokratik sistemin işleyebilmesinde temel dayanak hukuk kuralları ve bağımsız yargıdır. Hukuk kuralları ve bağımsız yargının olmadığı bir ortamda demokratik sistemin işlediğinden söz edebilmek olanak dışıdır. Gerçek anlamda çoğulcu demokrasi, ancak halkın değişik yollardan ve mümkün olan en geniş ölçüde siyasal karar alma sürecine katılması ile gerçekleşir. Siyasal partiler de demokratik sistemin yaşaması açısından bir araç ve vasıta görevi üstlenmektedirler. Demokrasinin işletilmesinde araç olan bu kurumların kendi içyapılarında demokratik kurallara uymamaları demokratik sistemin yaşayabilmesine engel oluşturacağı açık olarak görülmektedir.

Toplumda gerekli hukuki şartları taşıyan bireylerin, serbestçe kurulan ve faaliyet gösteren siyasi partilere istediklerinde üye olarak katılabileceklerini belirtmiştik. Siyasi partilere üye olma, siyasi partilerin örgüt yapısı, çalışma usulleri, yasalarla belirlenebileceği gibi yasalar bu konuları tamamen siyasi partilerin kendilerine de bırakabilir. Bu konuda ülkemizde Siyasi Partiler Kanunu üye olmanın şartlarından başlayarak, partilerin örgütlenme şekli ve işleyiş tarzı konusunda ayrıntılı bir düzenlemeye gitmiştir. Bu nokta siyasi partilerin örgütlenme tarzının tek tip olmasından başlayarak, örgütlenme özgürlüğü açısından daha pek çok kısıtlamaları da birlikte getirmiştir. Bu konu kanımızca öncelikli olarak, genel anlamda demokratik siyasal sistem açısından ele alınıp tartışılmalıdır. Parti içi demokratik işleyiş açısından da yansımaları çalışmamızda ilerleyen bölümlerde ele alınmıştır. Burada hemen bir örnek vermek gerekirse; CHP'nin ilk kuruluşunda örgütlenme basamaklarının, ocak-bucak şeklinde köy ve mahallelerden başladığı görülmekte ancak 1961 Anayasası kabulü ile düzenlenen Siyasi Partiler Kanunu'nda siyasi partilerin en alt örgüt biriminin İlçe örgütleri olduğu hüküm altına alınmıştır. Böylece mahalle ve köylere kadar inen örgüt birimleri uygulamasından vazgeçilmiş, bu da siyasal katılım, iletişim, ve siyasal bilinç ve iradenin oluşması noktasında çeşitli sıkıntıları da beraberinde getirmiştir.

Siyasi partiler Anayasa, yasalar ve Siyasi Partiler Kanunu'na aykırılık teşkil etmeyecek şekilde, kendi iç işleyişlerini bağımsız olarak düzenlerler. Bu noktada parti iç yönetim kuralları oluşmaya başlar. Parti iç yönetim kuralları parti tüzüğü ve uygulama yönetmelikleri ile düzenlenir. Siyasi partinin üyeleri ve genel başkan da dahil olmak üzere her kademe yöneticileri ve yönetim kurulları, parti tüzüğüne ve yönetmeliklerine aykırı davranışta bulunamazlar. Aykırı davranışta bulunanlar hakkında tüzük ve yönetmeliklerde belirlenen disiplin hükümleri uygulanır. Burada parti tüzük ve yönetmeliklerinin içeriği, oluşturulması ve gereğinde değişikliklere gidilmesi şekli parti içinde demokratik bir yapının kurulması, işleyişi, açısından temel dayanağı teşkil etmekte ve büyük önem arz etmektedir. Parti içi demokrasinin işleyiş kazanabilmesi için öncelikle siyasi parti tüzüklerinin buna müsaade etmesi, tüzük hükümlerinin üyeler açısından içerdiği hak, yükümlülük ve cezaların bütün üyelere farklılık gözetilmeksizin eşitçe uygulanması, yani adaletli bir yönetim

yapısının kurulması ile mümkün olabilmektedir. Tüzüğün müsaade etmesi noktasına açıklık getirirsek; Tüzük hükümleri partinin görüşlerini benimsemiş ve uymayı taahhüt eden bireylerin partiye katılımında herhangi bir engel teşkil etmemelidir. En alt kademelerden başlanarak parti kongrelerinde parti politikalarının oluşması, parti içi seçmen ve parti örgüt kurullarının oluşumunda parti üyelerine eşit hak ve imkanlar sağlanarak, serbestçe fikir beyan etme ve yarışma olanağının sağlanması, yapılan yarışmalar neticesinde azınlığı teşkil eden fikirlere de saygılı olunması ve süreç içerisinde azınlık fikirlerinin de haklılık bulduğu noktada, çoğunluğun desteğine kavuşabilmesinin önünün açık bırakılması gerekmektedir. Siyasi partide yukarıda belirttiğimiz temel esaslar uygulamaya geçirildiğinde, parti içi demokratik işleyişin de önü açılmış olacaktır. En genel anlamıyla parti içi demokrasi partinin bütün kademelerinde görev alanların seçimle ve belirli bir süre için göreve gelmelerini, parti ve ülke sorunları hakkında çözüm önerilerinin alt kademelerden, yukarı kademelere doğru demokratik bir süreç içerisinde ulaşılabilmesini ifade eder. Parti içinde farklı fikirlerin bir arada yaşaması ve yarışmalarına olanak veren bir parti içi tüzük ve parti tüzüğünü uygulamada adaletli yönetim ilkelerinin işleyişe egemen olması, parti içi demokrasinin uygulamaya konmasında temel dayanaktır. Özbudun özellikle demokratik sosyalist partilerin ideolojilerinin gereği olarak, parti içi demokrasiyi mümkün olan en yüksek düzeye çıkarabilmek için bilinçli ve içten bir çaba gösterdiklerini belirtmekte ve bu amaçla bütün kademelerde parti içi yöneticilerin, demokratik usullerle seçilmeleri, üyelerin belli bir oranının isteği üzerine, bir konunun bütün parti üyelerinin katılabilecekleri bir referanduma sunulması, parti organlarında azınlık hiziplerinin orantılı temsili, yönetim ve disiplin kurullarının organik bakımdan birbirinden ayrılması gibi konularda, yoğun çaba sarf ettiklerini belirtmektedir (Özbudun1977:165). Parti içi demokrasi konusunda çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de sık, sık bahsi geçeceğinden günümüzde CHP’de, üyelerin parti içi seçimlerde katılımının ne şekilde sağlandığının ve kurulların nasıl oluştuğunun da bir kısa açıklamasının burada verilmesinin faydalı olacağı kanısındayız. Bu konuda kapsamlı bir açıklama çalışmanın ilerleyen bölümünde verilecektir. CHP’de partiye üye yazımları, örgütün başlangıç birimi olarak kabul edilen İlçe örgütleri tarafından, muhtarlık çevreleri esas alınarak yapılır. Kongre dönemlerinde, muhtarlık çevresinde partiye kaydolmuş üyeler, bir araya

gelerek ilçe kongre temsilcilerini, genel ve yerel seçimlerde aday belirlenmesinde oy kullanacak olan ön seçim temsilcilerini seçer. Daha sonra, tüm muhtarlık çevrelerinden seçilen kongre temsilcileri ilçe kongresini oluşturur, ilçe kongresinde, ilçe yönetim kurulu ve il kongresine gönderilecek temsilciler belirlenir. İlçe kongresinin belirlediği temsilcilerle il kongresi toplanır ve yeni dönem il yönetim kurulu, il disiplin kurulu ve partinin büyük kurultayına gönderilecek temsilciler böylece oluşur (Bu süreçte yapılan kongreler ve kurultayda, tüzüğün tanımladığı görevleri gereği doğal üyeler de sürece katılırlar). Kongreler ve kurultayda yönetim kurulları ve temsilcilerin seçimlerinde uygulanan usuller, parti içi demokrasinin işleyiş kazanması açısından önem taşımaktadır. CHP kongrelerinde yapılan seçimlerde gizli oy ve açık sayım ilkesi ışığında başlıca iki oylama yöntemi kullanılmaktadır. Bunlar “Blok Liste” yöntemi ve “Tek ve Ortak Liste” (Çarşaf Liste) yöntemidir. Kongrelerde seçimlere geçileceği sırada, hangi yöntemin kullanılacağına delegeler oylayarak karar vermektedir. Bu yöntemler anlaşılabilmesi için, CHP Kongreler Yönetmeliğinden olduğu gibi aşağıda aktarılmıştır.

Blok Liste Yöntemi:

Her kademedeki seçimlerde kullanılacak oy pusulası o örgüt biriminin organları ile üst kademe kongre temsilcilerini (delegelerini) kapsar. Oy pusulasında seçilecek üye sayısı kadar asıl üye adayıyla seçilmesi gereken yedek üye sayısı kadar üye adayı yer alır. Adaylar soyadı, alfabe sırasına göre sıraya dizilerek Başkanlık Kurulunca kesinleştirilir ve blok liste olarak bastırılır.

Üst organ kongre temsilciliği (delegeliği) hariç bir aday blok listelerden yalnızca birinde yer alabilir. Bir adayın birden çok listede yer alması halinde kongre başkanlığınca açıklama yapıldıktan sonra, hangi listede yer almak istediği adaya sorularak saptanır. Düzenleme buna göre yapılır . Aksi halde adayın listelerdeki adaylığı düşer.

Seçimde listeler dışında asıl veya yedek üye adayı olarak başvuruda bulunulabilir. Başkanlık kurulunca kesinleştirilen bu tür bireysel adaylar için de bir liste düzenleyerek sandık başına ve oy verme hücrelerine asılır.

Bastırılan blok listeler kongre başkanlık kurulunca ilçe seçim kuruluna mühürlendirilerek oy pusulası haline dönüştürülür.

Blok listede yazılı isimler çizilebilir, yerine yeni isimler yazılabilir. Her aday, aday olduğu listeden, şahsen veya ayrı listelerden aldığı oylar hesaba katılarak toplanır ve böylece listedeki sıra saptanır.

Asıl ve yedek üyeler ayrı, ayrı belirlenir. Seçilecek üye sayısından fazla veya yüzde doksandan az isim yazılı oy pusulaları geçersizdir.

Ayrı organlar için tek oy pusulası da düzenlenebilir. Bu halde bir organ listesinde geçersizlik nedeni varsa, oy pusulasının yalnızca ilgili organ için olan bölümü iptal edilir; pusulanın diğer organlarla ilgili bölümleri geçerlidir ve sayılır (CHP,2004:90).

Tek ve Ortak Liste Yöntemi (Çarşaf Liste):

Kongrede seçimlerin tek ve ortak liste yöntemi ile yapılması kararlaştırılmışsa adaylar, kongre başkanlık kurulunca ad çekme ile belirlenecek harften başlamak üzere, soyadı alfabe sırasına göre sıralanır ve ortak liste olarak bastırılır. Bu listeler ilçe seçim kurulunca mühürlenerek oy pusulasına dönüştürülür.

Kongre üyelerince oy pusulalarındaki aday isimlerinin yanına işaret konarak oylama yapılır. Oy pusulasında seçilecek asıl üye veya temsilci kadar adayın işaretlenmesi suretiyle oy kullanılır. Seçilecek üye sayısından fazla veya yüzde doksandan az işaretlenmiş olan oy pusulaları geçersizdir.

Tek ve ortak liste yöntemiyle seçim yapılırsa, adayların aldıkları oy sırasına göre genel sıralama yapılır; asıl ve yedek üyeler belirlenir. En çok oy alanlar asıl, ondan sonra gelenler yedek üye seçilmiş olur. Eşit oy alanlar arasında ad çekme yoluyla sıra saptanır.

İl ve ilçe yönetim kurullarında her iki cinsiyetten en az dörtte bir (yüzde yirmi beş) oranında üye bulunur. Bu husus genel sıralama ile ayrı cinsiyetten aday olanlar arasında, aldıkları oya göre ayrı, ayrı sıralama yapılır. Aldıkları oya bakılmaksızın her iki cinsiyetten yeterli üye alınarak organlar seçilmiş sayılır. Geri kalanlar o cinsiyetten üyelerin yedeği olur. İl ve ilçe yönetim kurullarında, bir cinsiyetten olan üyelerin sayısı herhangi bir nedenle bu oranın altına düşerse, o cinsiyetten yedek üyelerle sayı tamamlanır.

İl ve ilçe kongrelerinde her iki cinsiyetten yeter sayıda aday çıkmazsa, katılan adaylarla seçim yapılır (CHP,2004:90).

Yukarıda CHP yönetmeliklerinden her iki yöntemin de açıklamasını vermeye çalıştık. Burada üzerinde durulması gereken en önemli nokta, blok listelerin aday ekiplerce hazırlanıp delegelerin oylarına sunulmasıdır. Burada listede yer alamayan adaylar kendilerini dışlanmış hissetmektedir. Ayrıca blok liste yöntemi, parti içinde keskin bir kutuplaşmaya da yol açmaktadır. Blok liste yönteminde, yönetim kurulları için bir adayın, birden çok listede adının bulunamaması da kutuplaşmayı keskinleştiren etmenlerin başında gelmektedir. Parti içerisinde öylesine saygın ve yetenekli partili kişiler vardır ki, bu isimleri bütün liste çıkaran ekipler listesine

almak ve yönetim kurullarına taşımak isteyebilirler. Görüldüğü gibi böyle bir durumu blok liste yöntemi imkansız hale getirmektedir. Blok liste yöntemi, parti içerisinde pek çok partili tarafından, yukarıda birkaçına değindiğimiz ve taşıdığı diğer olumsuzluklar sebebiyle, parti içi demokrasi açısından yeterli bulunmamaktadır. Kanımızca da blok liste yöntemi hem oylama yöntemi açısından, hem de oylama sonrası doğurduğu sonuçlar ve parti içi demokratik kuralların işleyişi açısından pek çok sakınca içermektedir.

Çarşaf liste, olarak adlandırılan yöntem, partililerin demokratik olarak algıladıkları bir yöntemdir. Kanımızca da parti içinde bütün seçimlerde sadece bu yöntem uygulanmalıdır. Yöntemin özünde, kurullara ve temsilcilik görevlerine aday olacakların, kongre divanına bizzat giderek adaylıklarını yazdırmaları yatmaktadır. Aday olan herkesin basılan oy pusulasında adları harf çekme yöntemi ile alfabetik olarak sıralanır. Parti içerisinde yarışan ekipler anahtar denilen seçilmesini istediği adayların, adlarından oluşan listeleri delegelere önerebilirler. Burada herkesin anahtar düzenlemeye ve adayları için kulis yapmaya hakkı vardır. Bu sistemde hiç kimse kendisini dışlanmış olarak hissetmediği gibi, kulislerde yapılan çok farklı mücadeleler neticesinde oylama sonucunu tahmin edebilmek de güçtür. Çarşaf liste yönteminde, kulislerde ekiplerin çıkardığı anahtar listelerin bir iki isim değişimiyle benzerlerinin çıkarıldığı ve bazen bu listelerin de delegelerce isabetli bulunup dikkate alındığı gözlenmiştir. Kanımızca demokratik mücadeleye daha çok imkan vermesi sebebiyle, parti içindeki tüm seçimlerde tek başına bu yöntem kullanılmalıdır. Burada hemen belirtmek gerekir ki, çarşaf liste uygulamasında sandığa atılan pusulanın zarfa ya da herhangi bir kılıfa konması engellenmeli ve mutlaka yasaklanmalıdır. Oy pusulasının tek parça olarak, işaretleri görünmeyecek şekilde katlanır vaziyette yapılması, katlanmış arka yüzünde sandık kurulunun mührünü taşıması ve oy pusulasını işaretleyen delege tarafından mutlak surette sandığa atılması sağlanmalıdır. Bu konuda sandık kurulu gerekli dikkat ve özeni göstermelidir. Zira kanımızca, böylesine demokratik bir yöntem hiçbir zarf ya da

kılıfın içerisinde, gölgesinde, olmamalıdır. Böylece birileri bir şeyleri kılıfına uyduramaz olacaktır.²

2.8. MİLLİ EGEMENLİK ve MİLLİ İRADE

Egemenlik kavramı mutlak ve sınırsız bir iktidarı ifade etmektedir. Cumhuriyetimizin ilk Anayasasını meydana getirenler ‘‘Hakimiyet-i Milliye’’ formülünü demokrasi idealine ulaşmak için, bir dayanak olarak görmüşler ve bu amaçla Anayasaya geçirmişlerdir. Daha sonra 1961 Anayasasında da milletin egemenliği ilkesi Anayasa’nın temel ilkeleri arasına aynı anlayış doğrultusunda alınmıştır. Kavram 1982 Anayasasında da temel ilkeler arasında yerini almıştır. Milli egemenlik ya da milletin egemenliği kavramıyla amaçlanan, Anayasada siyasal iktidarın temel kaynağının halkta olduğunun ortaya konmasıdır. Başka bir ifadeyle bu kavramla Anayasa halktan gelen ve halka dayalı olan bir iktidarı benimsediğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Kavram çalışmamızda yukarıdaki anlamıyla ele alınacaktır. Burada hemen belirtmek gerekir ki, geçmişte ve günümüzde siyasi iktidarlar, muhalefetin yoğun baskısı karşısında milli egemenlik ve milli irade kavramlarını çarpıtarak milli iradeyi temsil ettiklerini öne sürmüşler ve egemenliğin millette olduğunu ve milli iradeyi temsil ettiklerini iddia ederek, her şeyi yapabilmelerinin meşru olabileceği iddiasında bulunmaktadırlar. Burada egemenlik kavramının, daha önce belirttiğimiz gibi mutlak ve sınırsız bir iktidarı ifade etmesi, demokratik rejim açısından büyük bir tehlike oluşturmaktadır. Günümüzde Meclis kürsüsünden, milli iradeyi temsil ettiklerini ve bu nedenle her istediklerini yapabileceklerini beyan eden siyasi lider ve kadrosu ne yazık ki, TBMM’de mevcuttur. Bilindiği üzere millet geçmiş ve gelecekteki kuşakları da içine alan

² Konuyu açarsak, oy kullanacak delege, oy pusulası ve zarfını alarak işaretleme yapacağı kabine girer, pusulayı hiç işaret koymadan cebine koyar ve daha sonra dışarı çıkar. Boş zarfı sandık kurulu üyelerinin gözü önünde, duran sandığın içine atar. Sayım esnasında zarf boş çıkacaktır ve burada bir oy feda olmuştur. Peki cepteki pusula ne olacaktır? Bu pusula turnike denilen sistemin kurulduğu yerde anahtar olarak kullanılacaktır. Turnikayı kuran ekip, bu pusulada istediği adayları işaretleyerek bir sonraki delegeye verir ve o da seçim kurulundan aldığı boş pusulayı cebine koyar ve ekibin işaretlediği pusulayı zarfın içine koyarak, sandığa atar. Cepteki boş pusula yine turnike merkezine gidecek ve işaretleme burada yapılacaktır, döngü böylece devam edecektir. İşte böylesine bir olumsuzluğa meydan vermemek için, zarf vs. her türlü kılıf bir tarafa bırakılmalı ve oy pusulasının sandığa girdiğinden mutlak surette emin olunması gerekmektedir.

manevi bir kavramdır. Halk ise toplumda oy verme hakkına sahip olan yurttaşların yanı sıra, henüz oy verme yaşına gelmemiş olanlar ve oy verme yaşına gelmiş ancak; çeşitli sebeplerden ötürü kısıtlı durumda olan tüm yurttaşları kapsamaktadır. Öyleyse, siyasi iktidar halkın da tam manasıyla iradesini yansıtmamaktadır. Siyasi iktidarın yansıttığı irade olsa, olsa oy kullanan seçmenlerin kendilerine oy veren bölümü kadar oranıdır. Ülkemizde yapılan seçimlerde, bu oranın çoğu zaman oy veren seçmenlerin %50'sinden fazlasını aştığı da görülmemiştir. Öyle ise siyasal iktidar kendisine oy veren seçmenlerin iradesini yansıtmaktadır ki, burada milli bir iradeden söz etmek olası değildir. Yalnızca oy veren seçmenin çoğunluğunun iradesine dayanarak, mutlak sınırsız bir iktidar peşinden koşmanın da demokrasi ilkeleri ile bağdaşmayacağı apaçık ortadadır. Buradan hareketle milletin egemenlik hakkına dayanarak, milli iradeyi temsil ettiklerini iddia eden, yani kavramların amacını ve anlamını saptıran siyasi liderlerin niyetinin; demokrasi ve kişinin özgürlük haklarını kısıtlamak olduğu ortaya çıkmaktadır.

BÖLÜM III

TEK PARTİ DÖNEMİNDE CHP ve PARTİ İÇİ DEMOKRASİNİN GELİŞİMİ

Çalışmada, kuruluşundan günümüze parti içi demokratik işleyiş açısından kazanımlarının ele alınacağı CHP'nin kuruluşu, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş tarihinden daha eskidir. Ülkemizin en eski siyasi partisi olan CHP, 1945 yılına kadar da ülkemizde tek parti olarak hizmet vermiştir. Daha sonra farklı partilerin kurulması kararlaştırıldığında, kurulan partilerin de kadroları CHP içerisinden oluşmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, kuruluşundan günümüze parti içi demokratik işleyişin değerlendirilebilmesi için, CHP'den başka bir örnek bulunmamaktadır. Siyasi partilerde, parti içi demokrasinin temel dayanağını; partilerin iç işleyiş kurallarının düzenlendiği tüzük ve çalışma yönetmeliklerinin oluşturduğuna daha önce değinmiştik. CHP'nin, siyasi parti örgütlenmesi ve işleyişi açısından, 1. Kurultayı olan Sivas Kongresi'nden başlayarak, günümüze değin geçirdiği kurultaylarında, işleyiş kurallarını oluşturan Tüzüğünde, günün koşullarına ve parti örgüt tabanının istemleri doğrultusunda, uzun tartışmalar ve tarihsel süreç içerisinde kazanılan tecrübeler ışığında pek çok yönetsel kural oluşturulmuştur. CHP'nin geçirdiği tecrübeler sonucu kazanımları olan bu kurallar, daha sonra anayasa maddeleri ve siyasi partiler kanunlarının oluşmasında da etkili olmuştur. Çalışmanın temel amacını oluşturan parti içi demokrasi açısından, geçmişin deneyimleri doğrultusunda, bugünün tespiti ve geleceğin kurulmasında çıkarımlar elde edilmesi noktasında, CHP'nin kuruluş dinamikleri ve 1. Kurultayından başlanarak tarihsel süreç içerisinde, parti içi demokrasinin kazanımlarının gelişimi gözlenmeye çalışılmıştır. CHP'nin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği parti içi demokrasinin gelişimi yönünde tecrübeler, çalışmanın III. Bölümünde “Tek Parti Döneminde CHP ve Parti İçi Demokrasi”, IV. Bölümünde “Çok Partili Siyasal Yaşam İçerisinde CHP ve Parti İçi Demokrasi” olarak bölümlenerek, yaşanan gelişmeler ortaya konmaya çalışılmıştır.

3.1. MÜTAREKE DÖNEMİ ve İLK DİRENİŞ ÖRGÜTLERİ

Birinci Dünya Savaşı sonrası 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Bırakışması, Osmanlı Devleti'nin Halife Sultanı ve Hükümeti tarafından imzalanmıştır. Bırakışmayı izleyen günlerde, Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul düşmanlarca işgal edilmiş, Osmanlı Devleti'nin sınırlarında yaşayan azınlıkların bu paylaşımda yer almalarını da işgal devletleri teşvik etmektedir. Bu amaçla Rum, Ermeni çeteleri kurulmakta, örgütlenmekte ve Osmanlı İmparatorluğu topraklarında işgal sonrası parçalanma ve paylaşım için gerekli koşullar oluşturulmaktadır. Tarık Zafer Tunaya, mütareke dönemi olarak adlandırılan safhanın; siyasi parti ve siyasetle ilgilenen türlü kuruluşların en fazla sayıda mevcut oldukları ve kaynaştıkları dönem olduğunu belirterek bu dönemde, çoğu İstanbul Hükümeti'nden yana olan siyasi parti ve derneklerin sayısının 33 olduğunu belirtmektedir (Kabasakal,1991:77), (Tunaya, 1952:404). Tunaya, Mondros Bırakışması'nın ardından pek çok kişinin, vatan topraklarını savunma çareleri düşündüğünü ve bu düşünce sonucu pek çok ulusal direniş örgütünün oluştuğunu belirtmektedir. Tunaya'ya göre ulusal kurtuluş hareketinin temel öğeleri fertler değil bu derneklerdir (Tunaya,1952:474). Bu derneklerin başlıcaları şunlardır (Tunaya,1952:479,527): Trakya Paşaeli Müdafaa Heyeti Osmaniyesi, İzmir Müdafaa Hukuki Osmaniye Cemiyeti, İstihlası Vatan Cemiyeti, Klikyalılar Cemiyeti, Milli Şura Hareketi, Vilayeti Şarkıye Müdafaa Hukuku Milliye Cemiyeti, Şarki Anadolu Müdafaa Hukuk Cemiyeti, Reddi İlhak, Rodos ve İstanköy Adaları Müdafaa Hukuki İslamiye Cemiyeti, Trabzon Muhafazai Hukuku Milliye Cemiyeti, Karakol Cemiyeti, İstanbul Müdafaa Hukuk Cemiyeti ve MİM Gruplarıdır. Mütareke döneminin bu genel havası içerisinde Mustafa Kemal 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a gelmiştir. Mustafa Kemal'in görevi Ordu Müfettişliğidir. Resmi görevi sayesinde Anadolu ve Trakya'daki tüm sivil ve askeri yetkililerle devletin araçlarını kullanarak, iletişim kurma olanağı bulacaktır. Mustafa Kemal'in bu girişimi, yurt genelinde dağınık bir şekilde işgale karşı harekete geçen direniş örgütlerinin, "Anadolu Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti" adı altında birleştirilerek, 9 Eylül 1923'te CHP'nin, 29 Ekim 1923'te de bağımsız Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, kurulmasına yol açacak zorlu bir mücadelenin başlangıcı ve ilk adımıdır.

Mustafa Kemal, Samsun'a çıkışından sonra ordu komutanları ile temasa geçmiştir. Bu temaslarda ordu komutanlarını merkezi bir güç oluşturarak işgal kuvvetleriyle mücadeleye ikna etmiştir. Toplumun sivil önderleriyle de görüşmüş, Havza'dan genelgeler göndererek halktan, ülkenin her yerinde işgale karşı büyük coşkulu gösteriler düzenlemelerini istemiş ve bu gösteriler sonucu dünyada kamuoyu yaratma amacını gütmüştür. Havza'da düzenlenen toplantıya Mustafa Kemal de katılmıştır. Bu toplantıda her türlü saldırıya silahla karşı koyulacağı kararlaştırılmış ve birlikte ant içilmiştir. Mustafa Kemal 22 Haziran 1919 tarihinde, ordu komutanı arkadaşlarıyla kararlaştırdığı üzere bütün sivil ve Askeri makamlara bir genelge göndermiştir. Genelge; İstanbul'daki Hükümetin işgal ordularınca kuşatıldığını ve sorumluluğun gereklerini yerine getiremez duruma düştüğünü, Ulusun bağımsızlığını yine Ulusun kesin kararı ve direnişinin kurtaracağını açıklamaktadır (Kili, 1976:25). Amasya Tamimi (Genelgesi) olarak anılan bu genelgede; Vatanın bütünlüğü ve bağımsızlığı, milli irade, millet kavramları çok net ve belirgin şekilde ortaya konulmuştur. Milli mücadelenin öncü kadrosunun ve kurullarının oluşacağı Sivas Kongresi için, her sancaktan üçer temsilcinin seçilerek, Sivas'a gönderilmesi istenmiştir. Amasya Genelgesi'nin yayınlandığı günlerde Mustafa Kemal İstanbul'a geri çağırılmış fakat çağrıya uymamıştır. Genelge'den sonra Mustafa Kemal Sivas ve Erzincan üzerinden Erzurum'a geçmiştir. Erzincan'da iken yeniden İstanbul'a çağırılmış ve kabul etmeyince ordu müfettişliği görevinden alınmıştır. Bu karar üzerine Mustafa Kemal ordudan ayrılmış ve rütbesiz bir kişi olarak çalışacağını İstanbul'a ve tüm ülkeye duyurmuştur. Bu açıklama üzerine, İstanbul Hükümeti Mustafa Kemal'in tutuklanarak İstanbul'a gönderilmesi için emir yayınlamış, ancak Kolordu Komutan'ı Kazım Karabekir emre uymayarak Mustafa Kemal'in emrine girmiştir. 23 Temmuz 1919'da toplanarak, oturumları 5 Ağustos'ta sona eren Erzurum Kongresi, 7 Ağustos 1919 tarihinde kararlarını bir bildiri ile açıklamıştır (Kara,1963:35,65). Bugünkü ayrıma göre Erzurum Kongresi'ne temsilci gönderen iller; Siirt, Van, Ağrı, Erzurum, Erzincan, Sivas, Tokat, Amasya, Ordu, Giresun, Gümüşhane, Rize ve Trabzon'dur. Mardin, Elazığ ve Diyarbakır'da da seçilen temsilcilerin Kongreye katılmaları bu illerin Valilerince önlenmiştir. Kongre, Mustafa Kemal'i Kongre Başkanlığı'na seçmiştir. Erzurum Kongresi, Kongre'ye katılan üyeler yönünden bölgesel çapta, fakat aldığı kararlar yönünden ulusal

düzeydedir. Kongre, yasal ve biçimsel olarak sadece Doğu bölgesini içine alan bir yönetsel Temsilciler Kurulu oluşturmuştur. Temsilciler Kurulu Başkanlığına da Mustafa Kemal'i seçmiştir. Erzurum Kongresi'nde, daha sonra CHP'ye dönüşecek olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin de temelleri atılmış oluyordu. Kongre'ye katılan bazı tutucu aydınlar ve eşraf kesimi, Mustafa Kemal'in hareketin başkanlığına seçilmesini engellemeye çalışmış ancak başaramamışlardır. Kongre'de milli mücadele yerine büyük devletlerin himayesine sığınmak isteyenler de görüş beyan etmiş, ancak Kongre mandacılığın kabul olunamayacağı yönünde bir karar vermiştir. Alınan kararlar:

- Milli sınırlar içerisinde vatan bir bütündür. - Yabancıların her türlü işgal ve müdahalesine karşıyız. - Hükümet dağılırsa millet hep birlikte vatani savunur ve direnir. Vatani ve bağımsızlığı Hükümet koruyamazsa geçici bir Hükümet kurulur. Bu Hükümeti kongre seçer. Kongre toplanmamışsa seçimi Heyet-i Temsiliye yapar. - Kuvayı Milliye'yi etkili ve milli iradeyi egemen kılmak esastır. - Hristiyan unsurlara, siyasi egemenliğimizi ve sosyal dengemizi bozacak imtiyazlar verilemez. - Manda ve himaye kabul olunamaz. -Millet Meclisi'nin derhal toplanması ve Hükümetin faaliyetlerinin Meclis denetimine sokulması için çalışılacaktır (Bila,1979:17).

Erzurum Kongresi'nde ayrıca, Hükümetin Doğu Anadolu'yu gözden çıkarma ihtimaline karşı Saltanatı ve Hilafeti korumak, vatani Rum ve Ermeni çetecilere, işgal devletlerine karşı savunmak üzere Doğu Anadolu'da geçici bir idarenin kurulacağı da karar altına alınmıştır (Kili,2003:152).

3.1.1 Sivas Kongresi ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu

4 Eylül 1919 tarihinde Sivas Kongresi çalışmaya başlar. Kongre'nin yapıldığı yer Sivas Lisesi salonudur. Kongre'nin Divan Başkanlığı'na Mustafa Kemal ve Yazmanlıkları'na da Şükrü Bey ve Hami Bey seçilmişlerdir. Kongre'ye katılan üye sayısı 38'dir (Kumaş,1999: Kongre'ye katılan delegelerin isimleri ve Kongre Beyannamesi s.25). Açılış konuşmasını Kongre'nin çağrı sahibi olarak yapan Mustafa Kemal, Erzurum Kongresi'nde olduğu gibi muhaliflerce Kongre Başkanlığına seçilmek istenmez, ancak gizli olarak yapılan oylamada Mustafa Kemal Kongre Başkanlığı'na seçilir. Muhalifler de tekrar manda fikrini ortaya atar. Rauf

Bey, Refet Bey, Bekir Sami Bey, Kara Vasıf Bey, İsmail Hami Bey, Manda fikrini savunurlar ancak benimsenmez. Sivas Kongresi'nde oluşan fikir, Erzurum Kongresi'nde alınan yerel kararların ülke genelinde uygulanmasının kabul edilmesidir. Sivas Kongresi 7 Eylül günü toplantısında, ülkede dağınık olarak bulunan aralarında organik bağlantı bulunmayan bütün ulusal direniş örgütlerinin, Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne (A-RMHC) dönüştürülerek, tek bir yönetim altında birleştirilmesini kararlaştırmıştır. Mustafa Kemal Dernekler Yasası gereğince, Heyeti Temsiliye adına imzaladığı, 11 Eylül 1919 tarihli bir dilekçeyle Sivas Valiliği'ne başvurarak bu birleşmeyi bildirmiştir (Kabasakal,1991:90). Artık TBMM açılana kadar milli direniş hareketinin örgütleyicisi ve uygulayıcısı olacak bu dernek, Başkanlığı'nı Mustafa Kemal'in yaptığı bir Temsil Heyeti tarafından idare olunacaktır. Kongre'de İrade-i Milliye adında bir gazete çıkarılması da kabul olunmuştur. Bu gazete daha sonra Cumhuriyetin ilanı ile Ulus adını alacaktır. Sivas Kongresi'nde yayınlanan Beyanname, CHP'nin ilk Programı ve Nizamname de ilk Tüzüğü olarak kabul edilir. A-RMHC emperyalist devletlerin işgaline karşı milli direniş hareketini örgütleyecek ve 23 Nisan 1920'de TBMM'yi oluşturacak; 9 Eylül 1923'de Cemiyet, Cumhuriyet Halk Partisi'ne dönüştürülecektir (Kumaş,1999:28).

3.1.2. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Nizamnamesi: CHP'nin 1.Tüzüğü

Mustafa Kemal Atatürk CHP'nin 2. Kongresi'nde yaptığı açış konuşmasında Sivas Kongresi'nin CHP'nin 1. Kongresi olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle Kongre'de kabul edilen Anadolu Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Nizamnamesi de CHP'nin 1. Tüzüğü olarak kabul edilir. Birinci Tüzük 11 Madde'den ibarettir. Tüzük Metni'nin ilk 6 Maddesi'nde milli sınırların bütünlüğünün sağlanması ve işgal karşısında girişilecek Kurtuluş Savaşı Mücadelesi'nin ana hatları çizilmektedir. A-RMHC Teşkilat Nizamnamesine Lahika (ek) başlıklı "ilgiliye özel" ve "gizli" kayıtlarını taşıyan, ulusal silahlı güçlere ilişkin bir yönerge hazırlanmış ve düşmanla temasta bulunulan yerlerde bu yönergeye göre silahlı müfrezeler ve kıtalar (Kuvay-i Milliye Güçleri) oluşturulmuştur (Kabasakal,1991:90). Tüzüğün Birinci

Maddesi'nde, milli sınırlar belirlenmekte ve milli sınırlar içerisinde vatanın bağımsızlığı ve bütünlüğüne değinilmektedir. 2. Madde'de ise her türlü işgal ve mücadeleye ve özellikle Rumluk ve Ermenilik hareketlerine karşı direnileceği belirtilmekle birlikte, öteden beri barış içerisinde yaşanan Gayri Müslimlerin ve diğer azınlıkların haklarına saygılı olunacağı, vatanın birliğine ve bütünlüğüne tehdit oluşturmadıkça, can, mal ve namuslarının korunacağı belirtilmektedir. İtilaf Devletleri'nce de herhangi bir sebeple yapılacak müdahaleye vatanın birliğine tehdit sayılarak direnileceği belirtilmektedir. Tüzüğün 3. Maddesi'nde Osmanlı Hükümeti'nin dağıtılması tehlikesine karşı, Hilafet ve Saltanatın korunması için direnileceği kabul olunmuştur. Tüzüğün 4. Maddesi'nde Osmanlı Devleti Hükümeti'nin uluslararası baskılar ile vatanın her hangi bir bölümünün gözden çıkarılması veya Hükümetin işlemez duruma getirilmesi halinde, Kongrece seçilmiş Temsilciler Heyeti'nin derhal bir geçici Hükümet oluşturarak tüm askeri ve mülki idare bu heyete bağlanacak ve hemen Kongre toplanarak mücadeleye girişileceği belirtilmektedir. Tüzüğün beşinci ve altıncı Maddeleri'nde olağanüstü bir durumda Temsilciler Heyeti'nin belirleyeceği şekilde ve yerde toplanılacağı ve gerekli görüldüğü durumda çekilmenin bir plan dahilinde olacağı belirtilmiştir. Olağanüstü durumda mahalli temsil heyetleri yayınlanan gazeteleri himayelerine alacak, işgale karşı yayında bulunmaları sağlanacak ve mümkün olması halinde milli direnişe destek olacak gazete çıkarılması sağlanacaktır. Kongre kararları aleyhinde, kavlen (sözle), kalemen (yazılı), fiilen, yapılacak davranışın vatana ihanet sayılacağı belirtilmiştir. Tüzüğün 7. Maddesi'nde Cemiyetin unvanının Anadolu Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olduğu belirtilmiş ve amacının Osmanlı Vatanı'nın bütünlüğünü, Hilafet ve Saltanat'ın ve Milli İstiklal'in temini için Kuvay-i Milliye'yi görevli ve milli iradenin hakim kılınacağı belirtilmektedir. Cemiyetin amacında Hilafet, Saltanat ve milli irade kavramlarının çeliştiği açıktır, ancak günün koşullarında ayrışmaya meydan verecek tartışmaların fayda getirmeyeceği ortadadır. Hilafet ve Saltanatın durumunun tartışılması çalışmanın ileriki bölümlerinde görüleceği üzere işgalden kurtulduktan hemen sonra gündeme gelecektir. Oluşturulacak TBMM'de Hilafet ve Saltanat yanlıları İkinci Grup etrafında toplanacaklardır. Tüzükte bütün İslam vatandaşların Cemiyetin tabii üyesi olduklarının belirtilmesi de (1.Tüzük, Md.7/3a), birlikteliğin ve toparlayıcılığın

göstergesidir. Cemiyetin köy ve mahallelerden başlayarak, nahiye, kaza, bağlı livalarda, idare heyetleri ve bağımsız livalar ile vilayetlerde de heyeti merkeziyeleri bulunmaktadır. Bu örgütlenmenin başında Büyük Kongre tarafından seçilecek bir Temsilciler Heyeti bulunacağı belirtilmiştir (1.Tüzük, Md.7/1-11). Tüzük'te köy ve mahalle idare heyetinin, köy ve mahalle halkından seçilecek üç üyeden oluşacağı ve içlerinden birinin başkan olacağı belirtilmiştir. Nahiye heyeti idaresi, nahiyei oluşturan köy heyeti idarelerince seçilecek üç üyeden oluşacak ve içlerinden biri başkan olacaktır (1.Tüzük, Md.7/2). Kaza heyeti idaresi, mahalle-köy ve nahiye heyeti idarelerince seçilecek beş üyeden oluşacak ve içlerinden biri başkan ve biri de katip olarak seçilecektir (1.Tüzük, Md.7/3). Liva heyeti idaresi de livaya bağlı idare heyetleri tarafından seçilecek yedi kişiden oluşacak ve içlerinden bir başkan ve bir katip üye seçilecektir. Liva merkezinde ayrıca kaza teşkilatı kurulmayacak ve kaza merkezi teşkilatı görevini de liva heyeti idaresi yürütecektir (1.Tüzük, Md.7/4). Müstakil liva ve vilayet heyeti merkeziyesi; nahiye, kaza ve liva heyeti idareleri tarafından seçilecek on üyeden oluşacak, içlerinden biri başkan seçilecektir. Aynı zamanda bu heyet merkez kazasında heyeti idare olarak görev yapacaktır (Md,7/5). Vilayet kongreleri senede bir defa Mart, Nisan, Mayıs ayları içerisinde, vilayet merkezinde, kaza ve liva heyeti idarelerinden ikişer üyenin katılımı ile toplanacaktır (Md,7/6a). Umumi kongre senede bir defa 10-23 Temmuz tarihinde toplanacaktır. Umumi kongre kaza, liva, heyeti idareleri ile müstakil liva ve vilayet heyeti merkeziyelerince seçilen birer üyeden oluşacaktır (Md.7/6b). Umumi kongre dönemsel değerlendirmesini yapacak ve heyeti temsiliyenin yenilenmesini ve bütçesinin oluşturulmasını karara bağlayacaktır. Heyeti temsiliye en az dokuz en çok on altı üyeden oluşacaktır. Heyeti temsiliyenin çalışma merkezi, şartlara göre heyetin uygun göreceği yer olacaktır. Heyeti temsiliye Nizamname'de belirtilen ana esaslar dahilinde vatanın bütünlüğü ve milletin istiklali için her türlü tedbiri almaya ve siyasi kararları uygulamaya yetkili kılınmıştır. Ancak Vatanın ve Milletin varlığı, kaderi hakkında önemli ve esas oluşturacak kesin kararları oluşturmazdan evvel, heyeti merkeziyelerin oylarına başvuracaktır. Heyeti temsiliye Memleket ve Milletin mukadderatını kesin olarak tayin ve tespit edecek durumlar için son ve kesin kararı Umumi Kongre kararı ile ita edebilir (CHP1.Tüzük, Md.7/ek).

Sivas Kongresi ile milli mücadelenin temsil heyeti ve lideri oluşmuştur. İstanbul'da işgal devletleriyle iç içe durumda olan Damat Ferit Hükümeti'nin yıkılması sağlanmıştır. Yeni Hükümetin Başkanı Ali Rıza Paşa 9 Ekim'de yayınladığı kararname ile bütün ülkede seçimlerin yapılacağını ilan etmiştir (Bila,1979:30). Seçimde, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri de seçimi kazanmışlardır. Mustafa Kemal İstanbul'a temsilci olarak giden arkadaşlarıyla teker teker görüşmüş ve yeni açılacak Meclis'de bir Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun oluşturulmasını ve Meclis Başkanlığı'na kendisinin seçilmesini sağlamalarını istemiştir (Bila,1979:30). Ancak İstanbul'a gidenler Meclis'de büyük bir grup kuramadıkları gibi, İstanbul Hükümeti ve Padişahın etkisinde kalarak bir varlık gösterememişlerdi. Ancak 28 Ocak 1920 tarihinde kabul edilen tam bağımsızlık içinde toprak bütünlüğünü öngörerek, ülke sınırlarını belirleyen Misakı Milli (Ulusal And) kararlarının kabul edilmesini sağlamışlardır (Kili,1976:28). Ali Rıza Paşa Hükümeti 9 Şubat 1920'de Meclisi Mebusan'dan Güvenoyu alınca bütün illere ve bağımsız sancaklara bir bildiri göndererek, "Milli irade adına Meclisi Mebusan'dan başka yerlerde toplanıp konuşmalar yapmak, isteklerde bulunmak mümkün değildir. Bu nedenle, Hükümet işlerine müdahale şeklindeki her türlü tutum ve davranışların cezalandırılacağı bildirilir" şeklindeki açıklamayı iletmiştir (Kabasakal,1991:91). Bu Bildiriye cevaben Mustafa Kemal Paşa 17 Şubat 1920'de verdiği yanıtta; "Meclisi açtırmayı başaran Cemiyetin ulusal isteklere uygun bir barışın yapılmasına kadar çalışmaya devam edeceğini belirtmiş ve Cemiyetin heyeti merkeziye ve heyeti idarelerinden örgütün her yerde yaygınlaştırılmasını istemiştir (Kabasakal,1991:92).

16 Mart 1920 günü işgalci devletler İstanbul'u resmen işgal etmiş ve Meclisi Mebusan dağıtılmıştır. Bu olay Mustafa Kemal'e haklılık kazandırmış ve Ankara'da bir meclis açılmasına olanak sağlamıştır (Bila,1979:31). Bu amaçla bir seçim talimatnamesi hazırlanmış ve duyurulmuştur. Seçimler yürürlükteki Mebuslar Hakkındaki Kanun ve gizli oy açık sayım esasına göre yapılacaktır (Bila,1979:32). Her livadan 5 kişi seçilmesi; seçimlerde, genel meclis üyeleri, belediye meclisi üyeleri, A-RMHC'nin heyeti merkeziye ve idare heyetlerinin de ikinci seçmenlere katılımı istenmiş, her parti, her derneğin, aday gösterebileceği ve seçimin yapıldığı yerin en büyük kamu yöneticisinin seçime başkanlık edeceği belirtilmiştir

(Kabasakal,1991:92). Yeni seçilen milletvekilleri ve İstanbul'dan Ankara'ya kaçarak gelebilen milletvekilleri tarafından 23 Nisan 1920 günü Meclis Ankara'da toplanmıştır. Büyük Millet Meclisi'nin ilk Genel Kurul Kararı Meclisin seçilmiş ve seçilecek mebuslarla, İstanbul'dan gelen mebuslarla kurulduğu ve hepsinin aynı sıfat ve yetkilere sahip olduğu hükmünün onaylanması olmuştur (Bila,1979:34). Büyük Millet Meclisinin 1. Başkanı Mustafa Kemal ve 2. Başkanı ise Meclisi Mebusan Başkanı Celalettin Arif Bey'dir. Böylece yasama sistemi kurulmuştur. Yürütme görevi de ilkin 6 kişilik bir geçici yürütme komisyonuna verilmiştir. Komisyon Celalettin Arif Bey, Cami Bey, Bekir Sami Bey, Fevzi Paşa, Hamdullah Suphi Bey ve Hakkı Behiç beylerden oluşmuştur. Daha sonra 2 Mayıs 1920 günü Büyük Millet Meclisi Vekillerine Dair Kanun kabul edilmiş ve 3 Mayıs günü vekillerin seçimi yapılarak, Meclisin ilk İcra Vekilleri Heyet'i (Bakanlar Kurulu) oluşturulmuştur (Bila,1979:35).

Meclis kurulduğuna göre düşünce farklılıkları da belirginleşmeye başlayacaktı. Kongreler tamamlanmış ve Ankara yeni yönetimin merkezi olmuştur. Milli mücadelenin Misakı Milli ortak noktasında birleşirken yeni oluşacak yönetimde çelişmeler başlamıştı. Bu çelişmelerin neler olduğunu bilmek, Cumhuriyet Dönemi siyasal gelişmelerini değerlendirmekte faydalı olacaktır. Çerkez Ethem olayı ile Kuvayı Seyyareciler gruplaşmıştır. Büyük Millet Meclisi'nde kırk kadar İttihatçının bulunduğu bilinmektedir. Bunlardan bir kısmı İttihatçılıktan ayrılmış Mustafa Kemal'i benimsemişlerdir. Bir bölümü ise savaş kazanılıncaya kadar Mustafa Kemal'i destekleyecek, sonra Rusya'da bulunan Enver Paşa'nın Devletin idaresinin başına gelmesini istemektedirler. Bundan başka sol eğilimli denilebilecek Halk Zümresi, Komünist Partisi, Halk İştirakiyyun Partisi, Yeşilordu gibi gruplaşmalar görülmektedir (Kili, 2003:110-117). Kurtuluş Savaşı'nda Rusya'daki Sovyet yönetiminin verdiği destek açıktır. Bunun sonucu olarak Türkiye'de iki komünist parti kurulmuştur. Bunlardan birincisi M. Kemal tarafından yakın arkadaşlarına kurdurulan M. Kemal'in denetiminde bulunan yasal partidir. Öteki ise Türkiye Komünist Partisidir. Bir süre gizli çalıştıktan sonra açığa çıkmış ve Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası adını almıştır (Kili,2003:115).

Halkçılık Program'ı olarak anılan Anayasa Tasarısı Meclis'de okunduktan sonra Meclis içinde çeşitli gruplar oluşturulmuş, bu gruplar da aralarında kararlar almaya başlamışlardır (Kili,2003:119). Bu gruplar (Nutuk.CII,s.595), Tesanüt Grubu (Dayanışma), İstiklal Grubu (Bağımsızlık Grubu), Müdafaa-i Hukuk Zümresi (Halk Topluluğu), Islahat Grubu (Düzeltilme-Yenileştirme Grubu) , Bağımsızlık Grubu'nda devrimci gençler toplanmıştır. Halk Topluluğu'nda Bolşevik olmaya yönelmiş sol eğilimli milletvekilleri yer almıştır. Tutucular Dayanışma Grubu'nda yer almıştır. İttihatçıların bazıları ve Osmanlı Reformistleri, Yenileştirme Grubu'nu oluşturmuştur. Bu ayrışmalar yaşanırken 10 Mayıs 1921'de Mustafa Kemal ve arkadaşları yeni bir Grup ve daha sonra Mustafa Kemal karşıtları da bir başka Grup'da yerlerini belirlemişlerdir. Ulusal direniş mücadelesini başlatan Müdafaa-i Hukukçular ikiye ayrılmıştır. Bundan böyle Türk siyasi hayatında bu gruplar Birinci Grup ve İkinci Grup olarak tarihteki yerlerini alacaklardır. Gruplar arasındaki temel çelişki yeni kurulacak devlet örgütü M. Kemal ve arkadaşları tarafından Halkçılık Program'ı ve ileri ifadesi Teşkilatı Esasiye Kanunu tasarısındaki ilkelere göre oluşturulmak isteniyordu. Ancak Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda ne Hilafet'ten ne de Saltanat'tan bahsediliyordu. İşte Saltanat ve Hilafet yanlıları başı çekmek üzere, tutucular, mandacılar ve diğer Mustafa Kemal muhalifleri İkinci Grup'ta saflaşmıştı. Birinci Grup Atatürk'ün başkanlığında yeni bir rejim kurmaya ve devrimci bir düzen değişikliğine yönelmiştir (Kili,1976:41). 1 Kasım 1922'de Saltanatın Millet Meclisi'nce kaldırılması yönünde çalışmıştır. 13 Ağustos 1923 tarihinde TBMM'nin ikinci dönemini açarken yaptığı konuşmada Atatürk şunları söylemiştir: 'Yeni Türkiye Devleti bir halk devletidir. Müessesat-ı Maziye ise bir şahıs devleti idi. Eşhasın devleti idi' (Kili,1976:42). Birinci TBMM 1 Nisan 1923 tarihinde milletvekili seçimlerinin yenilenmesine karar vermiştir. Yeni seçime Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı, Atatürk'ün imzasını taşıyan ve Dokuz Ummeden (Ülküden) oluşan bir Beyanname ile girilmiştir. Bu umdeleri kabul eden milletvekili adayları Mustafa Kemal'in incelemesinden geçerek belirlenmiş ve ilan edilmiştir (Kabasakal,1991:96). 8 Nisan 1923 tarihli bu Beyanname'nin temel ilkeleri, halkın kayıtsız şartsız egemenliği ve halkın kendisini idare etmesi olarak saptanmıştır (Kili,1976:43).

3.1.3. A-RMHC'nin 1923 Seçim Beyannamesi, Cumhuriyet Halk Fırkası ve Cumhuriyet'in Kuruluşu

Dokuz Umde'den oluşan bu metin, 1923 seçimlerine gidilirken M. Kemal ve arkadaşlarının görüşlerinin aktarılması ve kurulacak Halk Fırkası'nın da temel görüşlerini aktarması açısından önemli konular içermektedir. Dokuz Umdeli Beyanname CHP'nin 1931 yılına kadar programı olarak kabul edilmiştir. Dokuz Umde ile seçime giren M. Kemal ve arkadaşları (Birinci Grup Adayları), tüm seçim çevrelerinde yapılan milletvekili seçimlerini kazanmışlar ve 2. Grup'tan hiçbir aday Meclise girememiştir.

Beyannamenin **Birinci Umdesi'nde**, hakimiyetin kayıtsız şartsız milletin olacağı, halkın kendi idaresini kendisinin oluşturacağı, milletin gerçek ve tek temsilcisinin TBMM olacağı ve meclis haricinde hiçbir fert, hiçbir kuvvet hiçbir makamın, mukadderatı milliyeye hakim olamayacağı belirtilmektedir. İdarenin ve kanunların oluşmasında millet hakimiyeti esası dahilinde hareket edilecektir. Birinci Umde'den anlaşılacağı üzere açıkça belirtilen halkın iradesi ve halkın iradesi doğrultusunda oluşacak Millet Meclisi'nin üzerinde herhangi bir gücün bulunmaması ilkesidir. Beyannamenin **İkinci Umdesi'nde** Saltanatın Millet Meclisi'nce kesin olarak kaldırıldığı ve bunun değişmez ilke olarak kabul olduğu belirtilmekte ve dayanağı TBMM olan Hilafetin İslam dünyasının bir yüksek makamı olduğu da belirtilmektedir. Beyannamenin **Üçüncü Umdesi'nde** ülkede emniyet ve asayişin kesin olarak sağlanmasının en önemli vazife olduğu ve bu amacın milletin arzusu ve ihtiyacı doğrultusunda temin edileceği belirtilmektedir. Beyannamenin **Dördüncü Umdesi'nde** mahkemelerin hızlı bir şekilde adaleti dağıtmasının ve yerine getirmesinin sağlanacağı belirtilerek bütün kanunlarımızın milletin ihtiyacı ve bilim ışığında yeniden düzenlenip tamamlanacağı belirtilmiştir. Aşar usulünde halkın mağduriyetinin giderilmesi yönünde düzenlemelerin yapılacağı, tütün ziraat ve ticaretinin milletin faydası doğrultusunda düzenleneceği, Maliye çiftçiler ve sanayi ve ticaret erbabına kolaylıkla para ikraz edecek şekilde düzenlenecektir. Ziraat Bankasının sermayesi yükseltilerek çiftçiye daha iyi hizmet sunması sağlanacaktır, tarımda makineleşmeye geçilmesine çalışılacaktır. Ham maddesi ülkemizde bulunan

sanayi ürünleri üretimi için teşvik tedbirleri uygulanacaktır. Demiryollarını geliştirmek için çalışmalara başlanacaktır. Milli eğitimde gerekli iyileştirmeler yapılacaktır. Sağlık sorunlarının çözümüne çalışılacaktır. Orman ve hayvan varlıklarının korunması ve geliştirilmesini sağlayacak düzenlemelerin yapılacağı belirtilmektedir. Beyannamenin **Beşinci Umdesi** askerlik görevinin kısaltılacağı, okuma yazma bilenlerin ve askerde okuma yazma öğrenenlerin, askerlik sürelerinin bir derece daha kısaltılacağı belirtilerek, ordu mensuplarının refahının sağlanacağı belirtilmektedir. **Altıncı Umde'de** de kurtuluş mücadelesinde malul duruma düşen ve hayatını kaybedenlerin yakınlarına gereken yardımların yapılacağı belirtilmektedir. Beyannamenin **Yedinci Umdesi'nde** kamu personeli sisteminin kurulması yönünde gerekli düzenlemelerin yapılacağı belirtilmektedir. **Sekizinci Umde'de** ülke kaynaklarının ve yetişmiş insan kaynaklarından devlet yönetiminde etkin bir şekilde faydalanılacağı belirtilmiştir. **Dokuzuncu Umde'de** ise işgal sonrası harap vaziyetteki ülkenin, bir an önce inşaat ve tamirat için gerekli çalışmaların başlatılacağı belirtilmektedir. Beyannamede yapılacak barış görüşmeleri hakkında mali, iktisadi, idari istiklalin temini şartıyla barış görüşmelerinin yürütüleceği ve bu şartları sağlamayan barış antlaşmalarının kabul olunmayacağı açıkça belirtilmektedir.

Birinci Grup seçimi kazanmış ve TBMM İkinci Dönemi çalışmalarına başlanmıştır. 8 Ağustos 1923 yılında seçilen milletvekillerinin yaptığı ilk grup toplantısında Atatürk Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin, Halk Fırkası'na dönüştürülmesi gerekliliğini ortaya koyan bir konuşma yapmış ve hazırlanan Halk Fırkası Nizamnamesi Taslağı'nı milletvekillerine dağıttıktan sonra, Ağustos ayı içerisinde incelemelerini istemiş ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Meclis Grubu'nun 9 Eylül 1923 günü yaptığı toplantıda Nizamname kabul edilmiş ve böylece CHP kurulmuştur (Kili.1976:44). 11 Eylül 1923'te bu Tüzük gereği yapılan seçimde; Genel Başkanlığa TBMM Başkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa ve Genel Sekreterliğe de Recep Peker³ Bey getirilmişlerdir. CHP'nin kuruluşuna ve gerekli

³ **Recep Peker:** Türk asker ve siyaset adamı. Orta öğrenimini Kocamustafapaşa Askeri Rüştiyesi ve İdadisi'nde yaptıktan sonra 1907 yılında Mekteb-i Harbiye'yi bitirdi. 1919'da Erkânı Harbiye Mektebini bitirdi. Kurtuluş Savaşı'na katılmak üzere Şubat 1920'de Anadolu'ya geçti. Binbaşı rütbesi ile 20. Kolordu'da görevlendirildi. 23 Nisan 1920'de açılan TBMM'nin Genel Sekreterliğine getirildi. 1923'te Kütahya Mebusu seçilerek iki dönem TBMM'ye girdi. Bir süre Hakimiyeti Milliye Gazetesinin başyazarlığını yaptı. 1924 ve 1925 yıllarında Dahiliye Vekili oldu. 3. ve 4. İsmet Paşa hükümetlerinde 1925-1927 yılları arasında Müdafaa-i Milliye Vekilliği ve 1928-1930 yılları arasında

işlemlerin yapılmasına dair Genel Başkan ve Genel Sekreter imzalarını taşıyan dilekçe Ekim 1923 tarihinde İçişleri Bakanlığına verilmiştir (Kumaş,1999:16).

İçişleri Bakanlığı Yüksek Katına,

Halk Fırkası adıyla kurulup teşkil edilen ve tasdikli tüzüğü sunulan siyasi cemiyetin özel kanuna göre Türkiye içinde teşkilatı kurmak üzere resmi izinin verilmesi rica ve genel idare kurulu üyelerinin Erzincan Milletvekili Sabit, İstanbul Milletvekili Dr. Refik, İzmir Milletvekili Celal, Erzurum Milletvekili Münir Hüsrev, Tekirdağ Milletvekili Cemil, Konya Milletvekili Kazım Hüsnü, İzmit Milletvekili Saffet ,Diyarbakır Milletvekili Zülfü beylerden mürekkep ve Halk Fırkası Genel Sekreterinin Kütahya Milletvekili Recep Bey bulunduğunu arz ederim efendim (Kumaş,1999:16).

Halk Fırkası Genel Başkanı
Genel Sekreteri

Gazi Mustafa Kemal
(Pul, Mühür, İmza)

Halk Fırkası

Recep

29 Ekim 1923 tarihinde 1921 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun bazı maddelerinde değişiklik yapmak üzere Atatürk'ün verdiği önerge TBMM'nce aynı tarihte kabul edilmiştir. Önergenin en önemli değişiklik getiren maddesi; Türkiye Devletinin şekli Hükümeti; Cumhuriyettir ilkesini taşıyan 1. Madde'dir. Böylece Cumhuriyet ilan olunmuştur. (Kili,1976:49). Ulusal devlete yönelik rejim değişikliği TBMM'nce kabul edilmiştir. Böylelikle Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ülkeyi işgalden kurtarmış Halk Fırkasına dönüşmüş ve Halk Fırkası da ülkede cumhuriyet rejiminin kurucusu olmuştur. CHP'ne rejim kuran parti denilmesinin nedeni buradan kaynaklanmaktadır. Cumhuriyetin ilk Cumhurbaşkanlığı'na, Gazi Mustafa Kemal Paşa seçilmiştir. Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı'na seçilmesiyle parti işlerini yürütmek için bir Umumi Reis Vekilliği oluşturulmuş, 19 Kasım 1923 günü bu görev Mustafa Kemal tarafından İsmet Paşa'ya verilmiştir. 20 Kasım 1923 günü Genel Başkan Vekili İsmet Paşa tüm Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkezlerine gönderdiği Genelge'yle (Kumaş,1999:19),

Nafia Vekilliği yaptı. Ağustos 1946'da çok partili dönemin ilk hükümetini kurdu. 1 Nisan 1950'de İstanbul'da öldü.

Cemiyetin bütün İdari Kurulları Halk Fırkası İdare Kurulları olarak vazifeye devam edeceklerdir, mesajını vererek düşman işgaline karşı kurulan direniş örgütünün, bir siyasi partiye dönüştüğünü belgelemektedir.10 Kasım 1924'te Halk Fırkasının adı, Cumhuriyet Halk Fırkası olarak değiştirilecektir.

Partinin adı Sivas Kongresinden 9 Eylül 1923 tarihine kadar **Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti**. 9 Eylül 1923'den 10 Kasım 1924'e kadar (HF)**Halk Fırkası**, 10 Kasım 1924'den 1931 tarihine kadar(CHF)**Cumhuriyet Halk Fırkası**, 19 Mayıs 1931'den sonra ve şu an **Cumhuriyet Halk Partisi**'dir (Kumaş, 1999:19).

3.1.4 1927'de Yenilenen Tüzük, Halk Kongrelerinden Başlayan Örgütlenme Modeli: Cumhuriyetçi, Halkçı, Milliyetçi, CHF

15 Ekim 1927 günü Millet Meclis'i salonlarında toplanan 2. Kurultayın Açılış konuşmasını CHP Genel Başkanı Gazi M. Kemal Paşa yapmıştır. Daha sonra Gazi Mustafa Kemal 36 saat 35 dakika süren büyük Nutkunu okumuştur (Kumaş,1999:29). Erzurum Milletvekili Necip Asım Bey'in önergesi üzerine Nutuk tümüyle kurultayca onanmıştır. Gazi, Kurultayı açış konuşmasında CHP'nin ilk Kurultayı olarak Sivas Kongresini kabul ettiğini belirtmiştir. Böylelikle Sivas Kongresi kararları ve Sivas'ta yapılan Nizamname CHP'nin ilk tüzüğü ve programıdır. CHP'nin ikinci tüzüğü Dokuz Umde esas olmak üzere hazırlanmış ve 9 Eylül 1923 günü kabul edilmiştir ve 3. Tüzük'te 2. Kurultayın hazırladığı tüzüktür. 2. Kurultay'da program ile tüzük ayrılmamış tüzük içerisinde Umumi Esaslar Bölümü'nde program niteliği vurgulanmıştır. Umumi Esaslar Bölümü'nün Birinci Maddesi'nde CHP'nin Cumhuriyetçi, Halkçı, Milliyetçi bir parti olduğu belirtilmiş ancak henüz kavram olarak Laiklikten bahsedilmemektedir. Tüzüğün 3. Maddesi'nde kesin olarak din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılacağından bahsedilmiştir. Laiklik kavramı Umumi Riyasetin Belgesi'nde açıkça belirtilerek ileride yapılacak reformun işaretleri verilmiştir. Devrimcilik ve Devletçilik ilkeleri henüz gündemde değildir. Cumhuriyet Halk Partisinin, 1927 yılında ki örgüt yapısının ve işleyişinin ortaya konması, ilerleyen süreçte örgüt yapısı ve işleyişinde parti içi demokrasinin gelişimi noktasında, değişimin gözlenebilmesine temel dayanak oluşturacak ve karşılaştırmalara gidilmesine olanak sağlayacaktır. CHP'nin 1927 Tüzüğü'nde örgüt yapısı ve işleyiş kuralları aşağıda kapsamlı bir şekilde ortaya konmaya çalışılmıştır.

1923 Tüzüğü'nün 5. Maddesi'nde Genel Başkanın Kongre tarafından seçileceği hükme bağlanmıştır. Genel Başkanın tekrar seçilmesi mümkündür. 1927 Tüzüğü'nün 7. Maddesi'nde ise Umumi Esasların hiçbir şekilde değiştirilemeyeceği hükme bağlanmıştır. Böylece Gazi Mustafa Kemal değişmemek üzere Genel Başkan olarak kabul edilmiştir. 1923 Tüzüğü'nde 7. Madde'de Umumi Esasların 2/3 çoğunlukla değiştirilebileceği kabul edilmiştir (Erdoğan,2000:24), 1927 Tüzüğü'nde ise Umumi Esasların hiçbir surette değiştirilemeyeceği kabul olunmuştur.

1927 Tüzüğü'nde Umumi Esaslardan sonra gelen 1. Bölüm'de 8 ve 9. Maddelerde Partiye üye olmanın koşulları da düzenlenmiştir. Daha önce bahsettiğimiz Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Tüzüğü'nde bütün İslam Vatandaşların Cemiyetin tabii üyeleri olduğu kabul edilmekteydi. 1923 Tüzüğü'nde ise her Türk ve hariçten gelip Türk tabiat ve kültürünü kabul eden herkesin partiye üye olabileceği hükme bağlanmıştır. 1927 Tüzüğü'nde ise 8. Madde'de 18 yaşını ikmal eden, sui şöhretle tanınmamış olan, muhilli şeref ve haysiyet, hapis veya ağır hapis veya bu derecede cezayı müstelzim bir cürümden dolayı mahkum olmamış bulunmak, Harekatı Milliye'ye aleyhtar bir vaziyet almamış ve bu gibi teazzuflara dahil olmamış bulunan ve siyasi seciyeleri itibarı ile menfi bir ruh taşımamış oldukları mütebariz bulunan her Türk vatandaş; Türk kültürünü ve fırkanın bütün umdelerini bihakkın kabul etmiş olması şartı ile dahil olabilir denilmektedir. Tüzüğü'nün 9. Maddesi'nde de Cumhuriyet Halk Fırkasına girmek isteyen her vatandaş Fırkada mukayyet iki arkadaş tarafından gireceği mahal ocağına takdim edilecek ve kendisi de fırka nizamnamesi ile prensiplerine ittiba edeceğine dair bu ocağa bir taahhütname verecektir. Köy ocaklarının bu taahhütnameler üzerindeki kararları bir mafevk (üst) teşkilat heyetinin tasdiki ile kaza ve vilayet merkezlerindeki ocakların mukarreratı ise iki mafevk teşkilat heyetinin tasdiki ile tekemmül eder, denilmektedir. Böylelikle 1927 Tüzüğü üye olmanın koşullarını da ortaya koymuştur. 2. Kurultay'da kabul edilen Tüzüğü'nün, program olarak kabul edilen Umumi Esaslar bölümünü şu maddeler oluşturmaktadır (Giritlioğlu,1965:S68):

1-Cumhuriyet Halk Fırkası Cemiyetler Kanununa göre kurulmuş, Cumhuriyetçi, Halkçı, Milliyetçi bir siyasi cemiyettir. Merkezi Ankara'dadır.

2-Devlet şekli kanaat ve gayesi Cumhuriyettir.

3-Fırka devlet ve millet işlerinde din ile Dünya'yı, birbirinden ayırmayı en önemli esaslarından sayar.

4-CHF, Kanun nazarında mutlak bir eşitliği kabul eder ve hiçbir ailenin ve hiçbir sınıfın ve hiçbir cemaatin, hiçbir ferdin imtiyazlarını tanımayan fertleri halktan ve halkçı sayar.

5-Vatandaşlar arasında en kuvvetli bağ, dil birliği, his birliği, fikir birliği olduğuna inanan fırka, Türk dilini ve kültürünü hakkıyla yaymak ve geliştirmeyi esas kabul eder.

6-CHF'nin Umumi Reisi, Fırka'nın kurucusu olan Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'dir.

7- İşbu Umumi Esaslar hiçbir şekilde değiştirilemez (Giritlioğlu,1965:S68).

1927 Kurultay'ında kabul edilen tüzüğe göre partinin örgüt şeması da şöyledir (Giritlioğlu,1965:70):

Merkez Örgütü:

1- Genel Başkan (Partinin değişmez Genel Başkanı Gazi Mustafa Kemal'dir.)

2-Genel Başkanlık Divanı (Umumi Riyaset Divanı) (Genel Başkan, Genel Başkan Vekili, Genel Sekreter'den oluşur. Genel Başkan Bizzat Vekilini belirler, Genel Sekreter ise genel idare kurulu üyeleri arasından Genel Başkanca seçilir.)

3- Genel İdare Kurulu (Umumi Heyeti İdare) (kurultayca seçilen 9 kişiden oluşur.)

4-Parti Divanı (Genel Başkanlık Divanı, Genel İdare Kurulu, Grup İdare Kurulu ve Hükümet üyelerinden oluşur.)

5-TBMM Grup İdare Kurulu

6-TBMM Grup Haysiyet Divanı

7-Müfettişler (Müfettişler tarafından seçilerek, Genel İdare Kurulunca atanır.)

İl Örgütü:

1-Vilayet İdare Heyeti (Vilayet Kongresince belirlenir.)

3- Kaza İdare Heyeti (Kaza Kongresince belirlenir.)

4- Nahiye İdare Heyeti (Nahiye Kongrelerince belirlenir.)

5-Köy ve Mahalle Ocakları (Halk Kongrelerince belirlenir.)

(Giritlioğlu,1965:70).

Partinin örgütlenme modelinden de izlenebileceği üzere Merkez Örgütü'nde Genel İdare Kurulu, Büyük Kongrece belirlenmektedir (1927,Tüzük, Md:27). Genel Başkan bu kurulun içinden Genel Sekreteri belirleyerek, kendi atayacağı Genel Başkan Vekili ile birlikte **Genel Başkanlık Divanını** oluşturmakta ve bu kurulun kararlarına tüm parti üyeleri uymak zorundadır. Genel Başkanlık Divanı Parti'nin milletvekili adaylarını belirler ve seçimleri idare eder. Belirlenen adayların isimleri ancak Genel Başkan tarafından açıklanır (1927,Tüzük, Md:21,22,23).

Genel İdare Kurulu: Kurultayca seçilen 9 kişiden oluşmakta ve Tüzük gereği en azından haftada bir kez toplanır. Kurulun tabii başkanı Genel Başkan ya da vekilidir. Başkan ya da vekilinin bulunmadığı zamanda Genel Sekreter kurula başkanlık eder. Genel İdare Kurulu Üyeleri milletvekili olmasalar da Şehri Tahsisat alırlar, Tahsisatın miktarı Genel Başkanlık Kurulunca belirlenmektedir (1927,Tüzük, Md:27-36).

Parti Divanı: Gerekliğinde Genel Başkanlık Divanı tarafından toplantıya çağrılır. Genel Başkan ve vekilinin olmadığı zamanlarda vekil tayin edecekleri kişi toplantıya başkanlık eder. Parti Divanı tüzüğü yorumlamaya yetkilidir (1927,Tüzük, Md:25,26).

Müfettişler: Genel Yönetim Kurulunca seçilerek Genel Başkanlık Divanınca atanmaktadırlar (1927,Tüzük, Md:38). Ülke teftiş bölgelerine bölünerek her bölgeye bir müfettiş bulundurulur (1927,Tüzük, Md:37). Müfettişler atandıkları bölgede partinin en üst yetkilisidir. Mutemetlerin ve idare heyetlerinin her türlü işlemlerini ve mali hesaplarını denetlerler (1927,Tüzük, Md:39). Kamu kurumlarının siyasi, içtimai, iktisadi, kültürel, bütün teşekküllerine gireceklerin adaylıkları bölgenin parti müfettişleri tarafından onaylandıktan sonra ilan olunur (1927,Tüzük, Md:40). Müfettişler kaza ve vilayet kongrelerinin seçimlerini iptal etme gereği gördüklerinde yeniden seçim yapılmak üzere Genel İdare Kurulu'nun kararına arz ederler (1927,Tüzük, Md:41). Müfettişler Genel Sekreterlikçe tayin edilen tarihte en az yılda bir kere parti merkezinde toplanırlar (1927,Tüzük, Md:42). Müfettişlerin bölgelerine göndereceği tebligata bölge örgütleri uymaya mecburdur (1927,Tüzük,Md:43). Müfettişlerin ana görevleri ile ilgili esaslar Genel Yönetim Kurulunca ayrı bir talimatname ile düzenlenir (1927,Tüzük, Md:44).

Mutemetler: Müfettişlerin gösterilecek lüzum üzerine bazı vilayet, kaza ve nahiyelere Mutemet tayin olunur (1927,Tüzük, Md:45). Mutemetler bulundukları yerde partinin temsilcileridir ve idare heyetlerine başkanlık ve heyetler adına muhabereyi idare ederler (1927,Tüzük, Md:46). Mutemetler kendi kongrelerinin tabii azasıdır (1927,Tüzük, Md:47). Vilayet mutemetleri bölge müfettişleri tarafından seçilerek Genel Yönetim Kurulunca atanırlar (1927,Tüzük, Md:49). Üst Mutemetler tarafından seçilen kaza ve nahiye mutemetleri müfettişlerce tasdik edilmek suretiyle oluşur. Bu mutemetlerin değişimi müfettişlerin yetkisindedir (1927,Tüzük,Md:50).

Halk Kongreleri: Köy ve mahalle ocakları partinin ilk örgüt birimidir. Ocak kurucu heyeti bölgesinde partiye en az 10 üye kaydedince o bölgede Ocak kurulmuş sayılır. Komşu mahalle ve köyler birleştirilerek de bir ocak bölgesi oluşturulabilir (1927,Tüzük, Md:52). Her köy ve mahalle ocağı senede bir defa kararlaştırılan tarihte bölgenin durumuna göre uygun bir yerde kongresini yapar (1927,Tüzük, Md:53). Partiye üye ve 18 yaşını doldurmuş her vatandaş Halk Kongresi'nin tabii üyesidir (1927,Tüzük, Md:54). Kongre'nin başlaması için ocak defterinde kayıtlı üyelerin yarısından bir fazla üyenin kongrede bulunması şarttır (1927,Tüzük, Md:55). Kongre başkan ve katibi kongrede seçilir. Kongre, nahiye kongresine teklif edeceği maddeleri tartışır ve tespit eder. Ocak heyetinin mali hesaplarına bakar ve yeni dönem masraf bütçesini tespit ederek üst kongreye gönderir. Kongre, 3 kişilik ocak idare heyetini ve yedeklerini, nahiye kongresine temsilen gidecek bir üyeyi seçer. Yapılacak ilk toplantıda Seçilen 3 kişilik idare heyeti aralarından birini heyet başkanı olarak seçer (1927,Tüzük, Md:56/A,B,C,D).

Nahiye Kongreleri: Her yıl belirlenen zamanda yapılacak olan nahiye kongreleri her köy ve mahalle ocağından gelecek birer temsilciden oluşur (1927,Tüzük, Md:58). Kongre katılacak üyelerin yarıdan bir fazlası ile toplantıyı açar (1927,Tüzük, Md:59). Kongreyi idare etmek için bir başkan ve katip kongrede seçilir (1927,Tüzük, Md:60/A). Nahiye idare heyetinin geçen seneye ait faaliyet raporunu inceler ve tartışır (1927,Tüzük, Md:60/B). Müfettişlerin takdirine göre 3 veya 5 kişiden oluşan idare heyetini ve yeteri kadar yedek üyeyi ve kaza kongresine gidecek 3 temsilciyi seçer (1927,Tüzük, Md:60/C). Tüzük tadilatına, vilayet meclisi umumisine (il genel meclisi),belediye işlerine ait teklifleri veya nahiye halkının ihtiyaçlarını üst heyetlere

bildirmek üzere tespit eder (1927,Tüzük, Md:60/D). Nahiye idare heyetinin masraflarını tetkik eder ve yeni masraf bütçesini tespit ederek kaza kongresine gönderir (1927,Tüzük, Md:60/E). Birkaç ocak bölgesi nahiye çevresini teşkil eder ve üç-beş kişilik nahiye idare heyeti tarafından idare edilir (1927,Tüzük, Md:61). İdare heyeti en az haftada bir kere toplanır ve ayda bir kez parti işleriyle ilgili bir raporu kaza idare heyetine verir (1927,Tüzük, Md:62/G).

Kaza Kongresi: Yılda bir kez tayin olunan zamanda toplanır (1927,Tüzük, Md:63). Nahiyelerden gelecek üçer temsilciden oluşur. Üye sayısının yarısından bir fazlasının katılımı ile kongre görüşmeleri başlar. Emanet teşkilatı olan şehirlerde, her belediye çevresi bir kaza ve her belediye memurlukları bir nahiye olarak kabul edilir. Vilayet merkezleri ise bunlarda birer kaza ve etraflarındaki köylerle birlikte büyüklükleri nispetinde nahiyelere taksim olunurlar ve kaza ve nahiyelerin teşkilat ve hukukunu aynen haiz bulunurlar (1927,Tüzük, Md:64). Kongre oturumunu idare için bir başkan ve iki katip üye kongre tarafından seçilir (1927,Tüzük, Md:65/A). Kaza heyetinin geçen seneye ait faaliyet raporunu tetkik ve müzakere eder (1927,Tüzük, Md:65/B). Müfettişlerin takdirine göre üç ile beş kişiden oluşan kaza idare heyetini ve gereği kadar yedeklerini ve vilayet kongresine gidecek üç temsilcisini seçer (1927,Tüzük, Md:65/C). Nizamname tadilatı ile il genel meclisi ve belediye işlerine ait teklifleri tetkik ederek, kaza halkının genel ihtiyaçlarını tespit ederek, buna göre vilayet kongresine rapor iletir (1927,Tüzük, Md:65/D). Kaza heyetinin geçmiş bütçesini tetkik ederek, yeni masraf bütçesini Vilayet Kongresine gönderir (1927,Tüzük, Md:65/E). Kaza idare heyeti üç veya beş kişiden oluşur. Düzenli olarak iki ayda bir kere parti işleyişi hakkında raporunu vilayet idare heyetine gönderir. Tüzük gereği yardım akçelerini ve teberruları (bağış) Ocaklar veya munasip vasıtalarla toplar. Partiye kayıt olunacakların muamelelerini tetkik ve tasdik eder (1927,Tüzük, Md:66).

Vilayet Kongresi: Senede bir defa kararlaştırılan zamanda toplanır (1927,Tüzük, Md:68). Kaza kongrelerince gönderilen üçer temsilciden oluşur (1927,Tüzük, Md:69). Çalışmasına üyelerinin yarısından bir fazlasının hazır bulunması ile başlar (1927,Tüzük, Md:70). Kongreyi idare için kongre tarafından bir birinci başkan, bir ikinci başkan ile iki katip seçer (Müfettiş mevcut olduğu halde kongrenin tabii

başkanıdır) (1927,Tüzük, Md:71/A). Vilayet idare heyetinin bir senelik faaliyet raporu tetkik ve müzakere edilir (1927,Tüzük, Md:71/B). Kongrede üye sayısı üçten beşe kadar olmak üzere Layiha (öneri-tasarı), Nizamname (tüzük) ve Hesap Komisyonları oluşturulur (1927,Tüzük, Md:71/C). Müfettişlerin takdirine göre beş veya yedi kişiden ibaret vilayet idare heyeti ile lüzumu kadar yedek üyeyi seçer. O seneye mahsus olmak üzere büyük kongreye gidecek iki temsilci ile iki yedeğini de seçer (1927,Tüzük, Md:71/D). İl genel meclisine ve belediyeye dikkate alınması için program tanzim edilir ve Tüzük tadilatı ile Kongreye sunulmuş raporları, dile getirilen teklifleri ve vilayetin genel isteklerini derleyerek müfettişliğe tevdi eder (1927,Tüzük, Md:71/E). Bütün vilayet teşkilatının bütçesi vilayet kongresinde tespit edilir, gereken paylaştırma ve planlama yapılır (1927,Tüzük, Md:71/F). Kongrece seçilen vilayet idare heyetlerinin seçimleri mntıka müfettişlerince onaylanıp sunulması üzerine Genel İdare Kurulunca onaylanır (1927,Tüzük, Md:72). Göreve başlayan heyet en az üç ayda bir müfettişliğe parti faaliyetleri ve durumu hakkında rapor verir. Kaza heyetlerinin seçimlerini tetkik eder ve müfettişlikçe onay verilmesi durumunda tasdik eder (1927,Tüzük, Md:72/A-J).

Büyük Kongre (Kurultay): Büyük Kongre dört senede bir defa parti Genel Başkanının tayin edeceği yer ve zamanda toplanır. Genel Başkan gerekli gördüğü halde büyük kongreyi zamanından önce veya sonra toplayabilir (1927,Tüzük, Md:10). CHP'nin mevcut milletvekilleri, parti müfettişleri, görev başındaki vilayet mutemetleri büyük kongrenin tabii üyeleridir. Her vilayetten seçilen ikişer temsilci de kongrenin seçilmiş üyeleridir (1927,Tüzük, Md:11). Kongre zamanında sülusanı ekseriyet mevcut değil ise müzakerelere beş gün sonra ekseriyeti mutlaka ile başlanır. Kongre olağanüstü toplantıya çağrılmışsa, ekseriyeti mutlaka ile toplantıya başlanabilir (1927,Tüzük, Md:12). Kongre Genel Başkanın veya vekilinin başkanlığı altında toplanarak kongre süresince görev yapacak dört adet katip üye ve on birer üyeden oluşan Nizamname, Layiha, Hesap Komisyonları oluşur. Her komisyon kendi arasından bir başkan ve bir mazbata muharriri ve bir katip üye seçer. Kongre'de gerekirse birde Tetkik ve Murakabe Komisyonu oluşturulabilir. Büyük kongre komisyonlarına merkez teşkilatına dahil bulunan kişiler katılamaz (1927,Tüzük, Md:13). Kongre teşkilatı oluştuktan sonra Genel Başkan geçen

senelere ait bir nutuk irat eder veya bir beyanname yayınlar (1927,Tüzük, Md:14). Nizamname encümeni nizamnamede lüzumu anlaşılan tadilatı tespit eyler. Layiha encümeni vilayet kongrelerinden gelmiş olan, temenni layihalarını ve resen vuku bulacak teklifleri tetkik eder (1927,Tüzük, Md:15) .

Tüzük'te **Kongrelerin Genel Hükümleri** de belirlenmiştir, buna göre Büyük Kongre Umumi Reis'in davet ettiği zamanda toplanır (1927,Tüzük, Md:74). Vilayet'te halk kongreleri ile nahiye, kaza ve vilayet kongreleri her yerde Eylül ile Kanunusani ayları arasında toplanır. Kongrelerin toplanma zamanını Müfettişler Katibi Umumilik (Genel Sekreterlik) ile birlikte haberleşerek tespit ederler (1927,Tüzük, Md:75). Partinin gelirleri kaza heyeti idarelerince tespit olunan yardım akçelerinden, mahalli teşkilatın edineceği emval ve emlak gelirinden ve gerçekleşecek bağışlardan ibarettir (1927,Tüzük, Md:76). Gelirlerin toplanması ve sarfı matbuu evrak ile yapılır her tarafta aynı düzeni sağlayabilmek için bu husus talimatname ile düzenlenir (1927,Tüzük, Md:77). Teşkilatın her kademesi masrafları dışındaki fazla geliri derhal bir üst heyete iletir (1927,Tüzük, Md:78). **Parti üyesi aidatını düzenli ödemeye mecburdur.** Örgüt faaliyetlerinde bulunmak ve seçimlere katılabilmek için bütün taahhütlerini yerine getirmiş olmak şarttır (1927,Tüzük, Md:79). Bir yerden bir yere nakleden üye taahhüdünü yerine getirdiğine dair kayıtlı olduğu yerin heyetinden belge alır ve naklettiği yerde bu belgenin ibrazı ile kaydı naklen yapılır (1927,Tüzük, Md:80). Umumi Esaslara, Büyük Kongre kararlarına, Genel Başkanlık Divanı tebligatına uymayan ve milletvekili seçimlerinde oy vermeyen veya aleyhte çalışan parti üyesi, bulunduğu vilayet idare heyetinin gerekçeli teklifi ve bunun müfettişlikçe onayı ve Genel Başkanlık Divanı kararı ile partiden ihraç edilir (1927,Tüzük, Md:81). Parti Divanı veya Genel Yönetim Kurulu kararlarına muhalefet eden parti üyesi hareketinin mahiyetine göre ve o vilayet idare heyetinin gerekçeli teklifi ve müfettişlikçe onanması ile ihtar veya Genel Başkanlık Divanı Kararı ile partiden ihraç edilir (1927,Tüzük, Md:82). Mahalle, köy ocak heyetleri ile nahiye, kaza idare heyetlerine üst üste üç toplantıya mazeretsiz olarak katılmayan heyet üyesi, bu hususta bir üst heyet tarafından savunması alındıktan sonra, bu heyetin kararı ve müfettişliğin onayı ile istifa etmiş sayılır (1927,Tüzük, Md:84). Kongrelerce seçilen yönetimler, seçimlerin ardından tasdik beklemeden

göreve başlarlar, ancak **tasdik sonrası göreve seçildikleri kesinleşir**. Heyetlerin tasdiki için bir vilayette bütün kongrelerin tamamlanıp, vilayet heyetinin müfettişliğin önerisi üzerine Genel İdare Kurulunca tasdik olması icap eder. Böylece seçilmişlikleri tasdik olunan vilayet idare heyetleri, kaza heyetlerini, nahiye heyetlerini ve nahiye heyetleri de ocak heyetlerini tasdik eder (1927,Tüzük, Md:88). Parti idare heyetleri kendileri için sürekli merkez belirledikleri yer haricinde toplanamazlar (1927,Tüzük, Md:90). İdare heyetleri lüzum görülen halde memur ve hademe istihdam edebilirler (1927,Tüzük, Md:91). Her vilayet merkezinde ve lüzum görülen kaza merkezlerinde **mahalli meclislerde** partili üyelerden oluşan bir **parti grubu** oluşturulur. Grup çağrılması halinde müfettişin ve gıyabında vilayet mutemedinin veya mutemet vekilinin başkanlığında toplanır (1927,Tüzük, Md:85). **Vilayet parti gruplarının** görevleri ve mesai şekilleri bir talimatname ile belirlenir (1927,Tüzük, Md:86).

TBMM’de Grup Teşkilatı: Partiye mensup milletvekillerinin Heyeti Umumiyesi Fırka Grubu adını taşır (1927,Tüzük, Md:92). Grubun tabii başkanı Genel Başkan ya da vekilidir (1927,Tüzük, Md:93). Partiye mensup Başbakan parti grubunun da başkanıdır. Grup başkan dışında iki başkan vekili ve dokuz üyeden oluşan bir idare heyeti seçer. Heyet kendi arasından iki katip ve bir veznedar tayin eder (1927,Tüzük, Md:94). Grup İdare Heyeti üye sayısının bir fazlası ile toplanır ve çoğunlukla karar alır ve bu kararlar Genel Başkanlık Divanına yazı ile bildirilir (1927,Tüzük, Md:95). Grup İdare Heyeti, her yıl Teşrinisani ayında yeniden seçilir, seçilen üyenin tekrar seçilmesi mümkündür (1927,Tüzük, Md:96). Grup İdare Heyeti en az haftada bir kez toplanır (1927,Tüzük, Md:97). Genel Başkanın, Grup Başkanı’nın, Grup İdare Heyeti’nin veya gruba mensup 15 üyenin talebi üzerine grup toplanır (1927,Tüzük, Md:98). Grup toplantısına Genel Başkan başkanlık etmediği zaman, grup başkanı veya başkan vekilleri başkanlık eder. Katiplerce müzakereler kayıt ve tespit edilir (1927,Tüzük, Md:99). Grup toplantılarında üyeler oy ve tasarruflarında tamamen serbesttir. Grup üyeleri gruba ait bakanlar ve milletvekilleri veya devlet meseleleri hakkında kayıtsız şartsız fikir beyan edebilir, gruba mensup bakanlara soru yöneltebilirler. Ancak bakana yöneltilen soru grup kararı ile grup içindedir. Soru önergesi ancak grup kararı ile Meclis Genel Kuruluna taşınabilir (1927,Tüzük,

Md:101). Grup'ta kesin olarak alınan kararlar grup üyelerince geçerlidir azınlıkta kalanlar grup çoğunluğuna uymakla mükelleftir (1927,Tüzük, Md:102). Üye grupta bulunmasa da grup kararından haberdar olmak zorundadır. Mecliste hazır olduğu halde grup kararından kaçınamaz (1927,Tüzük, Md:103). Grup idare heyeti tarafından seçilen yeter sayıda **muharrikler** grup üyelerinin Meclise devamlarına, grup kararları doğrultusunda hareket edip etmediklerine nezaret ederler. Mecliste konuların görüşülmesinde üyelerin toplu bulunmasını ve toplu oy vermelerini temin ederler (1927,Tüzük, Md:104). Grup üyeleri meclis görüşmelerinde parti görüşlerini teyit ile mükellef oldukları gibi Meclis Başkanlığı ve divan üyelikleri seçimlerinde partiye mensup adayların seçilmesini temin ile yükümlüdür (1927,Tüzük, Md:105). Aday grupça kararlaştırılmış ise grup üyeleri grup kararı yönünde oy vermeye mecburdur. Grupça kararlaştırılmamış meselelerde grup üyesi serbesttir (1927,Tüzük, Md:106). Meclis müzakerelerinde grup namına başkanlardan ve grupça seçilmiş üyelerden başka kimse söz söylemek yetkisine sahip değildir (1927,Tüzük, Md:107). Grup üyesi idare heyetinden izin almadan mezuniyet (bir konuda yetki, izin) alamazlar (1927,Tüzük, Md:108). Bu kurallara uymayan grup üyeleri hakkında Genel Başkanlık makamı veya grup idare heyeti tarafından birinci defa rica, ikinci defa ihtar, üçüncü defa parti divanının kararı ile partiden ihraç edilir (1927,Tüzük, Md:109). Herhangi bir üye parti kararlarına karşı işlediği suç hemen ihracını gerektirirse parti grup idare heyetinin çoğunluğuyla vereceği kararla suçlu üye derhal ihraç edilir. Partinin esasları ve kararları aleyhinde parti üyesi beyan ve yayında bulunamaz, gizli tutulması gereken parti görüşmelerini parti belirler (1927,Tüzük, Md:110). Grup üyeleri görev kazançlarının yüzde birini yardım akçesi olarak vereceklerdir, istenmeden iyi niyetle verilecek teberrular (bağışlar) kabul edilecektir (1927,Tüzük, Md:111).

Parti Grubu Haysiyet Divanı: Parti grubu üyeleri arasında meydana gelecek özel ihtilafları çözmek için grup haysiyet divanı oluşturulmuştur (1927,Tüzük, Md:112). Haysiyet divanı meclis grup genel kurulunca üyeler arasından seçilecek 7 üyeden oluşur (1927,Tüzük, Md:113). Haysiyet divanı en az beş üye ile toplanır ve toplanan üyelerin mutlak çoğunluğu ile karar verir (1927,Tüzük, Md:114). Haysiyet divanı başkanı gizli oy ile divan üyeleri arasından divan üyelerince seçilir (1927,Tüzük,

Md:115). Bir üye müracaatı ya da divanın göreceği lüzum üzerine veya grup başkanının önerisi ile divan bir meseleyi ele alır (1927,Tüzük, Md:116). Haysiyet divanı kararları divan başkanı tarafından yazılı olarak tebliğ edilir ve bir sureti grup başkanlığına takdim edilir (1927,Tüzük, Md:117). Tebliğ tarihinden itibaren itiraz edilmezse divan kararı kesinleşir. Kesinleşen karar parti genel başkanlığına gerekçeli olarak yazılarak takdim edilir. Yapılan itiraz grup başkanı tarafından grup genel kuruluna on gün içinde arz edilir. Grup genel kurunda itiraz görüşülür bir lehte bir de aleyhte iki üyeye söz verildikten sonra oylanır. Grup genel kurulunun ekseriyetle vereceği karar herkes için kesin kabul olunur (1927,Tüzük,Md:118). Partili milletvekilleri özel hayatlarına ve ticari faaliyetlerine devletin resmi kanunlarına tabii olacaklardır. Milletvekilliği görevinin verdiği yetki ile özel ticari yaşamları konusunda bir suistimalin gerçekleşmemesine Parti Genel Başkanlığı dahi özel bir itina gösterecektir (1927,Tüzük, Md:119). Sermayesinin çoğunun devlete ait ve devlete bağlı diğer kurum ve tekellerde idare meclis üyelikleri partiye mensup milletvekillerinden oluşamaz. Meclis başkanı, başkan vekilleri, parti genel sekreteri, parti grubunun başkan ve vekilleri, CHP'nin müfettişleri gerek devlete bağlı ya da bağlı olmayan şirketlerde müdürlük, idare meclisi üyeliği gibi idari ve temsil görevlerinden gerçek şekilde feragat eder ve bu görevlerde bulunamazlar. Özel şirketlerde temsil görevi olmaksızın ortak olmaları da devletin genel kurallarına bağlıdır (1927,Tüzük, Md:120).

Tüzüğün 21. 22. ve 23. Maddeleri Genel Başkan'a Genel Başkan Vekili, Genel Sekreteri seçme yetkisi vermekte ve bu üç kişi Genel Başkanlık Divanı'nı oluşturmaktadır. Tüzük Maddeleri arasında belirttiğimiz üzere, kararlarına tüm parti üyelerinin kayıtsız şartsız uyma zorunluluğu olan Genel Başkanlık Divanı partinin milletvekili adaylarını belirleme yetkisine sahiptir.

3.1.5. Altı İlke ve Daha Demokratik Yeni Tüzük, CHP 3. Kurultay Tutanağından, Kurultay İşleyişi

Çalışmanın bu kısmında CHP'de parti içi demokrasinin gelişimi noktasında, kurultay çalışmalarının nasıl olduğu, kurultayda ilgili çalışma komisyonlarının oluşumu,

karar alma noktasında kurultay genel kurulunda yapılan konuşmalar ve tartışmaların ortaya konması açısından olanaklar dahilinde 3. Kurultay Tutanağından bazı bölümlerin aktarılmasına ve değerlendirilmesine yer verilmiştir. CHP'nin 3. Kurultayı 10 Mayıs 1931 yılında toplanmış ve bu Kurultay'da ilk Parti Programı kabul olunmuştur. Böylece tüzük ve program açısından bir ayrıma gidilmiştir. 1927 yılında CHP'nin değişmez ilkeleri olarak kabul edilen, Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Milliyetçilik ilkelerine Devletçilik, Devrimcilik ve Laiklik (Cumhuriyet, 11.3.1931) ilave edilmiş Parti'nin değişmez fikirlerinin ifade bulduğu Altı İlke Kurultay tarafından kabul ve ilan edilmiştir. 3. Kurultay'da tek dereceli seçim ilkesinin gerçekleştirilmeye çalışılacağı bir kez daha tekrarlanmıştır. Kurultayın önem taşıyan kararlarından bir tanesi de tüzükte yapılan değişikliklerle parti örgüt kurullarının başkanlarının kurul üyeleri arasından seçilmesidir. Kurultay gündemi aşağıdaki gibidir. Gündemden anlaşıldığı üzere Kurultayın çalışma komisyonları seçimle oluşmakta ve alınan kararlar genel kurulda oylanarak yürürlüğe konmaktadır.

C H. FIRKASI BÜYÜK KONGRESİ ÇALIŞMA HULASASI TOPLANMA TARİHİ 10/5/1931

10 MAYIS RUZNAMESİ

- 1— Dört kâtip intihabı: (Nizamname madde 13).
 - 2— Umumî reisin kongreyi açması ve umumî reis namına vekilinin geçen senelerdeki icraat hakkında beyannameyi okuması (Nizamname madde 14)
 - 3— Nizamname, Lâyiha ve Hesap Encümenleri intihabı (11'er aza'dan mürekkep) (Nizamname madde 13).
 - 4 — Umumî heyeti idareden gelen aşağıdaki evrakın encümenlere havalesi (Nizamname madde 31),
 - A) Yeni Fırka programı ve nizamnamesi projeleri (Nizamname Encümenine).
 - B) Vilâyetler kongreleri temennileri ve Fırka vekillerinin temennileri hakkındaki cevapları ve mütaleaları (Lâyiha E.).
 - C) Dört senelik Fırka merkez teşkilâtı hesap blâncoları (Hesap Encümenine).
- Müteakip içtima ruznameleri.
- 1 — Encümenlerce tetkik edilip heyeti umumiyenin münakaşasına ve tasvibine arz edilecek meseleler.
 - 2 — Umumî heyeti idare intihabı

Haşiye: Nizamnamenin 18 inci maddesi mucibince müzakerenin hitamında kongrenin faaliyeti neticesi ile Fırkaya verilen yeni istikamet hakkında umumî reis bir nutuk irat veya beyanname neşrederler (CHP, 1931:5).

Kurultayın tutanağına konulan Kurultay çalışma çizelgesi aşağıda verilmiştir.

Fotoğraf 1 : Toplantı Çizelgesi

C. H. F. ÜÇÜNCÜ BÜYÜK KONGRENİN İÇTİMA ZAMANLARINI GÖSTERİR ÇİZEL							
Sıra No	Görüşme	Tarih	Gün	Açılma		Kapanma	
				Saat	Dakika	Saat	Dakika
1	1	10-5-1931	Pazar	14	35	15	30
1	2	10 " "	"	16	05	16	30
1	3	10 " "	"	17	30	17	55
2	1	13-5-1931	Çarşamba	10	50	12	45
2	2	13 " "	"	14	30	18	10
2	3	13 " "	"	18	50	20	15
2	4	13 " "	"	22	30	0	25
3	1	14-5-1931	Perşembe	10	00	11	30
3	2	14 " "	"	17	30	20	00
4	1	16-5-1931	Cumartesi	10	30	15	45
5	1	17-5-1931	Pazar	10	10	12	00
5	2	17 " "	"	14	10	16	20
5	3	17 " "	"	17	20	19	00
5	4	17 " "	"	22	10	24	00
5	5	17 " "	"	1	15	3	00
6	1	18-5-1931	Pazartesi	12	10	12	45

Kaynak : (CHP,1931:4)

Fotoğraf 2 : Cumhuriyet Gazetesi Üçüncü Kurultay Manşeti

Kaynak : (Cumhuriyet,11,5,1931:1)

Çizelge incelendiğinde kurultayın dokuz gün sürdüğü görülmektedir. Parti'nin açılışından sonra yapılan ikinci büyük kongre olan Kurultay'da yukarıdaki gündem metni incelendiğinde parti işleyişiyle ilgili kuralların oluşması ve ülke yönetimi ile ilgili olarak kapsamlı tartışmalar olmuştur. Kurultay'da oluşturulan Tüzük Komisyonu yeni tüzük çalışmasını şekillendirerek Kurultay Genel Kurulu'nda yeni tüzük madde, madde görüşülüp oylanarak kabul edilmiştir. Tüzük görüşmelerinde konumuz açısından faydalı bölümler aşağıda aynen nakledilmiştir. Gündemden de anlaşılacağı üzere Kongre'de il örgütlerinden gelen taleplerin toplanarak değerlendirildiği bir Layihalar Komisyonu da kurularak bölgesel sorunlar

komisyonda tartışılmış ve komisyona bilgi sunmak açısından da ilgili bakanlar görevlendirilmiş ve çalışmalarda hazır bulunmuşlardır. Layiha Komisyon'unun çalışması neticesinde de çıkan sonuçlar Kongre Genel Kurulu'nda görüşülmüş ve ilgili bakanlar Genel Kurula bölgelerden gelen isteklerin gerçekleştirilmesi konusunda nelerin yapıldığı ve bundan sonra yapılacak işler konusunda bilgi sunmuş ve yapılması planlanan işler konusunda kapsamlı görüşmeler yapılarak gelecekteki hükümet uygulamalarına yön verilmiştir. Parti'nin geçmiş dönem hesaplarının incelenmesi ve gelecek dönem bütçesinin planlanması için oluşturulan Hesap Komisyonu da Parti'nin hesaplarını inceleyerek Genel Kurula sunmuştur. Kurultayın işleyişi ve konuların ele alınış şekli o döneme göre oldukça ileri olmakla beraber bu günde fikirlerin böylesine açıklıkla tartışıldığı ve örgüt bölgelerinden gelen taleplerin dinlenip değerlendirildiği parti kurultayına rastlanılmamaktadır. Kurultaya katılan delegeler, daha önce tüzük bahsinde belirttiğimiz üzere vilayet kongrelerinden seçilen temsilciler ve milletvekillerinden oluşmaktadır. Kurultayın Başkanlığına Gazi Mustafa Kemal Paşa ve Başkan Vekilliğine de Genel Başkan Vekili olarak İsmet Paşa seçilmişlerdir. Kurultay gündeminde belirtildiği üzere tüzüğün 13. maddesi uyarınca kâtip üyelerin seçimine geçilmiştir. Yazman (kâtip) üyeler seçiminin yapılış şekli kongre tutanağından aynen alınmıştır:

Müzakere ruznamemizde kâtiplerin intihabı vardır.

Recep Zühtü B. (Sinop) — Kâtiplerin intihabının reyî işarî ile olmasını Zamandan kazanmak için teklif ediyorum.

Hasan Fehmi B. (Gümüşhane)— İştirak ederiz.

Recep Zühtü B. (Sinop) — Kâtiplik için Ruşen Eşref (Afyon Karahisar), Avni (Yozgat), Cevdet Kerim (İstanbul), Hilmi (Bilecik) Beylerin intihabını teklif ederim (Muvafık sesleri).

Reis — Efendim Recep Zühtü Beyin teklifine muvafakat edenler lütfen ellerini kaldırsın... Muvafakat etmeyenler ellerini kaldırsın... Bu teklif kabul edilmiştir. O halde bu zevatın kâtipliklere intihabını kabul edenler ellerini kaldırsın... Kabul etmeyenler ellerini kaldırsın... Bu dört arkadaşımız kâtipliğe intihap olunmuştur (CHP,1931:6).

Kurultayın açılış konuşması Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından yapılmıştır. Gazi konuşmasında Birinci Kurultayın Sivas Kongresi olduğunu bir kez daha belirtmiş ve

o günden bugüne sağlanan başarının milletin desteği ve güveni sayesinde olanaklı olduğunu ve bundan sonraki başarıların da parti çalışmalarına bu destek ve güvenin devam etmesiyle mümkün olabileceğini özellikle vurgulamıştır. Bu noktada, kurultay delegelerinin memleketin dört bir tarafından geldiğini ve geçen dört sene zarfında hükümet eden bakanların da kurultayda hazır olduklarını, memleket meselelerinin ve milletin sorunlarının açıklıkla hiçbir çekince taşımadan dile getirilerek tartışılması gerekliliğinin üzerinde durarak, parti üyelerinin samimi arkadaşlık bağıyla bağlı bir aile olduğunu vurgulamış ve sorunların tartışılmasından ve yapılacak eleştirilerden hiçbir zarar gelmeyeceğinin, bunun aksi durumundan ise büyük zararlar oluşacağını belirterek; tartışma ve eleştirilerin serbestçe yapılmasını önemle vurgulamıştır. Kongre Tutanağı'ndan alınan açış konuşmasının tam metni, çalışmanın ekler bölümünde verilmiştir. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmasının ardından Genel Başkanlık bildirisini okumak üzere Genel Başkan Vekili İsmet Paşa kürsüye gelerek geçen dört sene zarfında iç siyaset, dış siyaset, ekonomi, bayındırlık, eğitim ve sağlık konularında Kurultay Genel Kuruluna Hükümet uygulamaları hakkında geniş bilgiler vermiştir. Konuşmada İsmet İnönü henüz yeni kurulmuş olan Cumhuriyet rejiminin iç ve dış aleyhtarları ile girişilen mücadeleden bahsederken, bu mücadelede bazı olağanüstü tedbirlere başvurulmak zorunluluğunda kalındığından, ancak en kısa sürede olağanüstü koşulların normale döndürüldüğünden bahsederek; ülkede bir muhalif partinin olmasını istediklerinden, ancak cumhuriyet rejimi aleyhtarlarının bu durumu nasıl suiistimal ettiklerini açıklıkla anlatmaktadır. İnönü konuşmasında son milletvekili seçimlerinde bağımsız adaylığın da önünün açıldığına değinerek en kısa sürede kadın ve erkeklerin katılabildiği tek dereceli milletvekili seçimine geçileceğini de vurgulamaktadır. İnönü'nün konuşmasından anlaşıldığı üzere o tarihte kadınlara da seçimlere katılma hakkı tanınmış bulunmaktadır. İnönü bu gelişmelerin demokrasi yolunda atılmış bir büyük adım olarak nitelemektedir. 14 Nisan 1930 tarih ve 1471 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun 20. Maddesi ile kadınlara da belediye meclisi üyesi seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. İnönü konuşmasında nüfus politikası ve vilayetlerde devlet teşkilatının kurulması ve yetkilendirilmesi konularında hızlı bir çalışmanın sürdürüldüğünü belirterek, modern bir devletin ihtiyaç duyduğu tüm kanunların çıkarıldığını ve adalet dağıtmak üzere gereken bina, personel gibi şartlarında en kısa

sürede yerine getirilmesi için gerekli çalışmaların büyük bir hızla devam ettiğini belirtmektedir. Konuşmanın iç siyasetle ilgili bölümünün tam metni çalışmanın ekler bölümünde verilmiştir.

Genel Başkan Vekili İsmet Paşa'nın konuşmasının ardından Kurultay çalışma komisyonlarının seçimine geçmiştir. Seçimin yönteminin belirlenmesi için bir önerge verilmiş olup bu önerge ve komisyonların oluşma şekli kurultay çalışmalarının ortaya konması açısından önem taşıdığı için Kurultay Tutanağı'ndan olduğu gibi alınmıştır:

Reis — Encümenlerin takririne geçeceğiz. İntihap için bir takrir vardır.

YÜKSEK REİSLİĞE

Encümenler ihtisas komisyonlarıdır. Bunlarda çalışacak zevatın umum arasından tefriki müşküldür. Bunun için arkadaşlar hangi encümende çalışacağını ifade ederse kendilerini namzet ilan etmelerini ve bunların reyî işarî ile kabulünü teklif ederiz.

Hacim Mazhar Müfii Hasan Fehmi

Reis — Takriri reynize koyuyorum. Arkadaşlarımızın encümenlere kendi namzetliklerini koymalarını ve bunu reyî işarî ile tayin olunarak meselenin bu suretle halledilmesini teklif ediyor. Bir usul olarak bunu tasvip ediyor musunuz?

Takriri kabul edenler... Kabul etmeyenler... Takrir kabul edilmiştir.

Encümenlere sırasile namzet gösterilecektir. Evvelâ Nizamname Encümeni.

Arkadaşlar; Nizamname Encümeninin vazifesini hulasaten söylüyeyim. Yeni Fırka programını ve nizamname projelerini tetkik edecektir.

On bir aza olacak, namzet gösterilen arkadaşların isimlerini şimdi arzedeceğim. Yirmi dokuz kişidir. Bu yirmi dokuz kişi içinden on birinin reyî işarî ile tayinine imkân yoktur. Onun için on bir azayı bu yirmi dokuz namzet içinden intihap edeceksiniz (Kura ile yapalım sesleri) (CHP,1931:14).

Reis — Başka türlü tatbika imkân yoktur.

Zamir B. (Adana) — Paşam; yirmi dokuz arkadaş, içlerinden on bir kişi intihap etsinler (Olmaz sesleri).

Reis — Usul için muhtelif teklifler var. Arkadaşlarınızdan birisi bu yirmi dokuz arkadaş arasında kura çekilmesini teklif ediyor, diğer bir arkadaş bu yirmi dokuz arkadaş içtima ederek kendi aralarında on birini tefrik etmesini teklif ediyor. Bu iki teklifi reynize koyacağım. Kurayı arzu ediyor musunuz? (Hayır sesleri).

Kurayı arzu edenler el kaldırsın. Etmeyenler... Arzu edilmemiştir.

Bu yirmi dokuz arkadaşın kendi aralarından on birini intihap etmelerini kabul edenler... Kabul etmeyenler... Kabul edilmiştir.

Şimdi namzet gösterilen yirmi dokuz arkadaşın isimlerini okuyacağım:

Refik Şevket B., Hakkı Tarık B., Namık B. (Balıkesir), Sadeddin B. (İstanbul), Veli B. (Çanakkale), Haşım B. (Manisa), Necip Ali B. (Denizli), Ahmet Muhtar B. (Gazi Antep), Vasıf B. (İzmir), Süreyya B. (Aksaray), Faik B. (Tekirdağ), Sadrı Maksudi B. (Ş. Karan işaret), Süleyman Sırrı B. (Yozgat), Hasan Fehmi B. (Gümüşhane), Celâl Sahir B. (Zonguldak), Mustafa B. (Çorum), Ziya Gevher B. (Çanakkale), Emin B. (Samsun), Hüsameddin B. (Tokat), Şemseddin B. (Sivas), Yunus Nadi B. (Muğla), Aziz Samih B. (Samsun), Hikmet B., İsmet B. (Çorum), Hakkı B. (Bilecik), Nazım B. (Tokat) Vasfı B. (Balıkesir), Alâeddin B. (Kütahya), Hulusi B. (Bursa).

Reis — Tefrik olunan yirmi dokuz namzet, intihaba geçilmesini tebliğ ettiğimiz zaman kendi aralarından Nizamname Encümeni azasını intihap edeceklerdir.

Reis — Celse açıldı Efendim. İntihap neticesini arz ediyorum. Nizamname Encümenine intihap edilen zevat:

Hakkı Tarık Bey 26, Vasıf Bey 22, Refik Şevket Bey 22, Hasan Fehmi Bey 22, Yunus Nadi Bey 21, Celal Sahir Bey 15, Süleyman Sırrı Bey 15, İsmet Bey (Çorum) 14, Emin Bey (Samsun) 14, Necip Ali Bey 14, Süreyya Bey (Aksaray) 12.

Hasan Fehmi B. (Gümüşhane) — Arkadaşlar intihap neticesi görülüyor ki, Nizamname Encümenine evvelce nizamname ve Program Encümeninde bulunan arkadaşların hemen ekseriyeti azimesi ayrılıyor. Halbuki biz zaten bununla meşgul olmuştuk. Yeni arkadaşların ve murahhas beylerin bu teşkilâta iştirak etmeleri daha muvafık olur. Bunun için bendeniz affımı istirham ediyorum. Yerime murahhas arkadaşlardan birini intihap ediniz (Doğru değil sesleri).

Reis - Encümenlerin hepsini bir defa bildirelim; sonra istifa eden arkadaşlar için yeniden muamele yaparız.

Kongrenin kabul ettiği usule göre muhtelif encümenlere gerek mebus olan arkadaşlardan ve gerekse vilâyet kongrelerinin muhterem murahhaslarından azalar girmiştir. Yapılacak başka bir muamele görüyor musunuz arkadaşlar? (Hayır sesleri) O halde intihap tamamdır.

Şimdi encümenler bu içtimadan sonra derhal toplanırlar; reis ve kâtiplerini derhal intihap buyururlar, çünkü encümenlerin bir an evvel faaliyete geçmesi lâzımdır. Encümenlere havale olunan evrak ve vesaik kamilen Kâtibi Umumîliktedir. Kâtibi Umumîlikten gelen ilk evrakı Heyeti Celileye arz ediyoruz (CHP, 1931:15-6).

Böylelikle Kurultayın Tüzük Komisyonu (Nizamname Encümeni) oluşturulmuştur. Tutanak Metni'nden anlaşılacağı üzere komisyon seçimleri neticesinde Gümüşhane Milletvekili Hasan Fehmi Bey seçilmesine rağmen komisyondan ayrılmak istemişse de yine tutanaktan görüldüğü üzere komisyonda kalmıştır. Burada komisyon seçiminde eski arkadaşlarının tamamının seçilememesi üzerine Hasan Fehmi Bey'in bu teklifi getirmesi Tüzük Komisyonu seçiminin eski yeni üye yarışına sahne olduğu düşüncesini doğurmakta, ancak komisyonun seçim tutanaklarına ulaşamadığımız için

bu durumu yoruma açık bırakıyoruz. Burada bir kez daha 12 Eylül 1980 darbesinin CHP arşivini yok etmesinin talihsizliğini yaşamaktayız. Tüzük Komisyonunun tüzük hakkındaki Kurultaya sunulan çalışma raporunda daha demokrat bir parti için Müfettişlik ve Mutemetlik atamalarının kaldırılmasının uygun bulunması önemlidir. Tüzük Komisyonu Raporu aşağıdaki gibidir.

NİZAMNAME ve PROGRAM ENCÜMENİNİN NİZAMNAME HAKKINDAKİ MAZBATASI C. H. F. BÜYÜK KONGRESİ YÜKSEK REİSLİĞİNE

Fırkamız nizamnamesini yeni baştan kaleme almak suretile vücade getirilen lâyiha, encümenimizce, Fırka Kâtibi Umumisinin huzuru ve Büyük Kongre azasından birçok zatlerin iştirakile tetkik edildi ve Bursa, Çorum, İstanbul, İzmir, Kayseri, Mersin, Samsun, Şebîn Karahisar, Trabzon vilâyet kongreleri dilek lâyihalarının eski nizamnameye göre bazı maddelerin tadili mütaleasında bulunan kısımlarile Aydın Mebusu Fuat Şahin ve İstanbul Mümessilleri ve Kocaeli Mümessillerinden Asım Beylerin Büyük Kongreye arz ettikleri takrirlerde bu tetkik ve müzakereler de gözden geçirildi.

Tetkikımıza tevdi edilmiş olan lâyiha'nın birinci farikası Fırkanın prensipleri olmak üzere nizamnamenin başında yazan maddeleri Fırka programına bırakarak onların yerine teşkilâta ruh nefhedecek başka esas maddeler konulmasındadır. Bu esaslarla Fırkayı kuran Gazi Hazretlerinin daimî umumî reislikleri altında, Fırkaya mensup vatandaşların karşılıklı samimiyet, itimat ve arkadaşlık duygularile birbirine bağlı bir kütle teşkil ederek Fırka prensiplerini, Fırka programını usanmaksızın bütün vatandaşlara, her vesile ve fırsattan istifade ile söylemek ve anlatmak vazife olmakta ve Fırkanın muhtelif maksatlarla vücutlanmış hayırlı ve faydalı teşebbüslerin ve teşekküllerin hayırhahı olduğu kaydedildikten sonra henüz siyasî meşguliyet çağına gelmemiş olan bütün Türk gençlerinin de Fırkanın tabîî namzedi sayıldığı ifadesile cumhuriyetin muhafazası kendilerine emanet edildiği yolunda hâlâ hafızalarımızı heyecanlandıran yüksek manalı tavsiye burada bir kere daha teyit edilmektedir.

Elimizdeki nizamname Fırka teşekküllerini ilk ocak kongrelerinden başlayarak ve bunların hepsini sabit bir merkez etrafından toplayarak yukarıya doğru inkişaf ve tekemmül ettirmek esasına istinat ediyorsa da hemen her teşekkülün yukardan tayin edilen bir uzvun idaresine vermek suretile Fırka hareketlerine iştirak için merkez muhitin daha uzak noktalarına kadar gidiyordu (CHP, 1931:24).

Lâyiha'nın ikinci farikası işte bu iştirak noktasını demokrat bir fırkanın prensiplerine daha kuvvetli bir intibak ifade edecek mahiyette tanzim etmesindedir.

Nizamname hükümlerinden alınmış salâhiyetleri kullanarak Umumî Reislik Divanının isabetli olan rey ve tedbirile daha evvel tecrübe ve tatbika çıkardığı bu idare suretinin verdiği muvaffakiyetli ve feyizli neticeler görüldükten sonra nizamname maddeleri halinde tesbit edilen bu yeni şekli encümenimiz bittabi umumî bir kanaat birliği ile muhafaza ve teyit ve onu inkişafımızın devamına zaman telâkki etmiştir.

Bu tadiller neticesinde mutemet tayinleri ve müfettiş teşkilâtı kaldırılmakta ve bunlara ayrılan vazifeler teşkilâtın vilâyetlerde idare heyetleri, merkezde umumî idare heyeti gibi intihap ile vücut bulan uzuvlarına verilmektedir;

ancak bu nevi siyasî teşekküllerin seciyesine göre muhitten merkeze doğru büyüyüp gelen teşekküllerin mühim bir merhalesinde merkezden muhite gidecek cereyanın mümessilini de temas halinde bulundurmak icap edebileceğine göre Umumî İdare Heyetinin lüzumunda Umumî Reislik Divanı kararla vilâyet heyetleri başlarına reis salâhiyetini haiz bir zat getirebilmesi de muvafık görülmüştür.

Birkaç mahalle veya köyü bir ocakta toplamak veya bir yerde nahiye ve kaza teşekkülü bulundurmamak hususunda Umumî İdare Heyetine bir takdir hakkı vermek, vilâyet kongrelerini iki yılda bir yapmak, idare heyetleri azalarının adetlerini artırmak noktalarından başka yapılan tadillerle teşkilâtın esasına ve çalışma yollarına bir değişiklik gelmemekle beraber dört yıllık tatbik ve tecrübelerle nizamnamede sarahat alması icap eden bütün ihtiyaç noktaları, hususile Umumî Reislik Divanı karan olmadıkça bütün intihaplarda namzet gösterilmemekliğin asıl olduğu tesbit, Fırka mebuslarının fırka teşkilâtı ile yakın temas ve aynı teşkilâtın mesaisine iştiraki iltizam edilmiş, teşkilâtta ve teşekküllerdeki vazifelerin mümkün olduğu kadar Fırka mensupları arasında dağılmasını gerek bu vazifelerin iyi yürütmesi gerek her türlü icraya karşı murakabenin ve Fırka mensupları arasındaki tesanüdün müteessir olmaması esası kadar Fırka mensuplarını yetiştirmek noktasından da, muvafık gören bir madde bu tadilleri ikmal etmiştir. inzibat maddeleri de müdafaa hakkını kabul eden bir kayıt ile ihtiyaca göre tadil ve takviye edilmiştir.

Nizamname Büyük Kongreden çıkınca lâik cumhuriyetçi, halkçı, devletçi, milliyetçi ve inkılâpçı olan Fırkamızın bu ruh ve gayesine ve teşekkülüle üzerine aldığı büyük hizmete en elverişli bir çalışma tarzı gelmiş olacağına kaniiz. Teşkilâtımıza giren vatandaşların teşekküle hakikî merkez olan bu gayeler etrafını saracak ruh cevvaliyetine ve yeni bir esasımız olarak başına yazılan gençlik alâka ve faaliyetine karşı bu nizamnamenin aldığı vazife onlara hiçbir engel bırakmaksızın yeni ve devamlı bir inkişaf ve muvaffakiyet yolu açmak oluyor. Büyük Kongrenin kabulüne arzederiz.

Bü. M. M.

Kâtip	Aza	Aza	Aza	Aza
Muğla	Giresun	Aksaray	Çorum	Denizli
Yunus Nadi	Hakkı Tark	Celâl Sahir	A,Süreyya	İsmet
Aza	Aza	Aza	Aza	Aza
Gümüşane	İzmir	Manisa	Samsun	Yozgat
Vasıf	Refik Şevket	Emin	Süleyman	Sırrı

fırka mensuplarının müntehap heyetlerde vazife almaları maddesine muhalifim. Hasan Fehmi (CHP,1931:24).

Tüzük Komisyonu'nun Kurultaya sunduğu çalışma raporunda görüldüğü üzere Gümüşhane Milletvekili Hasan Fehmi Bey raporun parti mensuplarının seçilmiş kurullarda (Belediye Meclisi, İl Genel Meclisi gibi) görev almaları maddesine muhalif şerhi koymuştur. Daha önce parti disiplini kavramını açıklarken belirttiğimiz gibi, burada Hasan Fehmi Bey Komisyonun diğer üyelerinden farklı düşünmekte ve ilgili maddede kaygılarını belirterek muhalif olmaktadır. Kurultay, Tüzük oylanırken

bu maddeyi onayladığı takdirde, muhalif olmak karara uymama sonucu doğurmayacaktır. Yeni kurulmuş henüz on yaşını doldurmamış genç Türkiye Cumhuriyeti'nin tek siyasi partisi CHP'de komisyon raporunda muhalif kaydı görmek, dönemin koşullarında CHP'nin ne derece demokratik bir yapıya sahip olduğunun bir göstergesidir. Tüzük Komisyonu Raporu okunup, Tüzük maddelerinin görüşülmeye başlandığında, Kütahya Delegatesi Alaeddin Bey'in Tüzüğün geneli hakkında bildirdiği görüşler Kurultayın işleyişi ve serbestçe tartışma olanağının sağlanması açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Alaeddin Bey henüz yeni kabul edilen parti programının oldukça güçlü ilkeler taşıdığını, ancak onu uygulayacak olan Tüzüğün de o derece güçlü olması gerektiği üzerinde durarak, partiye üye kabul koşullarının kolaylaştırmasının demokratik açıdan iyi olmakla beraber, içinde bulunulan koşullarda henüz genç olan Cumhuriyet'in yapacağı atılımlarda ve parti programının uygulanmasında çeşitli sakıncalar doğurabileceğine değinmektedir. Alaeddin Bey konuşmasında CHP'nin yaptığı gibi devrim niteliğindeki siyasi amaçları gerçekleştirmek için oluşturulan siyasi partilerin, bu siyasi amaçlarına yürümekte kadrolarının amaca koşullanmış üyelerden oluşmasının daha sağlıklı olacağını savunmuştur. Alaeddin Bey'in burada verdiği örnekler oldukça önemlidir; Alaeddin Bey Milli Mücadele yıllarında ülkedeki bütün vatandaşların can, mal, namusları tehlikede olduğu için birliktelik oluşturduğunu ancak Cumhuriyet sonrası devrim prensiplerinin yerleşmesinde, toplumda farklı düşüncelerin oluşabileceğini, hatta çıkarları doğrultusunda devrim prensiplerini yok etmeye çalışacakların dahi ortaya çıkabileceğinin üzerinde durarak, özellikle dini çıkarlarına alet eden bir kesimin mevcut olduğunu ve bu kesimin modernleşme yolunda engellemelere kalkışmak için fırsat kolladığının üzerinde durmuştur. Dönemin siyasi koşullarının örneklenmesi amacıyla önem taşıyan Kurultay Alaeddin Bey'in düşüncelerini ve tespitlerini yansıttığı konuşma metinlerini Kurultay Tutanağı'ndan aşağıda aynen aktarıyoruz.

Alâeddin Bey (Kütahya) — Muhterem arkadaşlar; iki gün evvel yaratılan, inkılâbın (Amentü) sū olan programı kabul ettik Hakikaten Türk inkılâbına yaraşacak kadar vecizdir. Ve bir fırka programında aranılması icap eden esaslar bu programda nazarı dikkate alınmıştır. Malûmu âlinizdir ki bir fırka programında aranılacak şey o programın hayatı hakikiyeye mutabık olması ve politik noktai nazarından yine programın esasları tarafından müdafaa edilebilmesi hassasıdır. Bundan başka programımız şimdiye kadar yazılı olmıyan Türk inkılâbının ideolojisini ifade eder mahiyettedir. Bilhassa

Cumhuriyet Halk Fırkası ana hatları kısmında, Fırka inkılâp için yapılan hareketleri müdafaa etmeği bir prensip addeder deniliyor.

Arkadaşlar; program ne kadar kuvvetli ise onun mekanizması demek olan nizamname de o kadar zayıftır. Malûmdur ki fırkanın teknik teşkilâtı ne kadar güzel olursa program da o kadar kuvvetli tatbik edilir ve verimli bir netice verir. Nizamname programdan mülhem olan prensiplerden ayrışırsa tıpkı gayet mükemmel kanunları olup ta adliye teşkilâtı çok zayıf olan memleketlere benzer. Evvelâ nizamnamemizin yedinci maddesile siyasî haklara malik her Türk, Fırkamızın azası olabilir. Vakıa inkılâpçı olmıyan ve nihayet bütün emeli mevkii iktidara gelmekten ibaret olan fırkalarda bu usul çok güzeldir. Fakat Fırkamız her şeyden evvel inkılâpçı ve inkılâbın doğurduğu ideolojiyi, mefkureyi memlekette tatbik etmeğe azmetmiş bir fırkadır. Bu ideolojiyi memlekette tatbik etmek gibi mühim bir vazifeyi deruhde etmiştir. Yolunda yürürken Fırkamızda ufak bir zâfın zannederim tarih karşısında mes'uliyeti çok ağırdır Cumhuriyet Halk Fırkası bir fırkai siyasiyedir. Fırkalar bir milletin heyeti mecmuası demek değildir. Fırkalar milletler için ayrılan muayyen prensiplere sahip zümrelerdir. Heyeti umumiye itiraz etse bile prensiplerini tatbikle mülkleştirir. Malûmu âliniz Büyük Şefin de geçen gün söylediği gibi fırka demek, muayyen kanaat ve prensipe sahip ve birbirlerini seven bir topluluk ve bir Siyasî aile demektir. Arkadaşlar, sinesinde daha dün bir Kubilây yaşatan Cumhuriyet Halk Fırkası hukuku siyasiyesi vardır diye içinde bir Şeyh Mehmet yaşatamaz. Böyle bir fırka tasavvur etmiyorum. Vakıa her vatandaşın Fırkaya girmek hakkı kendisinden nezedilmez. Bu çok doğru bir harekettir Demokrasiye yakışan şey de budur. Fırkamızca şüphesiz ki her vatandaşa bir hak verilmek lâzımdır. Ve hepimiz biliyoruz ki inkılâp çok yeridir. Ve hepimiz biliyoruz ki daha başlarında fesi taşıyan köylerimiz vardır. Bugün Ankara şehrinde de çarşafli, peçeli kadınlar vardır, öyle bir fırka tasavvur etmiyorum ki vevki en küçük olsa bile bu kadar bir şeye müsamaha edebilsin. Şimdi müzakere edeceğimiz nizamnamede takip edilen ruh, espri aşağıdan yukarı gelen bir teşkilâttır. Şüphe yok ki demin arzettiğim gibi çok güzel bir idealdir. Ancak çok tehlikeli olabilir. Dün daha memlekette halk hakimiyetinin bir ifadesi olan jüriyi teklif ettiğimiz zaman memlektteki seviye daha bunu kabul edecek raddeye gelmemiştir diye bağırınız. Şu halde bu ruhtaki bir nizamnameyi nasıl kabul edebilirsiniz. Nizamname-mizde sırası geldikçe maddelerdeki fikirlerimi arzedeceğim (CHP,1931:227-28).

Yukarıda görüldüğü üzere Alaeddin Bey önerilen tüzüğün aşağıdan yukarı doğru bir örgütlenme modeli geliştirdiğini, bunun da demokrasi ve katılım açısından çok iyi olduğunu belirterek, zamanlama göz önüne alındığında yapılacak modernleşme çalışmaları açısından da büyük tehlike arz edebileceğinin üzerinde önemle durmaktadır. Tutanaktan aktaracağımız aşağıdaki bölümlerde, Alaeddin Bey konuyu örneklendirerek özellikle hukuki açıdan yeterlilik taşıyan her vatandaşın partiye kabul edilmesi noktasında; bunun parti değil millet olacağını, parti olmanın gereklerinin ise öncelikle parti programını özümsemiş ve savunan üyelerden oluşan bir örgüt yapısının gerekliliği üzerinde durmuştur. Bu konu günümüzde de önem taşımaktadır; birçok parti üyesi katıldığı ve desteklediği partinin ilkelerini ve

programını bilmeden, körü, körüne diyebileceğimiz bir şekilde siyasi partilere katılmaktadır. Siyasi partilerin üyelerini eğitmek gibi çalışmaları da yetersizdir. Üyelerde bu türden çalışmalara katılmayı bir angarya olarak görmektedir. Kanımızca bu sonuca yol açan başlıca neden siyasi parti örgütü içerisinde, görevlendirme ve aday gösterme noktasında, parti üyelerinin siyasal gelişim düzeylerini ölçme ve değerlendirme ölçütlerinin yeterince oluşmamasıdır. Bilenin ve bilmeyenin aynı değere sahip olduğu bir örgütte öğrenmek için vakit harcamak elbette gereksiz olacaktır. Ancak bu gibi örgütler ister siyasi ister ekonomik ya da sosyal amaçlı olsun, mutlaka başarısızlık ile neticelenmeye mahkumdur. Bu gün, Türk toplumunda okuma yazma oranı yüzde yüze yaklaşmış olmakla beraber, maalesef kaliteli okuryazar oranımızın yüzde ellinin altında olduğu bir gerçektir. Okuma yazma kalitesi demek; en başta okuduğunu anlayabilmek ve yorumlayarak yazıya dökebilme yetisini ifade eder. Kaliteli okur, yazar oranı irdelenirken günlük gazete okuyan ve en az yılda iki ya da üç kitap okuyan insanlar kastedilmektedir. Bu gün gelişmiş ülkelerde; anadiline ek olarak bir yabancı dil bilme oranı yüzde seksenlerle ifade edilirken, bu oranın da ülkemizde oldukça düşük olduğu bilinmektedir. Konumuza dönersek siyasi parti programlarından bugünde pek çok vatandaşımızın ve maalesef özellikle siyasi parti üyelerinin dahi bihaber olmaları üzücü bir durumdur. Siyasal bilincin oluşmadığı bir kütleden sağlıklı bir irade oluşmasını beklemek, maalesef dün olduğu gibi bugünde hayaldir. Alaeddin Bey'in konuyla ilgili dönem için ortaya koyduğu tespitleri önem taşımakta ve bu nedenle aşağıda Tutanaktan olduğu gibi verilmiştir.

Azmi B. (Trabzon) — Şu halde hakimiyeti milliyeye esasına riayet edebilmek için valileri de intihapla yapalım.

Alaeddin B. (Devamla) — Müsaade ediniz. Arkadaşlar, nizamnameyi bu şekilde kabul edecek olursak yani her vatandaşa kapılarımızı açarsak yani hukuku siyasiyesine malik Türk olduktan sonra her vatandaş Fırkaya bilâkaydû şart girerse bu millet olur, bir fırka olmaz. Şu halde nüfus defterlerini getirelim, hukuku siyasiyeye malik her vatandaş Fırkaya kaydedelim. Bunu kabul ettikten maada onlara öyle bir hak veriyoruz ki bir inkılâp fırkasına hiç yaraşmıyacak bir şeydir. Bu şerait altında öyle heyeti idarelere tesadüf edilebilir ki değil bir inkılâbı benimsemiş hatta anlamamış vatandaşlar kazalarda heyeti idarelere seçilebilirler.

Arkadaşlar, milletleri yükselten inkılâplar Fransa'da olduğu gibi yalnız aşağıdan yukarı gelen inkılâplar olamaz, öyle inkılâplar vardır ki bazan da yukardan aşağıya olur. Bir milletin inkılâbı tarihi teşekkülüne göre değişir. Bilhassa daha 50 sene evvel merdiven bilmiyen Alman köylüsünü medeniyete ve bugünkü terakki ve tekâmüle eriştiren aklı selim ile, takip

ile, otorite ve rejimdir. Müsaade ederseniz hatırıma gelen bir hikâyeyi arzedeğim. Bir gün Üçüncü Napolyon ile Bismark bahçesinde gezerken Napolyon Bismarka sormuştur: Siz nasıl oluyor da böyle (otoriter) bir hükümet kuruyorsunuz, halk ses çıkarmıyor. Bismark verdiği cevapta “Bu, bir milletin tarihi teşekkülüne göre değişir bir hâdisedir” demiştir. Herhalde halkçı diye bugün şuurlu bir inkılâbın ideolojisini doğrudan doğruya onların eline teslim etmek arzettiğim gibi bir inkılâp fırkası için tehlikeli olabilir.

Arkadaşlar; inkılâpları yaratan cebirler her zaman gayri içtimaî, gayri ahlâkî değil milletleri kurtaran cebir bazan ahlâkî, içtimaîdir. Bu da bugünün idealistlerine düşen en haklı bir vazifedir,

Arkadaşlar, hepimizin aşağı, yukarı kafamızda olan birçok prensipler vardır. Mekteplerde okuduğumuz prensipler, hukuku siyasiye kitapları, demokrasi daha birçok formüller vardır, Fakat harbi umumîden sonra milletlerin tarihi büsbütün değişmiştir. Bütün dünya milletlerinin memleketlerine baktığımız zaman birçok içtimaî ihtilâllere tesadüf ediyoruz.

Fırka şekli bir şekil üzerinde duramaz. Her millet kendine göre birtakım şekiller bulmuştur. Binaenaleyh bugünün milletlerinin ve teşekküllerinin ihtiyacı da bambaşka bir şekildedir. Binaenaleyh mekteplerde okuduğumuz prensipler prensip olamaz. Biz inkılâbımızın prensibini istiyoruz. Bizim arzu ettiğimiz ideolojidir, nizamname idare heyetleri intihap salâhiyetini halka vermiştir. Hepiniz bilirsiniz ki bu usul neticede iyi olmaz.

Dünyanın hiçbir memleketinde kütle irade yoktur. Bunu Fransızlar güzel bir formülle ifade etmişlerdir Anadolu’dan gelen arkadaşlarımız iyi bilirler, Anadolu’da demagoji büyük rol oynar.

Arkadaşlar; bu yoktur. Namzet usulünü kaldırırsak, kaldırdığımız gün inkılâbı benimsemiş tek bir genci namaz kılmıyor, oruç tutmuyor gibi propagandalar neticesinde idare heyetine girmiş göremiyeceğiz.

Besim Atalay Bey (Aksaray) — Haklısın arkadaş...

Alaeddin Bey (Devamla) — Besim Atalay Beyi şahit gösterelim Sene evvel oruç tutmuyor diye memleketinden kalkmıştır, Atalay Bey.(Alkışlar. Handeler.)

Arkadaşlar; Cumhuriyet Halk Fırkası yolunda ilerlerken şüphe yok ki gayrimemnunları dinlemek zarurettir. Fakat, gayri memnunları teşkilâtı içerisine alıp ihtilâlin prensiplerini onlarla tatbik ettirmeğe kalkışmakta çok tehlike görüyorum. Son Serbest Fırka çıktığı zaman Anadolu’da birçok galeyanlara şahit olduk. Bilhassa Halk Fırkasının tabîi azası olması lazım gelen birçok doktor ve avukatların karşı tarafa geçtiğini gördük. Bu hâdiseyi bendenizin kanâatime göre eski nizamnamede aramaktansa, o zamanki Fırka teşkilâtının biraz laubali hareket etmesinde aramak lâzımdır. Çünkü birçok münevveram o zaman gücendiren hal Biliriz ki, birçok mutemetler, eski ağalardı. Nereye gidersek karşımıza bir mutemet, eski devrin bir mütegalibesi olarak çıkıyordu. Bu gibi hadisat Fırkadan avukatlar ve doktorlar gibi münevveram soğutmuş olabilir.

Yine arkadaşlar, daha bundan iki ay evvel Garbı Anadolu’da -ki bizim ihtilâlimizi en ziyade benimsiyen bir muhittir, çünkü daha münevverdir- orada sinesinde bir Kubilây hâdisesi yaşatırken bugün bu şekilde serbestiye doğru gitmek doğru değildir. Bu şekildeki bir nizamname inkılâbı müdafaa edemez. Bizim vazifemiz ve Cumhuriyet Halk Fırkasının vazifesi herkesi memnun etmek değildir. Muayyen prensiplerin tatbikinde bilakaydüşart memleketi yükseltmektir. Nizamnamenin maddesi geldiği sırada her maddede fikirlerimi ayrıca arzedeceğim. Şuurlu bir otorite ve enerjiye doğru gitmek lâzımdır. Bugün başımızda hakikaten tarihte bile birçok milletlere nasip olmiyan bir şahsiyet vardır. Onun da bir prestiji vardır. Memlekette inkılâp yaratılmış fakat bunun tatbik kısmı kalmıştır. Biz bunu tatbik için

çekinmemeliyiz ve bu prestijden millet namına da istifade etmek zarureti takdir etmeliyiz. Demin arzettiğim gibi Anadolu'nun köylerinde ve "hatta benim memleketime dört saat uzak köylerde fes giyen çocuklar, çarşaf ve peçe giyen kadınlar vardır. Bu inkılâp için tehlikeli bir şekildir. Eski nizamnamenin doğrudan doğruya kabul edilmesi veyahut ta merkeze fazla salâhiyet verilmesi hususunun nazarı dikkate alınması lâzımdır.

Alâeddin Bey (Kütahya) — Muhterem hocam Hakkı Tarık Beyin hakkındaki lütuf kâr sözlerine teşekkür ederim; yalnız malûmu âliniz eski bir talebenin hocasını böyle sorguya çekmesi hakikaten zevkli bir iştir. Eğer bu şekilde muvaffak olabiliyorsam hocam olmaları itibarile iftihar etmeleri lâzımdır. Çünkü beni kendileri yetiştirmiştir. Birşey buyurdular. Dediler ki yedinci maddede kendilerini tatmin eder, çünkü birtakım şerait vardır, hatta millî mücadeleye aleyhtar olan kimse alınmıyacaktır. Çok doğrudur arkadaşlar, yalnız Hakkı Tarık Beyefendi ile aramızda bir noktai nazar farkı vardır. Millî mücadele doğrudan doğruya vatan meselesi olduğu için milletin heyeti mecmuası iştirak etmişti ve iştirak etmek zarureti vardı. Çünkü damarlarında Türk kanı olanlar için bir namus meselesi idi. Halbuki inkılâp bir prensip meselesidir, Diyebilir misiniz ki Türk vatani için seve seve kanını döken bir hoca Türk inkılâbı için canını verir.

Hakkı Bey (Van) — Hâşa.

Alâeddin Bey (devamla) — Bunların içinde mürteciler de vardır. Mücadelei müliyye aleyhtar olmıyabilir; fakat Türk inkılâbının ideolojisine aleyhtar olabilir. İşte ayrıldığımız nokta burasıdır (CHP, 1931:230).

Tüzüğün üyeliğe kabul işlemi maddeleri noktasında, Alaeddin Bey kaygılarını ve tespitlerini dile getirdikten sonra, içinde bulunduğu dönemde kendi ili olan Kütahya ilindeki üyelerin siyasal bilinç düzeyi hakkında aşağıdaki tespitini yaparken, o dönem toplumda aydın insanların az olduğunu belirterek, gençliğin durumu hakkında bulunduğu tespit de oldukça önemlidir. Kanımızca bugün de gençliğin kültür ve eğitim sorunu (öğretim ayrı bir sorundur) aşılabilmiş değildir.

Alâeddin Bey (Kütahya) — Bendeniz demin maksadımı ya yanlış ifade ettim veya arz edemedim. Sekizinci maddede bir bahis var. Programı kabul etmiş olacak. Prensip çok doğrudur. Yalnız ufak bir misal arz edeyim, Kütahya vilâyeti dahilinde otuz bin azamız vardır. Arkadaşlar, üç bin azamız ihtilâl ideolojisini kavramışsa mesele yoktur. İhtilâl prensipleri, memlekette, açık konuşalım arkadaşlar! Birbirimizi aldatmağa lüzum yoktur. Refik Şevket Beyefendi bendenizi bu kürsüde protesto ettiler, arkadaşlar, köyden gelen bir arkadaşınızdır. Hepsini açıkça gördüm ve biliyorum, demin fes, peçe ve çarşaf dediğim zaman samimiyetten söyledim. Açık ve samimî olarak söyledim. Demokrasi, memleket için gayet güzel fikirlerdir. Hepimizce ideal budur. Fırkamız buna doğru gidiyor. Memlekette münevver azdır. Benim memleketimde gördüğüme göre gençlik iki kısımdır. Daha açık konuşalım; benim prensibimce memlekette iki kısım münevver vardır. Birisi büyük şehirlerdeki münevverlerdir. Bunlar maalesef arz edeceğim— Fransa'ya gitmiştir. Fransa'ya giden saçından tırnağına kadar Fransızdır. Almanya'ya giden Almandır. Amerika'ya giden Amerikandır.

Arkadaşlar, ikinci kısım küçük şehirlerdeki münevverlerdir. Bunlar Anadolu'nun ikinci kısım şehirlerinde bulunur. Zannetmeyin ki memleketin atisini bunların eline mi bırakalım demek istiyorum. Bunlar da Arap'tır. Bunlar Arap kültürü altında kalmışlardır. Bunlar da sakal kestirmiyor. Ceket, yelek giymiyor; hulâsa tamamen Arap zihniyeti güdüyorlar. Binaenaleyh ihtilâlin yetiştireceği gençlik bambaşka bir gençliktir. Bugün biz Türk köylüsünün içinden çıkmış bir gençlik istiyoruz. Benim noktai nazarım budur. Binaenaleyh protestoyu kabul etmiyorum (Alkışlar) (CHP,1931:234).

Tüzük önerisi metni üzerinde yukarıda imkanlarımız dahilinde bir bölümünü örneklendirdiğimiz üzere, kapsamlı tartışmalar yapılmış ve CHP'nin yeni Tüzüğü kurultay delegelerince madde, madde tartışılıp oylanarak oluşturulmuştur. Tüzüğün Esaslar Bölümünü oluşturan ilk Altı Maddesi ve üyeliğe kabul edilme şartlarını içeren Yedinci Maddesi aşağıdaki gibi oluşmuştur. Yedinci Madde'de son satırda "Fırka'nın bütün umdelerini benimsemiş ise girebilir" ibaresine yukarıdaki tartışmalar ışığında konumuz açısından üzerinde önemle durulması gerekmektedir. Demek oluyor ki 1930'ların CHP'nde, üyeliğe kabul edilmenin şartı, parti programını bilmek ve ilkelerini benimsemekten geçmektedir.

ESASLAR

1— Cumhuriyet Halk Fırkası, Cemiyetler Kanununa göre kurulmuş, programındaki esaslar üzerinde çalışan siyasî bir cemiyettir. Merkezi Ankaradadır.

2 — Cumhuriyet Halk Fırkasının daimî Umumî Reîsî, Fırkayı kuran Gazi Mustafa Kemal Hazretleridir,

3 — Fırkaya mensup vatandaşlar karşılıklı samimiyet, itimat ve arkadaşlık duygularile birbirine bağlı bir kütle teşkil ederler.

Fırka mensupları Fırkanın programını, prensiplerini bilecek, onları müdafaa edecektir.

4 — Prensiplerimizi, usanmaksızın, bütün vatandaşlara her vesile ve fırsatla söylemek ve anlatmak Fırka teşkilât ve mensuplarının mühim vazifesidir.

5 — Fırka memlekette muhtelif maksatlarla vücutlanmış olan hayırlı ve faydalı teşebbüslerin ve teşekküllerin hayırhahıdır.

6 — Fırka henüz siyasî meşguliyet çağına gelmemiş olan bütün Türk gençlerini Fırkanın tabîi namzedi sayar (CHP,1931:236).

BİRİNCİ KISIM FIRKAYA KABUL EDİLME

Cumhuriyet Halk Fırkasına: On sekiz yaşını bitiren,halkça fena tanınmamış olan, ağır hapis veya bu derece bir ceza ile veya şeref ve haysiyeti kıran bir suç yüzünden hapis cezası ile mahkûm olmamış bulunan ve mahcur olmıyan,Millî Mücadeleye aleyhtar bir vaziyet almamış ve bu gibi taazzilere dahil olmamış olan ve siyasî seciyeleri itibarile menfî bir ruh taşımamış?

Oldukları mütebariz bulunan her Türk vatandaşı, Türkçe konuşmakta bulunmuş, Türk kültürünü ve Fırkanın bütün umdelerini benimsemiş ise, girebilir (CHP,1931:237).

Yeni Tüzüğün kongrelere katılmak üzere seçilecek temsilcilerin belirlenme usulünü de genelleştirerek nasıl yapılacağını kayıt altına alması, konumuz açısından önem arz etmektedir. Bu konuda tüzüğün ilgili 49. ve 50. Maddeleri aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

49 — Kongrelerde mümessiller şöyle seçilir: Her ocak kongresinde, ocağın üç yüz kadar azası için iki, bundan fazla her yüz elli aza için birer mümessil;

Her nahiye kongresinde, nahiyedeki ocakların beş yüze kadar azası için iki, bundan fazla her beş yüze için birer mümessil;

Her kaza kongresinde, kazadaki ocakların bine kadar azası için üç, bundan fazla her bin için birer mümessil.

Sayıları, seçilecek mümessillerin sayısını tayinde esas tutulan Fırka azalarının o kongreler aktolunmazdan en az üç ay evvel kayıt muamelesi tekemmül etmiş bulunmak şarttır.

50 — Ocakların seçtiği mümessiller nahiye merkezinde nahiye, nahiyelerin seçtiği mümessiller kaza merkezinde kaza, kaza kongrelerinin seçtiği mümessiller de vilâyet merkezinde vilâyet kongresini yaparlar. Asıl mümessilin mazereti olursa yerine yedek gönderilir (CHP,1931:249-250).

Yeni Tüzük merkezden atanan Müfettişlik ve Mutemetlik uygulamasına son vererek, örgütün idare heyetlerinin, başkanlık divanını kendi içlerinden oluşturmasını da ilgili 70. ve 71. Maddelerde kayıt altına almıştır. Bu Maddeler aşağıdaki gibidir. Tüzüğün 78. Maddesi'nde ise bazı il başkanlarının fahri ya da aylıklı olarak Umumi Reislik Divanı tarafından atanabileceği de hüküm altına alınmıştır. Burada atanmış mutemetlerden vazgeçilerek kurulların başkanlarının kendi içerisinden seçimle oluşması dönemin şartları dikkate alındığında demokratik işleyiş açısından oldukça önemlidir. Genel Başkan ve parti üst yönetiminin, daha demokratik bir örgüt yapısı oluşturmaya çalıştıklarının da bir göstergesi olmaktadır.

70 — İdare heyetleri, kendi azalarından birini reis, birini kâtip ve muhasip olarak ayırır. İcabında' muhasip Üçüncü bir zat ta olabilir, reis, gaybubetinde, idare heyeti azalarından birini kendine vekil eder.

71 — İdare heyetinin mümessili reisidir. Fırkaya ait işler için Fırkanın teşkilâtı veya mıntıkasındaki hükümet ve başka müesseseler mümessillerile temas eder ve bunlarla olan muhabere evrakını imzalar. Hesaba dokunan yerlerde muhasip ikinci bir imza kor (CHP,1931:255).

Yeni tüzükte getirilen bir diğer yenilik ise tüzüğün 75. Maddesi'nin G Bendi gereğince Örgüt İdare Heyetlerine gerektiğinde Halk Evleri açma ve idare etme yetkisinin de tanınmış olmasıdır. Ayrıca tüzüğün 75. Maddesi'nin İ Bendi'nde Örgüt Yönetim Birimlerinin üç ayda bir, üst birimlere bir raporla çalışmaları hakkında bilgi verme zorunluluğu da getirilmiştir. Böylece örgüt birimlerinin çalışmalarının kayıt altına alınması ve gerektiğinde parti program ve ilkeleri doğrultusunda çalışıp çalışmadıklarının denetlenebilmesini mümkün kılması açısından önem arz etmektedir. Yeni Tüzüğün 18. Maddesi'nde Genel Başkanın parti yönetimini elinde bulunduracağı ve partiyi temsil edeceği açıkça belirtilerek parti adına söz söyleme yetkisinin Genel Başkan'da olduğu kayıt altına alınmıştır. Genel Başkan gerek görürse bu yetkisini Genel Başkan Yardımcısına veya Parti Genel Sekreterine devredebileceği de 18. Madde'de belirtilmiştir. Yeni Tüzük'te eskisinde olduğu gibi Parti ile ilgili tüm yönetim erki, Umumi Reislik Divanında toplanmıştır (Tüzük Madde 22). Divan'ın kararları bütün üyeleri bağlamakta ve milletvekili adayları da divan tarafından belirlenmektedir (Tüzük Madde 20). Divan milletvekili adaylarını belirlerken Grup İdare Heyeti'nin ve Umumi İdare Heyeti'nin görüşüne başvurabileceği de yeni tüzüğün 20. Maddesi'nde belirtilmektedir. Yeni Tüzüğün 24. Madde'den 36. Madde'ye kadar olan bölümünde, Büyük Kongre'nin (Kurultay) yapılma esasları belirlenmiştir, buna göre: Kurultay dört yılda bir toplanacağı hüküm altına alınmıştır. Kurultay'a her ilden ikişer üyenin katılacağı ve üye sayısının on bini geçtiği illerden; her fazla on bin üye için bir üye fazla gönderileceği karara bağlanmıştır. Böylelikle Parti'nin üye sayısının fazla olduğu illere daha fazla temsilci gönderme hakkı tanınmıştır. Kurultay'da milletvekilleri doğal delegedir. Tüzüğün dönemin şartlarına göre demokratikleşme açısından bir ileri uygulaması da Partiye bağlılığı Genel Başkanlıkça kabul edilen tüzel kişiliklerin de kurultaya birer temsilci gönderebilmeleridir (Madde 25/b). Tüzüğün 37. Maddesi'nde Umumi İdare Heyetinin sayısının dokuz üyeden on dört üyeye çıkartılması da yönetim kadrosunun genişlemesi açısından önemlidir. Örgütün alt birimi olan Ocak, Kaza, İl Yönetim Kurulları'nın da üye sayıları artırılmıştır (Madde 68). Yeni Tüzük il kongrelerinin iki yılda bir yapılmasını öngörürken, ili oluşturan alt birimlerin kongrelerinin; her yıl tekrarlanması hükmünü getirmiştir. Kongrelerde üye sayısına göre üst kongrelerde

temsil ilkesi benimsenerek hüküm altına alınmıştır (Madde 49). Bu düzenleme ve parti toplantılarının ortak hükümlere bağlanması, parti içinde demokratik işleyişin gelişmesi açısından önem taşımaktadır. Kurultayda Tüzük Komisyon'undan başka oluşturulan Layihalar (temenniler dilekleri) ve Hesap Komisyonları seçimlerinin de aşağıda bazı bölümleri dönemin Kurultay çalışmaları hakkında fikir oluşturması açısından, Tutanak'tan olduğu gibi aktarılmıştır. Burada tüm illerden toplanan dilek ve temennilerin en ince detayları dahi atlanılmadan düzenlenerek Layihalar Komisyonunda ilgili bakanların katılımıyla değerlendirilmiş ve Kurultay gündeminde görüşülmek ve karara bağlanmak üzere kurultay genel kuruluna taşınmıştır. Bu işleyiş parti yönetiminin ülke sorunlarına ve örgütten gelen isteklere yanıt arama duyarlılığına sahip olduğunun açık bir göstergesidir. Tutanağın aşağıdaki bölümünden anlaşılabileceği üzere il kongre temennilerine ek olarak, herhangi bir atlamaya sebep olmamak için kaza kongrelerinin temenni ve dilekleri de dikkate alınmış ve ilgili bakanlıklarca değerlendirmeye gönderilmiştir, henüz Parti'nin Bayazıt, Diyarbakır, Elazığ, Hakkâri, Mardin, Urfa vilayetlerinde teşkilatlanması yoktur.

BÜYÜK KONGRE TARAFINDAN İNTİHAP EDİLEN LÂYİHA ENCÜMENİ

Rana Bey (İstanbul Mebusu) Reis, Muttalıp (Malatya Mebusu) Mazbata Muharriri, Cevdet Kerim (İstanbul Mümessili) Kâtip. Azalar: Yaşar (İstanbul Mebusu), Sadedin (İzmir Mebusu), Remzi (Van Mümessili), Celâl (Çankırı Mümessili), Refet (Yozgat Mümessili), Tevfik (Maraş Mümessili), Tahir (Bolu Mümessili), Rifat (Erzurum Mümessili), (CHP,1931:5).

Fırka teşkilâtı mevcut bulunan, Gümüşane ve Van vilâyetleri kongrelerini geç yaptıklarından henüz temenni raporları gelmemiştir. Muş ve Siirt vilâyetleri kongrelerini yapmamışlardır. Bayazıt, Diyarbakır, Elâzığ, Hakkâri, Mardin ve Urfa vilâyetlerinde Fırka teşkilâtımız vücutlanmamıştır. Bu sebebi ile mevcut (63) vilâyetten onunun temenni raporları yoktur.

Bu seferki vilâyet kongreleri temennileri celbedilirken vilâyetlerin kazalar talepleriyle ne dereceye kadar alâkadar bulundukları anlaşılmak üzere kaza kongreleri temennileri de celbedilmiştir. Vilâyet kongreleri temennileri hulâsa edilerek her talebin taallûk ettiği işlere göre yapılmış listeleri ayrı ayrı ait olan vekâletlere gönderilmiş ve "Bu temenniler hakkında vekâletlerin noktâi nazarları alınmıştır."

Kongre Encümeninde bu işlerin mütalasında kolaylık olmak için bütün temenniler asıllarına göre (32) esas maddeye irca edilmiş, her maddede mevzu bahis işlerin hangi mahiyetleri üzerinde, hangi vilâyetlerin talep dermeyan ettikleri de ayrıca cetvellere kaydolunmuştur.

VİLÂYETLERİN İSİMLERİ

Adana, Afyon Karahisar, Aksaray, Amasya, Ankara, Antalya, Artvin, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Cebelibereket, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Edirne, Erzurum, Erzincan, Eskişehir, Gazi Ayıntap, Giresun, İstanbul, İzmir, Isparta, Kars, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Konya, Kütahya, Malatya, Manim, Maraş, Mersin, Muğla, Niğde, Ordu, Rize, Samsun, Sinop, Sivas, Şibin Karahisar, Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Yozgat, Zonguldak.

Bütün vilâyetler temennilerinin (23) asla irca edilmiş umumî hulâsa cetveli (C) de bahsi geçen cetvelin her maddesinin hangi vilâyetlere ait olduğunu gösterir cetveller (23) adet

Reis — Tezkereleri encümenlerine tevdi ediyoruz.

Reis — Gelen teskerelere merbut evrak, evvelâ encümenince tetkik olunacak ve orada verilecek kararlara göre Heyeti Celileye arz olunacaktır. Bundan başka İstanbul murahhasının bazı teklifatı var ki muhtelif iktisat ve iş müesseselerine ait temennileri ihtiva ediyor. Bunlar diğer vilâyet kongreleri temennilerinde mevcut değildir. Bunu da Lâyiha Encümenine tevdi ediyoruz. Bidayette de söylediğim gibi, encümenler çalışırken İcra Vekilleri daima encümenlerin her arzusunu temin için hazır bulunacaklar ve her türlü tafsilât ve malûmatı kendilerine vereceklerdir. Encümen azası olmıyan kongre azasının encümen müzakeratında hazır bulunmaları mümkündür. Encümenlerin çalışması için iki gün bırakmağı tensip ederseniz kâfi zaman bırakmış oluruz. (Kâfi sesleri). Bu halde encümenler derhal kendi teşkilâtını ikmal ederler ve çalışmağa başlarlar, yarın öbür gün çalışırlar, gündüz ve gece, arzu ettikleri kadar içtima için her türlü vesait temin olunmuştur (CHP, 1931:91).

Kurultay'da Parti'nin geçmiş hesaplarının incelenmesi ve gelecek dönemin bütçesinin oluşturulması için oluşturulan Hesap Komisyonu çalışmaları ve Kurultay genel kurulunda hesapların delegelerin görüşmesine ve onayına sunulması da parti işleyişi ve üst yöneticilerin tutumlarının ortaya konmasında önem arz etmektedir. Dönemin şartları içerisinde parti harcamaları kalem, kalem belgelenerek ortaya konulmuş ve görüşmeye açılmıştır. Günümüzde yapılan kurultaylarda bu derece açıklıkla parti geçmiş hesaplarının ortaya konduğu ve gelecek dönem bütçelemesinin yapıldığına maalesef rastlanamamaktadır.

3. Kurultay'da Hesap Komisyon'unun Kurultay Genel Kuruluna sunduğu çalışma raporu aşağıdaki gibidir.

C. H. FIRKASI HESAP ENCÜMENİ MAZBATASI

C H. FIRKASI BÜYÜK KONGRESİ YÜKSEK REİSLİĞİNE

Cumhuriyet Halk Fırkası Umumî İdare Heyetinin 1 Haziran 927 tarihinden 30 Nisan 931 tarihine kadar üç sene on bir aylık varidatı 43,244 lira 80 kuruşu 926 senesinden müdevver olmak üzere 710,878 lira 50 kuruştan ve sarfiyatı dahi 620,073 lira 14 kuruştan ibaret olup 90,305 lira 36 kuruş 1 Mayıs 931 tarihine devrolunduğu ve işbu varidat ve sarfiyatın kuyut ve defatire mutabakati ve sarfiyat evrakının usul ve teamüle muvafakati ve sarfiyatın müdevverat ile beraber varidat yekûnu ile müte- vazin bulunduğu

anlaşılmış olmakla heyeti muhteremenin tasvibine arzolunur Efendim 1
/5/1931(CHP,1931:21).

Kurultay'da Genel Yönetim Kurulu'nun oluşması da aşağıdaki gibidir. Uygulamanın ortaya konulabilmesi için ilgili bölüm Tutanak'tan olduğu gibi alınmıştır.

Recep Bey (Kütahya) — Arkadaşlar; eski nizamnamemizde olduğu gibi yeni kabul buyurduğunuz nizamname mucibince dahi Büyük Kongre toplantısını bitirip işleri burada daimî çalışacak heyete terkederek gideceği zaman Umumî Heyeti İdareyi intihap eder. Umumî Heyeti İdare dört sene bir arada çalışacak ve yeni kongre toplanıncaya kadar Fırkanın bütün işlerini elbirliği ile bu umumî heyeti idare merkezden idare edecektir

Yeni nizamnamenin kendisine verdiği hakka istinaden Umumî Reislik Divanı Umumî Heyeti İdareyi teşkil edecek arkadaşların namzet göstermek usulile seçilmesini tensip etti ve bir liste hazırladı, bu liste tevzi olunacaktır. Listeyi mütalea buyurarak takdirinize göre reylerinizi lütfen istimal edersiniz (CHP,1931:285).

Ali Saip Bey (Urfa) — İntihabın reyi işarî ile yapılmasını teklif ediyorum Efendim.

(Muvafık sesleri),

Reis — İntihabın reyi işarî ile olmasını mı istiyorsunuz arkadaşlar?

(Evet sesleri),

Umumî Heyeti İdare intihabının işaret ile reye konmasını arzu buyuranlar. Arzu etmeyenler İşaretle reye konması muttefikan kabul olunmuştur.

Şimdi namzetlerin esamisi okunacaktır

Recep bey Kütahya, Saffet Bey Erzincan, Abdülmuttalip Bey Malatya, Reşit Galip Bey Aydın, Hakkı Tarık Bey Giresun, Dr. Cemal Bey Antalya, Esat Bey Amasya, Hasan Cemil Bey Bolu, Memduh Şevket Bey Elaziz, Muhlis Bey Kütahya, Dr. Fikri Bey Erzurum, Mustafa Fevzi Bey Manisa, Hasan Reşit Bey Muş, Kazım Hüsnü Bey Konya.

Fırkamızın umumî idare heyetine bu namzetlerin tayin edilmesini arzu buyuranlar... Arzu etmeyenler... Muttefikan kabul olunmuştur (Allah muvaffakiyet versin sesleri) (CHP,1931:285).

Fotoğraf 3 : CHP Üçüncü Kurultayı

Kaynak : (Cumhuriyet,12,5,1931:1)

YÜKSEK REİSLİĞE

Kongrenin bir hatırai şükran ve minneti olmak üzere Büyük Reisimiz Gazi Hazretlerine hitaben bütün aza tarafından mumza bir tazimatname yazılmasını ve İsmet Paşa Hazretleri vesatatile Müşarünileyh Gazi Hazretlerine takdim edilmesini teklif ederiz Efendim (CHP,1931:283).

Manisa Murahhasları

S. Hamit Haşim

Reis — Takriri kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir Azmi B. (Trabzon) un takriri okundu.

Takrir mucibince Gazi Hazretlerine takdimi kabul edilen tazimatname sureti şudur:

"En Büyüğümüz; Kongremizi açarken, Türkün hafızasında azmin heykeli gibi dikili duran Sivas Kongresinin heybetli hatırasını andın. İç ve dış düşmanlarımız elele üzerimize saldırıp zulmün ve hıyanetin süngüleri millet derdile çarpan göğüslere nişan alırken, mukaddes vatan çatısı cankulağını tırmalayan acı seslerle çatırdarken etrafı saran karanlığı gözlerinin şimşeği ile delerek yakın istikbalin büyük ışığını gördüğün günleri gözlerimizde tekrar canlandırdın.

On iki yıllık zaman mesafesi içinde, senin izinde koşanlara mahsus alışkanlıkla, bir anda başlarımızla yol alarak bizi nereden alıp nereye getirdiğini heyecanla gördük.

Sen her kuvvet karşısında dik duran yüce başını büyük millet önünde aşk ve hürmetle iğerken heyeti umumiyyemizde temsil ettiğimiz milletin vefalı ve duygulu kalbi göğüslerimizde minnet ve şükranla çarpıyordu.

Herzaman olduğu gibi bugün de bize gösterdiğin yolda yürüdük. Vatanın dört bucağından gelerek milletin bağ ve engel tanımaz buyruğunu yürüttüğü şu yüksek çatı altında toplanan bizler vicdanlarımızdan başka hiçbir tesire uymadan; vatan ve millet dertlerini, tıpkı senin dilediğin gibi, doğru öz ve açık sözle ortaya döktük ve konuştuk, ihtiyaçlara çare düşünüp bulmak mevkiinde olan Fırka kardeşlerimize gördüklerimizi ve düşündüklerimizi söyledik. Bütün zorlukların devrileceğini, hergüç işin başarılabileceğini sarsılmaz bir iman halinde içimizde taşıyarak dönüyoruz. Gittiğimiz yerlerde bizden haber soran vatandaşlara:

O var. Samsun iskelesine çıktığı gün gibi, Sivas Kongresini açtığı gün gibi var. Ve nihayet Türk zaferinin doğuş ile yırtılan 30 Ağustos gecesinde olduğu gibi var, diyeceğiz.

Onlara diyeceğiz ki: Vatani yaşatmak ve yükseltmek için olduğu kadar onu başımızda görmek bahtıyarlığına hak kazanmak içinde ellerimiz ve kalplerimiz birbirine kenetli, gözlerimiz onun izine dikilmiş ileriye doğru yürümeliyiz. Millî kurtuluşa olduğu gibi yükselişe de böyle ve bu yoldan varılır. Ve hepimiz gittiğimiz yerlerde her muvaffakiyetin başı olan millî kenetleşmenin ve dün olduğu gibi bugün de tarihi şaşırtan bir hamle ile yükselip ilerlemenin canla başla çalışır gönüllü işçisi ve büyük Türk yarınının yorulmaz yapıcıları olacağız.

Senden ayrılırken son sözümüz ne olabilir? Sana karşı duyduklarımızı tamam ile söyleyip anlatamayız. Kelimelerin manası o kadar geniş değil. Yalnız şunu bil ki, azmin ve iraden nasıl her zaman bizimle ve bizimse

sevgimiz, saygımız ve kopmaz bağlılığımız da her zaman senindir ve seninledir (CHP,1931:283-284).

3.1.6. Yaşanan Çok Parti Denemeleri, Karşı Devrim Tehlikesi, CHP-Devlet Kaynaşması, Ebedi Şef Atatürk, Milli Şef İnönü

1924 Anayasası'nda siyasi partilerle ilgili bir hüküm bulunmuyordu. Bu Anayasa çok partili rejime kapalı bir düzen de getirmemişti. Cumhuriyetin ilk yıllarında CHP dışında partiler kurmak için iki önemli girişimde bulunulmuş, fakat bu partiler uzun süre yaşayamamış ve böylece ülkede çok partili rejim gerçekleşmemiştir. Bu konuda, Üçüncü Kurultay Tutanağı'ndan verdiğimiz iç siyaset başlıklı İsmet İnönü'nün konuşması dönemin gelişmelerine ışık tutmaktadır. Dönem içerisinde CHP'den ayrı olarak kurulan siyasi partilerin gelişimi şöyledir: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 17 Kasım 1924 yılında Ankara'da kurulmuştur. Kurucular ve Parti'nin İdare Heyeti arasında Ali Fuat Paşa, Kazım Karabekir Paşa, Dr. Adnan Adıvar, H. Rauf Orbay gibi milli mücadelenin önemli kişileri vardı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ılımlı bir kuvvetler ayrılığı sistemini benimsiyor, Cumhurbaşkanlığı ve Parti Başkanlığı'nın bir kişide birleşmemesini istiyordu. Dini efkar ve itikada hürmetkardır ibaresini koyarak dini inançlara, hoşgörülü, daha ödüncü davranılmasını öneriyordu. Parti'nin din konusundaki bu tutumu gericiliğin desteklendiği şeklinde yorumlanmıştır. 1925 yılında Doğu illerimizde ortaya çıkan Şeyh Said isyanı ile bazı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyelerinin ilişkileri olduğu öne sürülmüş; Atatürk tarafından ideoloji mücadelesi addolunan isyanın bastırılmasından sonra, Terakkiperver Cumhuriyet Fırka hareketsiz kalmış, 5 Haziran 1925 günlü Bakanlar Kurulu kararıyla kapanmıştır (Bila,1979:76-80). Serbest Cumhuriyet Fırkası 12 Ağustos 1930'da İstanbul'da kurulmuştur. Parti'nin Genel Başkanı eski TBMM Reisi ve Başkanlarından Ali Fethi Okyar'dır. Parti'nin kurucuları Atatürk'ün yakın arkadaşlarıdır (Terakkiperver'de Atatürk'ün siyasi rakipleri de bulunuyordu). CHP'nin devletçiliğine karşı Serbest Cumhuriyet Fırkası liberal bir ekonomi düzenini savunuyordu. Ayrıca gelişme konusunda CHP radikal devrimci metodu, bu Parti ise daha evrimci, ılımlı yöntemlerin izlenmesi taraftarıydı. Dini faaliyetler konusunda da daha ılımlı hareket edilmesini öneriyordu. Bu Parti 3

ay gibi kısa bir süre yaşayabilmiştir. Bu Partiye halkın gösterdiği ilgi yer, yer CHP ve devrimlerine karşı çıkış şeklinde olmuştur. Desteğin hepsi tutucu güçlerden değil, CHP iktidarını eleştiren aydın kişilerden de geliyordu. Kısa zamanda Serbest Cumhuriyet Fırkası lehine yapılan gösteriler karşı devrim şekline dönüşmüştür. Parti 18 Aralık 1930'da kendi kendini feshetmiştir. Serbest Cumhuriyet Fırkası olayında; devrimlerin gerçekten halka inmediği ortaya çıkmıştır (Kili,1976:77-79). Üçüncü Kurultay Tutanağı'ndan aktardığımız Kütahya Delegatesi Alaeddin Bey'in Genel Kurula bu konuda yaptığı açıklamalarda görüldüğü gibi. Serbest Cumhuriyet Fırkası olayından sonra CHP kendisine çekidüzen verme lüzumunu duymuş ve derlenip toparlanma evresine girmiştir. Parti yönetiminde, yeni isimlere yer verilerek hareketliliği sağlama gereği duyulmuştur. CHP çok partili rejim denemelerinin yol açtığı karşı devrim tehlikesini görmüş, 1920 Devrimi'nin temsilcisi olarak da kendisini ortaya koymuştur. Devrimlerin başka partilerce ihlal edilebileceği kuşkusu, CHP'de uzun yıllar en etkin görüş olarak belirmiştir.1930 yılından sonra CHP'de devlet-parti yakınlaşmasının daha da arttığı ve özdeşleştiği görülür (Kili,1976:79).

CHP'nin IV. Kurultayı 9-16 Mayıs 1935 tarihinde TBMM'nin Kamutay Salonunda 544 delegenin katılımıyla toplanmıştır. Kurultayın Başkanlığına M. Kemal Atatürk seçilmiştir (Kumaş,1999:33). 4. Kurultay Atatürk'ün katıldığı son kurultay olmuştur. Kurultayı açış konuşmasında M. Kemal Atatürk öz Türkçe sözcükleri kullanmıştır. kongre kelimesi yerine ilk kez "kurultay" kelimesi bu Kurultay'da kullanılmıştır. Kemalizm terimi de ilk defa bu Kurultay'da CHP Programına girmiştir. 4. Kurultay'da Program, Osmanlıca sözcüklerden arındırılarak Türkçe'ye çevrilmiştir. 1935 Programı'nın giriş bölümünde, Parti'nin güttüğü bütün bu esaslar Kemalizm prensipleridir cümlesi konulmuştur. 1927, 1931 ve özellikle 1935 Kurultayları'nda Parti'nin fikri yapısını geliştirmek konusunda önemli çalışmalar yapılmıştır (Cumhuriyet,7/5/1935:13).

1935 Programı'nda Kemalizm'in dört esas ve altı ilkeden oluştuğu belirtilmiştir (CHP,Program,1935:4). **Dört Esas şunlardır;** Vatan, Millet, Devletin İdaresi, Yurttaşın Siyasal ve Kamu Hakları. **Altı İlke ise;** CHP'nin Cumhuriyetçi, Halkçı, Milliyetçi, Devletçi, Devrimci ve Laik bir parti olduğunu belirtiyordu. 1924

Anayasası’nda 1937 yılında yapılan bir değişiklikle bu ilkeler Türk Devleti’nin temel nitelikleri olarak kabul edilmiştir.

Fotoğraf 5 : Cumhuriyet Gazetesi Dördüncü Kurultay

Kaynak : (Cumhuriyet,9,5,1935:1)

Dördüncü Kurultayın açıldığı 9 Mayıs 1935 günü radyoda bir konuşma yapan Recep Peker şunları söylüyordu:

“Ulusal çalışmayı yıpratran ve ulus yığını sömüren liberalizme karşı cephemizi daha da sıkılaştırıyoruz” (Cumhuriyet, 9/5/1935:12).

Peker’in bu sözleri Kurultay’da temel düşünce haline gelmiştir. Liberalizm düşmanlığı ve devletçilik taraftarlığı Kurultaya hakim düşünce haline gelmiştir. 384 milletvekili, 160 il delegesi ile toplanan 4. Kurultay’da kabul olunan Parti Programı’nın özü devletçilik ve plancılık ilkelerine dayanmaktadır. 152 madde ve 1 geçici maddeden oluşan 1935 Tüzüğü parti-devlet kaynaşmasının da belgelenmesi yönünden önemlidir. Parti, hükümet işlerini düzenleyen Tüzüğün 64. Maddesi ile bucak, ilçe ve il kongrelerine, yörenin en büyük mülki amirinin davet edilebileceği ve gerekirse bu amirlerin açıklamalarda bulunabileceği belirtilmekte ve gizli yapılan oturumlara, en yüksek mülki idare amirinin katılması öngörülmektedir. Tüzük 95. Madde’de de parti kendi bağrından doğan hükümet teşkilatı ile parti teşkilatını birbirini tamamlayan bir birlik tanır denilmektedir. 96. Madde ile parti, hükümet

temasının merkezde Genel Sekreter ile illerde ise İl Başkanları ve Valilerce sağlanacağı hükme bağlanmıştır.

1935 Tüzüğü'nde Genel Başkanın yetkileri korunmuştur. Genel Başkan, Genel Başkan Vekili ve Genel Sekreterden oluşan Genel Başkanlık Divanı, yine partiyi ilgilendiren bütün işlerde karar alma, seçimleri yönetme, milletvekili adaylarını belirleme yetkisine sahiptir. Genel Başkanlık Divanı'nın vereceği karara bütün üyeler kayıtsız şartsız uyarlar. 4. Kurultayın hazırladığı 5. Tüzük'te ilk kez Altı Ok Parti'nin simgesi olarak Tüzüğün 8. Maddesi'nde yerini almıştır. 8. Madde; "Partinin, ana vasıflarını gösteren altı oklu bir bayrağı, bir rozeti ve bir marşı vardır. Bunlar örneğine göre yapılır ve kullanılır." Şeklinde düzenlenmiştir. Tüzüğün 12. Maddesi'nde partiye üye kayıtlarının topluca törenle yapılacağı da belirtilerek, böylece partiye üye olmayı cazip hale getirmek amaçlanmıştır. Tüzüğün 29. Maddesi'nde Genel Sekreterin, Genel Yönetim Kurulu Üyeleri arasından, Genel Başkanca seçileceği de hükme bağlanmıştır. Tüzüğün 31. Maddesi'nde Büyük Kurultaya katılacak üyeler yeniden düzenlenmiş ve Genel Yönetim Kurulu üyelerinin kurultayın doğal delegesi oldukları açıklığa kavuşturulmuştur. İllerden gelecek iki delege ve 1931 Tüzüğü'nde kabul edildiği üzere on bin üyeyi aşan illerde her on bin üye için ilave bir delege seçileceği ve il başkanlarının da delege olarak kurultaya katılabilecekleri kayıt altına alınmıştır. Bu yeni düzenleme ile kurultaya katılan delege sayısı artmakla birlikte, örgütten gelen delegelerin kurultay delegasyonunda milletvekillerine karşı oranı artmıştır. Yeni tüzüğün 44. Maddesi'nde Genel Yönetim Kurulu üyelerinin sayısı on altıya çıkarılmış ve ayrıca lüzumu halinde Genel Başkan'a bu sayıyı artırma yetkisi de verilmiştir. Tüzüğün 56. Maddesi'nde Örgütte bir üst kongreye katılmak için seçilen temsilcilerde de, 1931 Tüzüğüne göre artış yönünde değişiklik yapılmış ve buna göre: Ocak kongrelerinde her iki yüz üyeye karşılık iki, sonraki her yüz üye için bir delege. Kasaba kongrelerinde, üç yüze kadar olan üyeler için iki, sonraki her üç yüz üye için bir delege. İlçe kongresinde, ilçenin toplam üye sayısının ilk bine kadarına üç delege, sonraki her bin üyeye karşılık bir delege seçilmesi, hükme bağlanmıştır (Cumhuriyet,17/5/1935:13).

Tüzükte yapılan bu değişiklikler sonrasında, 4. Kurultay'dan bir yıl sonra 18-06-1936'da kurultay kararı olmaksızın Parti'nin örgütlenme biçiminde değişikliğe gidilecek ve parti-hükümet-devlet kaynaşması en üst noktaya varacaktır. Parti içi demokrasi açısından yadırganabilecek bu uygulama, CHP'nin yeni düzene karşı gelişebilecek bir karşı devrim kaygılarından ileri gelmektedir. Genel Başkanlık Divanınca uygulamaya konan bu değişikliğe göre Parti Genel Sekreteri İçişleri Bakanı olacak ve illerde Valiler de İl Başkanlığı görevini yürüteceklerdir. 3. Kurultayda başlatılan illerde yönetim kurulu başkanlarının kurul içinden seçilmesi uygulaması, böylelikle son bulmuştur. Parti içi demokrasinin gelişimi açısından atılan bu geri adım daha önce belirttiğimiz gibi bir karşı devrim tehlikesi karşısında ortaya konmuştur. Bu konuda 18-06-1936 tarihinde Genel Başkanlık Beyannamesi aşağıdaki gibidir.

Beyanname

Cumhuriyet Halk Partisinin memleketin siyasi ve içtimai hayatında güttüğü yüksek maksatların tahakkukunu kolaylaştırmak ve Partinin inkişafını artırmak ve hızlandırmak için bundan sonra Parti faaliyeti ile Hükümet idaresi arasında daha sıkı bir yakınlık ve daha ameli bir beraberlik temin edilmesine Gen.baş.kur.'ca karar verilmiştir.

Bu maksatla:

- 1- Dahiliye Vekili Gen.yön.kurul üyeliğine alınmış ve kendisine Partinin Genel Sekreterlik vazifesi verilmiştir.
- 2-Bütün vilayetlerde vilayet Parti Başkanlığına vilayetin Valisi memur kılınmıştır.
- 3- Umumi müfettişler, mıntikalar dahilinde bütün devlet işlerinin olduğu gibi Parti faaliyet ve teşkilatının da yüksek murakıp ve müfettişidirler.
- 4- Vilayetlerde il yön. Kur.ca intihap edilmiş bulunan başkanlar üye durumunu almış ve mansup veya mahallince muntehap Mebus başkanların başkanlık vazifeleri hitam bulmuştur.
- 5- Bu beyannamenin icaplarını Parti Genel Sekreteri olmuş bulunan Dahiliye Vekili takip ve tanzim edecektir.
- 6- Yukarıdaki maddeler bütün parti teşkilatına, vilayetlere ve umumi müfettişliklere tebliğ olunmuştur 18.06.1936 (Kumaş,1999:36).

Başvekil ve CHP Genel Başkan Vekili

İSMET İNÖNÜ

4. Kurultay neticesinde bir yıl sonra yayınlanan bu Beyanname Parti tarihinde yeni bir örgütlenme modeli oluşturması açısından önem taşımaktadır. Valilerin İl Başkanlığı görevini yürütme uygulaması 17 Kasım 1947 tarihinde yapılan 7. Büyük Kurultaya kadar sürmüş ve ileride göreceğimiz üzere Genel Sekreterin, İçişleri

Bakanı olması uygulamasına da 1939 yılında, Refik Saydam'ın Genel Başkanlığı döneminde son verilmiştir. Beyanname'de görüldüğü üzere parti müfettişliği de yeniden uygulamaya konulmuştur. Müfettişlik uygulaması Beşinci Kurultay'da oluşturulan Altıncı Tüzüğün 20. Maddesi'nin Ç Bendi'nde yeniden partinin unsurları arasına alınmış ve Tüzüğün 58. Maddesi'nde görevlerinin ve çalışma esaslarının ayrı bir nizamname ile oluşturulacağı hükme bağlanmıştır.

Fotoğraf 6 : Cumhuriyet Gazetesi Dördüncü Kurultay Görüntüleri

Kaynak : (Cumhuriyet,11,5,1935:9)

10 Kasım 1938 günü Atatürk'ün vefatı üzerine Cumhurbaşkanlığına İsmet İnönü seçilmiştir. 26 Aralık 1938'de yine 375'i milletvekili, 216'sı illerden gelen delegelerin katılımıyla, TBMM'de toplanan CHP 1. Olağan Üstü Kurultayının açılışını, Genel Başkan Vekili Celal Bayar yapmıştır. Kurultayın Başkanlık Kurulu Başkanı Genel Başkan Vekili Celal Bayar'dır. Kurultay Atatürk'ün vefatı üzerine boşalan CHP Genel Başkanlığı seçimi için toplanmıştır. Kurultay'da seçim yapılmayarak, sadece tüzük değişikliği yapılmış ve Atatürk'e "Ebedi Şef", İnönü'ye de "Milli Şef" unvanları verilmiştir. Kurultay'da yapılan tüzük değişikliği aşağıdaki gibidir (Kumaş,1999:37), (Cumhuriyet,27/12/1938:1-9):

Madde 2- Parti'nin banisi ve ebedi Başkanı Türkiye Cumhuriyetinin müessisi olan Kemal Atatürk'tür.

Madde 3- Partinin Değişmez Genel Başkanı İsmet İnönü'dür.

Madde 4- Partinin Değişmez Genel Başkanlığı aşağıdaki üç suretle inhilal edebilir:

a) Vefat, Vazife yapamayacak bir hastalığı sabit olması, İstifa,

Bu üç şekilden birisi dolayısı ile inhilal vukuunda Parti Büyük Kurultayı derhal toplanarak Partiye mensup Mebuslardan bir zatı Değişmez Genel Başkanlığa Seçer (Cumhuriyet,27/12/1938:9,sü:4).

Böylece toplanan 1. Olağan Üstü Kurultay Tüzük’e değişiklik yaparak İsmet İnönü’yü değişmez Genel Başkan seçmiştir. Genel Başkanlık görevi Tüzük’e açıkça yazılan vefat, vazife yapamayacak bir hastalık veya istifa halleri dışında değişmeyecektir. Yine Tüzüğün 2. Maddesi “Partimizin banisi ve ebedi başkanı, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk’tür” ibaresi konmuştur (Uran,1959:339). 1. Kurultay’da Genel Başkan İnönü, Celal Bayar’ı da Genel Başkan Vekilliği görevine atar. Genel Sekreterliğe, İçişleri Bakanı Refik Saydam getirilmiştir (Cumhuriyet, 28,12,1938:1-9). Birinci Olağanüstü Kurultay sonrası; İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığı görevini ve Celal Bayar’da Başbakanlık görevini yürütmektedir. 25 Ocak 1939 tarihinde Celal Bayar, Başbakanlık görevinden ayrılmış ve yerine Refik Saydam atanmıştır. Refik Saydam ilk iş olarak CHP Genel Sekreterinin, İçişleri Bakanı olması uygulamasına son vermiştir (Kumaş,1999:38). Faik Öztrak İçişleri Bakanlığına atanırken, CHP Genel Sekreterliği görevine de Erzurum Milletvekili Fikri Tuzer atanmıştır.

3.1.7. Demokratikleşme Yönünde Atılan İlk Adımlar: Parti İçi Seçimlerde Gizli Oy Açık Sayım İlkesi, Kararlara Muhalif Şerhi Koyma Hakkı ve TBMM’de Müstakil Grup

CHP’nin V. Kurultayı, 29 Mayıs - 3 Haziran 1939 tarihinde Ankara’da TBMM salonunda 417’si milletvekili olmak üzere toplam 631 delegenin katılımıyla toplanmıştır (Cumhuriyet, 24/5/1939:1). Kurultayın Başkanlık Kurulu Başkanı İsmet İnönü’dür. (Kumaş,1999:40), (Cumhuriyet, 30/5/1939:1-7). Kurultayın, verdiği mesaj çok partili rejime geçişin yaklaştığıdır. Ayrıca Kurultay eğitim konusuna (CHP prog,1939:12), ağırlık vererek köylere köy eğitimcileri gönderilmesini kararlaştırmıştır. V. Kurultay’da Parti Tüzüğü’nde değişiklik yapılarak daha önce değindiğimiz üzere Parti Müfettişliği Kurumu yeniden getirilmiş, konumuz açısından

bir önemli değişiklikte Tüzüğün 37. Maddesi'nde belirlenmiş olan açık oylama yapılması Madde Metni'nden çıkarılarak bunun yerine 'intihaplar gizli reyle yapılır' hükmü getirilmiştir. Bu değişiklik parti içi demokrasinin işlerlik kazanabilmesi noktasında, iradenin bağımsız olarak ortaya konabilmesi açısından oldukça faydalı bir düzenlemedir. 6. Tüzük'e TBMM içerisinde çok seslilik açısından muhalefet görevini üstlenecek bir Müstakil Grup kurulması yolu da açılmıştır. 20 kişiden oluşan bu Grup 5. Kurultay'da oluşturulmuştur. Tüzük gereği Grubun Başkanı doğrudan doğruya CHP Genel Başkanı'na bağlı olduğu için Grubun bağımsız hareket etme olanakları kısıtlıdır, ancak yine de parti uygulamalarının eleştiriye açılması, çok partili hayata geçilmesine hazırlık oluşturması açısından ele alındığında dönem içerisinde önem arz etmektedir. Müstakil Grup çok partili rejime geçildiğinde görevini tamamlayarak dağılmıştır. CHP Genel Sekreteri Fikri Tuzer, Kurultay konuşmasında Müstakil Grup kurulma gerekçesini aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

Çeyrek asırlık siyasi hayatımızın pek dağdağalı geçen safahatı göz önüne getirilirse, tek fırkalı kalmanın, aziz ve mübarek vatanımızın menfaatlerine en uygun siyaset olduğu teslim edilir. Fakat buna mukabil, tek bir siyasi teşekküle azadan vücut bulan bir mecliste, kendi kendini tenkit ve murakabe imkanlarının da teminine zaruret bulunduğu, red ve inkar edilemez bir hakikattir. Müstakil Grubun bu pek mühim ve hayati vazifeyi tamamiyle başarabilecek dinç bir kuvvet ve zinde bir uzviyet olacağına kani bulunuyorum (Erdoğan,2000:37).

Müstakil Grubun kuruluşunu Zekeriya Sertel de aşağıdaki sözlerle yorumlamaktadır:

Milli Şefin bu gün tesisine teşebbüs ettiği Müstakil Grup da, bu günkü ihtiyaçların ve bu günkü zaruretlerin bir mahsulüdür. Bu Grup, memlekette ikiliğe meydan vermemeksizin, Parti Nizam ve disiplinine ve Parti kararlarına da uymaya mecbur kalmaksızın, murakabe vazifesini yapabilecek bir teşekkül olacaktır. Mecliste bir Müstakil Grup tesisi teşebbüsü, İngiliz Parlamentosundaki muhalif grubun teşekkülüne benziyor ve parlamento tarihimizde bir dönüm noktası olarak telakki ediyoruz (Erdoğan,2000:38).

Tüzüğün 118. Maddesi'nde Müstakil Grubun vazifesi aşağıdaki gibi hükme bağlanmıştır.

- a)Devlet işlerinin iyi cereyanını, Parti Nizamname ve Programının, Büyük Kurultay kararlarının en iyi tatbikini, Meclis Grup kararlarına tabi olmaksızın, murakabe etmektir. Bu grup dört senelik faaliyeti hakkında gelecek Kurultaya rapor takdim eder.
- b)Müstakil Grup, Umumi Heyetinin kararı ile İcra Vekillerinden sual ve istihzas yapabilir ve İcra Vekilleri için Mecliste itimat reyi tahrik edebilir.

c) Müstakil Grup Reis Vekili, Parti Hükümetinin muvaffakiyetine yardım etmeye, nifak, ihtiras ve şahsiyata mani olmaya bilhassa dikkat eder (CHP,1939:54).

Fotoğraf 7 : Cumhuriyet Gazetesinden Beşinci Kurultay

Kaynak : (Cumhuriyet,2,6,1939:5)

6. Tüzüğün 47. Maddesine göre Müstakil Grup üyelerini kurultay seçecektir denilmektedir. Müstakil Grup üyeliğinden boşalma olduğunda, Genel Başkan atama yapabilecektir. 105. Madde’de Müstakil Grup Reis Vekilini, Genel Başkan atayacağı hükme bağlanmıştır. Tüzüğün 127. Maddesi’nde Müstakil Grup üyelerinin Parti Grup toplantısına katılabileceği, ancak söz ve oy haklarının bulunmayacağı ve Müstakil Grup üyelerinin parti hükümetinde görev alamayacakları hüküm altına alınmıştır. Tüzüğün 130. Maddesi Müstakil Grup Reis Vekilinin devlet ve parti organları nezdinde, Parti Grup Reis Vekili ile aynı haklara sahip olduğunu da hüküm altına almıştır. 5. Kurultay’da kuruluşu tamamlanan yeni Tüzük’e görev ve yetkilerinin tanımlandığı Müstakil Grup, CHP’nin çok partili siyasal hayata yönelme doğrultusunda atmış olduğu bir büyük adımdır. Yukarıda gördüğümüz tüzük hükümleri doğrultusunda, Müstakil Grubun gerektiğinde hükümet üyeleri için güvenoyu isteme yetkisi dahi verilmiştir. Bu konu bazı çevrelerce İsmet İnönü’ye yöneltilen Milli Şeflik’den aldığı güçle her istediğini yaptı türünden eleştirilerin ne kadar temelsiz olduğunun da bir göstergesidir. İsmet İnönü Partinin Milli Şefi ilan edildikten sonra, hükümet uygulamalarının eleştirilmesi ve konuların parti disiplini kısıtlaması olmadan, TBMM’de özgürce tartışmaya açılabilmesi için, TBMM’de

CHP Grubundan ayrı olarak bir Müstakil Grubun oluşmasını arzu etmiş ve Kurultay kararı ile uygulamaya koymuştur. Yukarıda değerlendirmesini verdiğimiz Zekeriya Sertel de uygulamanın demokrasi açısından, parlamenter sisteme büyük bir katkı yapacağı kanaatindedir. İsmet İnönü CHP'nin başında bulunduğu dönemde, tarihsel süreç içerisinde göreceğimiz üzere ülkenin demokratikleşmesi için çok büyük adımlar atmıştır. Müstakil Grubun kurulması ile başlayan süreç, çok partili hayata geçiş ve genel oya dayalı tek dereceli milletvekili seçimleri uygulamaları izlemiştir. Bu süreç doğrultusunda yine ileride göreceğimiz üzere; 1947 yılında yapılan 7. Kurultay'da parti örgüt yapısı da dönemin şartlarının çok ilerisinde bir demokratik yapıya kavuşturulmuştur.

İnönü ve CHP yukarıda saydığımız uygulamalar sonrasında ülkede seçimlere hakim teminatı getirilmesi, basın özgürlüğü, üniversite özerkliği, işçilere sendikal haklar verilmesi gibi, pek çok modern demokrasi gereklerinin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde yerleşmesine öncü olmuş, bu gereklerin iktidar ve muhalefette ve yaşanan darbe dönemlerinde mücadelesini vermiştir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde görüleceği üzere, İnönü Milli Şef uygulamasına çok partili siyasal hayata geçildiği süreçte, kendi isteği ile son vermiştir. CHP'de ki Genel Başkanlık görevinden de Parti Meclisi uygulamalarını delegelerin güven oylamasına sunmak için toplanan, CHP'nin 5. Olağanüstü Kurultayı'nda yapılan demokratik bir güven oylamasının neticesinde ayrılmıştır. İnönü ülkemizde çok sesli demokratik bir siyasal hayatın kurulması ve kurulduktan sonra da yerleşmesi ve kurallarının oluşturulması anlamında büyük gayretler göstererek yaşamını tamamlamıştır. Çalışma açısından, ülkede ve parti içerisinde demokrasinin gereklerini vücuda getiren lider İsmet İnönü'dür. Kanımızca çalışmanın ileri bölümlerinden de anlaşılacağı üzere, CHP'nin tüm dönemleri içerisinde, İnönü'nün liderlik ettiği dönem parti içi demokratik işleyişin en fazla etkinlik kazandığı dönemdir.

CHP'nin 8-15 Haziran 1943 tarihinde toplanan VI. Kurultayı tek parti döneminde yapılan son kurultaydır. Kurultay Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Konferans Salonunda toplanmıştır. Kurultay'da 492'si milletvekili olmak üzere 768 delege hazır bulunmuştur. Kurultayın Başkanlık Kurulu Başkanı İsmet İnönü'dür. 2. Dünya Savaşı yıllarına rastladığı için Kurultayın başlıca gündemini ulusal savunma ve dış

ilişkiler oluşturmıştır. Bu Kurultay’da delegeler için Kurultay çalışma saatleri dışında bir kültürel etkinlik programı hazırlanmış ve program kapsamında Radyo Evi’nde bir konser ve Halk Evi’nde Antigone’den bir oyun, “Satılmış Nişanlı” operası, “Madam Butterfly” operası, ve “Otelci Kadın” kurultay üyelerine oynandı (Kumaş,1999:43). Bu türden uygulamalar maalesef günümüz CHP’nde yoktur. Günümüzde delegelerin; Ankara’nın eğlence mekanlarında bireysel olarak boş vakitlerini geçirdikleri gözlenmektedir. Kurultay’da Müstakil Grup üye sayısı da 21’den 35’e çıkarılmıştır. Kurultay’da Tüzüğe 2. Madde olarak konulan:

Partinin maksadı, memleket hayatının bütün teşkilatında, kendi prensiplerini Türk Milletine sevdirmek ve kabul ettirmektir. Partinin bunun için birinci vasıtası, kanun yolları ile seçimi kazanıp, Büyük Millet Meclisinde çoğunluğu elde etmek ve parti hükümeti kurmaktır (Bila,1979:178).

Maddesi Parti’nin çok partili hayata yönelmesinin bir hazırlığıdır. Daha önce Tüzük’e Genel Sekreterin parti hükümetine üye olarak girmesi ibaresi de yapılan değişiklikle Tüzük’ten çıkarılmıştır. Yapılan bir başka değişiklikle de üst kongrelere katılacak temsilci (delege) sayıları artırılmıştır. Burada ocak ve nahiye kongrelerinden seçilen temsilci sayısı iki katına çıkarılmış ve kaza kongresince her 1000 üyeye karşılık seçilen 3 delege 4’e çıkarılmıştır. Bu değişiklikle anlaşılacağı üzere, Parti temsil ve karar oluşumuna katılımında örgüt bazında genişlemektedir. Tüzük’e parti yönetim kurullarında oluşan kararlara bir önceki Tüzüğün Madde 90’da; imzaların üstüne şerh verilemez ibaresi kaldırılmış ve yerine Madde 83’de “Azadan karara muhalif kalanlar muhalefet sebeplerini o karar altına yazıp imza ederler” cümlesi eklenmiştir. Bu değişiklik parti içi demokratik işleyiş açısından büyük önem taşımaktadır.

BÖLÜM IV

ÇOK PARTİLİ SİYASAL YAŞAMDA CHP ve PARTİ İÇİ DEMOKRASİ

7 Mayıs 1945 tarihinde Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olması ve böylece II. Dünya Savaşı'nın Avrupa cephesinin kapanmasıyla, Türkiye dış ilişkileri açısından rahata kavuşuyordu. Fakat 1945 yılı içinde Sovyet Rusya ile arasındaki saldırmazlık paktının yenilenmesi için Kars, Ardahan, Artvin ve Boğazlar üzerinde istekler ortaya atınca, Türkiye sıkıntılı bir döneme girmiştir. Bu durum güvenliği açısından Türkiye'yi Batı'ya daha çok yaklaştırmıştır. Sovyet Rusya'nın haksız istekleri karşısında Batı'nın desteğine ihtiyacı olan Türkiye çok partili rejime geçmekle demokratik düzenin yerleştiği Batı'lı ülkeleri olumlu etkilemek istiyordu. 19 Mayıs 1945 tarihinde İsmet İnönü, Gençlik Bayramı dolayısıyla söylediği nutukta yeni siyasi partilerin kurulabileceğini ilan etmiştir. Aydınların önemli bir kesimi de çok partili rejime geçişi Atatürk devrimlerinin doğal bir sonucu olarak yorumluyor ve destekliyorlardı. Geçmişte siyasal ve sosyo-ekonomik inançları CHP doğrultusuna uymadığı halde, siyaset yapma şansını CHP'de bulanlar da çok partili hayata geçişi destekliyorlardı. Çok partili rejime geçişte İkinci Dünya Savaşı ile oluşan yeni Türk burjuvazisi ve geleneksel toprak ağaları da etkili olmuştur. Ağalar 1945'te çiftçiyi topraklandırma kanunu çıkınca, CHP'ye karşı çıkmışlardır. Savaş yıllarında zenginleşen burjuvazi de CHP'nin devletçiliğinin, kısıtlanması görüşünde idi. Cumhuriyet döneminde siyasal hayatta aktif rol oynayamayan; bazı gerici din çevreleri de kendi açılarından tek partili sistemin son bulmasını istemektedir (Kili,1976:91-92), (Güneş,2009:37-42), (Avcıoğlu, 1968:247-255).

4.1. CHP'NİN ÇOK PARTİLİ YAŞAMA HAZIRLIK ÇALIŞMALARI ve ÇOK PARTİLİ SİSTEMDE DEMOKRASİ MÜCADELESİ

7 Haziran 1945 tarihinde CHP üyesi 4 milletvekili Parti Tüzüğü ve çeşitli konularda değişiklik yapılması gerekliliğini kapsayan bir öneriyi CHP Meclis Grubu'na

sunmuştur (Ulus,7/6/1945), (Cumhuriyet,7,8,13/6/1945), (Kili,1976:94). Bu önerge Türk siyasi tarihinde 4'lü Takrir olarak anılacak ve CHP tarihinde ilk yazılı muhalefet belgesi olarak tarihe geçecektir. Çok partili rejimin gerçekleşmesi için, Anayasa'ya aykırı ve böylece demokratik rejimin gerçekleşmesine engel olan kanunların ve CHP Tüzük hükümlerinin, Anayasa'ya uygun bir şekilde değiştirilmesini öne süren bu Önerge. Sahipleri, İzmir Milletvekili Celal Bayar, İçel Milletvekili Refik Koraltan, Kars Milletvekili Fuad Köprülü, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, dışında CHP Meclis Grubu'nda oybirliği ile reddedilmiştir. Saraçoğlu Hükümeti Önerge'nin ret nedenini kanun değişikliklerinin usule uygun bir önergeyle Meclis'e getirilmesi gerektiği, Tüzük değişikliğinin ise ancak Kurultay'da ele alınabileceği gerekçesiyle açıklamıştır (Bila,1979:196).

Tek partili dönemi sona erdirip, Türkiye Cumhuriyeti tarihi içinde üçüncü defa çok partili rejimin kurulması konusunda ilk girişimi Milli Kalkınma Partisi yapmıştır. İstanbul Valiliği'nin iznini aldıktan sonra bu parti Temmuz 1945'te kurulmuştur (Kili,1976:95). 1945-50 tarihleri arasında birçok siyasi parti kurulmuştur. CHP'ye karşı en güçlü muhalefet partisi 7 Ocak 1946 yılında Ankara'da kurulan Demokrat Parti olacaktır (Cumhuriyet,8/1/1946:1-2). 7 Ocak 1946 günü bir basın toplantısı düzenleyen Celal Bayar, Demokrat Parti'nin (DP) kurulduğunu ilan etmiştir. Anayasa'nın hakkıyla uygulanmadığını, gizli oy ve tek dereceli seçim istediklerini basın toplantısında açıklamıştır. Bu istekler ve tek partili sistemden, çok partili sisteme geçiş, CHP'nin kendi bünyesiyle ilgili önemli kararlar almasını gerektirmiştir. Bu nedenle CHP'nin II. Olağanüstü Kurultayı Ankara'da toplandı.

10-11 Mayıs 1946 günü 336 delege ve 450 milletvekilinin katılımıyla açılan Kurultay Programın 4. Maddesi'nde iki dereceli seçim konusunda ki hüküm kaldırılarak yerine milletvekili seçiminde; tek dereceli seçim taraflısıyız cümlesini koydu (Cumhuriyet, 11/5/1946:1-2-3). Dernek kurma hürriyetini kısıtlayan, 22. Madde ise tamamen kaldırıldı. Yasalarda yapılacak değişiklikler ışığında sınıf esaslarına göre dernekler ve partiler kurulması kabul edildi. Kurultay'da oluşturulan 25 kişilik Tüzük Komisyonu'nun, tüzük üzerinde yaptığı çalışmalar neticesinde, değişmez Genel Başkanlık kaldırılmış (İnönü'nün isteği üzerine). Genel Başkanın 4 yıl süre için parti milletvekilleri arasından seçilmesi ilkesi getirilmiştir. İnönü

Kurultay'da çok partili hayata geçişin faydaları ve benimsenmesi gerekliliği üzerine yaptığı konuşmasında; değişmez Genel Başkanlık ilkesini şu sözleriyle noktalamıştır:

Arkadaşlarımın bana muhabbetlerini bilirim. Ancak, bir büyük partinin çalışmasında birinci derecede etkili olan adamın yine parti tarafından değiştirilmek imkanının esas kaide olarak kabul edilmesinde gelecek için iyi bir güvence görürüm (Erdoğan, 2000:49), (Cumhuriyet, 11/5/1946:1).

Herhalde, ben ölünceye kadar, çalışmalarımıza bu kadar vefalı bir yardım ve kusurlarıma bu derece tahammül ve hoşgörülük bağışlamış olan CHP'nin üyesi olarak kalacağım ve hizmet edeceğim (Kumaş, 1999:48).

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde göreceğimiz üzere, maalesef İsmet İnönü 15/11/1972 günü CHP üyeliğinden çekilmesinin ardından, 25/12/1973 günü vefat etmiştir. 2. Olağanüstü Kurultay'da gerek kalmadığı gerekçesiyle 1939 Kurultayında kurulmuş olan Müstakil Grup kaldırılmıştır. Tüzük Komisyonu değişiklik tasarılarını aynı gün onaylamış, Kurultay Genel Kurulunda da oylanarak yapılan değişiklikler uygulamaya alınmıştır. Kurultay'da 708 oy ile Genel Başkanlığa İsmet İnönü seçilmiştir (Cumhuriyet, 12/5/1946:1-2).

Fotoğraf 8 : Cumhuriyet Gazetesi Manşetinden İkinci Olağanüstü Kurultay

Kaynak : (Cumhuriyet, 11,5,1946:1)

4.1.1. 1946 Seçimleri: Türkiye’de Genel Oya Dayalı, Çok Partili İlk Seçim

1946 tarihli Seçim Kanunu uyarınca, 1946 seçimleri yapılmıştır. Seçim kampanyasında CHP Atatürk’ün partisi olduğunu, Cumhuriyeti kurduğunu, devrimlere öncülük ettiğini, kadın haklarını sağladığını ve ülkeyi yabancı sermayenin boyunduruğundan kurtardığını öne sürmektedir. Demokrat Parti(DP) ise özellikle tek parti sisteminin yaratmış olduğu güçlülere değinmiş, kişinin haklarının yeterince korunmadığından, dini inançlar konusunda devletin müdahalesinden şikayet etmiş, devletçilik ilkesinin uygulanması konusunda aksaklıkları belirtmiş, çiftçiyi topraklandırma kanununu eleştirmiş, köylerde yapılan ilkokulların ve yolların köylüye yüklediği zahmetleri ortaya atarak, CHP’yi Anayasa doğrultusunda hareket etmeye çağırmıştır. 21 Temmuz 1946 tek dereceli seçim sistemi çerçevesinde Türkiye’de yapılan ilk genel seçim olmuştur. CHP 395, DP 66, Bağımsızlar 4 milletvekilliği kazanmıştır (Cumhuriyet,24/7/1946:1). Açık oy, gizli tasnif usulüne göre yapılan bu seçim için söylentiler ortaya atılmıştır (Cumhuriyet,24/7/1946:1). 1946 Seçimleri ile başlayan süreçte; Türkiye’de pek çok şey değişecektir. Turan Güneş’in dönem hakkındaki tespitleri ilgi çekicidir:

Türk siyasal yaşamının 1946 da oluşan asıl önemli olayı yeni partilerin kurulması değil, ‘genel oyun’ kabul edilmesidir. Başka bir deyimle bütün vatandaşlara, kitlelere oy hakkının tanınmasıdır. Hukuksal tanımları ve varsayımların yanında, bir sosyolojik olay olarak da demokrasi budur. Bir ülkede birden fazla partinin bulunması, hatta parlamenter düzenin varlığı, o ülkede demokratik düzenin varlığı anlamına gelmez. İngiltere’de partiler iki yüzyıldır vardır; fakat vatandaşların oy hakkından söz etmek için en azından 19.yüzyılın sonlarına gelmek gerekir (Güneş,2009:39).

Turan Güneş, yeni seçmen kitlelerinin içinde bulundukları sıkıntılardan kurtulmak amacıyla oy hakkını başlıca araç olarak saydıklarını. Kendilerine oy hakkı tanınan kitlelerin devletten ucuz yaşam, fazla gelir gibi refah unsurlarını derhal talep etmeye başladıklarını. Bütün bunların oy hakkı aracılığıyla devletten istenmesinin sonucunda da Parlamente’ye, bu kesimlerin duygularını suistimal eden demagogların (halk avcıları ya da oy avcıları) dolduğunu da belirtmektedir.

Fotoğraf 9 : 1946 Seçimleri

Kaynak : (Cumhuriyet,21,7,1946:1)

Güneş, Türk toplumunu bir İslam cemaati olmaktan çıkaran ve Batı uygarlığı yoluna sokan devrimlerin, bazı kesimlerde ciddi bir husumet oluşturduğunu ve genel oyun bu husumeti taşıyan kesimlerce düşmanlıklarını açığa vurarak hesaplaşma hevesi doğurduğunu da vurgulamaktadır. Siyasi tarihimizde hep çok partili yaşama geçiş olarak andığımız 1946 tarihi aslında Turan Güneş'in de önemle belirttiği gibi genel oya geçişin başladığı dönemdir. 1946 seçimlerinden önce toplumda hukuki açıdan oy verme yetisine sahip vatandaşlar, birinci seçmenleri (Müntehibi evvel) oluşturuyor ve aralarından milletvekili seçimlerinde oy kullanacak ikinci seçmenleri (Müntehibi Sani) seçiyorlardı. İşte 1946 yılında iki dereceli diye adlandıracağımız bu sistem terkedilmiş ve bütün vatandaşlar sandığa giderek milletvekillerinin seçiminde doğrudan oy vermiştir. Üzerinde durulması gereken nokta, partilerin sayısının azlığı ya da çokluğundan öte seçim sisteminin getirdiği yeniliktir. Böylece kitleleri etkileyebilmenin önemi açığa çıkmış ve dönem içerisinde kitlenin duygu ve düşüncelerini suiistimal edecek, oy avcıları da ortaya çıkmakta gecikmemiştir. Burada çalışmamızın temel kavramlar bölümünde ele aldığımız Bülent Daver'in modern diktatörlüklerle ilgili tespitinin hatırlanmasında fayda görüyoruz. Daver'e göre; günümüzde kendi kendini diktatör ilan eden kişi, işi bitince Romalı Cincinnatus'un yaptığı gibi, köyüne sabanının başına dönmemektedir. Bazı yazarların modern diktatörleri 20. YY. örneği mutlak bir hükümdar saydıklarını,

ancak diktatörün monarşilerde olduğu gibi veraset yoluyla iktidara gelmediğini ve hükümdar, kral sıfatını da almak istemediğini belirterek çağımızda modern diktatörlük rejimlerinin temel hatlarını şu şekilde ortaya koymuştur:

Modern diktatörlükler insan aklını, duygularını etkilemek için modern psikolojinin bütün buluşlarını ustaca kullanmaktadırlar. Diktatör kendini halkla bir göstermek için Lider unvanını kabullenmektedir. Renkli, müzikli, sembolizm dolu sahneler hazırlamakta, büyüleyici çekici telkinlerde bulunmaktadır. Gerçek veya muhtemel muhalifler yaratmakta, büyük yalanları bıkıp usanmadan tekrarlamakta, yakın tehlikeler, düşmanlar, öcüler icat etmekte ve diğer propaganda yollarına başvurmaktadır. Fakat diktatörler için kuvvet, zor kullanma asıldır. Mussolini politikada şiddet bazen gerekli, çok defa zorunludur diyordu. Diktatör halkın zihnini çelmek için parlak geleceklerden bahseder; ödev, hizmet, vatan, eşitlik, hatta demokrasi terimlerini – sırası geldikçe ve kendi anlayışına göre kullanmayı ihmal etmez. Diktatörlükler bazen parlamentoyu, seçimleri ve anayasayı, göstermelik olarak muhafaza ederler. Bunlara görünüşte ilişmezler. Fakat ‘rejim’, ‘devlet’, ‘halk düşmanları’- aslında bunlar diktatörün muhalifleridir-. ‘iş azıtınca’ bu kurumlara son vermekten ve onları baskı altına almaktan çekinmezler. bu sistemlerde demokrasilerde olduğu gibi belli dönemlerde seçimler yapılır. Oy hakkı herkese tanınır fakat gerçekte hür, gizli oy verilmez. Aday gösterme belli bir partinin, -son analizde liderin- tekeli altındadır. Seçmene partiler ve adaylar arasında gerçek bir tercih imkanı tanınmaz. Resmi liste sandığa atılır. Bu şartlar altında seçim, Boş bir kalıp olup, seçmenin rejime sadakatini teyit eden bir süs ve merasimden öteye geçmemektedir. Seçimlere -bazen şaşırtıcı ölçüde – yüksek katılma oranı halkın rejimi tuttuğu, lideri desteklediği yolunda yorumlanır. Gerçekte ise yasama organları liderin iradesini yansıtan organlardan ibarettirler ve memurlar gibi yargıçlarda hükümetin ve partinin kontrolü altındadır (Daver,1969:187).

Genel oya geçiş ve bu durumun suistimal edilmesi Daver’in tanımlamasında ortaya koyduğu modern diktatörlerin ve yukarıda değindiğimiz oy avcılarının ortaya çıkması, olumsuzluğunu ortaya koyacak. Çalışmada ilerleyen siyasi gelişmeleri takip ederken göreceğimiz üzere, sonuçta günümüze gelindiğinde siyasi partiler ve liderlerinin, Bülent Daver’in günümüzden 40 yıl evvel ortaya koyduğu modern diktatör tanımına, nasıl bire bir uyar hale geldiği gözlenecektir.

Fotoğraf 10 : 1946 Seçimleri

Kaynak : (Cumhuriyet,23,7,1946:1)

Bu konuda aşağıda inceleyeceğimiz CHP'nin 1947 tarihinde alınan Kurultay kararları ve oluşturduğu Tüzük. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, günümüz CHP Tüzükleri ortaya konduğunda, maalesef parti içi demokrasinin etkin işleyişinin ve ülkemizdeki demokratik siyasal yaşamın işleyişinin, 1947 temel alındığında aradan yarım yüzyıldan fazla bir süre geçmesine, yeni bir çağa girilmesine rağmen ilerlemek bir tarafa ne kadar geri gittiği açıkça gözlenebilmektedir. Konuyu örneklerdirsek: Acaba Turan Güneş hayatta olsaydı son yerel seçimde, CHP Genel Başkanının kara çarşafa taktığı rozeti nasıl yorumlardı? Bunun adına demokratik açılım mı, yoksa oy avcılığı mı derdi? Sorusunun cevabını Güneş'in yukarıdaki tespitlerinin ışığında ararsak, ortaya CHP Genel Başkanı için pek hoş olmayan bir değerlendirme çıkacaktır kanısındayız. Konuyu değerlendirmemize bir başka örnek oluşturması için, 1946 sonrasında ortaya çıkan seçim sandığının hikayesinin geçirdiği sürecin bir gözlemini, 1977 Seçimlerine gidilirken Cumhuriyet Gazetesi'nde yazdığı makalesinde İhsan Ünlüer, aşağıdaki gibi anlatmaktadır:

Başkaldıran insanoğlundan intikam almak için tanrı Zeus ilk kadını yaratmıştı ve ilk kadın PANDORA'ya Olimposlu tanrılar pırlanta kemerlerden, altından taçlardan hediyeler sundular... Hermes 'Aldatıcılığı' yerleştirdi Pandora'nın etine, Afrodit 'Hiyaneti' koydu kalbine. Baştanrı Zeus ise sihirli bir sandık sundu ve nasihatla bulundu: Sakın bu sandığı açayım deme, sonra içindeki iyilikler uçar gider, tüm kötülükler kalır geriye. Bu sandığı iyi sakla Pandora, tüm insanlığın mutluluğu bağlıdır bu

sandığa. Ama, kadın bu ya dayanamayıp açtı sandığı birden. Ne kadar hastalık, dert, bela, keder, yeryüzünün acıları varsa hepsi de birer birer uçarak sandığı terk ettiler. Tüm belayı rüzgarlar almıştı, İnsanları yaşatacak UMUT ise sandıkta kalmıştı.

O gün bu gün hep sandıktaki umudu bekliyoruz. Tüm belalar, acılar, işkenceler hepsi: Biz sandıktan çıktık! Diyerek , İRADE-İ MİLLİYE'den dem vururlarken sandığa girenle çıkan aynı kişi olmamış, her dört senede bir vatandaş Mehmet sandığa girmiş fakat:

Mehmet Paşa, Mehmet Ağa, Mehmet beyefendi, Mehmet bey

Mehmet efendi ve Mehmet. Davul, zurna, klarnet,

Dört senede bir atılan oylarla, Girdi Mehmet sandığa

El çabukluğu marifet Çıktı sandıktan Mehmet Ağa

Aman Mehmet, canım Mehmet, Sensin velinimetimiz ,sensin efendimiz.

Çıktık açık alınla, zurnalarla, davulla, Yayaya, şaşaşa, Mehmet, Mehmet çok yaşa.

Memedi soktular sandığa, çıktı 1946'da Mehmet Paşa

Mehmet şaşmadı bu işe Seçim dedi, geçim dedi

Atıldı sandığa Mehmet yine elendi. Çıktı sandıktan bu kez Mehmet efendi

Mehmet bilmiyordu sırrını sihirli sandığın. Davullarla, zurnalarla, hey... Anam hey!

Çıktı her seferinde sandıktan, yine Mehmet bey

Sandık , sandık, sana umut bağlamaktan usandık!

Şimdi anladı Memet gizini işin. Ne Hint'teymiş, ne Çin'de.

Şimdi Memet sandığın değil, sandık Memedin içinde

Dönmeyecek Memet pilavdan geri, kıracak sandığa uzanan kirli elleri (Cumhuriyet,1977:281).

İhsan Ünlüer'in 1977 Seçimleri öncesinde kaleme aldığı makalesi 1946 ile başlayan genel oy sürecinde, seçmenin 1977 Seçimlerine gelindiğinde bilinçlendiğini ve sandıktan halkın çıkarlarına hizmet eden idareciler çıkacağını umdu ile kaleme alınmıştır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, tarihsel sürecin akışı içerisinde görüleceği üzere, Ünlüer'in üslubuyla, maalesef günümüzde Mehmet pilavdan geri durur olmuş ya da durmak zorunda bırakılmış ve süttten yanan ağzını yoğurt ile bile serinletemeyeceğini düşünür konuma getirilmiştir. İşte Turan Güneş'in dikkat çektiği genel oy uygulaması ile ortaya çıkan halk avcılarının ve Bülent Daver'in tanımlamasını yaptığı günümüzün modern diktatörlerinin vatandaş Mehmet'i getirdiği sonuç budur. Tarihsel sürecin akışını izlemeye devam edelim; Seçimler sonucu yeni kabineyi Recep Peker kurmuştur. Peker ile Muhalefet Partisi arasındaki ilişkiler karşılıklı güvensizlikten dolayı kısa zamanda tartışmalı bir kavgaya

bürünmüştür. Peker DP'yi oy sağlamak için Atatürk devrim ve ilkelerine özellikle laiklik ilkesini yozlaştıracağını söylüyor ve devrim hareketini yozlaştıracağını belirtiyordu. DP ise Peker'i tek parti zihniyetinde oluşundan ve katı devletçiliğinden ötürü suçluyordu. 10 Temmuz 1947 günü Peker'in DP'yi halkı isyana teşvik edip, kanun dışı yollarla iktidara gelmek istemekle ithamı üzerine Başbakan ile Muhalefet Partisi arasındaki ilişkiler had safhada gerilmiştir. Bu durumda Cumhurbaşkanı İnönü CHP ve DP ileri gelenleriyle sorunları görüşüp, bazı ortak kararlarla ülkenin siyasi hayatının, daha huzurlu bir şekilde gelişmesi amacını güden, 12 Temmuz Beyannamesini hazırlamıştır (Cumhuriyet,12/7/1947:1-3). CHP Grubu'nda 26 Ağustos günü Seyhan Milletvekili Cavit Oral ve arkadaşlarının verdiği önerge üzerine, şiddetli bir tartışma açılmış ve Başbakan Recep Peker Grup'tan güvenoyu istemek zorunda kalmıştır (Cumhuriyet,26/7/1947:1-3). Peker 303 oyla güvenoyu almış ancak 35 CHP milletvekili güvensizlik oyu vermiştir. Böylece CHP tarihinde 35'ler olayı (hareketi) olarak ilk gruplaşma başlamıştır (Cumhuriyet,27/8/1947:1-3), (Bila,1979:219-221). İlerleyen günlerde 35'ler grubu parti içinde muhalefeti yoğunlaştırmış ve bir yandan DP muhalefetiyle çekişen Recep Peker hükümeti için çekilmekten başka yol kalmamıştı. DP muhalefeti ve gazeteleri, CHP içinde 35'ler dışındaki grubu gözden düşürmek için müfritler diye adlandırılmaktaydı (Uran,1956:476-477). Eylül 1947'de Peker kabinesinin yerine Hasan Saka kabinesi kurulmuştur (Cumhuriyet,10/9/1947:1-3).

4.1.2. 7. Kurultay: Parti İçi Demokrasinin Hayat Bulduğu Demokratikleşme Kurultayı, Parti Divanı Seçimlerinde Yarışan 18 Liste

CHP'nin 7. Kurultayı 17 Kasım - 3 Aralık 1947 günleri arasında Ankara'da Halkevi salonunda toplanmıştır (Cumhuriyet, 18/11/1947:1-3). Kurultaya 405'i milletvekili olmak üzere 779 delege katılmıştır. Bu Kurultay'da delegeler içinde milletvekili olanlar ve olmayanların sayısı hemen, hemen eşitlenmiştir. Bu Kurultay'da yapılacak Tüzük'de yeni düzenleme ile illerden gelen delege sayısı daha da artacak ve bundan sonraki süreçte görüleceği üzere milletvekili sayısının üzerine çıkacaktır. Örgütten gelen temsilcilerin sayısının artması Kurultayların daha katılımcı olması ve daha

demokratik bir parti içi işleyişin etkin kılınması açısından önem arz etmektedir. Kurultayın Başkanlık Kurulu Başkanlığına Şemseddin Günaltay (Sivas Milletvekili) seçilmiştir (Kumaş,1999:50). 20 gün süren bu Kurultay Parti'nin en önemli kurultaylarından biridir. 7. Kurultay, “Demokratikleşme Kurultayı” olarak da anılmaktadır. Kurultay’da Genel Başkanlık Divanı kaldırılmış yerine Kurultay Genel Kurulunca seçilen 40 üyeli Parti Divanı getirilmiştir. Kurultay’da getirilen Parti Divanı; parti içinde demokratikleşme açısından önem taşımaktadır. Daha önce uygulamada olan Genel Başkanlık Divanı uygulamasında Parti Divanı, Genel Başkanlık Divanından, Büyük Millet Meclisi Reisinden, Partinin Kabine Azalarından, Umumi İdare Heyeti ve Parti Grubu ve Müstakil Grubu İdare Heyetleri Azalarından teşekkül etmekteydi. Bu oluşumda Kurultayca yalnızca 16 kişilik Umumi İdare Heyeti seçilmekteydi. Yukarıda sayılan diğer organların üyeleri tabii üye sıfatıyla Divana katılmaktaydı. 7. Kurultay’da yapılan Tüzük’e getirilen düzenleme aşağıdaki gibidir:

Madde 62- Parti Divanı Kurultay Genel Kurulunca, Partililer arasından seçilen 40 üye ile aşağıdaki fıkralara göre bunlara iltihak edecek tabii üyelerle kurulur.

- a) Türkiye Büyük Millet Meclisinin Partili Başkanı (Başkan Partili değilse Başkanlık Divanındaki partililerin arasından seçecekleri bir üye)
- b) Parti Hükümetinin Başkanı.
- c) Parti Meclis Grubu Başkan Vekilleri.

Kurultayda divana seçilenler arasında bu fıkra yazılı olanların bir kısmı bulunuyorsa ancak noksanı tamamlanır. Hepsi seçilmişse başka üye katılmaz. Kurultayca seçilecek 40 üyeden gerek Milletvekili, gerek Milletvekili olmayan partili sayısı hiçbir zaman bu sayının dörtte birinden az olamaz.. Bu husus seçimde göz önünde tutulur. Kurultay ayrıca 40 yedek üye seçer, Divanda üyelik açıldıkça bunlar aldıkları oy sayısı ile vazifeye çağrılır (CHP,1948:299-300).

Böylece Parti Divanı kurultayca seçilen üyelerin çoğunluğa ulaştığı bir kurul olmuş ve parti içi demokrasinin etkinliği için büyük bir adım atılmıştır. Tüzüğün 63. Maddesi’nde Parti Divanı, Program İlkeleri ve Tüzük Maddelerini yorumlamak ve parti işlerini yürütmekte tek yetkili kurul olarak yetkilendirilmiş ve böylece kurultaydan sonra en yetkili organ konumuna gelmiştir.

Fotoğraf 11 : CHP Yedinci Kurultayı

Kaynak : (Cumhuriyet,30,11,1947:1)

Daha önce en yetkili makam Genel Başkanlık Divanı idi. Burada Divanı oluşturan Genel Başkan Vekili ve Genel Sekreteri, Genel Başkanın atadığı dikkate alındığında bu yetkinin, Genel Başkan'da toplandığı ortaya çıkmaktadır. Yeni düzenleme ile en yetkili organ kişi olmaktan çıkartılıp 40 üyeli Parti Divanına aktarılmıştır. Bu uygulama, dönem içinde siyasi parti yapılanmaları göz önüne alındığında oldukça demokratik ve ileri bir uygulamadır. Kurultay'da Genel Sekreter ve 11 üyeden oluşacak 12 kişilik Genel İdare Kurulu'nun, Parti Divanı arasından seçilmesi de kararlaştırılmıştır. Tüzüğün 55. Maddesi'nde Genel Sekreterin yetki ve görevleri düzenlenmiştir. Mahkemelerde, Devlet dairelerinde, üçüncü şahıslara karşı partiyi Genel Sekreterin temsil edeceği ve başka partilerle de parti adına görüşmeler yapabileceği ve parti adına söz söylemek yetkisinin bulunduğu hüküm altına alınmıştır. Genel İdare Kurulu üyeleri arasında iş bölümü ve görevlendirme yapabileceği ve üyelerden birini kendisine yardımcı seçebileceği yetkisini Genel Sekretere tanımıştır. 55. Madde ile CHP'de etkin Genel Sekreter dönemi açılmış ve kurultaylarda ve parti içerisinde, Genel Sekreterlik makamı üzerinde en çok tartışılan makam konumuna gelmiştir. Daha önce Genel Sekreter, Genel Başkan tarafından Umumi İdare Meclisi üyeleri arasından atanmakta, ancak yeni oluşumla Parti Divanı'nın 40 üyesi arasından Parti Divanı üyelerince seçilmektedir. Tüzüğün 58.

Maddesi'nde Genel İdare Kurulunun da görevleri tanımlanmış eski tüzüğe ek olarak yapılacak yönetmeliklerle gençlik ve spor işleriyle uğraşmak, Partili kadınlardan kollar kurmak, görevi de Genel İdare Kuruluna verilmiştir. Burada spor ve gençlik işleriyle uğraşmak tanımı, gençlik kollarının da Parti içerisinde oluşmasına temel oluşturmuştur. Böylece CHP'nin siyasi çalışmalarında ileride büyük katkıları gözlenecek olan Kadın ve Gençlik Kolları örgütlenmesi başlatılmıştır. Tüzüğün 15. Maddesi'nde parti örgütünün ilk basamağının Ocak örgütleri olduğu belirtilmiş ve 14. Madde de parti örgüt sıralaması aşağıdaki gibi düzenlenmiştir:

- a) Ocak, Bucak, İlçe, İl Kongreleri ve İdare Kurulları.
- b) Parti Genel İdare Kurulu.
- c) Parti Divanı
- d) Genel Başkanlık
- e) Kurultay (CHP,1948:295).

Tüzüğün 23. Maddesi'nde kongrelere katılacak delege sayıları yeniden belirtilmiş ve eskiye oranla iki katı artırılmıştır. Tüzüğün 43. Maddesi'nde örgüt idare kurullarının üye sayıları da eskiye göre ikişer üye daha artırılmıştır. Bu uygulamalar da partinin daha katılımcı yönde geliştiğinin bir göstergesidir. Yeni Tüzüğün 75. ve 88. Maddelerinde parti kurultayları düzenlenmiş ve kurultay toplanma süresi, 4 yıldan 2 yıla indirilmiştir. Kurultayın bu süreden daha önce toplanabileceği belirtilerek, Parti Divanı'nın üçte birinin isteği veya en az 10 İl İdare Kurulunun gerekçeye dayanan yazılı istekleri üzerine, kurultayın olağanüstü toplantıya çağrılabilceği hüküm altına alınmıştır. Bu hüküm de demokratik işleyişin parti içerisinde etkinliği açısından döneminde çok ileri bir uygulamadır. Günümüzde CHP de dahil olmak üzere bütün siyasi partilerde, kurultayı olağanüstü toplantıya çağırabilmek oldukça güç şartlara bağlanmış ve neredeyse imkansız hale gelmiştir. Tüzüğün 77. maddesinde kurultay üyeleri (delegeleri) aşağıdakilerden oluşmaktadır.

- a) Genel Başkan
- b) Genel Başkan Vekili
- c) Parti Divanı Üyeleri
- d) İl İdare Kurulu Başkanları
- e) İl Kongresince seçilen dörder ve parti üyelerinin sayısı 10 bini geçen illerden fazla her on bin üye için ayrıca birer delege (CHP,1948:300).

76. Madde’de görüldüğü üzere eski uygulamaya göre illerden gelen kurultay delege sayısı da iki katı artırılmıştır. Genel Başkanın, Cumhurbaşkanı ya da Başbakan, Bakan olması halinde, Parti’nin fiili yönetimi Genel Başkan Vekili’ne bırakılmıştır. Burada İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı makamında bulunması gereği bu karar oluşmuştur. Genel Başkan İnönü Cumhurbaşkanı’nın tüm partilere aynı mesafede olmasını ilke edindiğini, Kurultayı açış konuşmasında açıkça belirterek, fiilen Parti’nin Genel Başkanlık yetkilerinin bir vekil tarafından yürütülmesi gereğini ortaya koymuştur (Cumhuriyet,18/11/1947:3). İnönü’nün bu görüşü doğrultusunda Tüzüğün 69. Maddesi’nde Genel Başkan ve Genel Başkan Vekili’nin iki yıllığına partililer arasından kurultay tarafından seçilir hükmü getirilmiştir. CHP Tüzüğü’nün bu ilkesi 1961 Anayasasına da model oluşturacaktır. Genel Başkan Vekili’nin hükümette yer alması halinde, O’nun işlerini görmek üzere Parti Divanı, kendi üyeleri arasından bir başkasını seçecektir (Tüzük,md.74). Böylece Parti Divanı Kurultay’dan sonra Parti’nin en yüksek yönetim organı haline getirildiği bir kez daha ortaya konmaktadır. Yeni tüzüğün 77. Maddesi’nde parti içi tüm seçimlerin gizli oyla yapılacağı kuralı benimsenmiştir. Bu uygulama da dönemi içerisinde parti içi seçmenlerin serbestçe irade belirleyebilmeleri noktasında oldukça ileri bir uygulamadır. Tüzüğün 89. Maddesi’nde parti örgütlerinin teftiş ve denetimi için, bir parti müfettişliğinin oluşturulacağı görev ve yetkilerinin Parti Divanınca ayrı bir yönetmelikle belirleneceği hükme bağlanmıştır. Tüzüğün 121. maddesinde eski Tüzükte “Haysiyet Divanı’nın İlgili üyelerin başvurması üzerine ya da kendiliğinden harekete geçer.” ibaresinden “kendiliğinden harekete geçer”, ibaresi kaldırılmıştır. 7. Kurultay’da Valilerin, İl Başkanlığı yapmaları geleneğine de son verilmiştir. İl Başkanlarının, İl Kongrelerinde yapılacak seçimlerle belirlenmeleri öngörülmüştür. Yeni Tüzük’de partinin milletvekili adaylarının, her ilde İl Yönetim Kurulu üyeleri, bütün İlçe Yönetim Kurulu üyeleri ile Partili Belediye Başkanları ve İl Genel Meclis üyelerince ve gizli oyla seçilmeleri hükmü getirilmiştir. Ancak her İl’den o İl için gösterilecek aday sayısının, %30’unu geçmeyecek miktarının Merkez’de Parti Divanınca, gizli oyla belirlenmesi kararlaştırılmıştır. CHP’nin geçtiğimiz yüz yılın ilk yarısı henüz tamamlanırken tüzüğünde aday belirlemek için ilke edindiği ve çağın koşulları içerisinde oldukça demokratik ve ileri olan bu karar, maalesef günümüz CHP’sinde ortadan kalkmış ve 2000 yılından sonra CHP tüm milletvekili adaylarını

Genel Başkan ve yakın çalışma kadrosu tarafından belirlenir hale gelmiştir. 7. Kurultay'da Partiye girme yaşı 22'den 18'e indirilmiştir. Yeni Tüzüğün getirdiği en büyük değişiklik; partinin en üst organının kurultay olduğunun hüküm altına alınmasıdır. Genel Başkanlık dahil olmak üzere bütün kurullar, kurultay kararlarına harfiyen uyacağı hüküm altına alınmıştır (CHP,1948:295-302).

7. Kurultayın Program üzerinde yaptığı çalışmalar sonucu Cumhuriyetçilik ilkesine yeni rejim doğrultusunda ilaveler getirilmiştir. Ulusun egemenliği tam bir özgürlük içerisinde, tek dereceli olarak seçilen milletvekillerince oluşan TBMM tarafından kullanılacağı, demokrasi esasına dayanan rejimi her türlü tehlikeye karşı korumanın partinin esas görevi olduğu Program'da belirtilmiştir. Milliyetçilik ilkesinde siyasal bir yorumdan uzaklaşıp dil, kültür ve tarihe dayanan bir ulusçuluk tanımlamasına gidilmiştir. Devletçilik ilkesinin kapsamı daraltılmış özel girişim lehine bir ayırım yapma eğilimi hakim olmuştur. Laiklik konusunda da düzenlemelere ve yeni tanımlamalara gidilmiştir.

7. Kurultay'da İnönü ilk kez oy birliği olmaksızın Genel Başkan'lığa seçilmiştir. İnönü 645 delegeden 595'inin oyunu almıştır. Genel Başkan Vekil'i seçimlerinde ise 646 delegeden 328 oy Hilmi Uran'a, 159 oy da Recep Peker'e çıkmıştır. Peker aday olmadığı halde Genel Başkanlık seçiminde İnönü'ye verilmeyen 50 oydan 25 tanesini almıştır (Bila,1979:230). Parti Divanı'na seçilen Peker (Cumhuriyet, 30/11/1947:1), ertesi gün bu görevinden istifa ederek ölümüne kadar siyasi açıdan etkin olmayan bir yaşama başlayacaktır. 7. Kurultay'da Parti Divanı seçimleri de gizli oyla yapılmış ve 18 listenin mücadele ettiği seçimler sonucunda CHP'nin ilk Parti Divanı oluşmuştur. Oluşan Parti Divanı, Genel Sekreter'liğine Tevfik Sıla getirilmiştir (Kumaş,1999:54), (Cumhuriyet, 5/12/1947:1-3).

CHP 7. Kurultayı'nda parti içerisinde demokratik yönetim kurallarını etkin kıldıktan sonra, CHP iktidarı da 1946-50 yılları arasında çok partili demokratik rejimi gerçekleştirmek amacıyla, kanunlarda düzenlemelere gitmiştir. 1946 yılında Cemiyetler Kanunu'nda değişiklik, 1948'de İstiklal Mahkemeleri Kanunu'nun kaldırılması, muhalefete devlet radyosundan yayın hakkı veren 1949 tarihli Basın Yayın ve Turizm Kanunu ve adil bir seçim yapmayı sağlayan 1950 tarihli Seçim

Kanunu (Cumhuriyet,17/2/1950:1-4), bunlara örnek verilebilir. Ocak 1949'da Hasan Saka kabinesi istifa etmiş ve yerine Şemsettin Günaltay yeni kabineyi kurmuştur. Yeni kabinenin en önemli amacı demokratik düzene uygun bir Seçim Kanunu hazırlamaktır. Kanun 16 Şubat 1950'de Meclis'ten geçmiştir. Gizli oy, açık tasnif usulü getirilmiş, seçimlerde yargı gücüne önemli görevler verilmiştir. Bu Kanun 14 Mayıs 1950 seçimlerinde uygulanmıştır.

4.1.3. 1950 Seçimleri: CHP Demokrasinin Gereği Olarak Muhalefet Görevini Üstleniyor

1950 Seçimlerinde DP 4,241,393 oy ve 408 milletvekilliği, CHP 3,176,561 oy ve 69 milletvekilliği kazanmıştır (Cumhuriyet,17/5/1950:1-3). Bu seçimle CHP, 27 yıllık iktidar döneminden muhalefete geçmiştir. CHP'nin muhalefet konumuna geçmesinin sebeplerine bakıldığında Türkiye çok partili hayata girerken CHP halk ile arasında bağlantısı kesilmiş bir görüntü vermektedir. Kurtuluş Savaşını başarmış ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kuran genç devrimci kadro ülkede 1950'lere gelen süreçte çağın gereklerine uygun modern devlet olma yolunda büyük işler başarmış ancak süreç ilerledikçe kadronun Genel Merkez ve yerel yapılanması, yaşlanmış ve tek parti siyasal oluşumunun sonucu parlamento da bu yaşlanmaya maruz kalmıştır. Dönem içerisinde yeni bir genç kuşak yetişmiştir. Çalışmanın önceki bölümlerinde belirttiğimiz üzere, CHP kurultaylarının yapısı ve Parti Tüzüğü'nün örgütlenme kuralları gereği (milletvekili adaylarının merkezden belirlenmesi, kurultay delegelerinin büyük çoğunluğunun milletvekili ve parti genel merkez yönetim kadrolarından oluşması, İllerde Valilerin parti yönetim kurullarına başkanlık etmesi gibi). Bu genç kuşaklar siyasal kadro içerisinde sınırlı sayıda yer bulabilmiş ve daha çok devlet örgütünde görevler alarak toplum üzerinde ve devlet yönetiminde etki sağlayabilmişlerdir. CHP'nin 7. Kurultay'da oluşturduğu Tüzük ile geliştirdiği katılımcı işleyiş ve demokratik örgüt yapısı çok partili hayata geçişten önce uygulamaya konulabilse genç kuşakların siyasete katılabilmeleri mümkün olacaktı. Parti'nin yerel örgütlenmesi daha katılımcı düzeyde olacak ve halkla bağlaışık duruma gelebilecekti. 1947 Tüzüğüyle illerden kurultaya gelen delege sayısı artmış, milletvekili adaylarının %70'inin yerel örgütte yapılacak gizli oylama sonucu

belirlenmesi karara bağlanmış, valilerin il başkanlığı uygulamasına son verilmiştir. Bu durum genç kuşakların siyasetten ve halk kitlelerinden uzak kalmalarına yol açmıştır. Dönem içerisinde yukarıda bahsettiğimiz CHP'nin kadrosunun yaşlanması ve tutucu bir yapıya dönüşerek halk kitlelerinden uzaklaşması, CHP'nin 1950 seçimlerinde muhalefete düşmesinde en önemli etken olurken, İkinci Dünya Savaşı neticesinde yaşanan sıkıntılar dolayısıyla, halk kitlelerinin yaşam düzeylerinin ve gelir seviyelerinin gerilemesinden, CHP'nin sorumlu tutulması ve bunun CHP'ye çeşitli nedenler ile husumet besleyen çevrelerce suiistimal edilerek, propaganda malzemesi olarak yoğun bir şekilde işlenmesi gibi, ekonomik ve sosyal etkenlerin de etkisiyle, CHP yapılan 1950 seçimlerinde Muhalefet Partisi konumuna gelmiştir. Bu süreçte karşılaşılan güçlüklerin aşılmasında çalışmanın ilerleyen bölümlerinde göreceğimiz üzere Genel Başkan İnönü'nün sakin tavrı, demokrasi ilkelerine bağlılığı, devlet adamı kişiliği ve tecrübesinin önemi büyüktür. İnönü bu dönemde Partisi'nin oy kaybı nedeniyle bozulan moral yapısını onarabilmiş ve ülkede demokrasi ilkelerinin yerleşmesi ve gereklerinin yaşama geçirilmesi için büyük çaba göstermiştir (Cumhuriyet,20/5/1950:1). İsmet İnönü, Muhalefet Partisi lideri olarak ilk konuşmasını 27 Mayıs 1950 tarihinde, Parti Divanı toplantısında yapmıştır. CHP için 1950-53 dönemi muhalefete intibak dönemidir.

4.1.4. Kurultayda Seçilen Genel Sekreter, Genişletilen Parti Meclisi, Yerel Örgütlerce Adayların Saptanması ve Parti İçi Demokrasi Açısından Gelişmeler

CHP 8. Kurultayı 29 Haziran - 3 Temmuz 1950 tarihinde, Ankara'da Halkevi Salonunda toplanmıştır. Kurultaya 69'u milletvekili toplam 550 delege katılmıştır. Açılışı Genel Başkan Vekili Hilmi Uran yaptıktan sonra, Başkanlık Kurulu Başkanlığına İsmet İnönü seçilmiştir. Bu oylama yeni Tüzük Maddesi gereği gizli oyla yapılmıştır (Cumhuriyet,30/6/1950:1-4). Bu Kurultay, Muhalefet Partisi konumunda yapılan ilk CHP Kurultayıdır. Milletvekili delege sayısı ilk kez illerden gelen delegelerden azdır çünkü, 1950 seçimlerinde parti sadece 60 milletvekili seçtirebilmiştir. Kurultaya 16 imzalı bir Islahat Önergesi sunulmuştur (Cumhuriyet,1/7/1950:1-4). Önergeyi Kurultay'da imzalayan delege sayısı 100'e

kadar çıkmıştır. Önerge Tüzük ve Program'da köklü değişiklikler öneriyordu. Kurultay'da Parti Programı'nda değişiklik yapılmamakla beraber Tüzük'te önemli değişikliklere gidilmiştir.

Fotoğraf 12 : 1950 Seçimleri

Kaynak : (Cumhuriyet,15,5,1950:1)

Fotoğraf 13 : 1950 Seçim Afişi

Kaynak : <http://www.chp.org.tr/>

Kurultay'da İnönü'nün önerisiyle, Genel Sekreter'in Kurultayca seçilmesi, Divan Üyeleri sayısının 40'tan 30'a indirilmesi, Yönetim Kurulunun Divan Üyeleri arasından seçilmesi kararlaştırılmıştır. Genel Başkan Vekilliği kaldırılmıştır. Kurultayın aldığı bir önemli karar da TBMM Grup Yönetim Kurulu karar verirse milletvekillerinin Meclis'ten çekilebilmesidir (Cumhuriyet,2/7/1950:1). Bu karar dönemin şartları içerisinde muhalefete düşmenin verdiği psikoloji neticesinde oluşmuştur. 8. Kurultay'da İsmet İnönü yeniden Genel Başkan seçilmiştir (488 oydan 487'sini alarak). Yapılacak Genel Sekreter seçimine 7 kişi aday olmuştur. Yapılan ilk turda adayları oy dağılımı: Erim:159, Günaltay:152, Gülek:117, Doğan:35, Barlas:23, Barutçu:4, Dursunoğlu:1 oy almıştır. Adaylar gerekli oy çoğunluğunu sağlayamadığı için 2. tur oylamaya geçilmiş ve bu turda Avni Doğan, Günaltay lehine adaylıktan çekilmiştir. Nihat Erim⁴ de adaylıktan çekilir. 2. turda kullanılan 485 oydan 224'ünü alan Kasım Gülek, CHP'nin yeni Genel Sekreteri'dir ve Kurultay Genel Kurulunda yapılan seçimle seçilen ilk Genel Sekreterdir. Şemsettin Günaltay 214, Cemil Sait Barlas da 32 oy almışlardır (Bila,1979:257), (Kumaş,1999:58), (Cumhuriyet,4/7/1950:1-3).

Muhalefet konumuna düşen CHP'de moral bozukluğun giderilmesi ve parti etkinliğinin artırılması noktasında yerel örgütlerin daha da güçlendirilmesi için çalışmalar sürmüştür ve bu durum parti içi demokrasinin gelişimine dayanak oluşturmuştur. 1950 sonrasında CHP bir yandan ülkede demokrasi mücadelesi vermeye çalışırken, bir yandan da parti içinde yerel örgütlerde ve merkez yönetiminde demokratik işleyişin etkinlik kazanması yönünde adımlar atmıştır. Bu süreçte 8. Kurultayın hemen arkasından 9. Kurultay toplanmış ve parti sorunlarının görüşülüp, sorunların çözümü noktasında işleyişin düzenlendiği Kurultaylar, 9. Kurultay sonrasında da kısa aralıklarla toplanmaya devam etmiştir. Bu noktada,

⁴ **İsmail Nihat Erim** 1912'de Kandıra'da doğdu. 1945-1950 arasında CHP Milletvekili olarak TBMM'de bulundu; II. Hasan Saka Hükümeti'nde Bayındırlık Bakanlığı, Günaltay Hükümeti'nde Başbakan Yardımcılığı yaptı. CHP muhalefete geçtikten sonra partinin yayın organı Ulus'un başyazarlığını üstlendi Başbakan Menderes'in isteği üzerine Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasının hazırlanışında görev aldı. 1961'de CHP Milletvekili olarak yeniden TBMM'ye döndü. 12 Mart 1971 Muhtırası'nın ardından 26 Mart 1971'de kurduğu partiler üstü hükümet 3 Aralık 1971'de istifa etti. Yeniden hükümeti kurmakla görevlendirildi; kurduğu II. Erim Hükümeti 22 Mayıs 1972'ye kadar işbaşında kaldı. 1977'ye kadar Cumhuriyet Senatosu'nda kontenjan senatörü olarak görev yaptı. 19 Temmuz 1980'de İstanbul'daki evinin yakınındaki bir deniz kulübünde silahlı saldırı sonucu öldürüldü.

CHP'nin muhalefete düşmesinin sancılarının, kurultaylarda demokratik, katılımcı usullerle aşmaya çalıştığı da söylenebilir.

CHP'de 26-30 Kasım 1951 tarihinde 9. Kurultay toplanmıştır. Kurultayın Başkanlık Kurulu Başkanları İlhami Sancar (İstanbul), Nüvit Yetkin'dir (Malatya). Kurulda en yaşlı İlhami Sancar olduğu için başkanlığa önce o başladı (Kumaş,1999:59), (Cumhuriyet, 27/11/1951:1-4). Kurultay'da Parti Programı'nda herhangi bir değişikliğe gidilmemiş, ancak Tüzük'te yapılan değişikliklerle parti işleyişinde yerel örgütler daha etkin konuma getirilmiştir (Cumhuriyet,30/11/1951:1-3). Kurultaya Ana Davalar ve Memleket Meseleleri Komisyonu Raporu sunulmuştur. Bu raporda anayasa teminatı, demokrasinin gelişmesi ve yerleşmesi, vatandaşların, kanunlar muvacehesinde eşit muameleye tabi tutulması suretiyle çeşitli tazyiklerden korunmaları, inkılapların korunması, basına hürmet, başlıkları altında dönem içerisinde yaşanan sorunlar ele alınmıştır. 9. Kurultay, Tüzüğü'nün 24. Maddesi'nde yaptığı değişiklikle Parti Divanı yerine Parti Meclisini getirmiş, buna göre Parti Meclisi'nin Genel Başkan, Genel Sekreter ve Genel İdare Kurulu Üyeleri, Parti TBMM Grubu Başkan Vekilleri ve Grup İdare Kurulu Üyeleri, her ilden seçilecek birer temsilciden oluşacağı hükme bağlanmıştır. Burada her ilden bir temsilcinin Parti Meclisine katılımı yerel örgütlerin parti üst yönetiminde söz sahibi olması ve demokratik işleyişin etkinliği açısından önem taşımaktadır. Parti içinde oluşacak ihtisas komisyonlarının temsilcilerinin de komisyon çalışmalarını ilgilendiren Parti Meclisi toplantılarına katılabilmek oy hakkının bulunmasının hükme bağlanması da demokratik işleyiş açısından önem taşımaktadır. Genel Sekreter ve Genel İdare Kurulunun, 15 kişiden oluşması ve kurultayca seçilmesi kararlaştırılmıştır. Örgüt kademelerinde Kadın ve Gençlik Kolları kurulabilmesini hükme bağlamıştır. 9. Kurultayın demokratik işleyiş açısından bir önemli adımı da her kademe kongrelerde delege olmasalar da partili Profesörler ve Gazete Baş Yazarlarına, kongrede hazır bulunma ve söz söyleme hakkının tanınmasıdır. Bu hak günümüz CHP'sinde mevcut değildir. Kurultay'da seçimlerde milletvekili adaylarının tümünün örgütler tarafından belirleneceği karara bağlanmıştır. Bu karar komisyondan Genel Merkeze %30 kontenjan tanınması şeklinde Kurultay Genel Kuruluna getirilmiş, ancak delegeler yapılan oylama sonucu adayların tamamının belirlenmesi yetkisini yerel örgütlere

bırakmıştır. Burada hemen belirtelim ki günümüzde CHP adaylarını merkezden belirlemektedir. Kurultay'da illerde ve Genel Merkez'de haysiyet divanları oluşturulmasını ve bundan sonra disiplin işlemlerinin idare kurullarından alınarak bu kurullar tarafından neticelendirilmesini de karara bağlamıştır. İnönü'nün yeniden Genel Başkan'lığa seçildiği Kurultay'da Kasım Gülek Genel Sekreter'liğe seçilmiştir (CHP,bey.ra.1951). CHP'nin Kurultay'da seçilen ilk Genel Merkez Onur Kurulu (Haysiyet Divanı Üyeleri) Üyeleri de bu kurultayda seçilmişlerdir (Kumaş,1999:67), (Cumhuriyet,1/12/1951:1-3).

22-27 Haziran 1953 tarihinde CHP 10. Kurultayı toplanmıştır. Kurultay'da oluşturulan Tüzük Komisyonuna, Genel Başkan İnönü'nün isteği üzerine 50 imzayla bir önerge verilmiştir. Önergede 15 kişilik Genel Yönetim Kurulu'nun üye sayısının 25'e çıkarılması ve Genel Yönetim Kurulu'nun içinden 9 kişilik bir Yürütme Kurulu'nun seçilmesi istenmektedir. Ayrıca Parti Genel Sekreteri'nin de Kurultayca değil seçilen Genel Yönetim Kurulunca belirlenmesini önermektedir. Ancak önerge Kurultay Genel Kurulunca, Tüzük Komisyonuna gönderilmiş önerge Tüzük Komisyonunda reddedilmiş ve Kurultay Genel Kurulu, Komisyonun ret kararını onaylamıştır. CHP'de ilk kez İnönü'nün tüzük değişikliği önerisi komisyona gönderilir ve komisyonda ret edilir (Cumhuriyet,26/6/1953:1-7). Burada kurultay iradesinin Genel Başkan'a rağmen oluşabilmesi parti içerisinde demokratik işleyişin ne derece etkin olduğunun bir göstergesidir. Burada üzerinde durulması gereken nokta bu dönemde İnönü, Kasım Gülek'in Genel Sekreterliğinden hoşnut değildir ve Genel Sekreterin Kurultay tarafından seçilmiş olması nedeniyle görevden alma tasarrufunda da bulunamamaktadır. Parti içerisinde İnönü'den başka Genel Sekreterin çalışmasından hoşnut olmayan bir grup da vardır. Kasım Gülek başına buyruk olarak kurulları dikkate almadan davranmakla eleştirilmektedir (Bila,1979:273,274). Yeni tüzükte Genel Başkan'ın başkanlığında Genel Sekreter, Grup Başkan Vekilleri, Haysiyet Divanı Başkanlarından, oluşan bir İrtibat Kurulunun da oluşturulması öngörülmüştür. 10. Kurultay'da Parti Programı'nda yapılan yenilikler önem arz etmektedir. Program'da ilk kez hukuk devleti kavramına yer verilerek devlet yapısında, kuvvetler arasında denge sağlayacak ve siyasal özgürlükleri koruyacak anayasa güvencesi üzerinde durulmuş, seçim güvenliği ve

yargıç bağımsızlığının sağlanması istenmiştir (Cumhuriyet,27/6/1953:1-6), (Bila,1979:276). Programın 38. Maddesi ile de ilk kez işçiye grev hakkı tanınmıştır (CHP,prg.1953:28). Kurultay'da yapılan Genel Sekreterlik seçiminde, Kasım Gülek: 709, İsmail Rüştü Aksal: 76 ve Nihat Erim: 6 oy almış ve Gülek yeniden Genel Sekreterliğe seçilmiştir. CHP artık muhalefette ve siyasal ve anayasal sorunlarla uğraşmaktadır. 14 Aralık 1953 tarihinde DP 6195 sayılı CHP'nin haksız iktisaplarının millete iadesi adı altında çıkarılan Kanun ile CHP'nin bütün malları hazineye intikal ettirilmiş ve böylece maddi imkanları kısıtlanarak yok edilmek istenmiştir. İsmet İnönü Meclis'te yaptığı konuşmada DP'yi hukuksuz davranmakla suçlamıştır (Bila,1979:275), (Cumhuriyet, 27/12/1953:1-4-6).

25 Şubat 1954'te CHP 3. Olağanüstü Kurultayı yaklaşan seçim stratejisini saptamak üzere toplantıya çağırılmıştır. 3. Olağanüstü Kurultay'da Genel Merkeze aday saptama konusunda %20 kontenjan ayrılması talebinde bulunulmuştur ve bu konuda Kurultay'dan yetki istenmiştir (Cumhuriyet,21/2/1954:1-6). Bu talebin nedeni yaklaşan seçimlerde, başka partilerle seçim ittifakına gidilmesi durumunda ittifak edilen partinin adaylarına listede yer açabilmektir. CHP Tüzüğü'nün 54. Maddesi adayların tümü önseçimle belirlenir demektir. Ancak Kurultay, Genel Merkezin talebini reddetmiştir. Kurultay'dan çıkan karar şöyledir: Genel Merkez belli bir sayıda CHP'ye mensup olmayan adayı örgüte tavsiye edecek, ancak örgütün bu adayları veto yetkisi olacaktır. Bir adayın, birden fazla ilde aday olması yönünde uygulama sürdürülecektir (Bila,1979:277), (Cumhuriyet,28/2/1954:1-6).

4.1.5. CHP'nin İkinci Yenilgisi 1954 Seçimleri, Parti İçinde Yenileşme Çabaları ve Diğer Muhalif Partilerle İşbirliği

CHP 1954 seçimlerine 6195 sayılı Yasa neticesinde maddi olanaklarına el konulmuş bir ortamda imkansızlıklar içinde katılmıştır. CHP'nin o dönemdeki görüşlerini belirtmesi amacıyla 1954 Seçim Bildirgesinin ana başlıkları aynen alınmıştır:

Siyasi hürriyetlerimizi teminat altına alan Anayasa değişiklikleri yapacağız.
-Hakiki ve tesirli meclis murakabesini tesis edeceğiz.-Muhalefet partilerine emniyet içinde çalışma şartlarını sağlayacağız.-Zihniyette ve tatbikatta partizan idareye son vereceğiz.-Mahkemelerin bağımsızlığını ve her derecede hakim ve savcılarının teminatını sağlayacak kanuni tedbirleri

alacağız.-Devlet menfaatlerini her türlü parti menfaatlerinin üstünde tutacağız.-Vatandaşa emniyet ve huzur verecek tarafsız bir idare kuracağız.-Kanuni, mali, iktisadi, vesair yollarla basını meflûc bırakmayı hedef tutan zihniyeti ve usulleri red ediyoruz.-Partizan radyoya son vereceğiz.-Memurlarımızın hal ve atilerinin emniyet altına alınmasını ve siyasi nüfuzlardan kurtarılmasını sağlayacak tedbirleri alacağız.-Ticari hayatta emniyet ve istikrarı sağlayacağız.-Hayat pahalılığı ve geçim darlığı ile mücadele edeceğiz.-Küçük çiftçimizi makineleşmenin nimetlerinden faydalandıracağız.-Toprak tevziini şuurlu bir iskan politikasıyla birlikte yürüteceğiz.-Küçük esnafın vergi yükünü, formalitelerini azaltacak, kredi imkanlarını genişleteceğiz.-Hususi teşebbüsü teşvik edeceğiz.-Sanayi sahasında uzun vadeli kredi tasarrufunu ele alacağız.-Orman davasının halline çalışacağız.-Fakir vatandaşlarımızın vergi yükünü hafifleteceğiz. -Köy salmasını kaldıracacağız.-Muamele ve istihlak vergilerini kaldırmağa çalışacağız.-Sosyal sigortalar mevzuunu ele alacağız.-Her ailenin bir ev sahibi olması için gerekli tedbirleri alacağız.-İş Kanun'unun Şumulünü genişleteceğiz.-Asgari ücreti bütün iş kollarına şamil olmak üzere memleket ölçüsünde tahakkuk ettireceğiz.-Hafta tatili ve genel tatil günlerinde tam yevmiye verilmesini sağlayacağız.-Yıllık ücretli izin müessesesini ihdas edeceğiz.-Programımızdaki şartlar içinde grev hakkını ele alacağız.-İşçi sigortalarını ıslah edeceğiz ve sigorta pirimlerine devletin belli bir nisbet dahilinde iştirakini sağlayacağız.-İşçi sendikalarını politikanın dışında tutacağız.-Mektepsiz köy, ilköğretimsiz çocuk bırakmıyacağız.-Mesleki öğrenime ehemmiyet vereceğiz.-Üniversite muhtariyetini zedeleyen kayıtları kaldıracamız (Kili,1976:121).

Seçimler 2 Mayıs 1954'te yapılmış, seçime katılma oranı %88.6 olmuştur. CHP'nin 1950'ye göre oyları %39.9'dan %34.8'e gerilemiştir. Milletvekili sayısı da 69'dan 31'e düşmüştür. DP ise 488 milletvekilliği ile Meclis'in büyük çoğunluğunu ele geçirmiştir. Seçimlerden 3 gün sonra Tunceli Milletvekili Aslan Bora ve Fethi Ülkü CHP'den ayrılarak DP'ye geçecekler ve TBMM'de CHP'nin üye sayısı 29'a düşecektir (Cumhuriyet,3/5/1954:1-6), (Bila,1979:281), (Kili,1976:122). Seçim sonrası CHP'de seçim yenilgisinin sebepleri uzun tartışmalara neden olmuştur. Seçimlerin ertesinde toplanan Parti Meclisi, Parti Meclisi'nin eski divanlar gibi güçlü hale getirilmesini, Kurultayın, Parti Meclisini; Parti Meclisi, Genel Yönetim Kurulu'nu; Genel Yönetim Kurulu'nun da Genel Sekreteri seçmesini kararlaştırmış ve bu yönde Kurultay Genel Kuruluna sunulmak üzere önerge hazırlamak için bir Islahat Komisyonu kurulmuştur (Bila,1979:281). Komisyonun Tüzük değişikliği önerileri şöyledir: Yetkilerin kişilere değil heyetlere verilmesi esas olacaktır. Genel Başkanlık, Genel Sekreterlik ve Genel Yönetim Kurulu gibi her biri Kurultay'dan ayrı, ayrı seçilme yerine, Kurultay'dan sonra Parti'nin en yetkili organı olan ve Kurultayın seçeceği 21 kişilik Merkez Kurulu ile bunun seçeceği 7 kişilik Yürütme Kurulu oluşturulacaktır. Genel Sekreter ve yardımcılarını bu kurul belirleyecektir. Kurultay'da sadece Genel Başkan ve kurullar seçimi yapılacaktır. Komisyon

Raporuna, Genel Sekreter Kasım Gülek muhalif imza koyan tek kişidir (Cumhuriyet, 26/7/1954:1-6).

CHP 11. Kurultayı, 26-31 Temmuz 1954 günü toplanmıştır. Kurultay'da nispi temsil seçim sistemi, 2. Meclis kurulması, Anayasa Mahkemesi, hakim teminatı, üniversite özerkliği gibi özgürlükçü demokrasi gerekleri konular görüşülür. Siyasi konular görüşülürken toplanan Tüzük Komisyonu Islahat Komisyonu'nun hazırladığı önergeyi inceler ve sonuç olarak Islahat Önergesi, Kurultay Tüzük Komisyonunca reddedilir (Cumhuriyet,29/7/1954:1-6). Tüzük Komisyonu, Kurultaya Genel Başkan ve Genel Sekreter'in Kurultayca seçilmesine 30 kişilik bir Parti Meclisi'nin oluşturulmasına, Parti Meclisi'nden seçilecek 5 üye ve Genel Sekreter'in seçeceği 2 Genel Sekreter Yardımcısı da Merkez Yürütme Kurulu'nu oluşturmasını önermektedir. Tüzük Komisyonu önerisi ertesi gün Kurultay Genel Kurulunda oylanarak kabul edilmiştir (Bila,1979:285). Burada 2 üyenin Genel Sekreter tarafından seçilmesi önem taşımaktadır. Genel Sekreter'e böyle bir seçme yetkisi verilmesi parti içi demokratik işleyişin etkinliği açısından doğru olmamakla beraber aşağıda değineceğimiz üzere dönemin CHP'de Genel Sekreter ve diğer Genel Merkez yöneticileri arasında, parti içi etkinlik konusunda oldukça çetin düzeyde bir rekabet yaşanmaktadır. Tüzük Madde 24'te Parti Meclisi'nin Genel Başkan, Genel Sekreter ve Kurultayca seçilecek 30 üyeden oluşacağı hüküm altına alınmıştır. Kurultay'da Tüzüğün 20. Maddesinin d Bendi'nde Kurultay delegelerinin her İl Kongresinde ilin milletvekili sayısının iki katı kadar belirleneceği hükmü getirilmiştir. CHP'nin 1954 yılında yaptığı bu düzenleme günümüzde Siyasi Partiler Kanunu'na da girmiş ve halen uygulanmaktadır. Tüzük Komisyonu Raporu'nda olan, Parti Meclisi'ne gerektiğinde Genel Sekreteri azledebilme yetkisi verilmesi de Kurultay Genel Kurulu'nca reddedilmiştir. Kurultay'da Tüzüğün 25. Maddesi'nde getirilen düzenlemede Parti Meclisi'nin parti işlerinde kurultayın tüm yetkilerine haiz olduğu belirtilmiş, ancak Genel Sekreter'in denetlenmesi konusunda nihai karar alma yetkisinin kurultayda olduğu açıkça belirtilerek Genel Sekreterlik makamına Genel Başkanlık ve Parti Meclisi karşısında bir dokunulmazlık getirilmiştir. Dönem içerisinde Genel Sekreterlik; CHP'de en çok tartışmalara konu olan makam ve Kasım Gülek'te parti içi siyasal mücadelelerde çeşitli çatışmaların hedefi olacaktır. Ana

Davalar Komisyonu Parti'nin TBMM'den çekilmesini Komisyon'da kabul etmiş ancak Genel Başkan İsmet İnönü bu gibi kararlara varılırsa kendisinin aralarında bulunmayacağını belirtmesi üzerine Kurultay Genel Kurulu TBMM'den çekilme önerisini benimsememiştir (Cumhuriyet,28/7/1954:1-7). Kurultayda İnönü Genel Başkanlığa, Kasım Gülek de Genel Sekreterliğe seçilmiştir (Cumhuriyet,31/7/1954 :1-4).

CHP 12. Kurultayı 21-24 Mayıs 1956'da toplanmıştır (Cumhuriyet,22/5/1954:1-3). Kurultay'da İstanbul delegeleri işçi sorunları ve sosyal davaların görüşülmesini önermiştir. Parti Meclisi de Anayasa değişikliği, anti demokratik kanunların kaldırılması, Anayasa Mahkemesi kurulması, seçim sisteminin değiştirilmesi, yargıç güvenliği, üniversite özerkliği, basın özgürlüğü, ispat hakkı, tarafsız idare, memur statüsü ve güvencesi, tarafsız radyo, işçiye grev hakkı, yolsuzluklar ve hayat pahalılığının önlenmesi, konularının Programa alınmasını önermiştir. Ancak Parti Programı'nda bir değişikliğe gidilmemiştir (Cumhuriyet,23/5/1956:1-6), (Bila, 1979:295). Kurultay'da Genel Başkan Yardımcılığı görevinin yeniden tanımlanıp uygulamaya konulması önerisi de reddedilmiştir. Kurultay Halk Evleri'nin yeniden açılması konusunu görüşmüş ve bu konuda gerekli karara varması için Parti Meclisi'ni görevli kılmıştır. Milletvekili seçimlerinde parti merkez organına %20 oranında aday gösterme hakkının verilmesini öneren Tüzük değişikliği teklifi önceki kurultaylarda olduğu gibi reddedilmiştir (Kumaş,1999:85). 12. Kurultayın en önemli kararı yaklaşan milletvekili seçimleri için (HP) Hürriyet Partisi ve (CMP) Cumhuriyetçi Millet Partisi ile güç birliği yoluna gidilebilmesi için Genel Başkanın yetki verilmesidir. 12. Kurultay'da Genel Başkan İnönü oylamaya katılan 1021 delegenin tamamının oyunu alarak yeniden Genel Başkanlığa seçilmiştir. 12. Kurultay'da Kasım Gülek kullanılan 972 oydan 880'ini alarak yeniden Genel Sekreterliğe seçilmiş, 58 oy boş çıkmış, 27 oy Nüvit Yetkin'e, 2 oy İlhami Sancar'a, 1 oy Faik Ahmet Barutçuya, 1 oy Cafer Tüzel'e aday olmadıkları halde verilmiş ve 1 oyda iptal edilmiştir. Parti Meclisine 116 kişi aday olmuş ve 7 liste hazırlanmıştır (Kumaş,1999:87), (Cumhuriyet,24/5/1956:1-3).

CHP 13. Kurultayı 9-11 Eylül 1957 günü toplanmıştır. Kurultayın tarihinden erken toplanmasının gerekçesi yaklaşan seçimler dolayısıyla 12. Kurultay'da Genel

Başkana verilen muhalefet partileriyle güç birliğine gitme yetkisi doğrultusunda Hürriyet Partisi ve CMP ile yaklaşan seçimlerde yapılacak ittifakın ana hatlarının çizilmesi amaçlanmıştır. Kurultay'da Tüzük Komisyonu'nda durum görüşülmüş ancak il delegeleri ittifakın karşısındadır. İnönü'nün konuya ağırlığını koyması üzerine Komisyon kararı Genel Başkan ve Genel Sekreter'in istediği doğrultuda olmuştur (Cumhuriyet,10/9/1957:1-3), (Bila,1979:302). Kurultay Parti Meclisine ve Genel Yönetim Kuruluna, seçimlere girip girmeme, iş birliği yapıp yapmama, ön seçimleri düzenlemek ve adayları belirlemek konusunda sınırsız yetki vermiştir. Kurultaya CMP ve HP temsilcileri de katılmıştır. Kurultay'da hep birlikte kabul olunan ve okunan “Hürriyet Andı” o günlerin siyasi ortamını belirtmek için anlamlıdır (Cumhuriyet,g.12/9/1957:1-3).

Ülkemizin bu günkü siyasal durumu ve bu durumun tarihi Partimizin 13. Kurultay'ına yüklediği tarihi görev birleşmiş muhalefet cephesinin bir üyesi olan biz CHP'liler, Türk milletini layık olduğu ileri demokratik rejime ve vatandaşlar arasında eşit muameleyi ilke edinen hukuk devletine kavuşturmaya ve millet iradesinin tecellisine engel olmak isteyenlerin karşısında hiçbir şeyden yılmadan , kanuna uyup ulu Tanrı'ya sığınarak mücadele etmeye and içtiğimizi iş bu Hürriyet Andı ile kabul ve ilan ederiz (Kumaş,1999:89).

Kurultay'da İnönü ve Kasım Gülek yeniden görevlerine seçilmişlerdir. Kurultay'dan çıkan ittifak kararı DP'yi harekete geçirmiş ve TBMM'de Seçim Yasası'na bazı maddeler eklenmiş böylece muhalefet partilerinin fiili olarak seçim ittifakı yapmaları engellenmiştir (Cumhuriyet,11/9/1957:1-3). Yapılan düzenlemeye göre “ Teşkilat olduğu halde herhangi bir İl'de seçime katılmayan bir parti diğer illerde seçime katılmak istese dahi, bu illerde de seçime katılmamış addedilecekti”.

4.1.6. Güçlenen CHP ve 1957 Seçimleri Sonrasında Ortaya Konan İlk Hedefler ve Temel Hedefler Beyannameleri

CHP 1957 seçimlerine, ana hakları kurtarıp en geç Mayıs 1958'de seçimi yenileme sloganıyla ve iktidar olma inancıyla girmiştir. 27 Ekim 1957'de yapılan milletvekili seçimleri için yayınlanan Seçim Bildirgesi ile gidilmiştir. 1957 Seçimleri, DP İktidarı'nın çeşitli baskı ve engellemesi altında yapılmıştır. Seçim sonuçlarına yapılan itirazları CHP Meclise getirmişse de gündeme alınarak görüşme olanağı elde

edilememiştir. Seçim sonuçları şöyledir (Kili,1976:129), (Cumhuriyet,29/10/1957): DP, oyların %47,3'üne karşılık 4,372,621 oy ve 423 Milletvekili, CHP, oyların %40,6'sına karşılık 3,753,136 oy ve 173 Milletvekili, CMP, oyların %7'sine karşılık 652,064 oy ve 4 Milletvekili, HP, oyların %3,8'ine karşılık 350,597 oy ve 4 milletvekili kazanmıştır. Seçim sonrası CHP hızlı bir propaganda ve çalışma dönemine girmiştir. Milletvekili sayısının artmasıyla yurt çapına dağılan milletvekilleri, ilerici görüşlerin propagandasını geniş halk kitlelerine duyurmaya başlamıştır. 1958 başında Genel Sekreterliğe bağlı bir araştırma bürosu da oluşturulmuştur. Ekonomi, iç siyaset ve dış ilişkiler konularında araştırma yapacak bu büronun başında Osman Okyar, Sivas Milletvekili Turhan Feyzioğlu⁵ ve Ankara Milletvekili Bülent Ecevit bulunmaktadır (Bila,1979:312). Bu dönemde CHP 173 milletvekili ile Meclis'te etkin bir Grup oluşturmuş ve etkili bir muhalefet geliştirmiştir. HP kendi kendini feshederek CHP'ye katılmıştır. Bu gelişmeler sonucu Meclis Grubu ve Parti Meclisi arasında çeşitli yönetsel sorunlar ortaya çıkmış ve Kurultay toplanılarak parti içi yönetsel sorunların irdelenmesi yoluna gidilmiştir.

Fotoğraf 14 : CHP 1957 Seçim Afışı

Kaynak : <http://www.chp.org.tr/>

⁵ **Turhan Feyzioğlu:** 1922'de Kayseri'de doğdu. Galatasaray Lisesi'ni ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1957'de CHP'den Kayseri Milletvekili seçildi. Kurucu Meclis'te Anayasa Komisyonu Başkanlığına getirildi. 1961'de II. Gürsel kabinesinde Milli Eğitim Bakanlığı ve ilk koalisyon hükümetinde Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı yaptı. 1967'de CHP'de giderek güçlenmeye başlayan "ortanın solu" görüşüne katılmayarak, 47 milletvekili ve senatörle birlikte partiden istifa etti. Hemen ardından Genel Başkanı olduğu Güven Partisi'ni kurdu. Bir süre sonra Cumhuriyetçi Parti ile Güven Partisi'ni birleştirdi. Feyzioğlu, Cumhuriyetçi Güven Partisi'nin başına geçti. 1975'te Süleyman Demirel'in başkanlığında kurulan I. Milliyetçi Cephe Hükümeti, 1978'de kurulan Ecevit Hükümeti'nde Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı görevlerini birlikte üstlendi. Süleyman Demirel'in 1979'da kurduğu azınlık hükümetine dışarıdan destekledi. 12 Eylül askeri darbesinden sonra siyasetten çekildi. 26 Mart 1988'de Ankara'da kalp krizinden öldü.

CHP 14. Kurultayı 12-15 Ocak 1959 günlerinde toplanmıştır. Kurultayın oluşturduğu Tüzük Komisyonu, Parti Meclisi üye sayısını 30'dan 40'a çıkarılmasını, Merkez Yönetim Kurulu üye sayısını da Genel Sekreter ile birlikte 11'e çıkarılması ve kurultay yedek delegeliklerinin kaldırılmasını önermiş ve öneri Kurultayca kabul edilmiştir (Kumaş,1999:95). Komisyonun önerdiği tüzüğün 25. Maddesi'nde Parti Meclisine gerektiğinde, Genel Sekreteri 2/3 çoğunlukla değiştirme yetkisi vermektedir. Bu durumda Parti Meclisi yeni Genel Sekreter seçmek üzere kurultayı bir ay içinde toplantıya çağıracaktır (Cumhuriyet,12/1/1959:1). Komisyonun bu önerisi de Genel Başkan İnönü'nün tavsiye konuşması ile Kurultayca kabul edilmiştir. Ecevit'in⁶ de katkılarıyla Kurultay'da Parti Programı üzerinde bazı değişikliklere gidilmiştir. Program'da işçi hakları, modern demokrasi anlayışı doğrultusunda genişletilmiştir. Bu Kurultayca yayınlanan İlk Hedefler Beyannamesi de CHP'nin gelecek ileri politikalarının temelini oluşturması açısından önem arz etmektedir (Cumhuriyet,15/1/1959:1). Beyanname'nin tam metni aşağıda verilmiştir. Beyanname Metninden de anlaşılacağı üzere, bulunduğu dönem içerisinde CHP, yukarıda bahsettiğimiz üzere bir taraftan Parti içerisinde demokratik işleyişi etkin kılmanın gereklerini yerine getirirken, bir taraftan da ülkede demokratik yönetimi etkin kılmak için gereken koşulların mücadelesini vermektedir.

CHP 14. KURULTAYI İLK HEDEFLER BEYANNAMESİ (14 Ocak 1959)

Biz, C.H.P. 14. Kurultay üyeleri, tarih boyunca büyük medeniyetler ve devletler kurmuş olan Türk Milletinin tam ve kamil bir demokratik nizam içinde yaşama azmine tercüman olarak; demokrasi idealinin ve davasının takipçisi bulunan bütün idealist insanların çözülmez bir topluluk halinde güçlerini ve mücadelelerini C.H.P. saflarında birleştirmekte bulundukları bu tarihi günlerde, yıllardan beri mücadelesini yaptığımız esasları bir kere daha tespit ve teyid ederiz. Bu esaslar, insan cemiyetlerinin yüzyıllar ötesinden gelen şerefli tekamülünün inkar edilmez, iptal edilmez bir şekilde ferde ve topluluğa kazandırdığı ana haklar ve demokratik müesseselerdir. Hukuka ve milli iradeye müstenit idarenin imtihanını başarıyla vermiş bulunan büyük milletimizi ana haklardan ve demokratik müesseselerden mahrum etmek isteyen kuvvetlerin behemehal hüsrana uğrayacaklarına inanan, Aziz vatanımızı iktisadi, içtimai ve manevi sahalarda hakiki ve süratli olarak kalkındırmanın bu ana hakların ve müesseselerin biran evvel gerçekleşmesine bağlı olduğunu gören, Ve milletimizi çağdaş medeniyet

⁶ **Bülent Ecevit:**1925'te İstanbul'da doğdu. Ankara Üniversitesi'nde İngiliz dil ve edebiyatı, Londra Üniversitesi'nde Sanskrit, Bengalce, sanat tarihi bölümlerine devam etti. 1957-1980 arasında, önce Ankara, sonra Zonguldak'tan Cumhuriyet Halk Partisi'nin Milletvekili oldu. 1960-61'de Kurucu Meclis üyeliği yaptı. 1961-65 yılları arasında Çalışma Bakanlığı yaptı. 1966'da, CHP Genel Sekreterliğine getirildi. 1972 Mayıs'da CHP Genel Başkanlığına seçildi

seviyesine ulaştırmak maksadını güden devrimlerimizin son halkası olan demokratik rejimi kurma mücadelesinde, millet çoğunluğunun kendisi ile beraber olduğunu bilen,

C.H.P. KURULTAYI,

Güç birliği hareketinin de temelini teşkil eden aşağıdaki esasları, Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Millet Meclisinde gereken çoğunluğa kavuştuğunda, en geç ilk teşrii devrede gerçekleştirilecek hedefler olarak millet ve tarih huzurunda ilan ve taahhüt eder:

1. Demokratik inkişafımızı durduran, gerileten bütün antidemokratik kanunlar, usuller, zihniyet ve tatbikat kaldırılacaktır.
2. Anayasamız modern demokrasi ve cemiyet anlayışına uygun, halk egemenliği, hukuk devleti, sosyal adalet ve emniyet esaslarına dayanan bir devlet nizamına göre değiştirilecektir.

Bu Anayasada:

İrk, cins, din, mezhep, siyasi fikir, içtimai menşee, doğuş ve servet farkı olmaksızın bütün Türklerin müşterek malı olan ana hak ve hürriyetler yer alacaktır. Düşünce ve söz hürriyeti, basın hürriyeti, ilim ve sanat hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti, şahıs ve mesken masuniyeti, toplanma ve dernek kurma hürriyeti, mal ve mülk emniyeti, çalışma ve iktisadi teşebbüs hürriyeti, grev hakkı, sendika ve mesleki teşekküller kurma hakkı, kanun önünde eşit muamele görme ve amme hizmetlerinden eşit olarak faydalanma hakkı, devlet yayın vasıtalarının tarafsızlığı gibi mensubu olduğumuz medeni alemin kabul ettiği bütün insan hak ve hürriyetleri ve hukuk devleti prensipleri Türk vatandaşlarına sağlanacak ve bu haklar sarih bir şekilde tarif edilerek teminat altına alınacaktır. Bir Anayasa Mahkemesi teşkil edilmek suretiyle Anayasada yer alan bu hakların diğer kanunlarla daraltılması ve iptal edilmesi önlenecektir. Milletın bütünlüğünü ve devletin devamlılığını temsil eden Devlet Reisliği, bu temsilin ve milli tesanüdün gerektirdiği tarafsızlığa kavuşturulacaktır. Teşrii organın icra üzerindeki murakabesi fiili ve müessir bir hale getirilecektir. Kanun vaz'ında ahengin ve muvazenenin temini için ikinci bir meclis kurulacaktır. Devletin ve hürriyetler nizamının temeli olan bağımsız mahkeme ve her türlü tesirden azade hakimlik müessesesinin zaruri kıldığı bir Yüksek Hakimlik Şurası ihdas ve hakimlerin teminatına müessir bütün muameleler bu şuraya tevdi edilecektir. Bir şahsın, zümrenin veya siyasi teşekkülün değil, devletin ve bütün halkın hizmetinde tarafsız ve kanuna bağlı bir idareyi sağlayan hukuki esaslar, vazedilecek, kazai murakabe bütün idari tasarruflara şamil olacaktır. İçtimai adaletsizlik ve muvazenesizliklerden uzak, mamur ve müreffeh bir Türkiye'nin doğması için bütün fertleri maddi ihtiyaçların baskısından kurtarmak, herkese bedeni, fikri ve içtimai inkişaf imkanı sağlamak, cemiyetin temel unsuru olan aileyi korumak hedeflerine yönelen sosyal haklar tanınacaktır. Mevzuat yukarıda sayılan prensip ve müesseselerin ışığı altında tadil ve ıslah edilerek demokratik nizamın verimli bir tarzda işlenmesi sağlanacaktır. Bu meyanda bilhassa; Seçimlerin mevzuat ve tatbikat olarak serbest, eşit ve dürüst şartlar altında icrası sağlam müeyyidelere bağlanacak, milli bünyemize uygun bir nispi temsil usulü kabul edilecektir. Meclis İctüzüğü milli murakabenin icaplarına göre, değiştirilerek Meclis Riyaset Divanının tarafsızlığı sağlanacak, Mecliste temsil edilen siyasi partilerin hakları, vuzuha kavuşturulacak, milletvekilinin söz hürriyeti ve dokunulmazlığı, soru, gensoru, Meclis soruşturması gibi müesseselere gerçek hüviyetleri kazandırılacaktır. İdare ve siyaset hayatımızda ahlakı hakim kılmak ve her türlü suistimali önlemek gayesiyle amme hizmeti gören her şahsın vazifesiyle ilgili hareketlerinin murakabesi için ittihaz edilecek tedbirler arasında ispat hakkı ve mal beyanı yer alacaktır (Kumaş,1999:96).

Kurultayda yukarıda tam metnini verdiğimiz Beyanname Turan Güneş tarafından okunurken, Başkanlık kürsüsünde Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ve bütün delegeler beyannameyi ayakta dinlemişlerdir (Kumaş,1999:98). Kurultayca yapılan Parti Meclisi seçimlerinde de HP'den gelen Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Turan Güneş, Enver Güreli, Parti Meclisine giren isimler arasındadır. Kurultay'da Parti Meclisi için iki liste yarışmış ve yapılan oylama neticesinde Gülek'i destekleyen ekip Parti Meclisi'nde azınlığa düşmüştür. Kurultay'da Genel Başkanlığa İsmet İnönü ve Genel Sekreterliğe de Kasım Gülek yeniden seçilmiştir (Cumhuriyet, 15/1/1959:1), (Cumhuriyet,17/1/1959:1).

14. Kurultay sonrası Parti içi iç çekişmeler devam etmektedir. 1950'den başlayarak Parti'nin Genel Sekreterlik görevine kesintisiz seçilen Kasım Gülek ve Parti Meclisi arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmaktadır. 14. Kurultay'da yapılan PM seçimlerinde Kasım Gülek'i destekleyen üyelerin azınlığa düştüğünü belirtmiştik. Parti Meclisi'nde Genel Sekretere karşı yoğunlaşan muhalefet sonucu 28 Eylül 1959 tarihinde Kasım Gülek istifa etmiştir (Cumhuriyet,28/9/1959:1). İstifanın dışa vurulan nedeni olarak Gülek'in NATO Parlamenterler Birliği Başkanı Albay Fens'e, Parti'nin Malatya Milletvekili ve Londra'da toplanan Atlantik Kongresi'ne delege olarak gitmesi Parti Grubunca kararlaştırılan, Nüvit Yetkin'i eleştiren bir mektup yazmasıdır. Dönemin basınında "Fens Mektubu" olarak uzun süre gündem oluşturan bu mektup istifanın görünen sebebi olmakla birlikte, dönem üzerinde araştırmaları bulunan Suna Kili ve Hikmet Bila'nın çalışmalarında belirttikleri üzere; istifanın asıl nedeni Gülek'in uzun süre Kurultayca Genel Sekreter seçilmesinin neticesinde bağımsız hareket etme ve kurulların kararlarına uymamakla eleştirilmesidir. Yapılan bu eleştiriler de Parti Meclisinde yoğun destek bulmaktadır. 14. Kurultay'da yapılan Tüzük'te Genel Sekreteri düşürme yetkisi Parti Meclisine verilmiştir. Parti Meclisi'nde Gülek muhalifleri ağırlıktadır. Albay Fens Mektubu görünür nedeni oluşturunca, düşürüleceğini anlayan Genel Sekreter, kendisi istifa yolunu seçmiştir. Kasım Gülek'ten sonra Genel Sekreterliğe İsmail Rüştü Aksal seçilmiştir. Bu istifa olayının etkileri Parti içerisinde uzun süren çekişmelere neden olmuş ve Parti'nin 15. Kurultayında gündemini oluşturmuştur (Cumhuriyet, 29/9/1959:1).

15. Kurultay 24-27 Ağustos 1961 günlerinde toplanmıştır (Cumhuriyet,24/8/1961:1). “Paşacılar” ve “Gülekçiler” olmak üzere ayrışmalar, tartışmalar ve kavgaya varan olaylar yaşanır. Kasım Gülek’in açıklamalarından sonra kürsüye gelen İsmet İnönü “Ya O, ya Ben” diyerek tarihe geçen açıklamasını yapar (Cumhuriyet,27/8/1961:1). Bu çıkış CHP’de Kasım Gülek hareketine konulan son nokta olarak tarihteki yerini alacaktır. Milletvekili seçimlerine 1,5 ay kala Kurultay’da yaşanan bu sıkıntılı durum Parti’nin seçim performansını hiç kuşkusuz olumsuz yönde etkileyecektir. 15. Kurultay’da Parti Tüzüğü’nde yapılan bir değişiklikle Genel Sekreterin Parti Meclisince seçilmesi kararlaştırılmıştır. Bu uygulama 16. Kurultay’dan itibaren başlayacaktır. Ocak-bucak teşkilatlarının kapatılmasından sonra hizmetlerin aksamaması gerekçesiyle il ve ilçe yönetim kurullarının üye sayıları arttırılmış, İlçe Yönetim Kurulları (başkan dahil) 9-11, İl Yönetim Kurulları (başkan dahil) 11-15 kişi olarak belirlenmiştir. 15. Kurultay’da Genel Merkez’e %15’i geçmemek ve Parti Yönetim Kurulları’nın olurlarını almak şartı ile milletvekili seçimlerinde kontenjan aday saptama hakkı da tanınmıştır. İnönü Kurultay’da 1309 oydan, 1164’ünü alarak yeniden Genel Başkanlığa seçilmiştir (Cumhuriyet, 27/8/1961:1). İsmail Rüştü Aksal da 957 oyla Genel Sekreter olmuştur. Yapılan Genel Sekreterlik seçimlerinde Kasım Gülek’e de 335 oy çıkmıştır. Genel Başkanlık seçiminde İnönü’ye de 145 delegenin oy vermediği, Parti’de Kasım Gülek yanlılarının Gülek’in Genel Sekreterlikten ayrılmasını kolay, kolay içlerine sindirebilmiş değildir. Parti içinde yaşanan bu anlaşmazlığın seçimlere 1,5 ay kala yaşanması Parti’nin seçim performansına etki edeceği açıktır. Kurultayda Parti Meclisi için üç liste yarışmıştır. Listelerden birincisi Genel Merkezin hazırladığı, ikincisi örgüt listesi olarak Kasım Gülek’in hazırladığı, üçüncüsü ise karma liste idi. Buradan görüldüğü üzere seçimlerden önce Kurultay’da bir listeler yarışından öte listeler savaşı yaşanmıştır. Bu noktada Sayın Rahmi Kumaş’ın, “CHP’nin Soy Ağacı” adlı çalışmasında aktardığı üzere Temsilciler Meclisinin CHP’li üyeleri, aralarında gizli bir toplantı yaparak içlerinden seçtikleri altı arkadaşlarını, yaklaşan genel seçim sürecinde CHP’de bir Genel Sekreterlik savaşının Partiye zarar vereceğini, böylesi bir durumun yaşanmaması için Kasım Gülek’in özveride bulunmasını istemek için görevlendirmişler ve görüşme aşağıdaki gibi şekillenmiştir:

Hızır Cengiz (Temsilciler Meclisi Üyesi)- Beyefendi biz düşündük, Parti için seçimler öncesi böyle bir savaşım pek hayırlı olmayacak.

Kasım Gülek - Eksik iş. Halk ile en yakından ilişki kuran, halkı en yakından tanıyan benim. Hatta, hükümet de, devlet de, halkla benim ölçümde ilişki kuramaz.

Dinleyenlerden biri- Beyefendi benim anlamadığım yer, niye bu oranda Genel Sekreterlik üzerinde düşünüyorsunuz? Partisini seven her aşamada görev alır.

Kasım Gülek- Gazetelerin yazdıklarına bakmayın. Parti Meclisine de adaylığımı koyacağım. Her zaman söylerim, nefer gibi çalışmaktan zevk duyarım (Kumaş,1999:106),(Cumhuriyet, 26/8/1961:5).

Yukarıda verdiğimiz konuşma metninden anlaşılacağı gibi Kasım Gülek en iyi ben tanırım, en iyi benim, düşüncesi ile Kurultay'da Genel Sekreterlik makamı için Kurultay kulislerinde savaşa dönüşecek ve örgüt içerisinde kutuplaşmalara sebep olacak bir yarıştan geri durmamıştır. Oluşan gergin hava da önümüzdeki süreçte Parti içi işleyişe zarar verecek ve 1,5 ay sonraki seçimlerde de olumsuz etkisini gösterecektir. CHP tarihinde Genel Sekreterlik makamı hep ön planda olmuş ve bugün dahi üzerinde en çok tartışmalara konu olan makam olma özelliğini korumaktadır. Çalışma'nın ileriki bölümlerinde göreceğimiz üzere tamamen kişisel nedenlerle Genel Sekreterlik makamı üzerinde, 1977 seçimlerine az bir süre kala 1976 Kurultayı'nda da örgüt içerisinde böylesi bir çatışma ve gerginlik yaşanmıştır. Neticesinde, CHP az bir farkla tek başına hükümeti kuracak sayıyı seçimlerde bulamamış ve oluşan hükümet boşlukları ülkede işleyen demokratik parlamenter rejimin bir askeri müdahaleye maruz kalması sonucunun temel nedenini oluşturmuştur. Burada, çalışma açısından üzerinde durulması gereken nokta, siyasi partilerde belirli makamlar üzerinde oluşacak kişisel hırslara dayalı çatışmaların ne derece kötü sonuçlar doğurabileceğinin örneklenmesidir. Bu örneklerde çıkarılacak ders parti içi işleyişte fikirlerin ve uygulamaların tartışılmasının ayrı, kişisel inatlaşmaların da ayrı bir şekilde değerlendirilmesi gereğidir. Parti içerisinde kişisel inatlaşmalar bir kişinin egemenliğini ön plana çıkartacağı gibi, parti içi demokratik işleyiş açısından da büyük tehlike oluşturmaktadır. Burada söz konusu olan demokrasinin gereği fikirlerin yarışarak topluluğun daha iyi sonuçlara taşınabileceği yolun ortaya çıkarılabilmesi değil, kişisel egemenliğini, kişisel taraftarları sayesinde dayatarak egemenlik kurma mücadelesidir. Burada en iyiyi bildiğini sanan ve topluluğa egemen olmak isteyen kişinin kişisel görüşlerini topluluğa kabullendirme isteği ön plandadır.

Kurultay’da seçimlerin yaklaşması sonucu CHP’nin Seçim Bildirgesi’nin temelini oluşturan bir Beyanname de yayınlanmıştır. 1959’daki “İlk Hedefler Beyannamesinde” hedeflenen koşullara ulaşıldığını belirten bu Bildiri “ Temel Hedefler Bildirisi” olarak CHP tarihindeki yerini almıştır (Cumhuriyet, 28/8/1961:1-5). Bildiri’nin tam metni çalışmanın ekler bölümünde verilmiştir (Kumaş,1999:111).

4.1.7. Yeniden CHP İktidarı, Başbakan İsmet İnönü ve Parti İçi Demokrasi Açısından Gelişmeler

15 Ekim 1961’de yapılan seçimlere 4 Parti katılmıştır. Bunlar: (AP) Adalet Partisi, (YTP) Yeni Türkiye Partisi, (CKMP) Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, (CHP) Cumhuriyet Halk Partisi’dir. Nispi temsil sistemine göre yapılan seçimlerin sonuçları şöyledir: CHP 3,724,752, oy ile toplam oyların %36,7’sini almış ve 173 milletvekilliği kazanmıştır. AP 3,527,435 oy ile toplam oyların %34,8’ini almış ve 158 milletvekilliği kazanmıştır. YTP 1,391,934 oy ile toplam oyların %13,7’sini almış ve 65 milletvekilliği kazanmıştır. CKMP 1,415,390 oy ile toplam oyların %14’ünü almış ve 54 milletvekilliği kazanmıştır. (BDİE,1966). Çoğunluk sistemine göre yapılan senato seçimlerinin sonuçları ise şöyledir: CHP 3,734 oy ile toplam geçerli oyların %37,2’sini almış ve 36 senatörlük kazanmıştır. AP 3,560,765 oy ile toplam geçerli oyların %37,2’sini almış ve 71 senatörlük kazanmıştır. YTP 1,401,637 oy ile toplam geçerli oyların %14’ünü almış ve 27 senatörlük kazanmıştır. CKMP 1,350,892 oy ile toplam geçerli oyların %13,5’ini almış ve 27 senatörlük kazanmıştır (BDİE,1966).

1961 seçimlerinde CHP örgütü beklediği sonucu elde edememiştir. Örgüt’te seçim başarısızlığı çeşitli tartışmalara sebep olmuştur. Örgüt Genel Merkeze gönderdiği telgrafta milli koalisyon adıyla kurulacak hükümete girilmemesi, özellikle AP ile koalisyon ortaklığına girilmemesini istemektedir (Bila,1979:348). Milletvekillerinden ve senatörlerinden bir kısmı da muhalefette kalmanın, Parti açısından daha faydalı olacağı görüşündedir. Bu tepkiler neticesinde Parti Meclisi de CHP olanak bulursa muhalefette kalma kararı alacaktır şeklinde açıklamada bulunmuştur. Ancak siyasi parti liderleri demokratik rejimin çalışması için

anlaşmışlar ve komutanların önünde bu konuda bir protokol imzalamışlardır (Cumhuriyet,25/10/1961:1), (Bila,1979:348). Buna göre Partiler Cumhurbaşkanlığı için aday göstermeyecek ve Cemal Gürsel'i destekleyeceklerdir. İnönü 10 Kasım 1961 günü hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir (Cumhuriyet, 11/10/1961:1). 20 Kasım 1961 günü hükümet üyeleri açıklanır.

Fotoğraf 15 : 1961 Seçimleri

Kaynak : (Cumhuriyet,17,10,1961:1)

CHP 16. Kurultaya gidilirken, İsmet İnönü çeşitli ithamlarda bulunarak Kasım Gülek, Nihat Erim, Avni Doğan ve Turgut Göle'yi suçlamaktadır. Bu kişiler neticede Disiplin Kuruluna Parti'den ihraç istemiyle verilmişlerdir(Kili,1976:148-149). Disiplin Kurulları inceleme sonucu Kasım Gülek, Nihat Erim ve Avni Doğanı bir yıl süre ile Parti'den uzaklaştırmış, Turgut Göle ile ilgili dosyayı karara bağlamamış, inceleme safhasında bırakmıştır. Karar, 11.12.1962 tarihinde bir genelge ile örgüte açıklanmış ve Nihat Erim, Avni Doğan ve Kasım Gülek'in bir yıl süre ile Parti'den ihraç edildikleri için Tüzük hükümleri uyarınca hiçbir toplantı, kongre ve kurultaya katılamayacakları bildirilmiştir (Kili,1976:149).

CHP 16. Kurultayı 14-16 Aralık 1962 günlerinde toplanmıştır. Kurultay öncesi yapılan ihraçlar Kurultay gündeminde ilk sıradadır (Cumhuriyet,10/12/1962:1). İhraç edilen partililer Kurultay salonuna girememiş ancak dışarıdan kulis faaliyetlerini

yürütmüştür (Kili,1976:151). Uzaklaştırılan 4'ler Kurultaya bir de bildiri sunmuşlardır. Kurultay'da İnönü'nün önergesiyle İhraçları İnceleme Komisyonu kurulmuştur. İnceleme Komisyonu çalışmaları neticesinde 13'e karşı 39 oy ile ihraçların yerinde olduğu kararına varmıştır (Kili,1976:152), (Cumhuriyet, 16/12/1962:1). Kurultay Komisyon kararını onaylamış ve Avni Doğan, Kasım Gülek ve Nihat Erim'in bir yıl süreyle partiden uzaklaştırılmalarını onaylamıştır.

16. Kurultayda Tüzük'te yapılan bir değişiklik de İlçe ve İl Yönetim Kurulları ile Parti Meclisi'nde Kadın ve Gençlik Kollarını birer üyeyle temsil edilmeleri sağlanmıştır. Tüzük'te yapılan bir diğer değişiklikte ilçe ve il kongre delegelerinin oranının, muhtarlık seçim çevresinden başlayarak genel seçimlerde alınan oya göre saptanmasıdır. Buna göre: İlçe ve Merkez ilçe çevresinde bulunan muhtarlıklardaki her sandıkta en son milletvekili genel seçimlerinde Partinin aldığı oyların 50'ye kadar 1, 51 den 100 e kadar için 2, 101 den 200 e kadar 3, ondan fazlası için 4 olmak üzere delege belirleneceği hüküm altına alınmıştır. İl Kongreleri delegelikleri için de Parti'nin o ilçede aldığı her 500 oy için 2 delege belirlenmesi kabul edilmiştir. Böylece ilçe kongrelerinde Partiye daha çok oy vermiş mahalleler, daha çok delege ile temsil edilecek ve il kongre delegelerinin oluşumunda da ilçelerin Partiye verdiği oy oranında temsil sağlaması olanaklı kılınmaktadır. Bu uygulama demokratik işleyiş açısından CHP'nin bir kazanımıdır. Böylelikle, Partiye daha çok oy vermiş olan bölgeler daha çok temsil hakkına kavuşmuştur (Tüzük,Md.12). Kurultayda tüzüğün 20. Maddesi'nin B Bendi'nde yapılan düzenleme ile kurultayların fahri üyelikleri belirlenmiş ve fahri üyelerin kurultayda söz hakkına sahip olduklarını ancak oy haklarının bulunmadığı açıkça hükme bağlanmıştır. Kurultayın son günü yapılan Genel Başkanlık seçimlerinde 1165 delegenin 1092'sinin oyu ile İsmet İnönü Parti, Genel Başkanlığına seçilmiştir. 19 Aralık 1962 günü toplanan Parti Meclisi, Kemal Satır'ı yeniden Genel Sekreterliğe seçmiştir (Cumhuriyet,17/12/1962:1), (Bila,1979:369).

CHP 16. Kurultayını izleyen günlerde parti içi çekişmeler ve hükümet politikasının uygulamalarının yetersiz görülmesi örgüt içinde çeşitli çatışmalar ve huzursuzluklara neden olmuştur. 4 Ocak 1963 günü Atatürk İlke ve Parti genel prensiplerinden ödün verildiği, Halk Evleri ve Köy Enstitülerinin canlandırılması için girişimde

bulunulmadığı, Halkçılık ve Laiklik ilkelerinden uzaklaşıldığı gerekçesi ile bir grup Gençlik Kolu üyesi istifa etmiştir (Bila,1979:370). İstifa eden gençler arasında o günün Gençlik Kolu Merkez Yürütme Kurulu üyesi Kemal Anadol da vardır. Aynı Kemal Anadol, bugün 2010 yılı CHP'sinin TBMM Grubu Başkan Vekilidir. Sayın Kemal Anadol'un 47 yıl önceki gerçeklerle bugünü değerlendirmedeği ortadadır. Değerlendirse kanımızca bulunduğu görevden bugün de istifa etmesi gerekmektedir.

4-6 Temmuz 1963 tarihinde toplanan, Parti Meclisi'nde alınan karar gereği 6 milletvekili Haysiyet Divanına verilmiştir. İddiaya göre bu 6 milletvekili 21 Mayıs darbe girişimcileriyle temas kurmuş ve gizli toplantılara katılmıştır (Cumhuriyet, 6/7/1963:1). 4 Aralık 1964 günü Haysiyet Divanı Kasım Gülek ve Avni Doğan'ı kesin olarak Parti'den çıkarma kararı almış ve böylece iki milletvekilinin CHP'de siyasal çalışmalarını yürütmelerine kesin olarak son verilmiştir. 16 Kasım 1963 günü yapılan ara seçimler AP'nin zaferiyle sonuçlanmıştır (Cumhuriyet, 19/11/1963:1), (Bila, 1979:373). Seçimlerde oy kaybeden YTP ve CKMP'nin 25-26 Kasım 1963'te Hükümet'ten çekilmeleri ile 2. İnönü Hükümet'i de son bulmuştur (Cumhuriyet, 1/12/1963:1). 9 Aralık 1963'te toplanan CHP Grubu koalisyon hükümetlerinin Partiyi yıpratdığı ve CHP'nin koalisyon hükümetlerinde yer almaması yönünde karar vermiştir (Cumhuriyet,10/12/1963:1). Böylece, Hükümeti kurma görevi AP lideri Ragıp Gümüşpala'ya verilmiş, ancak Gümüşpala görevi iade etmiştir. Böylelikle, hükümeti kurma görevi yeniden CHP Lideri İsmet İnönü'ye verilmiştir (Cumhuriyet, 17/12/1963:1). 16 Aralık 1963'te hükümeti kurma görevini alan İnönü, TBMM'de bulunan 25 bağımsız milletvekili ile 3. İnönü Hükümeti kurulmuştur (Bila, 1979:374).

16-18 Ekim 1964 tarihinde CHP'nin 17. Kurultayı toplanmıştır (Cumhuriyet, 17/10/1963:1). 16. ve 17. Kurultaylar arasında CHP 17 Kasım 1963'te yapılan Yerel Seçimlerden ve 7 Haziran 1964'te 26 ilde yapılan Kısmi Senato Seçimleri'nden geçmiştir. 7 Haziran'daki seçimlere CHP, AP, YTP ve CKMP katılmışlardır. Seçime katılma oranı %60.2 olmuştur. Seçim sonuçları şöyledir: (BDİE,1966) AP:1,385,655, CHP:1,125,783, CKMP:83,400, YTP:96,427. İki kurultay arasında gerçekleşen bir diğer önemli olay da 11 Ekim 1963 tarihinde Anayasa Mahkemesi 6195 Sayılı Yasayı iptal etmiştir. Böylelikle CHP 1953 yılında elinden alınan, mülklerini geri

alma hakkı elde etmiştir. CHP Parti Meclisi 7 Aralık 1963 tarihinde bu mallardan sadece Ulus Matbaasını ve Atatürk'ün vasiyetinden doğan İş Bankasındaki Atatürk'ün hisselerinin temsil hakkını geri almayı, diğer malları Hazineye bırakmayı kararlaştırmıştır. 16. ve 17. Kurultaylarda Parti Tüzüğü'nde yapılan başlıca değişiklikler: Merkez İlçelerde Parti örgütü kurulması ile İl ve İlçe Yönetim Kurullarına, Gençlik ve Kadın Kolları Başkanlarının oy hakları olmaksızın katılabilmelerinin sağlanması, İl Kongrelerine gönderilecek delege sayısının o ilde seçimlerde elde edilen her 500 oy karşılığı 2 delege olarak hesaplanması ilkesidir. Bu yeniliklerin Parti içi kararlara, demokratik katılım sürecinin yaygınlaşması ve işlerlik kazanması açısından örgüt işleyişinde önemi büyüktür. 17. Kurultay'da 14.Kurultayın "İlk Hedefler Beyannamesi" ve 15. Kurultayın "Temel Hedefler Beyannamesi'nde" yer alan hedeflerin büyük çoğunluğuna ulaşıldığına değinilerek "İleri Türkiye Ülkümüz" adında yeni bir bildiri yayınlamıştır. İnönü'nün 1255 oyun tamamını alarak yeniden Genel Başkanlığa seçildiği Kurultay'da Nihat Erim yeniden Parti Meclisi üyesidir (Cumhuriyet,19/10/1963:1). Kasım Gülek'in affedilmesi önerisi ise Parti Meclisince reddedilmiştir. Parti Meclisine Gençlik Kollarından Nedim Tarhan ve Kadın Kollarından Hasane Ilgaz temsilci olarak yer almıştır. 20 Ekim günü toplanan Parti Meclisi, Genel Sekreterliğe Kemal Satır'ı getirmiştir (Kumaş,1999:159). 17. Kurultay sonrası 13 Şubat 1965'te İsmet İnönü Hükümeti Bütçesi güvenoyu alamayarak 3. İnönü Hükümeti istifasını verecektir. İstifa sonrasında Cumhurbaşkanı görevi AP, CKMP, YTP, (MP) Millet Partisi desteğindeki, bağımsız Başbakan Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında oluşturulan Hükümete devretmiştir (Bila, 1979:383). Hükümetin Başbakan Yardımcısı da AP'nin yeni Genel Başkanı Süleyman Demirel'dir. CHP Merkez Yönetim Kurulu 16 Şubat 1965 tarihinde bir bildiri yayınlayarak, Karma Hükümetler Dönemi'ni değerlendirmiş ve gelecekte CHP'nin çizgisinin ne olacağını ortaya koymuştur. Bildiri aşağıda verilmiştir:

CHP'nin başında bulunduğu koalisyon hükümetlerinin 3 yılı aşan hizmet döneminde Milletimiz büyük eserlere kavuşturulmuş; Sosyal, ekonomik ve siyasal alanda köklü reformlar başarılmıştır.

Rejimi sağlam temellere oturtmak, hürriyet içinde planlı kalkınmayı gerçekleştirmek, dünya ulusları arasında memleketimize haysiyetli ve itibarlı bir mevki kazandırmak, İnönü'nün başında bulunduğu hükümetlerin amacı olmuştur. Bu süre içinde yurttaki kardeşlik ve huzur idealine bağlı bir

idare kurulmuş, dışarıda taahhütlerine sadık komşularıyla iyi geçinen, maceracı olmayan milli bir dış politika uygulanmıştır.

CHP şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da Meclis'e sunduğu toprak Reformu ve personel reformu başta olmak üzere, memleketin temel dava ve reformlarının takipçisi kalacak Atatürkçülük sevgisi ve ışığı altında, devrimci ve sosyal adaletçi gayretlerine azimle devam edecektir (Kili,1976:209).

Bildirinin son paragrafından da anlaşılacağı üzere CHP 27 Mayıs 1960 Darbesini izleyen dönemde kurulan siyasi partiler arasında, siyasi yelpazenin solunda yer almaya yönelmiştir. Bu yönelişte kurulan Türkiye İşçi Partisi'nin sol siyaset söylemiyle yola çıkması ve geliştirdiği siyasi öneriler, CHP'nin en büyük destekçisi olan üniversite gençliği arasında da sempati ile karşılanması büyük etken oluşturmuştur. CHP önümüzdeki dönemde toprak reformu, adaletli gelir dağılımı, yeraltı ve yerüstü doğal kaynaklarının kullanımı konusunda; geçmişe göre daha radikal, halktan yana ve devrimci siyasetler geliştirerek sola yönelişini sürdürecektir. Bu yöneliş parti içerisinde de görüş ayrılıklarına yol açacak ve parti içerisinde bir tutucular ittifakının oluşması gözlenecektir.

4.1.8. Parti İç Demokrasinin Kazanımları Sonucu, Ortanın Solu Hareketi ve Liderliğe Giden Yolda Bülent Ecevit

1965 Milletvekili Seçimleri yaklaşmaktadır. CHP 1965 Seçim Bildirgesini yayınlamıştır. Bildiriye ek olarak “20 Kasım 1961-18 Şubat 1965 tarihleri arasındaki karma hükümetleri sırasında CHP halk hizmetinde neler yaptı?”, “CHP'nin temel ilkelerinden: Devletçilik ve Halkçılık”, “CHP'nin çalışma ve sosyal güvenlik alanında halkçı politikası” başlıklarını taşıyan 3 çalışmayı da broşür haline getirmiştir (Kili,1976:214). Seçim Bildirgesi'nin özeti niteliğindeki “CHP söz veriyor” Broşürü de CHP'nin seçimden sonra uygulayacağı vaatlerinin bir özetidir. CHP tüm bu yayınlar ile 1965 Seçimleri'ne “Ortanın Solu” söylemiyle girmiştir. CHP'nin bu yönelişi bazı çevrelerde samimi bulunmamakla beraber bazı çevrelerde de CHP'yi komünistlikle itham etmeye kadar varmıştır. Seçimlere iki gün kala radyo konuşmasında İsmet İnönü; Devlet de, Anayasa da, CHP de, ortanın solundadır diyerek kesin tavrını koyuyordu (Cumhuriyet, 8/10/1965).

Fotoğraf 16 : CHP 1965 Seçim Afişi

Kaynak : <http://www.chp.org.tr/>

10 Ekim 1965 Seçimleri yapılmış ve sonuçlar aşağıdaki gibi gerçekleşmiştir. AP 4,921,235 oy ile %52,9 oranına ulaşmış ve 240 milletvekilliği kazanmıştır. CHP 2,675,785 oy ile %28,7 oy oranına ulaşmış ve 134 milletvekilliği kazanmıştır. CKMP 208,696 oy ve %2,2 oy oranı ile 11 milletvekili kazanmıştır. MP 582,704 oy ve %6,3 oy oranı ile 31 milletvekili kazanmıştır. (TİP) Türkiye İşçi Partisi 276,101 oy ile %3 oy oranına ulaşmış ve 14 milletvekilliği kazanmıştır. YTP 346.515 oy ve %3,7 oy oranına ulaşmış ve 19 milletvekili kazanmıştır. Bağımsızlar ise 296,523 oy almış ve %3,2 oy oranına ulaşmış ve 1 milletvekili kazanmıştır (Cumhuriyet, 13/10/1965:1), (Kili,1976:220). Bu seçimlerin sonucu CHP'nin 1961'de %36.7' lik oy oranı %28.7'ye düşmüştür. Oy oranındaki bu düşüş bazı partilerce uygulanan yeni Sol siyasete bağlanacak ve Parti içerisinde tartışmalara yol açacaktır. 1965 Seçimlerinde Türkiye'de ilk kez bütün partilerin adaylarının yer aldığı birleşik oy pusulası düzenlenmiş, dağıtımı da seçim kurullarına bırakılmıştır. Bu uygulama yurdun dört bir yanındaki sandıklara ulaşma imkanı bulamayan küçük partilerin lehine olmuştur (Cumhuriyet, 10/10/1965:1). 1965 seçimlerinde seçmenin %71.3'ü sandık başına gitmiştir. 1966 yılında yapılan Kısmi Senato Seçimlerinde de Parti'nin oy oranının %29.6'da kalması ve AP'nin %56.2 oy oranına ulaşması CHP içinde Ortanın Solu Programına tepkilerin yoğunlaşmasına ve 18. Kurultay'da tartışmalara sebep olmuştur. 18. Kurultaya giderken CHP'de Ortanın Solu hareketinin öncüsü Bülent Ecevit, Ortanın Solu Kitabı ile görüşlerini ortaya koymuştur. Bu Kitap'ta Ecevit

CHP'nin temsil ettiği, temsil etmesi gereken 27 Mayıs Anayasasının gereği olan ve çağımızın sosyal demokrasi anlamına uyan Demokratik Sol'dur, demektir. Bülent Ecevit 20 Haziran 1966 günü TBMM Grup toplantısında şöyle konuşmaktadır:

Aramızda taktikleri bozacak çatlak sesler daima çıkacaktır. Benim de sesim bazılarının çatlak dediği o sesler arasında yükselecektir. Yarının partisi olmak CHP'nin hala elindedir. Hizmet ettiğimiz sanayiciler bizden kuşkulandı. I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sırasında bize Batı Avrupalılardan daha uyanıkmiş gibi gelen Amerika'nın bile gerçek niyetinin, Avrupa devletleri arasında bölünmemizi önleyip, din ve ırk ayrımına göre ayrı, ayrı devletlere bölünmemizi sağlamak ve Türkiye üzerinde egemenlik kurmak olduğu, yeni açıklanan belgelerden anlaşılmaktadır. Bazı müttefiklerimiz artık Türkiye'den çok AP'nin müttefikleri gibi davranıyorlar. Büyük petrol şirketleri AP'nin ortakları gibi çalışıyor. (CIA) Central Intelligence Agency'in dost ve müttefik ülkelerde ne kadar kirli oyunlarla iç politikaya etkili olarak karıştığı Amerika'da açıklanmıştır (Bila,1979:405).

18. Kurultaya gidilirken Bülent Ecevit grupta yaptığı bu konuşmada CHP içindeki siyasal mücadelenin bir fikir mücadelesi olduğunun altını çizerek, CHP yöneticilerinin Amerika'nın emperyalist emellerine ve işbirlikçilerin çıkarlarına, CIA tertiplerine karşı mücadele içinde olacağını vurgulamaktadır.

CHP'nin 18. Kurultayı 18 Ekim 1966 tarihinde toplanmıştır. Kurultay'da Başkanlık Divanı oylamasını Sırrı Atalay'ın aldığı 566 oya karşı 640 oy alan Sol Grup adayı Muammer Aksoy kazanmıştır (Cumhuriyet,19/10/1966:1). Kurultay'da Sol Grup ve buna muhalefet eden Tutucu Grup saflarını parti içinde belirginleştirmişlerdir (Kumaş,1999:166). Gruplar Parti içinde fikir mücadelelerini etkin kılmak için kıyasıya çatışma içine gireceklerdir. Nihayet Kurultayın yayınladığı bildiride "CHP sosyalist bir parti değildir ve olmayacaktır" ifadesi yer almıştır (Cumhuriyet, 19/10/1966:1), (Bila,1976:414). Ancak aynı bildiride "CHP'nin Ortanın Solu'nda olduğu" kesin kes belirtilecektir (Bila,1976:414). Kurultay'da bazı Tüzük değişikliklerine de gidilmiştir: 648 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu 13-07-1965 tarihinde kabul edilmiş ve böylece CHP'nin Tüzüğü'nde o güne kadar Dernekler Yasasına göre yapılan düzenlemeler kaldırılarak, CHP'nin bir siyasi parti olduğu Tüzük hükmüne bağlanmıştır. Tüzüğün dili de Türkçeleştirilerek, Haysiyet Divanı yerine Disiplin Kurulu, İdare Kurulu yerine Yönetim Kurulu deyimleri kullanılmıştır. Bölge toplantıları yılda bir kez değil, iki kez yapılacaktır. Üyelerden Partiye giriş aidatı alınmayacaktır. Hazine'den alınan yardımın %60'ı örgüte verilecektir.

Tüzük'te Gençlik ve Kadın Kollarının Yönetim Kurullarının kaç üyeden ve nasıl oluşacağı da belirtilmiştir. Siyasi Partiler Kanunu'nda Genel Kongre (Kurultay) üyeleri arasında yardımcı kolları saymamasına rağmen yeni Tüzük Kadın ve Gençlik Kollarının, Genel Merkez Teşkilatı'nın Başkan ve Üyelerini ve İl Teşkilatları Başkanlarını, Kurultay Delegatesi olarak saymıştır. Burada CHP'nin Kadın ve Gençlik örgütlenmesine ne kadar önem verdiği bir kez daha vurgulanmaktadır. Tüzüğe getirilen bir yenilikte; üye kayıt defterlerinin noter tasdikli olması ve üye kayıt bildirgelerinin birer nüshalarının İlçe ve İl Başkanlıklarında saklanması hüküm altına alınmasıdır. Böylece üye kayıtları keyfiyetten arındırılmış ve resmi bir boyut kazanmıştır. Yeni Tüzüğün 9.,10.,11., Maddesi'nde Parti Teşkilatı aşağıdaki gibi şekillendirilmiştir:

Madde 9- Parti Teşkilatı:

A)Merkez organlarından, B)İller teşkilatından, C)Yardımcı Kurullardan ,D)TBMM ile İl Genel Meclisleri ve Belediye Meclislerindeki Parti Gruplarından ibarettir.

A-Merkez Organlar:a)Kurultay,b)Parti meclisi,c)Genel başkan,d)Genel sekreter ve Merkez Yönetim Kurulu,e)Kadın ve Gençlik Kolları Kurultayları,f)Merkez Kadın ve Gençlik Kolları Yönetim Kurulları, g)Yüksek Disiplin Kurulu, h)Merkez Denetçileri

B-İller Teşkilatı:a)İl ve ilçe kongreleri (Merkez İlçeleri dahil), b)İl ve ilçe Yönetim Kurulları (Merkez İlçe Yönetim Kurulu dahil), c)İl Disiplin kurulu, d)İl ve İlçe denetçileri

C-Yardımcı Kuruluşlar:a)İl ve İlçe Kadın ve Gençlik Kolları Kongreleri,,b) İl ve İlçe Kadın ve Gençlik Kolları Yönetim Kurulları

D-Parti Grupları: a)TBMM Parti Grupları b) TBMM Parti Grupları Yönetim Kurulları,c) TBMM Parti Grupları Disiplin Kurulları, d) İl Genel Meclisleri Parti Grupları,e) İl Genel Meclisleri Parti Grupları Yönetim Kurulları, f) Belediye Meclisleri Parti Grupları, g) Belediye Meclisleri Parti Grupları Yönetim Kurulları (Erdoğan,2000:116).

1222 delegenin katıldığı seçimde İnönü 929 oyla yeniden Genel Başkanlığa seçilmiştir (Cumhuriyet,22/10/1966:1). Parti Meclisi seçimlerinde grupları yoğun kulis faaliyetleri arasında Parti Meclisi'nde çoğunluğu alma yarışı devam ederken Genel Başkan İnönü devreye girerek, bazı isimler konusunda direktif vermiş, Parti Meclisi Listesine müdahale etmiştir. Sonuç olarak Parti Meclisi'nde "Orta'nın Solu'na 19", "Orta'nın Sağ'ına 11" ve 8 üyede durumu belli olmayan üyelerden oluşmuştur (Cumhuriyet,23/10/1966:1), (Bila,1979:415). Parti Meclisi'nde denge sağlanmıştır. Ancak, Gençlik Kolları temsilcisi Kemal Ataman ve Kadın Kolları

temsilcisi Nermin Abadan'ın desteği Ecevitçiler lehine ağır basmaktadır (Bila,1979:415). Genel Sekreterlik seçimleri için de Sol Grup Bülent Ecevit'i Genel Sekreter seçtirmek için çalışmaktadır. Yapılan kulis faaliyeti neticesinde Erim, Ecevit'i destekleyeceğini açıklamıştır. Kemal Satır ise Genel Sekreter adayı olmayacağını ancak, anlaşmazlık halinde uzlaştırıcı olabileceğini belirtmiştir (Cumhuriyet, 24/10/1966:1), (Bila,1979:416). 24 Ekim 1966 tarihinde Ecevit Parti Meclisi'nde 43 üyeden 31'inin oylarıyla Genel Sekreter seçilmiştir (Kumaş,1999:173). 18. Kurultay sonrasında CHP parti yönetiminde ortanın solcuları lehine bir denge kurulmuş olmakla birlikte Parti'nin TBMM Grubuna tutucu grubun lideri Turhan Feyzioğlu hakim görünmektedir. CHP'nin TBMM Grubu'nda 134 milletvekilinden sadece 40 milletvekili Orta'nın Sol'unu savunmaktadır (Bila, 1979:418). CHP'de 18. Kurultay sonrası oluşan Parti Meclisi üyelerinden, 8 üye Orta'nın Solu'nun açıktan karşısında olacaktır. Bu 8 üye CHP tarihinde 8'ler olarak adlandırılacaktır. Parti TBMM Gruplarından da bu 8 üyeyi destekleyen oldukça büyük sayıda milletvekilleri ve senatörler de bulunmaktadır. TBMM Grubu içindeki bu gruba da 63'ler denilecektir. 8'ler grubunun önderliğini Turhan Feyzioğlu yapmaktadır. 18. Kurultay'dan sonra 31 Aralık 1966 günü Parti Meclisi'nde yayınlanacak bildiri üzerinde 8'ler yeni bir tartışma açmak istemişlerdir. Tartışma konusu bildiri taslağını Nihat Erim, Turan Güneş ve Kemal Demir hazırlamıştır. Bildiri'nin görüşülmesine geçilmeden önce 8'ler bildiri ile ilgili önerge vermişlerdir. Önerge'de:

Parti yöneticileri arasında sosyalist olduğunu söyleyen kişiler bulunduğunu, bunun kamuoyunda Parti'yi töhmet altında bırakacak yorumlara yol açtığını, bu yorumları önlemek içinde yayınlanacak bildiride CHP sosyalist bir parti değildir ve olmayacaktır cümlesinin yer almasının gerektiğini ileri sürmüşlerdir (Bila,1979:420).

Parti Meclisinde önerge kabul edilmemiş ve 8'ler CHP'nin sosyalist bir parti olmadığı, olmayacağı ibaresini Parti Meclisi Bildirisine koyduramamıştır (Cumhuriyet,2/1/1967:1). Turan Güneş bu konuda şöyle konuşmaktadır:

Herkes şüphelerinde haklı olduğuna göre müsaade edin de merkez yönetim kurulu da bir şeyden şüphe etsin. Bunlar Parti'yi sosyalist yapacaklardı ama, bildiride sosyalist olmadığımızı yazdırarak engel olduk, denmesinden merkez yönetim kurulu şüphe etmekte haklıdırlar (Kili,1976:233).

Bu görüşe Genel Başkan İsmet İnönü'nün de katıldığı şu sözlerinden bellidir:

Söylenenlerden çıkan, bazı arkadaşlara göre hala şüphe altında bulunan, bir (MYK) Merkez Yönetim Kurulu ve bir Genel Sekreter var, bu teklifi kabul etmekle bu arkadaşlara şüphe damgasını evvela kendi kendime vuracağım. Ondan sonra da çalışın diyeceğim. Bu olmaz. Bu teklif, bu dedikoduların, MYK ve Genel Sekreter aleyhine daima işlemesi için, bir zemin hazırlamaktadır. Bunu yapmam (Kili,1976:233).

Parti Meclisinin bildirisi yayımlandıktan sonra 8'ler de görüşlerini bir broşürde toplayarak yayınlamışlardır.

Ortanın solu konusunda kurultay sonrası çeşitli beyanlar, yayınlar ve davranışlar oybirliğiyle alınmış bağlayıcı Kurultay kararına rağmen CHP nin sosyalist bir parti hüviyetine getirileceğine dair endişeleri giderici olmamıştır. Üstelik son Parti Meclis'i toplantılarında bazı üyeler kendilerinin sosyalist olduklarını ve hatta CHP'nin de sosyalist olduğunu veya olabileceğini söylemişler ve Parti yönetiminde görev almış bazıları da ne kendilerinin ne de CHP'nin sosyalist olmadığını söylememek hususunda kararlı ve ısrarlı olduklarını açıklamışlardır (Kili,1976:233), (Cumhuriyet, 3/1/1967:1).

Bu broşürden sonra tartışmalar daha da hızlanmıştır. MYK 4 Ocak 1967'de toplanarak PM toplantısından sonra il başkanlarının Ankara'da toplantıya çağırılmasını kararlaştırmıştır (Cumhuriyet,6/1/1967:1). Konu üzerinde içerik açısından daha ayrıntılı bir bakış açısı oluşturabilmek için dönemin Çorum ili Osmancık ilçesi Yönetim Kurulu Başkanı Kasım Parların CHP TBMM Grup Başkan Vekili ve Çorum Milletvekili Hilmi İncesuluya göndermiş olduğu telgraf ve almış olduğu cevap yazısı aşağıda verilmiştir. Burada konumuz açısından bir başka önemli nokta da bir İlçe Başkanı ve CHP TBMM Grup Başkan Vekili arasındaki yazışmalar neticesinde parti üst yönetiminin örgüt tabanının görüşlerine ne kadar önem verdiğinin ortaya konmasıdır. Aşağıda görüleceği üzere İlçe Başkanı'nın beyan etmiş olduğu düşüncesine CHP, TBMM Grup Başkan Vekili gecikmeden cevap yazısını resmi kanaldan göndermiştir.

31.12.1966

18. Kurultayda kesin olarak kabul edilen Ortanın solu Politikasını Yurt çapında uygulamakta olan genel sekreterimiz ve yardımcılarına candan ve ebedi bağlılıklarımızı bildirir, Şahsi emel ve ihtirasları için bu güne kadar uydu politikası takip eden 1938'den bu yana hiçbir reform hareketi göstermedikleri gibi Anayasanın 6 okunun da nerede olduğunu anlamazlıktan gelerek ortanın solu politikasının karşısında olanlar partimiz kademelerinde kendi itibarlarını her gün biraz daha yitirmektedirler. Osmancık CHP teşkilatı olarak tartışmaları dikkatle izlemekte olup tesanüt

ve birliğin sağlanarak kurultay kararlarına uymanızı saygılarımızla candan arzu ediyoruz.

Kasım PARLAR (CHP Osmancık İlçe Başkanı)

Telgrafta görüldüğü üzere İlçe Başkanı Parti politikasının oluşturulmasında TBMM Grubu'ndan parti disiplini gereği 18. Kurultay kararlarına uymasını talep etmektedir. Bu talep ve yanıtı CHP de o tarihte parti içi demokrasinin ne derece etkin olduğunun ve örgüt ile üst yönetim arasındaki iletişim kanallarının ne kadar açık olduğunun bir kanıtıdır. CHP Grup Başkanlığı İlçe Başkanı'nın telgrafına gecikmeden Grup Yönetim Kurulu'nda görüşmüş ve tarihlerden de anlaşılacağı üzere 3 gün içerisinde aşağıdaki yanıt mektubunu göndermiştir.

C.H.P Türkiye Büyük Millet Meclisi Grubu Başkanlığı

Sayı: 41/133

Tarih: 3/1/1967

CHP Osmancık İlçe Başkanlığına,

31 Aralık 1966 tarihini taşıyan ve CHP Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Grup Başkan Vekillerine hitap eden telgrafınız, CHP TBMM Grubu Yönetim Kurulunun bugünkü toplantısında incelenmiş ve aşağıdaki cevabın size gönderilmesi Yönetim Kurulumuzca ittifakla kararlaştırılmıştır.

CHP Tüzüğü'nün 82. maddesinin (E) bendi, gizli parti toplantılarının dışarıya açıklanmasını kesinlikle yasaklamıştır. Bu kesin yasağa rağmen, parti meclisinin son toplantılarında yapılan konuşmaların, partimiz Tüzüğü'nün hükümlerini unutan bir takım kimseler tarafından, eksik, yanlış ve maksatlı olarak basına açıklanması; bütün partilileri ziyadesiyle üzen bir olaydır.

Partimize öteden beri büyük hizmetleri geçen Osmancık İlçe Teşkilatımızı temsil eden sayın İlçe Yönetim Kurulunuzun, parti meclisi tutanaklarında yazılı olanları olduğu gibi görmek imkanına sahip bulunsaydı, böyle bir telgrafi kaleme almayacağından emin bulunmaktayız.

1-CHP TBMM Grupları, 18. Kurultay Bildirisinin bütününe tam bir sadakatla bağlı bulunmaktadırlar. CHP TBMM Grubu Başkan Vekilleri ve Yönetim Kurulu üyeleri, son parti meclisi toplantılarında, 18. Kurultay bildirisinin, hiçbir hükmü ihmal edilmeksizin, olduğu gibi halka anlatılması gereğini savunmuşlardır. CHP TBMM Grubu Başkan vekilleri ve yönetim kurulu üyeleri 18. Kurultay Bildirisinde yazılı olan anlamı içinde “ Ortanın Solu”na bütün varlıklarıyla bağlı insanlar sıfatıyla, kurultayın bu bağlayıcı kararının hükümlerine tam olarak sağdık kalınması için ne yapılması gerektiğini izah etmişler ve ortaya attıkları meselelerin maddi delillerini parti meclisi tutanaklarına geçirmişlerdir. Bu maddi delillerin neler olduğunu bütün parti teşkilatımızca öğrenilmesi imkanlarının, gerektiğinde, araştırılacağı da tabii idir.

2-CHP TBMM Grubu yasama meclislerindeki çalışmaları sırasında, 18. Kurultay bildirisinin sadece bazı kısımlarını değil; tamamını yansıtmakta ve savunmakta daima dikkatli ve azimli olmuş ve olacaktır. Bu amaçla, CHP TBMM Grubu, yasama meclislerindeki çalışmaları sırasında :

- A) CHP'nin programını, kurultayca kabul edilmiş ilk hedefler, temel hedefler ve ileri Türkiye bildirilerini, 1965 seçim bildirgemizi ve 18. kurultay bildirisinde yazılı olduğu gibi, kamu kesiminde hakim olduğu karma ekonomi sistemi içinde, sosyal adalet ve fırsat eşitliği ilkelerine uygun hızlı, dengeli ve planlı kalkınmanın gereklerini ve aynı kurultay bildirisinde sözü geçen bütün reformları daima azimle savunmak ;
- B) 18. Kurultay bildirisinde açıklandığı gibi, kuruluşundan beri izlediği fikirler, ülküler ve icraatı ile genel karakterinin siyasal akımlar arasında partimize ortanın solunda yer verdiği gerçeğini izah etmek;
- C) Bunun gibi ve aynı derecede; CHP'nin sosyalist bir parti olmadığı ve olmayacağı gerçeğini de, yine 18. kurultay bildirisinde kesinlikle tespit edildiği şekilde yasama meclisleri kürsülerinde her fırsatta açıklamak ve- demokratik olsun veya olmasın- sosyalist partilerden CHP'ni ayıran niteliklerin neler olduğunu kamu oyumuza duyurmak kararındadır.

CHP TBMM Grubu, 18. kurultay bildirisinde yer aldığı anlamı içinde ortanın solunun izahı ne kadar önemli ise partimizin sosyalist veya diğer bir deyimle, sosyal demokrat bir parti olmadığı, olmayacağı, ve temelinde sadece Atatürkçülüğün ve Kemalizm'in yattığı gerçeğinin nedenlerini kamu oyu huzurunda sükutla geçiştirmemenin ve bu nedenleri de açıkça izah etmenin aynı derecede parti görevi olduğu kanısındadır. Partimiz, ancak bu şekilde, kamuoyunda tutarlı bir manzara gösterebilir.

Keyfiyeti saygılarımla arz ederim.

CHP TBMM Grup Başkan Vekili

(Hilmi İncesulu)

Çorum Milletvekili

TBMM Grup Başkan Vekilinin yazısından da anlaşılacağı üzere, Parti'nin TBMM Grubunda 8'lerin görüşü destek bulmaktadır. Ortaya çıkan anlaşmazlık sonucunda 10 Ocak 1967 günü CHP Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Gruplarında Grup Yönetim Kurulları ortak bir toplantı yapmışlar, 8'lerin iddia ve davranışlarının benimsenip desteklendiğini açıklamışlardır (Cumhuriyet,26/1/1967:1). 5 Şubat 1967'de CHP'nin Küçük Kurultayı olarak adlandırılan İl Başkanları ve İl Temsilcileri Ankara'da toplanmışlardır (Cumhuriyet,5/2/1967:1). Toplantı'da Feyzioğlu, 8'ler adına iki kez konuşma yapmış ancak görüşleri tasvip görmemiştir. Tartışmalar 15-16 Mart tarihindeki PM toplantısında da sürmüştür ve nihayet konu bir Olağanüstü Kurultayın gündemini oluşturmuştur.

CHP 4. Olağanüstü Kurultayı 28-29 Nisan 1967 günlerinde toplanmıştır. Kurultayın açılış konuşmasını Genel Başkan İsmet İnönü yapmıştır. İnönü konuşmasında Parti gündemini meşgul eden Orta'nın Sol'u ve karşıtlığı tartışmalarına değinmiş ve Orta'nın Sol'u fikri yönünde ağırlığını koymuştur. İnönü'nün 8'leri "Kimin emrinde olduğu bilinmez bir takım" (Cumhuriyet,29/4/1967:1), olarak niteleyince, zaten

örgütte görüşleri tasvip edilmeyen Feyzioğlu ve arkadaşlarının açısından Kurultayın neticesi belli olmuş gibidir (Bila,1979:427). Kurultay'da iki komisyon kurulmuştur. Bir tanesi "Parti İçi Sorunları Görüşme Komisyonu" ve diğeri de "Tüzük Komisyonu'dur". Parti İçi Sorunlar Komisyonu'nda ortanın sağcılar ve solcuları sorunları enine boyuna tartışmışlardır. Sorunlar Komisyonu'nda görüşmeler devam ederken, Tüzük Komisyonu'nda Genel Başkan'ın önerdiği parti içi disiplin suçları ile ilgili Tüzük değişikliği önerileri hazırlamıştır. Öneride Tüzüğün 45,46 ve 50. Maddelerinde getirilen değişikliklerde amaçlanan 8'lerin Disiplin Kuruluna verilmesidir. Parti Meclisi Üyeleri de Yüksek Disiplin Kurulu Başkan ve Üyelerinin, Yüksek Disiplin Kurulu'na sevk yetkisi doğrudan doğruya Parti Meclisine verilmekte, bu şekilde Disiplin Kurulu'na verilen ve parti suçunu basın yoluyla işleyen kişilerin de savunma süreleri 7 günden 3 güne indirilmektedir. Komisyon kısa sürede önerileri görüşmüş, onaylamış ve Kurultayın onayına sunulmuştur. Kurultay Tüzük Komisyonu önerisini onaylamıştır (Cumhuriyet,30/4/1967:1). Bu sonuca göre Parti Meclisi'nin 8'leri Disiplin Kuruluna sevk edeceği kesindir. Kurultay'da 8'ler ile hareket eden 63'lerin, 8'lerin suçundan sorumlu tutulmayacağını beyan eden İnönü. Bu çıkışıyla 63'lerin Parti'den kopması durumunda az kayıp istemiştir. Ancak, Feyzioğlu ve arkadaşları Kurultay ertesinde 48 milletvekili ile CHP'den ayrılmışlardır (Cumhuriyet, 1/5/1967:1). Böylece CHP'nin milletvekili sayısı 182'den 134'e, senatör sayısı ise 47'den 32'ye düşmüştür (Bila,1976:428).

CHP 19. Kurultayı 18-20 Ekim 1968 tarihleri arasında toplanmıştır. 19. Kurultaya gelirken Orta'nın Sağındaki CHP'liler tasfiye edilmiştir. Ancak CHP'de görüş ayrılıkları devam edecektir (Cumhuriyet,15/10/1968:1). Sol düşünce üzerine politikaların netleştirilmeye çalışıldığı Kurultay'da Tüzük değişikliklerine de gidilmiştir (Bila,1979:440). Kabul edilen değişiklikler şöyledir: İl ve İlçe Kongreleri 2 yılda bir yapılacaktır. Yılda bir kez il ve ilçelerde halka açık toplantılar düzenlenecektir. Parti Meclisi iki ayda değil üç ayda toplanacaktır. Belediye, İl Genel Meclisi Seçimlerinde İl Yönetim Kurullarına %10 kontenjan verilecektir. Merkez Yürütme Kurulu Üye sayısı 10'dan 14'e çıkarılacaktır. CHP'de Kurultayın getirdiği bir yenilik de Tüzüğün 36. Maddesi'nin 2. Fıkrası'nda Parti'de bir Yüksek

Danışma Kurulu'nun oluşturulmasıdır. 15 üyeli bu kurul bilimsel ve çalışma alanında bilgi ve tecrübeleriyle tanınmış kişilerden oluşacaktır. Kurul üyeleri, Parti Meclisi toplantılarına katılabilir ve söz hakları vardır, ancak oy kullanma yetkileri yoktur Kurultay yayınlanmış olduğu bildiri de ülke kalkınmasında ulusal modelin alınacağı bildirilmiştir. Bildirgenin konu başlıkları şöyledir:

-Hızlı ve adaletli bir kalkınmayı özgürlük düzeni içinde gerçekleştirmek.- Her yurttaşın insanca yaşamasını engelleyen geniş halk kitlelerini yoksul bırakan düzeni değiştirmek.-Türk köylüsünü sömürülmeden, Türk tarımını sürünmekten kurtarmak. -Toprak reformunu gerçekleştirmek.-Orman ve dağ köylerinin sorunlarını çözmek.-Kooperatifler eliyle halk kesimini güçlendirmek.-Kredi düzenini değiştirmek.-Sağlam temellere dayanan köklü bir sanayileşmeyi hızla gerçekleştirmek.-Doğal kaynakları halk yararına işletmek -Dış ticaretteki bozuk düzeni değiştirmek. -Türkiye'yi dış yardıma muhtaç olmaktan kurtarmak -Gelir dağılımındaki adaletsizlikleri önlemek, haksız servet edinmenin bütün yollarını tıkamak -Bölgeler arası gelişme farklarını azaltmak-Eğitimde fırsat ve imkan eşitliğini sağlamak.- Arsa konut spekülasyonuna son vermek.-Sahil yağmacılığını önlemek.- İşçilerin yönetime katılmasını sağlamak, tarım ve iş kanununu çıkarmak (Kili,1976:244).

Kurultay ek bir bildiri yayınlayarak partizanlık ve laiklik konularında Parti'nin görüşünü kamuoyuna açıklamıştır (Kili,1976:245). CHP 19. Kurultayı'nda parti içi çekişmeler su yüzüne çıkmamakla birlikte devam etmektedir. Parti Meclisi'nde yönetimi ele geçirme faaliyetleri kulislerde görülmüş ancak Parti Meclisi seçimlerini İnönü ile Ecevit'in birlikte hazırladıkları liste kazanmıştır (Cumhuriyet, 22/10/1968:1). Parti Meclisi Kadın Kolları temsilcisi Nermin Abadan, Gençlik Kolları temsilcisi de Oya Tezel olmuştur. 26 Ekim 1968 de toplanan Parti Meclisi Bülent Ecevit'i yeniden Genel Sekreterliğe seçmiştir (Cumhuriyet,27/10/1968:1), (Kumaş,1999:199).

12 Ekim 1969'da Milletvekili Genel Seçimleri yapılmıştır. CHP ilk defa geniş kapsamlı bütün sorunları ele alan ve çeşitli sorunlar ve bu sorunların birbiriyle ilintilerini kavrayan büyük bir Seçim Bildirgesi ile seçim kampanyasına başlamıştır. 133 sayfalık bildirge önsözden sonra 17 bölümden oluşmaktadır. Önsöz'de Seçim Bildirgesi'nin düzen değişikliği programı olduğunu belirtilmiş, iktidara gelindiğinde kurulacak yeni düzen kapsamlı şekilde anlatılmıştır. Bildirge'nin bölümleri şöyledir:

Bölüm 1: Köylüye dönük düzen değişikliği Bölüm 2: Bağımsız sanayi topluluğuna geçiş, Bölüm 3: İnsanca bir orman düzeni, Bölüm 4: Çağdaş ve halkçı eğitim düzeni, Bölüm 5: Ulusal dış politika ve ulusal savunma

politikası,Bölüm 6: Doğuda yeni ve halkçı düzen,Bölüm 7: Doğal kaynaklarda ulusal düzen,Bölüm 8: Belirli ve adil bir ekonomik düzenin ilke ve araçları, Bölüm 9: İnsanca bir çalışma düzeni,Bölüm 10: Sosyal güvenlik düzeni,Bölüm 11: Sosyal konut, arsa ve kentçilik düzeni,Bölüm 12: Halkçı ve devrimci hukuk düzeni ,Bölüm 13: Yönetimde düzen değişikliği,Bölüm 14: Anayasa düzeni kurulurken Anayasa’da yapılan değişiklikler, Bölüm 15: Yeni bir düzene girerken: af,Bölüm 16: Düzen değişikliği programının gerektirdiği kaynaklar,Bölüm 17: Ortanın solunda düzen değişikliği programının dayandığı temel düşünceler (Kili,1976:246).

CHP 1969 Seçimlerinde bir ilki daha uygulamaya koyarak hazırladığı uygulanacak “Propaganda Stratejisi Genelgesini” ‘gizlidir’ kaydı ile bütün örgüte, adaylara yaymış, stratejide belirtilen ölçü ve esaslar içinde kampanyanın yürütülmesini istemiştir. Genel Başkan İnönü bu seçimlerde yurt gezisine çıkamamış radyo konuşmalarıyla kampanyaya katılmıştır (Cumhuriyet,11/10/1969:1). Seçim kampanyası boyunca halkla temas eden Parti Genel Sekreteri Bülent Ecevit olmuştur. 1969 Seçimlerinde CHP’nin oy yüzdesi düşmesine rağmen, Seçimlerin D’hont sistemiyle yapılması milletvekili sayısını arttırmıştır. 1969 Seçimleri’nde CHP’den ayrılanların kurduğu (CGP) Cumhuriyetçi Güven Partisi de %6.6 oy almış ve 15 milletvekili çıkarmıştır. Bu oylar da CHP’nin tabanından gitmiştir. CHP’nin Yassı Ada mahkumu eski DP’lilerin siyasal haklarına kavuşturulmaları için açtığı mücadele, CHP’nin eskiden beri destek aldığı asker ve bürokrat tabanda tepkilere yol açmış ve oy kaybına neden olmuştur (Bila,1979:449-450). 1969 Seçimleri’nde partilerin aldığı oylar şöyledir: AP, 4,229,712, oy ile %46,5 orana ulaşmış ve 256 milletvekili kazanmıştır. CHP, 2,487,006 oy ile %27,4 Oy oranına ulaşmış ve 143 milletvekili kazanmıştır. MGP, 597,818 oy ile %6,6 oy oranına ulaşmış ve 15 milletvekili çıkarmıştır. MP, 292,961 oy ile %3,2 oy oranına ulaşmış ve 6 milletvekili çıkarmıştır. (MHP) Milliyetçi Hareket Partisi, 275,091 oy ile %3 oy oranına ulaşmış ve 1 milletvekili kazanmıştır. (TBP) Türkiye Birlik Partisi, 254,695 oy ile %2,8 oy oranına ulaşmış ve 8 milletvekili kazanmıştır. TİP 243,631 oy ile %2,7 oy oranına ulaşmış ve 2 milletvekilliği kazanmıştır. YTP 197,929 oy ile %2,2 oy oranına ulaşmış ve 6 milletvekili kazanmıştır. Seçimlerde Bağımsızlar toplamda 551,073 oy alarak 13 Bağımsız milletvekili TBMM’ne girmiştir. 1969 Seçimlerinde, Seçime katılım oranı %64.3’tür (BDİE,1970), (Cumhuriyet,13/10/1969:1).

1969 Seçimlerinde yaşanan oy düşüşü parti içinde yeniden çekişmelere ve farklı yorumların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu defa Kemal Satır ve arkadaşları,

Seçim Bildirgesinin ve stratejisinin hatalı olduğunu söylemekte ve Merkez Yönetim Kurulu ve Genel Sekreteri eleştirmektedirler. Bu tartişma ve çekişmeler sonucu CHP 20. Kurultayı 2 yıllık sürenin dolmasına 3,5 ay kala, 3-5 Temmuz 1970 tarihleri arasında toplanmıştır. Kurultayı açış konuşmasında İnönü (Cumhuriyet,4/7/1970:1), Parti’de yeni bir bölünme endişesini açıklamış ve bölünme olmamasını istemiş, Genel Sekretere rahat çalışabileceği bir Parti Meclisi’nin seçilmesinin yararına işaret etmiş fakat Parti Meclisi’nin, Merkez Yönetim Kurulunu denetleyecek nitelikte, yapıda, anlayışta kişileri de içine alması gereğine değinmiştir. İnönü Kurultay’da Parti Meclisi seçimine geçildiğinde söz olarak dağıtılan ekip listeleriyle bir ilgisinin olmadığını belirtmiş ve Genel Sekreterin Ecevit olacağını onunla birlikte çalışacağını belirtmiş ve Grup Başkan Vekillerinin de yakın arkadaşları olduğunu Parti Meclisi’nde bulunmaları gerektiğini belirtmiştir. Kurultay’da Parti Meclisi için iki liste yarışmıştır. Bu listelerden biri Bülent Ecevit diğeri Kemal Satır ve arkadaşları tarafından hazırlanmıştır (Cumhuriyet,7/7/1970:1). Ecevit’in hazırladığı liste seçimi kazanmıştır (Bila,1979:461-471), (Kili,1976:258-265). Kemal Satır ve Kemal Demir 7 Temmuz 1970 günü Parti Meclisi’nden istifa etmiştir (Cumhuriyet,8/7/1970:1). Oluşan Parti Yönetimine karşı olduklarını böylece ifade etmişlerdir. Parti Meclisi Bülent Ecevit’i yeniden Genel Sekreterliğe getirmiştir (Kumaş,1999:216). 20. Kurultay ile Orta’nın Sol’u hareketi ve lideri Bülent Ecevit, Parti Meclisi’nde tartışılmaz üstünlüğünü sağlamış ve örgüt desteğini arkasına almıştır. CHP’nin 20. Kurultayı’nda salonda pankartlara yazılmış ve göze çarpan sloganlar arasında “Toprak ağalığına da, su ağalığına da son” sloganı yer almaktadır (Kumaş,1999:206). Bu slogan daha sonra “Toprak işleyenin, su kullananın” şeklini alacaktır. 1970 yılında CHP’nin 20. Kurultayı’nın salonunda yer alan bu slogan CHP’nin 1970’li yıllardaki halka dönük, emekten, alın terinden yana tutumuna verilebilecek en iyi örnektir. Burada hemen belirtelim ki toprak ağalığının ne olduğu kamuoyunda iyi bilinmek ile beraber su ağalığının anlamı günümüzde dahi pek bilinmemektedir. CHP’nin bir döneminde mücadeleye girişeceği bu su ağaları kimdir? Sorun nereden kaynaklanmaktadır? CHP’nin tarihsel gelişiminde, halktan yana tutumunu daha iyi algılamamıza yardımcı olması açısından; biraz uzun olsa da Kızılırmak Havzası’nda üretim yapan eltik mstahsillerinin emeğini sömüren, su ağalığının anlaşılabilmesi açısından, CHP Osmancık İlçe Başkanı Kasım Parların, CHP Genel Sekreteri Bülent

Ecevit'e göndermiş olduğu, 2/7/1967 tarihli yazısının tam metnini çalışmamızın ekler bölümünde aktarılmıştır. Raporun son paragrafında görüldüğü üzere, İlçe Başkanı çözüm önerisinde de bulunmaktadır. İlerleyen yıllarda Bülent Ecevit'in Başbakanlığı'nda CHP iktidarları Rapor'da bahsedilen çözüm önerilerini hayata geçirmiş, çeltik üreticilerinin tamamen olmasa da olabildiğince rahatlamasını sağlamıştır. Sonraki hükümetlerin uygulamış olduğu üreticiden yana olmayan politikalar sonucu; bu gün yine pek çok sorunu oluşmuş olan Kızılırmak Havzası çiftçileri 1970'li yılların CHP'sini özlemle aramaktadır. Aktardığımız örnekten de anlaşılacağı üzere CHP örgüt tabanı Parti'nin Orta'nın Sol'u Programıyla aldığı yeni şeklini benimsemekte ve hareketin öncülerine sahip çıkmaktadır. Hareketin karşısındaki Satır Grubu ise TBMM Grubunda üstünlüğünü sürdürmekte ve CHP'den ayrılmış olan küskün Gruplarla Orta'nın Sol'u hareketine karşı direnişlerini ortaya koyacaktır. Cumhuriyet Gazetesi'nin Kurultay sonrası yayınladığı birinci sayfa manşetinde; Kemal Satır CHP'de Laiklikten sapma olduğunu öne sürmekte ve Parti içinde mücadelenin tahrikçisi olmayacağını belirtmektedir. Ancak çalışmamızın ilerleyen bölümünde göreceğimiz üzere gelişmeler hiçte Satır'ın dediği gibi olmayacaktır (Cumhuriyet,9/7/1979:1).

CHP içinde tartışmalar devam ederken 12 Mart 1971 günü saat 13:00'te 12 Mart Muhtırası radyodan okunmaktaydı. Muhtıra üzerine Hükümet Üyeleri toplanmış ve Süleyman Demirel başkanlığındaki AP Hükümeti istifa etmiştir (Cumhuriyet, 13/3/1971:1). Muhtıra ve Hükümetin istifası üzerine CHP Grubu'nda iki farklı görüş ortaya çıkmaktadır (Cumhuriyet,14/3/1971:1), (Kili,1976:271). Ecevit ve arkadaşları Muhtırayı demokrasi dışı bir hareket kabul etmekte ve kurulacak uzun süreli bir hükümete katılmama görüşünde birleşmekteydiler. İkinci görüş ise Erim, Koçuş ve Satır ekibinin oluşturduğu Muhtırayı yerinde bulan ve Muhtıra sonrası hükümete katılmayı, iktidarın sağladığı güçle, yapmayı düşündükleri reformları gerçekleştirmeyi hedefleyen görüştür. Genel Başkan İnönü Muhtıra'nın başında Ecevit ve arkadaşlarının görüşünü paylaşmakla birlikte daha sonra, Nihat Erim'in CHP'den ayrılarak Tarafsız Hükümetin Başbakanlık görevini üstlenmesi ve kabineyi oluşturmasını destekler (Cumhuriyet,17/3/1971:1). 19 Mart günü Nihat Erim Başbakanlığa atanmıştır. 21 Mart 1971 Pazar günü CHP Cumhuriyet Senatosu ve

Millet Meclisi Grup Genel Kurulları saat 11:30'da toplanacak ve Erim Hükümetine katılıp katılmama konusunu görüşecektir (Kili,1976:273). Toplantıya CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit'in ve MYK üyelerinin istifaları ulaşacaktır (Cumhuriyet, 22/3/1971:1). Bülent Ecevit ve MYK üyeleri oluşacak Erim Hükümetine destek vermek istememektedir. Bu konuda Genel Başkan İnönü ile çelişkiye düştükleri içinde istifalarını sunmuşlardır. Bülent Ecevit'in istifa dilekçesi şöyledir.

Sayın İsmet İnönü

CHP Genel Başkanı

Sayın Genel Başkanım,

Demokratik rejim için ve CHP için çok hayati saydığım bir konuda görüş ayrılığına düşmüş bulunuyoruz.Bu kadar önemli bir konuda, sizin görüşünüze katılmadan Genel Sekreterlik görevini yürütmeye hakkım olamazdı .Onun için CHP Genel Sekreterliğinden ayrılıyorum.Bu güne kadar eşsiz önderliğinizle bana yol gösterdiniz,değeri biçilmez desteğinizle bana güç kattınız.Size sonsuz şükran ve minnet duygularımı yaşadıkça içimde taşıyacağım. Yürekten saygılarımı sunarım (Kili,1976:274). Bülent Ecevit

Ecevit ve MYK'nın istifa ettiği 21 Mart 1971 Pazar günü saat 17:00'da CHP'nin TBMM Ortak Grupları toplanarak, İnönü'nün değerlendirme konuşmasını dinlemiş. Toplantıda görüşme yapılmadan Erim Hükümetine üye verilmesi oylanmış ve kabul edilmiştir. Oylamaya Ecevit katılmamış, Ecevit'in arkadaşları da İnönü'nün önerisine ret oyu kullanmıştır. İnönü, Erim Hükümetine üye vermek ve hükümetle ilişkilerin sürdürülmesi konusunda tam yetki almıştır. Oylamaya milletvekillerinin 142'sinden 121'i, Cumhuriyet Senatosu'nun 34 üyesinden de 29'u katılmıştır. Milletvekillerinden 75'i kabul, 45'i ret, 1'i çekimser; senatörlerden 21'i kabul, 5'i ret, 3 tanesi de çekimser oy kullanmışlardır (Kili,1976:285). Görüleceği üzere Genel Başkan İnönü TBMM Grupları'na hakimdir. Ancak, Genel Merkez de Parti Meclisi'nde çoğunluk Bülent Ecevit'i destekleyen üyelerden oluşmaktadır. Merkez Yönetim Kurulu seçimine Ecevit ekibi hakim olmuş ve yeni Genel Sekreter İzmit Milletvekili Şeref Bakşık seçilmiştir (Cumhuriyet,24/3/1971:1), (Kili,1976:286). Artık, CHP'nin TBMM Grubu'nda İnönü hakimiyeti, Genel Merkez Parti Meclisi'nde de Ecevit hakimiyeti şeklinde ayrışma ortaya çıkmış ve ilerleyen günlerde çok yoğun çatışmalar yaşanacak ve çekişme "Paşa'cılar", "Ecevitçiler" şeklinde İl ve İlçe örgütlerine kadar inecektir. İnönü yeni Genel Sekreterden ve Merkez Yönetim Kurullarından Ecevit hareketini destekleyen, bunu kamuoyuna

çeşitli yollarla duyuran, bazı İl Yönetim Kurulları ile Merkez Gençlik ve Kadın Kollarının feshedilmesi, bunların yerine yeni kurullar getirilmesini istemektedir (Kili,1976:287). İnönü'nün isteği Tüzük açısından irdelendiğinde, sadece Gençlik ve Kadın Kolları Merkez Yönetim Kurulları, Kurultay'da 15'er üyeden 30 delege ediyordu ve bu kurullar kayıtsız şartsız Sol politikalar ve önderleri Ecevit'i destekliyorlardı. İnönü örgütte Kurultaya yönelik düzenlemeler yapmak niyetindeydi. Ancak Şeref Bakşık yönetimindeki Merkez Yönetim Kurulu üyeleri Tüzük hükümlerini uygulamakta ve İnönü'nün isteklerine karşı direnmektedir. Şeref Bakşık Ecevit'in istifasından sonra 8 ay Genel Sekreterlik görevinde kalmıştır. Daha sonra seçilen Kamil Kırıkoğlu da İnönü'nün bu isteklerine direnmiştir (Kili,1976:289). Ancak İnönü karardır. Bu defa da II. Erim Hükümet'i Gençlik ve Kadın Kollarının Parti Kongresi'nde oy hakkını kaldırmak üzere yasa teklifi hazırlayıp Meclise getirilince, Genel Merkez yöneticileri ve Genel Başkan İnönü arasındaki ilişkiler kopma noktasına gelecektir (Bila,1979:530). 23 Ocak 1972 günü toplanan Ankara İl Kongresine katılan İnönü, Kongre'de taraf olarak Ecevit'i destekleyen İl Başkan'ı ve Listesi'nin seçilmemesini istemiştir. Aksi halde Ankara'nın hükümet merkezi oluşunun tehlikeye düşeceğini bile söylemiştir (Kili,1976:291). Ancak Kongre Ecevitçi ekibi açık farkla Ankara İl Başkanlığına taşımıştır. Artık Parti içi mücadele açık, açık İnönü-Ecevit mücadelesidir. Gençlik ve Kadın Kollarının kongrelerde oy hakkının kaldırılması ile ilgili Siyasi Partiler Yasası'nda yapılacak değişiklik Meclis'te oylamaya çıkacağı zaman CHP TBMM Grubu toplanmış ve Yasa lehinde oy kullanmak üzere milletvekillerini bağlayıcı Grup Kararı almışlardır. Ecevit'le hareket eden milletvekilleri bağlayıcı karara uymamışlar ve tasarının aleyhinde oy kullanmışlardır. Bunun üzerine CHP Grup Yönetim Kurulu, Grup bağlayıcı kararına uymayan milletvekillerini, Parti Disiplin Kurulu'na vermeyi kararlaştırmış ancak hiçbir işlem yapılmadan 5. Olağanüstü Kurultay toplanmıştır (Kili,1976:294). Aleyhte oy kullanan milletvekilleri bu davranışlarını Parti Tüzüğü'ne ve Kurultayına bağlamaktadır. Yardımcı kolların oy hakkı Kurultayca verilmiştir. Bu hak Parti Tüzüğü'ne konmuştur. Hükümetin, Parti Tüzüğüyle çelişen bir kararına oy vermek demek, Tüzük ile çelişmektir. Asıl Tüzük suçu işleyenler de Yasa değişikliğine olumlu oy verenlerdir. Bu yaşanan olaylar İnönü, Ecevit ve Parti Meclisi arasındaki ilişkilerin kesin olarak kopması sonucunu doğurmuş ve yapılacak Kurultay'da bir

hesaplaşmanın olacağı kesinleşmişti (Kili,1976:295). Bu kopukluk içerisinde, Sıkı Yönetim Mahkemesi Savcılarının hazırladıkları iddianamelerde, CHP'ye yönelik suçlamalara yer vermesi, Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın ölüm cezalarının geri bırakılması için Anayasa Mahkemesi'ne başvurulması konularında ilişkiler yumuşamış ve parti yönetimi ile İnönü bu konular üzerinde uyum içinde çalışmışlardır (Kili,1976:296). Bu yakınlaşma parti içerisinde kısa bir süre, gerilen ilişkilerde yumuşamaya yol açmıştır.

Nisan 1972'ye gelindiğinde Kemal Satır ve arkadaşları Parti içi sorunları görüşmek üzere Meclis Grubu'nda bir genel görüşme açmışlar ve bir taraftan da tüzüğün 22. Maddesine göre kurultay toplamak için imza toplamaya başlamışlardır (Cumhuriyet,2/4/1972:1). Kurultay delegelerin 1/5'inin yazılı isteği üzerine olağanüstü toplanabilmektedir. Kemal Satır ve arkadaşlarını Olağanüstü Kurultaya yönelten neden 1972 yılında yapılacak kurultayın normal süresi beklendiğinde yapılacak İl Kongrelerinde Ecevit ekibi kurultay delegelerini kazanacağı korkusudur. O güne kadar yapılan kongrelerin tamamını Ecevit ekibi kazanmıştır. Kemal Satır ve arkadaşları toplanacak kongrede 20. Kurultay delegelerinin oy kullanmasının kendileri açısından avantaj olarak görmektedir. Kurultay'da yeni ve eski delegelerin birlikte oy kullanmaları tartışmalara yol açmıştır. Satır ve arkadaşları kongrenin 20. Kurultay delegeleriyle yapılmasını istemektedir ve İnönü de bu görüşe katılmaktadır. Ancak yeni seçilen İl Başkanları ve delegeler de, delegelik belgesini ellerine almışlardır. Sonuç olarak Genel Başkan İnönü Kurultay öncesinde Parti örgütüne gönderdiği genelgeler ile MYK ve İl-İlçe Yönetimleri'nin Tüzük'ten doğan yetkilerini ve tasarruflarını durdurduğunu bildirmiş, bir ölçüde tüzüğü askıya almıştır (Cumhuriyet,17/4/1972:1), (Cumhuriyet,27/4/1972:1), (Kili,1976:305). İnönü Tüzüğün 35. Maddesi'nde "Olağan ve Olağanüstü Kurultayın toplanmalarıyla ilgili her türlü işlem ve hazırlık çalışmaları Merkez Yönetim Kurulunca yürütülür", hükmüne rağmen bu görev ve yetkiyi de kendi üstüne almıştır. Parti Merkezi'nde üç kişilik bir Genel Başkanlık Bürosu kurarak 5. Olağanüstü Kurultay ile ilgili bütün işlemleri bu büro aracılığıyla yürütmüştür. Büro'nun sorumlusu olarak atananlar Trabzon Milletvekili Ahmet Şener, Bursa Milletvekili Sadrettin Çanga, İzmir Milletvekili Coşkun Karagözoğlu'dur (Kili,1976:305-314). İnönü Tüzük ile

bağdaşmayan bu kararlarını da Tüzüğün 30. Maddesi'nde Genel Başkan'ın görevlerini sıralayan "Parti hizmet ve çalışmalarının gerektirdiği tedbirleri alır" hükmüne dayandırmıştır. Genel Başkan'ın bu tasarrufunu, örgüt kendisinin şahsi kişiliğine olan saygısından ötürü kabullenmiştir. Kurultaya giderken Parti içinde Üçüncü Dünyacılar ve Satır ekibi İnönü'nün yanında saflaşmış, Ecevit ve arkadaşları da Partiye yeni bir yön verebilmek amacıyla mücadelelerine devam etmektedir.

4.1.9. 5. Olağanüstü Kurultay: Parti Meclisi Çalışmalarının Güven Oyuna Sunulması ve İnönü'nün Genel Başkanlıktan İstifası

CHP 5. Olağanüstü Kurultayı; 5-6 Mayıs 1972 tarihinde Selim Sırrı Tarcan Spor Salonunda toplanmıştır. Kurultayın toplandığı günden bir gün evvel Jandarma Genel Komutanına suikast girişiminde bulunulmuş, Kurultayın toplandığı 5 Mayıs günü sabahında ise Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan idam edilmişti (Cumhuriyet,6/5/1972:1). Sıkı Yönetim yeni gözaltına alınanlarla birlikte gece sokağa çıkma yasağının uzatıldığını, gece 23:00'de başlayıp; sabah 05:00'e kadar devam edeceğini açıklıyordu. Spor Salonu'nun etrafı yoğun polis kordonuyla çevrilmişti. Kurultaya sadece 20. Kurultay delegeleri alınacak ve dinleyici sokulmayacaktı. Delegeler dışında sadece belirli kontenjan ve sınırlar dahilinde basın mensupları içeriye alınacaktı. Sabah saatlerinde İnönü'nün yeni bir kalp spazmı geçirdiği haberi gelmiş, uzun bir bekleyişten sonra Kurultayın açılışının ertesi güne ertelendiği açıklanmıştır (Cumhuriyet,6/5/1972:1). Ertesi gün İnönü bir doktor ve bir hemşire nezaretinde Kurultay salonuna gelmiş ve Kurultay çalışmalarına başlamıştır (Bila,1979:535). Kurultay gündemi 8 Madde'den ibarettir. Bunlar yoklama, Başkanlık Divanı seçimi, Atatürk ve şehitler için saygı duruşu, Genel Başkanın konuşması, Olağanüstü Kurultayı toplantıya çağıran önerge sahiplerinden birinin konuşması, Parti Meclisi'nin işlem ve eylemleri üzerinde müzakere açılacak, güven oylamasına başvurulacak, yeni Parti Meclisi'nin seçimi yapılacaktır. Gündemi hazırlayanlar Parti Meclisi'nin güvenoyu alamayacağı öngörüsü ile seçim maddesini de gündeme koymuşlardır (Kili,1976:315). Kurultayın Başkanlık Divanı seçimini Ecevitçilerin adayı Kars Senatörü Sırrı Atalay 158 oy farkı ile kazanmıştır. Atalay 733, diğer ekibin adayı Hüdayi Oral 575 oy almıştır (Cumhuriyet,7/5/1972:1),

(Kumaş,1999:221). Başkanlık Divanı oylamasında 108 delege oylamaya katılmamıştır. Kurultayın üye sayısı 1416'dır. Delegelerin 1200'ü illerden gelmiştir. 175'i milletvekili ve senatörlerden, 30'u Kadın ve Gençlik Kolları temsilcilerinden, 9'u parlamenter olmayan Parti Meclisi üyesi, 2'si de parlamenter olmayan Yüksek Disiplin Kurulu üyesidir. Kurultay Başkanlık Divanı oluşunca eski delegelerin mi, yeni delegelerin mi, Kurultaya alınması gerektiğinin Tüzük hükümleri uyarınca saptanması için Ecevitçiler bir önerge vermişlerdir. Genel Başkanın ısrarlı tutumu ve bu önergenin işleme konması halinde Kurultayı dağıtacağı ve Partiyi kapatacağını söylemesi üzerine, Kurultay Başkanı önergeyi yürürlüğe koymamış ve Kurultaya 20. Kurultay delegeleri ile gidilmiştir (Cumhuriyet,7/5/1972:1-7), (Kili,1976:316). Genel Başkan İnönü Kurultay'da yaptığı konuşmada Parti Meclisi ile anlaşamadığını, ülkenin ve Parti'nin geleceği için kendisi ile uyumlu çalışacak bir Parti Meclisi'nin oluşturulmasını Kurultay delegelerine iletmiştir. Kurultayın 7 Mayıs 1972 günü oturumunda önerge sahiplerinden Kemal Satır konuşmuş ve parti içindeki görüş ayrılıklarından sert ifadelerle örnekler vermiştir. Satır'ın konuşmasından sonra Parti Meclisi'nin işlem ve eylemleri üzerinde müzakere açılınca ilk sözü Genel Sekreter Kamil Kırkoğlu almıştır. Satır'ın sert suçlamalarına yine çok sert üslupla cevap veren Kırkoğlu'nun konuşmasında ki şu cümleler tarihe geçmiştir.

İsmet Paşa padişah değil, padişahlığı yıkan adamdır. İsmet Paşa padişah değildir ki onun semavi iradelerine her zaman peki diyelim.. Elbette bizim de bildiklerimiz vardır (Kili,1976:319).

Kırkoğlu konuşmasında Erim Hükümetlerinin kamuoyunda partiye verdiği zarardan bahsetmiş, ve örgüt sorunlarına şu sözlerle değinmiştir.

İnönü'ye saygı O'nun yetkilerine saygı demektir. Bunun ötesi orta çağ köleliği, mürailik, dalkavukluktur (Kili,1976:320).

Fotoğraf 17 : Beşinci Olağanüstü Kurultay

Kaynak : (Cumhuriyet,27,4,1972:1)

Fotoğraf 18 : CHP Beşinci Olağanüstü Kongresi

Kaynak : (Cumhuriyet,6,5,1972:1)

Kırıkoğlu'nun konuşması sırasında bazı milletvekilleri ve senatörler kürsüye hücum etmişler ve sert tartışmalar olmuştur. 5. Olağanüstü Kurultay'da Bülent Ecevit de konuşma hakkını kullanmış ve konuşmasında akıllardan silinmeyecek sözleri şunlar olmuştur.

Cumhuriyet Halk Partisinde buyruk mu işleyecek, hukuk mu işleyecektir? Buna karar vereceğiz. Demokratik bir partinin kanunlara saygılı özgür üyeleri mi olacağız yoksa kapı kulları mı olacağız? Karar sizindir (Kili,1976:325).

Fotoğraf 19 : Beşinci Olağanüstü Kurultay

Kaynak : (Cumhuriyet,7,5,1972:1)

Böylece Ecevit sözlerini tamamlamıştır. Ecevit'in 5. Olağanüstü Kurultay'da dile getirdiği bu cümleler, günümüzde de Kurultayın Paşacı üyelerine söylendiğinde, eski üyelerden umulmadık sert çıkışlar alınabilmektedir. 7 Mayıs 1972 günü Ecevit'in konuşmasından sonra güven oylamasına geçilmiştir. Kurultay'da oylama açık usulde yapılmıştır. Divan Başkanı Atalay oylamaya Erzincan ilinden başlanacağını bildirerek, Parti Meclisine güvenoyu vereceklerin EVET, vermeyeceklerin HAYIR demeleri gerektiğini belirtmiş ve ilk ismi okumuştur. Erzincan Delegatesi Hüseyin Tiryaki ayağa kalkarak ilk oyu vermiş ve EVET demiştir. Daha sonra adı okunan delegeler de EVET – HAYIR ifadeleri ile bağırarak oylarını kullanmışlardır. 5. Olağanüstü Kurultay'da İsmet İnönü gibi bir Milli Kurtuluş Savaşı Kahramanı ve Önderi Genel Başkan'ın kulakları duyarak delegeler oylarını seslendirmişlerdir. Oylamanın şekli kimseye kaçamak fırsatı vermemiştir. Oylama sonucu Parti Meclisi güvenoyu almıştır (Cumhuriyet,8/5/1972:1-7). CHP tarihinde delegelerin, parti üyelerinin iradeleriyle, serbest oyları ile lider değişikliğini gerçekleştirdiği ilk Kurultay 5. Olağanüstü Kurultaydır ve günümüze kadar da son Kurultay olmuştur. 5. Olağanüstü Kurultay'dan sonra İsmet İnönü 34 yıldan beri rakipsiz olarak sürdürdüğü Genel Başkanlık görevinden Tüzüğün 28. Maddesi uygulanması isteği ile istifa etmiştir. İnönü'nün istifası şöyledir (Kili,1976:328), (Cumhuriyet,9/5/1972:1):

CHP Merkez Yönetim Kurulu'na

CHP ve V olağan üstü kurultayın 7 Mayıs 1972 toplantısında verdiği karar sonucu olarak CHP Genel Başkanlığından çekildim. Tüzüğün 28 inci maddesinin gerektirdiği işlemin kurlunuzca yapılması için saygılarımla arz ederim (Bila,1979:542).

İsmet İnönü

Tüzüğün 28. Maddesi Şöyledir: Parti Genel Başkanı, kurultay tarafından gizli oyla ve üye tam sayısının salt çoğunluğuyla seçilir. Boşalma halinde yenisi seçilmek üzere kurultay, Merkez Yönetim Kurulu tarafından hemen toplantıya çağrılır. İsmet İnönü çekilirken bile kendisinden sonraki yol haritasını göstererek çekilmiştir (Cumhuriyet,10/5/1972:1). İnönü'nün dilekçesindeki isteği üzerine 14 Mayıs 1972 tarihinde kurultay yeniden toplantıya çağırılmıştır. 14 Mayıs 1972 günü CHP Genel Başkan seçimi Kurultayı tek maddelik gündem ile toplanmıştır. Kurultaya yeni delegeler ve İl Başkanları da katılmıştır. İnönü Yalova'da olduğu için Kurultaya katılamamıştır. Kurultay salt çoğunluğun 117 oy fazlası olan 826 oy ile Bülent Ecevit'i Genel Başkanlığa seçmiştir (Cumhuriyet,15/5/1972:1-7).

30 Haziran-2 Temmuz 1972 günleri arasında toplanan CHP 21. Kurultayı bir eski Genel Başkan bir de yeni Genel Başkana ev sahipliği yapmaktadır (Cumhuriyet, 26/6/1972:1-7). 21. Kurultay herhangi bir çatışma olmadan çalışmalarına devam etmiştir. Kurultayın ikinci günü kürsüye gelen eski Genel Başkan İsmet İnönü yeni Genel Başkana başarı dilemiş ve başarısı için elbirliği ile yardım edilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Cumhuriyet, 28/6/1972:1-7). Genel Başkan güven havası yaratılması için bütün niteliklere sahiptir diyen İnönü, CHP’de tartışmalı dönemi bitirmiştir (Bila,1979:555). Kurultay’da Tüzük’te yapılan bazı değişiklikler şöyledir: 5. Madde ile hükümetten çekilme ya da hükümetten ayrılma kararını Parti Meclisi’nin vereceği ve uymayan Bakanların istifa etmiş sayılmaları hükmü getirilmiştir. 15. Madde ile her kademedeki kongreler ve seçimlerle ilgili şikayetlerin, yetkili kurullarca kesin karara bağlanmadıkça yargı organlarında dava konusu yapılmaması ilkesi benimsenmiştir (Cumhuriyet,30/6/1972:1-7). 25. Madde ile Parti Meclisi yetkilerinin genişletilerek hükümet kurmaya, hükümete katılmaya, hükümetten çekilmeye ya da ayrılmaya Parti Meclisi’nin yetkili kılınması ve parti politikasının Parti Meclisi’nce saptanması kabul edilmiştir. Disiplin Kurulları ile ilgili 44. Madde ile TBMM Parti Grup’ları Birleşik Disiplin Kurulu ve Bileşik Yüksek Disiplin Kurulu adıyla iki yeni organ oluşturulması karara bağlanmıştır. İnönü’nün konuşmasının ardından Kamil Kırkoğlu tarafından verilen önerge ile hükümete katılmak konusundaki görüşmelerde Grup Başkan Vekilleri’nin bulunması ilkesi 25. Maddeye eklenmiştir (Bila,1979:555-556). 21. Kurultayda Bülent Ecevit 1085 delegeden 1032’sinin oyunu alarak Genel Başkanlığa seçilmiştir (Cumhuriyet,3/7/1972:1-7), (Kumaş,1999:228).

Genel Başkan Bülent Ecevit rejim konusunda sıkıntıya yol açmaması ve demokratik seçimlerin bir an evvel yapılması için Melen Hükümetini desteklemiştir. Ancak Melen Hükümeti Ecevit’in göstermiş olduğu iyi niyeti zorlamaktadır. 27 Ekim- 4 Kasım 1972 tarihleri arasında toplanan Parti Meclisi’nin gündemindeki konu hükümet ile ilişkilerdir. 3 Kasım günü Parti Meclisi’nin Genel Başkan’a hükümetten Bakanları çekme yetkisi vermiştir (Cumhuriyet,4/10/1972:1). 4 Kasım 1972 günü CHP’nin hükümetten çekilme kararı böylece alınacaktır (Cumhuriyet,5/10/1972:1), (Bila,1979:562). Bu karar, eski Genel Başkan İnönü’nün CHP’den istifa etmesi sonucunu doğuracaktır. İnönü’nün istifası şöyledir (Cumhuriyet,6/10/1972:1):

CHP Genel Başkanlığına,

12 Mart şartlarının nazik mahiyetini ciddiyetle muhafaza ettiği zamanda, Parti politikasının memleket için sakıncalı gördüğüm şekil ve istikamette değiştirilmesi sebebiyle CHP'den ayrılmış olduğumu bilgilerinize saygıyla sunarım (Bila,1979:564).

İsmet İnönü.

5 Kasım 1972 tarihini taşıyan bu istifa gerekçesi İnönü'nün 9 Eylül 1923'te kurduğu Parti'den 49 yıl sonra istifa ettiğini belgeliyordu. CHP'den istifasıyla birlikte Malatya Milletvekilliği'nden de istifa eden İnönü Eski Cumhurbaşkanı sıfatıyla Senatoya giriş işlemlerinin yapılmasını talep etmiştir (Cumhuriyet,6/10/1972:1).

CHP'nin hükümetten desteğini çekmesiyle İnönü'nün istifasının yol açtığı tartışmalar henüz bitmişken, CHP'de Cumhurbaşkanlığı seçimi konusunda görüş ayrılıkları belirmeye başlamıştır (Cumhuriyet,15/3/1973:1). Parti Genel Sekreteri Kamil Kırıkoglu ve arkadaşları Cumhurbaşkanlığı seçiminde Faruk Gürlerin desteklenmesini ve böylece CHP ile Ordu Komutanları arasındaki buzların eriyeceğini savunmaktadırlar (Bila,1979:569). 13 Mart 1973 günü toplanan CHP Grubu, Bülent Ecevit'in önerisini kabul ederek Cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılmamayı kararlaştırmıştır. Ancak oylama günü Genel Sekreter Kamil Kırıkoglu ve 32 Milletvekili TBMM'de oylamaya katılmış ve Gürlere oy kullanmışlardır. Bu davranış Parti içinde yeni bir çatışmaya yol açmış ancak Genel Başkan'ın uyarılarına rağmen Kırıkoglu ve arkadaşları Gürleri desteklemeye ve oy kullanmaya devam etmişlerdir. Bu sorun Genel Sekreter ve MYK üyelerinin istifaları üzerine halledilmiştir (Bila,1979:569-570). 4 Nisan 1973 günü CHP'de Genel Sekreterliğe Orhan Eyüboğlu seçilmiştir (Cumhuriyet, 5/4/1973:1). Orhan Eyüboğlu, 1973 ve 1977 Seçimlerinde Parti'nin oylarının artmasında, ılımlı görünüş ve disiplinli çalışma prensipleri sayesinde, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Merkezinin omurgasını oluşturacaktır (Cumhuriyet,5/4/1973:1). Turan Güneş ve Ferda Güley de yeni Genel Sekreter yardımcıları olmuştur (Cumhuriyet, 6/4/1973:1). Oluşan MYK Cumhuriyet Halk Partisini yaklaşan 1973 Seçimlerine, halk iktidarını kurmak, ulusun milletin özlemlerini gidermek ve halktan yana düzen değişikliği programını uygulamak için iktidar iddiasıyla yönelmiştir.

4.1.10. 1973 Seçimleri: Yeni Lider, Yeni Kadro, İlerici Fikirler

CHP 1973 Seçimlerine yeni Genel Başkanı Bülent Ecevit ve genç isimlerden oluşan yeni MYK ile girmektedir. 1973 seçimlerinde 1969 yılında hazırlanmış olan Düzen Değişikliği Programı Sunuş bölümüyle başlamakta ki bu sunuş CHP'nin yeni seçilen Genel Başkanı ve yöneticilerinin Parti'nin geçmişine ve geleceğine dair görüşlerini ortaya koymaktadır. Bu açıdan sunuş bölümünü olduğu gibi araştırmaya almaktayız. Bildirgenin son sayfalarında sonuç bölümünde ise CHP'nin amaçladığı, ulaşmak idealinde olduğu düzen tanımlanmaktadır. Sonuç bölümü de çalışmaya olduğu gibi alınmıştır. Bildirge'nin ana bölüm başlıkları şöyledir: Ekonomik Düzen, Sosyal Düzen, Siyasal Düzen, Ulusal Güvenlik ve Dış Politika. Bildirge 1970'lerin Türkiye'si için çok ileri görüşler içermekle birlikte günümüz Türkiye'sinde de bu denli bir seçim bildirgesi kapsam ve içerik açısından hazırlanmamıştır. 1973 Seçimlerinde halkın büyük kesimince benimsenip, CHP'ni ve Ecevit'i umut haline getiren bu görüşler; CHP'nin 1973 Seçimlerinden 1. Parti olarak çıkmasını sağlamıştır. Cumhuriyet gazetesi CHP'nin Taksim Mitingine katılımın yüz bin kişinin üzerinde olduğunu yazmaktadır (Cumhuriyet, 12/10/1973:1). CHP'nin 1973 Seçim Bildirgesinin sunuş bölümü aynen şöyledir:

Cumhuriyet Halk Parti'si Cumhuriyet'le yaşıttır. Atatürk'ün Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik, Devrimcilik ilkeleri doğrultusunda Cumhuriyet'i kökleştirmek, Türk ulusunu çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne yükseltmekle ve halk egemenliğini her alanda geçerli kılmakla görevlendirdiği Cumhuriyet Halk Partisi, bir hızlı değişim çağında bu görevleri, ancak kendi içinde de devrimci olmakla yerine getirebilirdi. Cumhuriyet Halk Parti'si giriştiği büyük atılımların doğal sonucu olan değişikliklere ancak kendini sürekli yenileyerek yetişebilirdi. Elli yıldır ülkemizde nice partiler kuruldu ve tükendi. Yalnız Cumhuriyet Halk Parti'si, kendini yenileye yenileye, canlılığını sürdürebildi. 9 Eylül 1923'de kurulan Cumhuriyet Halk Parti'si, ellinci yılında, sağlam özünden ve halktan aldığı güçle, yeniden doğmuş gibi gençtir. Türkiye'nin en köklü ve en genç Partisi'dir. Yeni devletin yapısı, çağdaş uygarlığın yol açıcısı, demokrasinin kurucusu olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi, şimdi de demokrasiyi yaşatacak ve demokrasi içinde ülkeyi kalkındıracak bir düzenin öncülüğünü yapmaktadır. Halkça bir düzen olacaktır bu... Kimse kimseden insanca yaşama hakkını esirgemeyecektir bu dönemde; İnsan insanı, yabancılar vatani sömüremeyecektir. Herkes özgür olacaktır bu düzende. Özgürlük eğitimindeki, gelirdeki dengesizliklerin sınırlandırılmasından kurtulacaktır. Toplum yararı kişisel çıkarlardan önde gözetilecektir bu düzende... Fakat toplum yararı gerekçesiyle de olsa kimsenin kişiliğini serbestçe geliştirmesi engellenmeyecektir. Halkın üstünde egemenlik olmayacaktır bu düzende. Devlete de servete de kul olmayacaktır hiç kimse... Cumhuriyet Halk Parti'si böyle bir düzeni kurma yolunda, içindeki

engelleri aşmıştır; bütünleştiği halkın desteğiyle dışındaki engelleri de aşacaktır. İnsanlık ülküsünün ak günlerine insanca yöntemlerle ulaşılacaktır. Kuruluşu nasıl olacaktır bu düzenin, yapısı, özü ne olacaktır? Bu seçim bildirgesi bunları anlatmaktadır (CHP,1973:3-4).

Bildirgenin sonuç bölümü şöyledir:

Bir düzen ki herkes kendi yaşamında mutlu, çocuğunun geleceğinden daha da umutlu olabilsin. Bir düzen ki herkes güvenle bakabilsin yaşlılığına...Emeğinin yarattığı değer emeği verenlerde biriksinsin.Çalışanlar el ele yüceltebilsin ülkeyi. İnsan insanı, yabancılar yurdu sömüremesin. Ne yoksulluk, ne baskı... Ne ezilen ne ezen... İnsanca hakça bir düzen... Kaynaklar daha gür akacaktır o düzende... Türkiye daha bağımsız, insanlar özgür olacaktır... Barış gelecektir topluma. Ak günler ülkemizde öyle bir düzenle doğacaktır (CHP,1973:229).

Sunuş ve sonuç bölümlerini verdiğimiz bildirge CHP'nin ileri görüş ve önerilerini yansıtmaktadır. 14 Ekim 1973'te Milletvekili Genel Seçimleri yapılmış ve partilerin aldığı oy, oranı ve milletvekili sayıları şöyledir: CHP: 3,570,589 oy ile %33,3 ve 185 milletvekili. AP: 3,197,897 oy ile %29,8 ve 149 milletvekili. DP: 1,275,502 oy ile %11,9 ve 45 milletvekili. MSP: 1,265,771 oy ile %11,8 ve 49 milletvekili. CGP: 564,343 oy ile %5,3 ve 13 milletvekili. MHP: 362,208 oy ile %3,4 ve 3 milletvekili. TBP: 121,759 oy ile %1,1 ve 1 milletvekili. MP: 62,377 oy ile %0,6. Bağımsızlar: 303,218 oy ile %2,8 ve 6 milletvekili (Cumhuriyet,17/10/1973:1). 1973 seçimlerinde 16.798.164 seçmenden 11.223.843'ü seçime katılmış, katılım oranı %66,8 olarak gerçekleşmiştir. Seçimde kullanılan oyların 500.183 adedi iptal edilmiş ve seçimde geçerli oy sayısı 10.723.658 olmuştur (Cumhuriyet, 17/10/1973:1), (Bila,1979:593). Bu sonuçlara göre CHP'de yapılan lider ve kadro değişikliği ve halkın karşısına yeni ilercici görüşlerle çıkılması kabul görmüştür. CHP Milletvekili Genel Seçimlerinden az bir zaman sonra yapılan 9 Aralık 1973 Yerel Seçimlerinde de başarısını arttırmıştır. İl Genel Meclisinde %37,4, Belediye Başkanlıkları seçiminde %39,6, Belediye Üyelik seçimlerinde de %41,9 oranına ulaşmıştır (Cumhuriyet, 10/12/1973:1), (Bila,1979:594). 26 Aralık 1973 günü CHP için oldukça üzüntülü bir haber gazetelerin manşetlerindeydi. CHP'nin İkinci Genel Başkanı İsmet İnönü, Uzun süredir rahatsız olduğu kalp yetmezliği sebebiyle vefat etmişti. CHP'nin İkinci Genel Başkanı, Türkiye Cumhuriyeti'nin 2. Cumhurbaşkanı ve Milli Kurtuluş Savaşı kahramanı olan bu büyük devlet ve siyaset adamı, yurdun dört tarafından gelen yüz binlerce yurttaşın katılımıyla Anıtkabir'e defnedilmiştir (Cumhuriyet,29/12/1973:1).

1973 Milletvekili Genel Geçimleri sonrası CHP Genel Başkanı, Bülent Ecevit 27 Ekim 1973 günü hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir (Cumhuriyet,28/10/1973:1). CHP için öngördüğü sosyal, siyasal ve ekonomik değişiklikleri uygulamaya koymak için hükümeti kurmak bir zorunluluktur. MSP ile yapılan görüşmeler olumsuz sonuç vermiş; Ecevit görevi 8 Kasım'da görevi iade etmiştir. 13 Kasım'da AP lideri Süleyman Demirel görevlendirilmiş ancak O'nun da görevi geri vermesi ile bir hükümet bunalımı, belirsizliği yaşanmıştır. Cumhurbaşkanı 16 Ocak 1974 günü Başbakanlık görevini yeniden Ecevit'e vermiş ve bu kez MSP ile anlaşma sağlanarak koalisyon hükümeti oluşturulmuştur. Hükümet programında her iki partinin de birbirine zıt olan düşünceleri asgari müştereklerde buluşturulmuştur. Hükümet 7,5 ay çalışabilmiştir. Aslında Kıbrıs Barış Harekatı'nın yapılması zorunluluğu olmasa ve hareket sürecine girilme koalisyonun ömrünün daha az bir süre olacağı görülmektedir. Kısada sürse Hükümet Amerika'ya rağmen Kıbrıs Barış Harekatını gerçekleştirmiş ve bağımsız devlet olabilmenin ve jeopolitik çıkarlarımızın gereğini yapmıştır (Bila,1979:594-601). 12 Mart döneminde Amerika'nın isteğiyle yasaklanan haşhaş üretimini serbest bırakmış ve böylelikle Türk köylüsüne yeni gelir olanakları yaratılırken, bağımsız devlet olmanın bir gereği de yerine getirilmiştir. Başbakan Bülent Ecevit 18 Eylül 1974 günü istifasını Cumhurbaşkanı'na iletmıştır.

4.1.11. 1974 Tüzük Kurultayı: CHP'nin Tarihinde Parti İçi Demokrasinin İşleyişi Açısından Geldiği En Üst Nokta

28-29 Haziran 1974 günlerinde, Tüzük değiştirmek için yapılan ilk CHP Kurultayıdır. Kurultayın üye sayısı 1400 ve Başkanı Sırrı Atalay'dır. Kurultay'da 114 asıl ve 8 geçici maddeden oluşan Tüzük değişikliği önerisi ele alınmış ve yeni Tüzük 116 asıl ve 3 geçici Madde olarak Kurultay'da kabul edilmiştir (Kumaş, 1999:236). CHP'nin 1974 Tüzüğü ile geldiği nokta çalışmamız açısından büyük önem arz etmektedir. CHP 55 yıllık siyasi gelişimi içerisinde ilk Tüzüğü'nden bu yana değişen koşullar ve ihtiyaçlar ışığında pek çok Tüzük değişikliği yapmış ve Tüzüğün yeni baştan sistemli bir şekilde ortaya konması ihtiyacı belirlemiştir. CHP 55. yılına çalışmamızın geçmiş bölümlerindeki tarihsel süreç izlendiğinde adım, adım parti içi demokratik işleyişin etkinliğini artırarak ve bu yolda pek çok siyasi

mücadelelere sahne olarak gelmiştir. CHP içinde yaşananlar, bir ölçüde ülkenin siyasal modernleşmesine de koşut olmuştur. CHP geçmişinde ülkeyi kurmakla birlikte siyasi hayatın demokratikleşmesi ve başta birey olmak üzere toplumun tüm kurumlarının demokratik hak ve özgürlüklerine kavuşabilmesinin, yargı bağımsızlığının mücadelesini vermiş ve ülkenin Anayasası'nda bu yönde gereken düzenlemelerin yapılmasında etkili olmuştur. Geline nokta CHP kendi içerisinde de demokratik hak ve özgürlüklerin tam olarak yaşanması noktasında sürekli yenileşme içerisinde. 1974 Tüzüğü CHP'nin demokratik hak ve özgürlükler açısından ve parti içi demokrasinin, örgütte etkin kılınması adına geldiği en üst noktadır. Elli yılı aşan bir zaman sürecinde kazanılan deneyim, birikim ve mücadelelerin ışığında geline bu noktadan sonra, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde izleyeceğimiz üzere, CHP parti içi demokrasi açısından 1974 Tüzüğüne geldiği noktadan adım, adım gerilemiştir. Maalesef 50 yılda ortaya konan demokratik kazanımların kaybedilmesi noktasında, Parti içinde az sayıda yönetici dışında tepki veren de olmamıştır. Bu konuda siyasi ikbal peşine düşmüş Parti üyelerinin, şahsi makam heveslerinin, lidere kul olmak pahasına Parti Tüzüğü'nün ileri demokratik bir yapıdan, liderin egemenliğine bağlı bir yapıya dönüşmesine dayanak oluşturmaları ve demokratik uygulamalardan uzaklaşan liderleri alkış ve iltifatlara boğmaları, siyasi tarihimiz içerisinde ibretle izlenmesi gereken bir noktadır. 1974 Tüzüğü'nün 1. Maddesi'nde CHP'nin Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve Devrimcilik ilkelerinin anlamlarının, CHP Programı'nda anlamlandırıldığını ve bu anlamlarıyla ifade edileceği belirtilmiştir. Tüzüğü'nün 2. Maddesinde Parti'nin amacı yeniden yazılmıştır.

Amaç Madde 2: İnsan haklarına saygılı, milli demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti ilkesine bağlı, demokratik sol bir parti olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin amacı, ülkenin güvenliğine, ulusun mutluluğuna ve refahına, sosyal adaletin yaygınlaştırılmasına ve insan kişiliğinin serbestçe gelişmesine, özgürlükçü parlamenter demokrasi kuralları içerisinde ve bu rejimi güçlendirecek biçimde hareket etmektir (CHP,1976:7).

Tüzüğü'nün İkinci Maddesi'nde; CHP 6 ilkesine ek olarak zaman içerisinde deneyimleriyle kazandığı yeni ilkelerini de Tüzükte kayıt altına almıştır. CHP'nin yapısına eklenen yeni ilkeleri, insan haklarına saygı, demokratiklik, sosyal hukuk devleti ilkesine bağlılık ve demokratik sol kimliktir. Bu noktadan sonra CHP'nin amacı da refah düzeyinin yükseltilmesi, sosyal adaletin yaygınlaştırılması, insan

kişiliğinin serbestçe gelişiminin sağlanması, özgürlükçü parlamenter demokrasinin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi olarak ortaya konmaktadır. Burada ilk kez Parti'nin demokratik sol bir parti olduğu böylece Tüzük'te belirtilerek kimlik tartışmasına son verilmiştir. Artık CHP demokratik sol bir Partidir ve bu kimliği kabul edenler CHP'ye üye olacaktır. 1974 Tüzüğü'nde Parti'nin ilkeleri, amacı, kimliği ortaya konduktan sonra üyelikle ilgili düzenlemelere geçilmiştir. CHP'de üyelerin parti içerisinde etkinliği, parti işleyişine ve karar oluşumuna katılabilmesi olanakları açısından üyelik hak ve hukuku düzenlenmiştir. 1974 Tüzüğü'nde partiye üye olabilmek için “Kurtuluş Savaşına aykırı amaç güden kuruluşlara girmemiş olma” niteliği kaldırılmıştır. Kanımızca Kurtuluş Savaşının üzerinden geçen zaman ve siyasi partilere üye olmanın genel koşulları Siyasi Partiler Yasası'nda belirtildiği de göz önüne alınmıştır. Tüzüğün 6. Maddesi'nde üyelik başvurularının karara bağlanmadan önce ilçe merkezlerinde 30 gün süreyle askıya çıkarılacağı belirtilmiş ve bu süre içinde itiraz olmadığı takdirde üyeliğe kabulün kendiliğinden vücut bulmuş sayılması kabul edilmiştir. Daha önceki tüzüklerde üyelik ilçe yönetim kurulunun kabulüne bağlıydı. Burada amaç parti içi çekişmeler nedeniyle üye yazımının geciktirilmesinin önlenmesidir. Bu uygulama demokratik işleyiş açısından da olumludur; Zira askı süresinde herhangi bir itirazın oluşmadığı, üyeliğin ilçe meclisi kararı için bekletilmesi hoş bir durum değildir. Böylece üyeliğe katılma keyfilikten çıkarılmış ve otomatik bir mekanizma haline gelmiştir. Tüzüğün 7. Maddesi ile üyeliği kesinleşen üyenin seçme-seçilme hakkını kullanması da bir yıllık bekleme süresine bağlanmıştır. Bu uygulamada parti içi eğitimin etkinliği ve üyenin partili olma bilincine sahip olması ve kendisini örgüte kabul ettirmesi anlamında olumludur. Uygulamada partiye daha dün geldi şu oldu, bu oldu gibi tartışmalar böylece son bulmuştur. Kanımızca da üyenin parti içi seçimlerde seçme ve seçilme hakkını kullanabilmesinin bir ölçme ve değerlendirmeye tabii tutulması gerekmektedir. Özellikle günümüz CHP'sinde daha gelişmiş örgütsel ölçme ve değerlendirme tekniklerinin kullanılması yararlı olacaktır. Tüzüğün 9. ve 10. Maddeleri Partiyeye üye olmalarında yarar görülen bazı kişilerin bekleme süresi olmadan üyelik haklarından yararlanabilmeleri hüküm altına alınmış ve 11. Maddede özellikle parti listelerinden aday olan memurların seçimi kazanmaları halinde üye olmaya da hak kazanacakları hüküm altına alınmıştır. Tüzüğün 9. 10. ve 11.

maddelerinde yukarıda bahsettiğimiz düzenleme ileriki yıllarda pek çok yanlış uygulamaya meydan vermiştir. Bilindiği üzere parti kongreleri ve adaylık sürecinde seçme basamağı üyelikten başlamaktadır. Üyelik hakları için 1 yıl bekleme süresi bazı kongrelerde Genel Merkezin 9. ve 10. Maddeleri amacından saptırıp üye yazarak kongrelerde hakimiyet sağlama girişimlerine yol açmıştır. 9. ve 10. Maddelerde düzenleme ile amaçlanan mesleki konumu ve diğer şartları gereği partiye üye olamayan kimselerin parti dışına itilmesini önlemektedir. Amacında kullanıldığı sürece bu maddeler yerindedir. Ancak 1980 sonrasında CHP'nin üst düzey yönetiminin tüzüğün 11. Maddesinden kaynaklanan bu hakkı suiistimal ederek pek çok il kongresinde üstünlük sağlayıp kurultay delegelerine hakim olma yolunda kullandıkları da gözlenmiştir. 1974 Tüzüğü ile getirilen bir yenilik de üyelere iki yılda bir kimlik yenileme yükümlülüğünün getirilmesidir. Yenileme işlemini yapmayan üyelerin seçilme hakları askıya alınacağı hükme bağlanmıştır. Bu uygulamada o günün koşulları dahilinde güçlükler doğduğu için, 1976 yılındaki Kurultay'da Tüzük değişikliği yapılarak vazgeçilmiş, ancak kanımızca bu günün ulaşım ve haberleşme şartlarında mutlak uygulanması gereken bir kural olmalıdır. İki yılda bir kimlik yenileme ya da yıllık aidatını ödemek için partiye uğramayan bir üyenin seçme ve seçilme haklarının askıya alınmasından daha tabii bir şey yoktur. 1974 Tüzüğü'nün 3. Bölümü'nde parti görevlilerinin durumu düzenlenmiştir. Yeni Anayasa ve Siyasi Partiler Kanunu hükümleri gereği Ocak-Bucak örgütlerinin yasaklanması Partiyi, Tüzük'te parti görevliliğini ayrıntılı bir şekilde tanımlamaya ve düzenlemeye yöneltmiştir. CHP kurulduğu günden beri Ocak-Bucak örgütlemesi modelini her mahalle bir seçim çevresi olarak görülmüş, buralardaki insanların siyasete katılımları ve eğitimleri açısından da bu model oldukça faydalı olmuştur. Tüzük'ten de vereceğimiz üzere mahallelerde parti görevliliğinin oluşumu parti içi demokrasinin işlerlik kazanması yönünde atılan ilk adımdır. Ülkenin dört bucağındaki fikirlerin Parti'nin Genel Merkezine kadar taşınmasında görev üstlenen bu başlangıç birimi, ülkede siyasal gelişmelere toplumun katılımının sağlanmasında da büyük roller üstlenmektedir. Kanımızca parti görevlisi modelinin bu günde çalışma ilkeleri ve kuralları demokratik bir şekilde oluşturularak uygulamaya konmalıdır. CHP 1974 Tüzüğü'nde yaptığı parti görevlisi düzenlemesi ile Ocak-Bucak örgütlerinin kapatılmasının oluşturduğu boşluğu doldurmaktadır. Çalışmaya

faydası olması amacı ile parti görevlilerinin ve muhtarlık bölgesi delegelerinin oluşumu ve görevlerinin düzenlendiği tüzüğün 21. ve 22. maddeleri aşağıda olduğu gibi verilmiştir.

Üçüncü Bölüm

PARTİ GÖREVLİSİ

Madde: 20-Partinin en küçük birimi parti görevlisidir. Aşağıdaki esaslara göre düzenlenecek yönetmeliğe uygun olarak görevini yürütür:

- a) İlçe kongresinde Mahalle ve Köy Muhtarlık Bölgesini temsil etmek,
- b) İlçe Örgüt Kuruluna katılmak,
- c) Temsil ettiği bölgenin parti çalışmalarını yürütmek, parti politikasını ve kurallarını partililere ve halka benimsetmeye çalışmak, hizmetlerini anlatmak,
- d) Çevre ve toplum sorunları üzerinde partililerin halkın görüşlerini saptamak,
- e) Parti politika ve kararları doğrultusunda sosyal çalışmalar düzenlemek,
- f) Partiye üye kaydı ile gelir sağlamada yönetmeliğe göre kendisine verilecek görevleri yerine getirmek.
- g) Partinin katıldığı seçimlerde görev almak, görevlileri çalıştırmak, denetlemek.

Parti Görevlisi Seçimi ---Madde: 21-Köy ve Mahalle Muhtarlık bölgelerindeki, kayıtlı ve parti içi seçimlere katılma hakkını elde etmiş üyeler tarafından 2 yıl için bir muhtarlık bölgesinde parti işlerini yürütmek üzere bir parti görevlisi ile bir yedek görevli gizli oyla seçilir. Aldığı oy sayısına göre görevliden sonra gelen üye yedek görevli sayılır. Herhangi bir nedenle, parti görevlisinin ayrılması veya görevin boşalması halinde işleri yedek görevli yürütür. Yedek görevli de ayrılmış veya görev yeri boşalmış ise bir ay içinde yeni seçim yapılır (CHP,1976:18).

Muhtarlık Bölgesi Delegeleri.---Madde: 22-İki yılda bir yapılacak ilçe (merkez ilçe dahil) kongresinde köy parti işlerinin yürütülmesinde parti görevlisine yardımcı olacak delegeler, parti görevlisi ve yedeğinin seçimi sırasında gizli oyla ve aldıkları oy sayısına göre aşağıdaki ölçüler içinde seçilirler. a) İlçe ve Merkez İlçe çerçevesinde bulunan Mahalle ve Köy Muhtarlıklarında en son genel milletvekili seçiminde partinin aldığı oy sayısı toplamının (50)'ye kadarı Muhtarlık Bölgesi Parti Görevlisi için ayrıldıktan sonra (51)'den (100)'e kadarı için 1, (101)'den (200)'e kadar ayrıca bir ve ondan sonra gelen her toplam 100 sayı için birer delege olmak üzere delege sayısı hesaplanır. b) İlçe kongre delege sayısı 600'ü geçtiği takdirde; Partice o ilçeden en son genel milletvekili seçiminde alınan oy sayısı (600)'e bölünmek suretiyle her muhtarlık bölgesinden ilçe kongresine katılacak her delege için gerekli olan sayı saptanır. Bu yeni sayıya göre, her muhtarlık bölgesinden ilçe kongresine katılacak delegeler birisi parti görevlisi olmak üzere en çok oy alanlar sıra ile belirlenir. c) Milletvekilleri genel seçiminin kesin sonuçları ilan edildikten sonra, Merkez Yönetim Kurulu, ilçelere göre parti görevlisi ve delege sayılarını saptar ve kesin durumu listeler halinde İl ve İlçelere gönderir. Saptama sonucunda yapılacak idari ve maddi değişiklikler de aynı yöntemle gerçekleştirilir (CHP,1976:19).

Yukarıdaki Tüzük hükmünden anlaşılacağı üzere delege yani parti içi seçmen, seçiminde, mahalle ve muhtarlık çevresinden alınan oyların esas alınması 1950’li yıllardan başlayarak gelişen oy’a göre temsil ilkesinin bir sonucudur. Bu uygulama CHP’nin parti içi demokrasinin gereklerini yerine getirmek adına tecrübeleriyle oluşturduğu bir kazanımdır. CHP yine 1950’lerden başlanarak, kademe, kademe ve 1974 Tüzüğü’nde kayıt altına alınan üye listelerinin düzenli olarak tutulması, onaylanması, parti içi seçime katılacak üye ve delege listelerinin parti merkezinde askıya çıkarılarak ilan edilmesi, ilkesi parti içi demokrasinin yaşama geçmesi noktasında büyük önem taşıyan, şeffaflık ve güvenilirlik koşullarının uygulamasının hükme bağlanmasıdır. Böylece CHP Tüzüğü parti içi seçimlerin düzenli, güvenilir ve şeffaf bir şekilde yapılması noktasında dönemin şartlarında çok ileri ve bu günün uygulamalarından da ileri bulunan hükümleri kayıt altına almıştır. Tüzük’te il kongrelerine katılacak delege sayısı, ilçe kongrelerince o ilçe seçim çevresinde, son milletvekili genel seçiminde alınan her 250 oya karşılık bir delege seçileceği belirlenmiş ve kayıt altına alınmıştır. Bu şekilde belirlenecek delege sayısı 1000’i aştığı takdirde, alınan oy sayısı 1000’e bölünerek kaç oya karşılık bir delege seçileceği hesaplanacak, buna göre de ilçe kongrelerinde delege seçimi yapılacaktır. Yeni Tüzük Parti Meclisi’nde illere temsilci bulundurma hakkı getirmektedir (Madde 37 e/f). Bu uygulamada kanımızca parti içi demokrasi ve yönetime katılım anlamında dönemin şartlarında çok ileri bir uygulama ve bu gün de uygulanması gereken bir oluşumdur. İl kongrelerince seçilecek kurultay delegelerinin birincisi İl Başkanına, ikincisi Kadın Kolu Başkanına, üçüncüsü Gençlik Kolu Başkanına, dördüncüsü ilin sırası gelmişse Parti Meclisi Temsilcisine ayrılacak, kalanlar için seçim yapılacaktır. Tüzük, Kadın ve Gençlik Kollarının örgütlü bulundukları il sayısı kadar delege ile Kurultay’da temsil edilmelerinin yolunu açmaktadır. CHP’nin başarısında Kadın ve Gençlik Kolu örgütlenmesi büyük önem taşımakla birlikte CHP’nin kadın ve gençliğe verdiği önem de ortadadır. Bu günün CHP’sinde maalesef Kadın ve Gençlik Kolu Başkanlarına Parti Kurultaylarında temsil hakkı verilmemektedir. 1974 Tüzüğü’nün ilgi çekici bir uygulaması da her kademedeki Yönetim Kurulu üyelikleri için yedek üyelik öngörülmemesidir. Bu uygulama ile Yönetim Kurulu yedek üyelerin rakip listelerde yer alan üyelere oluşması ve bunun da yönetimde uyum sorunu çıkarabileceği düşünülmüş ve yedek üyelik uygulaması kaldırılmıştır. Bu

düzenleme kanımızca Parti'nin yapılanması ve günün koşulları dikkate alınarak uygulanmalıdır. Bu uygulama ilk bakışta parti içi demokrasi ile bağdaşmaz görünmekle beraber, yönetimde uyum ve liste usulü yoklama dikkate alındığında haklı yönleri ortaya çıkmaktadır. Tüzük gereği yönetim liste halinde seçilmiştir ve boşalan üyeliklere, Yönetim Kurulu partililer arasından bir yenisini atamaya yetkilidir. Yönetim Kurulunda seçilmişlerin oranı %50'nin altına düştüğünde ise kurul düşmüş sayılacak ve seçildiği kongre tekrarlanacaktır. Burada kongrede seçilen liste üyelerini destekleyen kitle dikkate alındığında Yönetim Kurulunun boşalma noktasında atama yapma yetkisi %50 şartı da koyulduğu için ve Yönetimin uyumlu çalışması da dikkate alındığında parti içi demokrasinin işlemesi açısından bir sakınca doğurmamakla beraber örgüt biriminin uyum içerisinde verimli çalışması yönünde faydalı olabileceği sonucu doğmaktadır. 1974 Tüzüğü'nün getirdiği bu yeni uygulama çalışma verimliliği göz önüne alınmadan ve ilk bakışta demokratik olmayan bir uygulama gibi görünebilir ve pek çok kişi tarafından eleştirilmiştir. Kanımızca bu uygulama parti içi çalışmalarda etkinliğin ve verimliliğin artırılması noktasında oldukça faydalı ve demokratik yapılanma ilkeleri ile de çelişmemektedir. Yeni Tüzükte 42. ve 45. Maddeler arasında kurultayın nasıl yapılacağı düzenlenmiş ve kurultayda seçilecek parti meclisi üye sayısı 64'e yükseltmiştir. Kurultay PM için partili üyeler arasından 40 üyeyi serbest olarak seçer. Diğer 22 üyenin seçimi için 67 il A-B-C bölgeleri olarak adlandırılan üç bölgeye ayrılır ve her bölgenin il kongrelerince seçilen yirmi iki adet temsilcisi Kurultayın onayına sunulur. Bölgeler Parti Meclisinde sıra ile temsil edilecektir A bölgesi 23 ilin temsilcisinden oluşmaktadır. Bu uygulama ile Parti Meclisinin 22 üyesinin il kongrelerince seçilmesi imkanı sağlanmıştır. Böylece Parti Meclisinin 40 üyesi Kurultayca seçilecek, 22 üyesi il kongrelerince seçilen temsilcilerden oluşacak Kadın ve Gençlik Kolu, Genel Merkez Yönetim Kurulu Başkanları da Parti Meclisinde doğal üye olarak bulunacaktır. Bu düzenleme ile CHP Parti Meclisi illere de, kadınlara da, gençlere de, parti üst yönetiminde uygulamalara katılım hakkını tanıyarak örgüt tabanının parti yönetiminde söz sahibi olması imkanını doğurmaktadır. Böyle bir Parti Meclisi yapılanması günümüz CHP'sinde mevcut değildir.

Yeni Tüzüğün 60. Maddesi'nde parti içerisinde Genel Başkan ve Merkez Yönetim Kurulunun, belli bilim kollarında bilgi ve tecrübeleriyle tanınmış parti üyelerinden 15 kişilik bir Yüksek Danışma Kurulu kurarak Parti Meclisinin onayına sunabileceği ve Kurul üyelerinin Parti Meclisi toplantılarına ve kurultaya katılabileceklerini ancak oy haklarının olmadığını da hüküm altına almıştır. Bu uygulama bilim insanlarının parti içerisinde yer alması ve onlardan faydalanma açısından parti işleyişinde oldukça önemli yer taşımaktadır. Günümüz CHP'sinde böyle bir uygulamanın hakkıyla uygulanmadığı ortadadır. 1974 Tüzüğü'nde Genel ve Yerel seçimlerde aday belirleme uygulamaları da aşağıdaki gibi düzenlenmiştir. Parti içi demokrasinin varlığı noktasında en çok konu olması ve dönemin CHP'sinin uygulamalarına ışık tutması açısından tüzüğün ilgili maddeleri olduğu gibi aşağıda verilmiştir. Kanımızca 2000'li yılların CHP'si 1974 yılının uygulamalarından her bakımdan olduğu gibi parti içi demokratik işleyiş açısından da daha geridedir.

Madde 87- Partinin katılacağı TBMM üyeliği seçimleri için yapılacak aday yoklaması Parti Seçim Kütüğü, İlçe yönetim kurullarınca, ilçe seçim kuruluna kanunen verilmesi gereken tarihten 2 ay önce 4 nüsha olarak düzenlenerek, onaylanmak üzere Genel Sekreterliğe gönderilir. Genel Sekreterlik listeleri inceleyip, gereğinde düzelttikten sonra onaylar ve 1 nüshasını alıkoyup, diğer bir nüshasını ilçenin bağlı bulunduğu İl Başkanlığına, 2 nüshasını da İlçe Başkanlığına gönderir. İlçe Başkanlığı ancak bu onaylanmış nüshayı kanuni süresi içerisinde İlçe Seçim Kuruluna verir. Onaylı liste süre bitiminden 24 saat önceye kadar ilçeye gelmemişse bir örneğini İlçe Başkanı İlçe Seçim Kuruluna verir (CHP,1976:66).

Madde 88-Partinin katılacağı TBMM seçimleri için, partinin gösterilecek parti adayları, adaylık yönetmeliğinde belirlenecek olan parti seçimleri ile adaylarının katılacakları ve kanun hükümlerine uygun olarak yapılacak aday yoklaması sonucunda belli olur. Bir seçim çerçevesinde gösterilmesi gerekli aday sayısından az istekli(aday sayısı) bulunması halinde, o seçim çerçevesine ait aday listesi Genel Başkanın başkanlığında toplanıp, Merkez Yönetim Kurulunca tespit edilir. Aday yoklamasında aynı sayıda oy almış adayların sırası Genel Başkanın başkanlığında toplanan Merkez Yönetim Kurulunca tespit edilir. Aday yoklaması sonuçları, kanun gereğince iptal edilmişse bu seçim çerçevesindeki bütün adaylar ve bunların listedeki sıralı Genel Başkanın başkanlığında toplanan Merkez Yönetim Kurulunca tespit edilir. Bir seçimde parti tarafından gösterilmesi gereken adaylar toplamının %5'ini aşmamak üzere, Merkez Kontenjan adaylarının hangi illerde ve sıralarda gösterileceği, adaylık yönetmeliğindeki esaslara uygun olarak Genel Başkanın başkanlığında toplanan Merkez Yönetim Kurulunca serbestçe tespit edilir. Bu tespitten önce İl Yönetim Kurullarının mütalaası alınır. Belediye başkanlığı, belediye meclis üyeliği ve il genel meclis üyeliği seçimlerinde parti adaylarının nasıl seçileceği ve yoklamanın nasıl yapılacağı, bir yönetmelik ile düzenlenir. Bu seçimlerde yasa gereğince gösterilecek %10 merkez adayı gösterme yetkisi, seçimin yapıldığı çevredeki yönetim kurulundandır. Yönetmelikte gösterilen hallerde bu yetki üst yönetim kurullarınca da kullanılabilir (CHP,1976:67).

Görüldüğü gibi CHP 1974 Tüzüğü'nde milletvekili aday saptama usulünü ön seçim ile belirlemiş ve en önemlisi Yerel Yönetim Seçimlerinde de kontenjan aday saptanma hakkını seçimin yapılacağı çevrenin Yönetim Kuruluna bırakmıştır. Tüzüğün getirmiş olduğu bu düzenlemeler dönemin şartlarına göre oldukça demokratik olup günümüzde CHP'de TBMM üyelikleri ve yerel yönetimlerin tüm adayları Genel Merkez tarafından saptanmaktadır. Yeni Tüzük Hazine'nin siyasi partilere yaptığı yardımların önceki tüzüklerde %60'lık kısmının örgüte dağıtılacağı hükmüne yer vermemiştir. Ancak dönemin CHP'sinin araştırmanın ilerleyen bölümünde görüleceği üzere bu yardımları örgüt arasında eşit biçimde paylaştırdığı ortadadır. CHP 1980 darbesine gelindiğinde kendi imkanları ile pek çok örgüt birimi çevresinde bina mülkiyetleri almış ve Ankara Çevre Sokak'ta dönemin şartlarında oldukça modern bir Genel Merkez Binası inşa etmiştir. CHP'nin parasal konularda tüm örgüt birimlerinin hesapları Merkez denetiminde ve herhangi bir şüpheye yer vermeyecek şeffaflık ve düzen içerisinde tutulmuştur. Ayrıca yeri gelmişken CHP'nin Türk siyasetinde bir ilk olarak yaptırdığı ses düzenli seçim otobüsü de bu dönemin yeniliklerindendir.

14-16 Aralık 1974 günü CHP'nin 22. Kurultay'ı toplanmıştır. 22. Kurultay'da ilk kez uygulanan bir sistemle parti meclis adayları İl Başkanlarınca oluşturulmuştur (Cumhuriyet,14/12/1974:1). Kurultay'da yeni sistemi eleştirenler de olsa sistem uygulanmıştır (Cumhuriyet,16/12/1974:1). Ecevit'in önerisiyle oluşturulan ve demokratik sol kavramının niteliğini görüşen Ana Sorunlar Komisyonu CHP'nin demokratik sol bir parti olduğunu açıklayan bir rapor hazırlanmış ve rapor Kurultayca kabul edilmiştir (Bila,1979:619-624). Kurultay'da seçimlere geçildiğinde Bülent Ecevit 1371 delegeden 1323'ünün oylarını alarak yeniden Genel Başkan seçilmiştir (Cumhuriyet,16/12/1974:1). Parti Meclisi seçimlerinde İl Başkanlarının hazırladığı liste ve Genel Merkez muhaliflerinin hazırladığı liste yarışmış ve İl Başkanlarının listesi kazanmıştır. Muhalif listeden 1 kişi listeyi delerek Parti Meclisine girmiştir (Cumhuriyet,17/12/1974:1). Orhan Eyüboğlu'nun yeniden Genel Sekreterliğe seçildiği Kurultayda MYK' da şu isimler yer almıştır (Cumhuriyet, 18/12/1974:1): Mustafa Üstündağ, Erol Tuncer, Vamık Tekin, Ali Topuz, Kasım

Parlar, Erol Çevikçe, Deniz Baykal⁷, Bahir Ersoy, Haluk Ülman, Tankut Akalın, Mehmet Aslantürk, Kemal Önder, Alev Coşkun, Adil Ali Cinel. MYK oluştuktan sonra Deniz Baykal ve Mustafa Üstündağ Genel Sekreter Yardımcılıklarına seçilmişlerdir (Kumaş,1999:245). 12 Ekim 1975 tarihinde yapılan Kısmi Senato seçimlerinde CHP büyük oy artışı sağlamıştır. Bu seçimlerde AP'de oylarını artırarak çıkmıştır. Seçim sonuçları şöyledir (Bila,1979:634): AP: 2,331,833 oy ile %41,4 ve 27 senatör, 5 milletvekili. CHP: 2,437,727 oy ile %43,3 ve 25 senatör, 1 milletvekili. MSP: 479,096 oy ile %8,5 ve 2 senatör. MHP: 176,668 oy ile %3,1. DP: 173,996 oy ile %3,1. (MC) Milliyetçi Cephe döneminde CHP'nin oylarını artırması, iktidara rağmen halkın desteğini CHP'den yana artırması olarak yorumlanmıştır.

4.1.12. 5'ler Olayı: CHP Merkez Yönetim Kurulunda Çıkan Anlaşmazlık

CHP'de ideolojik netlik sağlanmasına rağmen parti üst yönetiminde açık ya da gizli bir iç çatışma olduğu 5 Merkez Yönetim Kurulu üyesinin istifası ile ortaya çıkmış ve artık kamuoyundan gizlenecek hali kalmamıştır (Bila,1979:642-644). Gerçi sorun ideolojik olmamakla beraber tamamen yönetsel açıdan ortaya çıkmaktadır. Ancak Milletvekili Genel Seçimlerinin yaklaştığı bir dönemde çıkan huzursuzluğun da Parti açısından fayda getirmeyeceği açıktır. Parti'nin Merkez Yönetim Kurulu'nda bir yanda Genel Sekreter Yardımcısı Deniz Baykal, Haluk Ülman, Erol Çevikçe, Adil Ali Cinel ve Tankut Akalın gruplaşmış öte yanda, Genel Sekreter Orhan Eyüboğlu, Ali Topuz, Alev Coşkun, Kasım Parlar, Bahir Ersoy, Vamık Tekin, Kemal Önder ve Erol Tuncer'den oluşan grup vardır. Parti içerisinde Mülkiyeliler Cuntası olarak adlandırılan Baykal grubu ile Eyüboğlu grubu birbirinden uzaklaşmakta ve gruplar arası çatışmaların seviyesi yükselmektedir. 7 Mart 1976 tarihinde MYK üyesi

⁷ **Deniz Baykal**, 14 Ekim 1973'te Cumhuriyet Halk Partisi'nden Antalya Milletvekili seçildi. Seçimlerden sonra 1974'te Bülent Ecevit Başbakanlığında kurulan CHP-MSP koalisyon hükümetinden Maliye Bakanı oldu. 1978'de kurulan 3. Ecevit hükümetinde ise Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı yaptı. Deniz Baykal bu dönemde CHP Parti Meclisi ve Merkez Yürütme Kurulu, Genel Sekreter Yardımcılığı görevlerinde bulundu. Eylül 1987'deki genel seçimlerde SHP'den Antalya Milletvekili seçildi SHP'de önce Grup Başkanvekilliği ardında da Genel Sekreterlik görevlerinde bulunan Baykal, Haziran 1988'de göreve başladığı Genel Sekreterlikten 10 Eylül 1990'da istifa etti. 9 Eylül 1992 tarihinde toplanan CHP Kurultayında Genel Başkanlığa seçildi.

Mehmet Aslantürk'ün vefatı üzerine MYK'nın boşalan üyeliğine seçim yapılacaktır. Gruplar kulis faaliyetlerine başlamış ve seçim yapılmıştır. Eyüboğlu grubunun adayı Sami Kumbasar MYK üyeliğine getirilmiştir. Baykal ekibinin adayı Uğur Alacakaptan seçilememiştir. Bunun üzerine Baykal ve arkadaşları uzlaşmaz tutum takınmış ve MYK'nın 7 saat süren toplantısı sırasında Bülent Ecevit tarafları uzlaştırmaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Böylece 8 Mart günü Ecevit 5'lerin istifasını kamuoyuna açıklamak zorunda kalmıştır (Cumhuriyet,9/3/1976:1). Bu istifalardan sonra diğer Genel Sekreter Yardımcısı Mustafa Üstündağ'da MYK'nın tümünün çekilmesi gerekir diyerek istifa etmiştir. Daha sonra gelen istifalar üzerine Genel Sekreter Eyüboğlu'da görevinden istifa etmiştir. Böylece MYK düşmüş ve geç saatlerde yapılan Parti Meclisi toplantısında Orhan Eyüboğlu 40 oyla yeniden Genel Sekreterliğe seçilirken boşalan MYK üyeliklerine de şu isimler seçilmiştir: Orhan Eyüboğlu , Hasan Esat Işık, Ali Topuz, Bahir Ersoy, Nadir Yavuzkan, Semih Eryıldız, Cahit Karakaş, Kemal Tabak, Ahmet Durakoğlu, Kemal Önder, Erol Tuncer, Sami Kumbasar, Alev Coşkun, Kasım Parlar ve Vamık Tekin. Hasan Esat Işık ve Ali Topuz'da Eyüboğlu'nun yeni Genel Sekreter Yardımcıları olmuştur (Cumhuriyet, 10/3/1976:1).

31 Mayıs 1976 günü CHP Ortak Gruplarında parti içi sorunlar konusunda genel görüşme açılmış; genel görüşmede Genel Başkan Ecevit tedirginlik verici boyutlara ulaştığını öne sürdüğü parti içi bunalım ve çatışmanın belgelenerek ilan edildiği gün olmuştur (Cumhuriyet,2/6/1976:1), (Cumhuriyet,4/6/1976:1), (Cumhuriyet, 7/6/1976 :1). 9-11 Haziran günlerinde yapılan Parti Meclisi toplantılarında 25 üye söz almış ve parti içi sorunlar tekrar masaya yatırılmıştır (Bila,1979:650). Genel Sekreter Eyüboğlu Parti Meclisi'nde yöneltilen eleştirileri cevaplamıştır. Eyüboğlu'na göre parti içindeki yönetsel bunalım suni olarak yaratılmaktadır. Parti Meclisi yayınladığı bildiride partinin iç sorunlarının, Demokratik Sol'dan kaynaklanan ayrılıklardan değil ilişkilerdeki aksaklıklardan, çalışma yöntemleriyle ilgili değişik anlayışlardan ve tüzüğün bazı konulardaki yetersizliğinden ileri geldiği sonucuna varmıştır. Haziran ayı sonunda CHP'de yaklaşan 23. Kurultayın mücadelesini veren gruplar ve liderlerinin isimleri şöyledir: Genel Merkez: Orhan Eyüboğlu, Ali Topuz, Alev Coşkun, Kasım Parlar, Bahir Ersoy, Vamık Tekin, Kemal Önder, 5'ler ya da

Mülkiyeliler: Deniz Baykal, Haluk Ülman, Erol Çevikçe, Tankut Akalın, Adil Ali Cinel. Bu gruplardan başka Şükrü Koç ve Abdullah Baştürk; bir başka gruplaşma da Kamil Kırıkoğlu, Kemal Okyay, Cahit Angın. Kendilerini Demokratik Sol’unda ilerisinde tanımlayan diğer bir grup da Süleyman Genç, Kemal Anadol, Mehmet Sönmez’den oluşmaktadır. Daha sonra Genel Merkez ekibinden yana tavır alacak olan Turan Güneş ve Orhan Birgit’de birlikte hareket etmekteydi (Bila,1979:653). Bu gruplardan her biri yaklaşan kurultayda parti içi iktidarın mücadelesini vermektedir. Bu mücadelenin neticesi CHP kongreleri oldukça sert ve kavgalara varan bir havada geçmekteydi. Bunun basına da yansıyan bir örneği 20 Kasım günü yapılan Gençlik Kolları Kurultayı’dır (Cumhuriyet,22/11/1976:1). Kurultay delegelikleri konusunda çıkan olaylarda birçok genç yaralanmıştır. Gençlik Kolları Kurultayı’nda Genel Başkanlığa yeniden Zeki Alçın seçilmiştir (Kumaş,1999:250). CHP 23. Kurultayı’na doğru gidilen günlerde örgüt Kurultay’da iktidar mücadelesi için sert ve çetin şartlarda grupların kıyasıya rekabeti ile kongrelerini tamamlarken Genel Merkez de 23. Kurultay’a yeni bir tüzük ve program önerisiyle hazırlıklarını tamamlıyordu. (Cumhuriyet,23/11/1976:1). Yeni CHP Programı örgütle birlikte oluşturulurken parti içi grupları programdan çok, programı uygulayacak parti içi iktidarın mücadelesine girişmeleri de CHP’de ideolojik netliğin yakalandığının bir göstergesidir. Genel Başkan Bülent Ecevit de kurultaya bir hafta kala ‘yarışma açık olacak ben tarafsız kalacağım’ diyerek yarışan grupların önünü açmıştır (Bila,1979:665).

4.1.13. 23. Kurultay: Parti İçi Demokrasi Açısından Bir Geri Adım: Parti Meclisi ve Merkez Yönetim Kurulu Uygulaması Kaldırıldı.

CHP 23. Kurultayı 27 Kasım 1976 sabahı açılmıştır. 30 Kasım tarihine kadar sürecektir olan Kurultay, CHP tarihinde ilk kez aralarında çeşitli ülkelerin sosyal demokrat, sosyalist ve komünist partilerinde bulunduğu 18 yabancı parti temsilcisi de 23. Kurultayın şeref konukları arasındadır. 27 Kasım günü Atatürk Spor Salonunda 1200 İl Delege, 250 Parlamenter, 55 Parti Meclisi üyesi ve Yüksek Disiplin Kurulu üyesiyle, 30 Gençlik ve Kadın Kolları temsilcisi olmak üzere tam 1535 delege ve salonu tıklım, tıklım dolduran 5000’de dinleyici yerlerini almıştır (Cumhuriyet,

27/12/1976:1), (Kumaş,1999:251). Genel Merkezçilerin adayı Kars İl Başkanı İsmet Atalay 749 oyla Kurultay Başkanlığı'na seçilmiştir. Muhalliflerin adayı Ordu İl Başkanı Ertuğrul Günay da 615 oy almıştır. Kurultay sonucu hakkında kesin bir tahmin yapmak olanak dışıdır. Bu sonuçlara bakıldığında yarışan ekiplerin güçleri dengededir. 23. Kurultay'a sunulan Parti Meclisi raporuna muhalefet şerhi koyan Parti Meclisi üyeleri Haluk Ülman, Önder Sav⁸, Deniz Baykal, Erol Çevikçe muhalefet gerekçelerinde şunları belirtmiştir:

Parti Meclisinin görev dönemi içindeki örgüt sorunlarının çözümünde izlenen yöntemler, tüzükle ilgili uygulamalar ve diğer çalışmalarla ilgili görüşlerimizi 23. Kurultay'da açıklamak üzere söz hakkımız saklı kalmak kaydı ile Parti Meclisi raporuna muhalifiz Saygılarımızla (Bila,1979:665).

23. Kurultay'da Genel Başkan ve bazı delegeler konuştuğundan sonra kürsüye gelen Deniz Baykal, genel siyasi havadan bahsettikten sonra parti içi sorunları şu sözleriyle dile getirir.

Partinin bir takım sorunları vardır. Ama CHP'de bunalım yoktur. Sağlıklı temele dayanan bir gelişme vardır. Bundan ürkmek yanlıştır. Kurultaydan sonra hiçbir hastalığı kalmayacaktır (Bila,1979:670).

Baykal Genel Başkan'ın önerisine uyararak ülkeyi karış, karış dolaştıklarını, kavgayı dışa dönük yürüttüklerini söyler. Daha sonra kürsüye gelen Turan Güneş Baykal'ın aksine CHP'de bunalım olduğunu savunur. Hatta bunalıma Baykal ve arkadaşlarının istifalarının yol açtığını savunur. Kurultay'da konuşma yapan CHP Genel Sekreteri Orhan Eyüboğlu 'da şu sözleriyle kendisini savunur:

Ben ne Genel Sekreterlik meraklısıyım ne de heveslisiyim. Bana görev verildiği için görev yaparım. Bu güne kadar Genel Başkan'ın gösterdiği yolun dışına çıkmadım. O'na sormadan hiçbir şey yapmadım (Bila,1979:670).

Eyüboğlu eğer Kurultay isterse hemen çekilebileceğini de sözlerine ekler. Kurultay'da söz alan Genel Sekreter Yardımcısı Ali Topuz'un da şu sözleri ilginçtir.

⁸ **Önder Sav:** Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Ankara Milletvekiliği ile Çalışma Bakanlığı yaptı. Evli ve 2 çocuk babasıdır. Çekirdekten yetişme bir siyasetçidir. Bülent Ecevit'in İsmet İnönü'nü genel başkanlık yarışında dize getiren ekibinin en önemli ayaklarından biridir. 1973 seçimleri sonrası milletvekili olmuş ve Çalışma Bakanlığı yapmıştır. CHP'nin Kemalist kanadındandır.

Eğer Deniz Baykal'a Eyüboğlu'ndan sonra Genel Sekreter görevi verilseydi, bugün bu tartışmalar olmazdı (Bila,1979:671).

Böylece Kurultayın seçeceği Genel Yönetim Kurulunun belirleyeceği, Genel Sekreterlik makamının muhtemel üç adayı; Turan Güneş, Deniz Baykal, Orhan Eyüboğlu sözlerini tamamlamışlardır (Cumhuriyet,27/12/1976:1), (Cumhuriyet, 29/11/1976:1). 23. Kurultay Program ve Tüzük tartışmalarına değil, parti içi üst yönetim kurullarında iktidar mücadelesine ve sonucunda Kurultay'da oluşacak Genel Yönetim Kurulunun belirleyeceği Genel Sekreterlik makamına hangi grubun önderinin geleceği mücadelesine sahne olmuştur. Kurultay'da Tüzük konusunda Vedat Dalokay, Ümit Teoman ve Program konusunda da Dalokay'dan başka söz alan olmamıştır. Kurultay üyeleri Tüzük ve Program görüşmeleri yapılırken liste kulislerine yoğunlaşmışlardır. Tüzük Komisyonu'nda Grup Başkan Vekilleri'nin Genel Yönetim Kurulunda örgüt sorunlarıyla ilgili olarak oy kullanma hakları kaldırılmıştır. Tüzük Komisyonu'nda Ecevit'in şu sözleri önem arz etmektedir.

Bu gün Kurultay'da görüldüğü gibi partide bir çatlak vardır. Yönetimde çatlak vardır. Tabanda da derin çatlaklar meydana gelmiştir. Çünkü mevcut Genel Sekreter adayları öyle bir yönetim kurulu oluşsun ki o kurul beni Genel Sekreter seçsin zihniyetiyle hareket etmektedir. Bu da örgütün çatlamasına yol açmıştır (Bila,1979:671).

Kurultayda komisyonun son şeklini verdiği tüzük değişikliği, program ve Parti Meclisi Raporu onaylanmıştır. Sosyalist Enternasyonale katılma kararı da oylanmıştır (Cumhuriyet,30/11/1976:1). Grupların liste yarışı sürerken Ecevit-Turan Güneş görüşmesinden sonra ortaya çıkan gruplar üstü liste önerisini Deniz Baykal reddetmiştir. Listeler yarışacaktır. Bülent Ecevit 1324 oy alarak yeniden Genel Başkanlığa seçilmiştir. Genel Merkez ekibi de Genel Yönetim Kurulu seçimlerinden galip çıkmıştır. Kazanan liste şöyledir (Cumhuriyet, 1/12/1976:1-9): Turan Güneş 893, Mustafa Üstündağ 879, Ali Topuz 775, Uğur Alacakaptan 769, Semih Eryıldız 759, İsmail Hakkı Birler 756, Hasan Esat Işık 753, Bahir Ersoy 746, Erol Tuncer 744, Recai İskenderoğlu 749, Coşkun Karagözoğlu 739, Yüksel Çakmur 738, Vamık Tekin 738, Rıza Polat 734, Malik Yılman 732, Nadir Yavuzkan 728, Orhan Eyüboğlu 727, Orhan Birgit 723, Cahit Kayra 715, Kasım Parlar 715 (Kumaş,1999:253). Kazanamayan liste ve aldığı oylar şöyle sıralanmıştır: Deniz Baykal 658, Erol Çevikçe 650, Haluk Ülman 626, Hasan Fehmi Güneş 609, Naci

Cidal 613, Sadullah Usumi 619, Adil Ali Cinel 625, Oğuz Söğütlü 620, Abdülkadir Zilan 615, Tankut Akalın 613, Önder Sav 581, Nazif Arslan 615, Mahmut Erkmenoğlu 639, Ekrem Kabay 606, Yılmaz Alparslan 599, Vahit Çalın 604, Çetin Yılmaz 604, Engin Ünsal 604, Ekrem Şadi Erdem 476. Oluşan yeni Genel Yönetim Kurulu ilk toplantısında Orhan Eyüboğlu'nu Genel Sekreterliğe; Ali Topuz, Hasan Esat Işık, Mustafa Üstündağ, İsmail Hakkı Birler'i de Genel Sekreter Yardımcılıkları görevlerine seçmiştir (Cumhuriyet,1/12/1976:1). Görüldüğü üzere 1976 Tüzüğü ile, Parti Meclisi ve MYK uygulaması yerini Genel Yönetim Kuruluna bırakmıştır. Burada tek cümlede ifade ettiğimiz tüzük değişikliğinin sonuçları CHP'de çok geçmeden büyük sorunlar doğuracak ve Parti'nin demokratik işleyiş yapısının bozulmasında temel etken olacaktır. Kurultay'da yukarıda değindiğimiz gibi parti içi çatışmalar dolayısıyla tüzük değişikliği üzerinde durulmamış, hatta tüzük konusunda delegelerden sadece Ümit Teoman ve Vedat Dalokay Tüzük ile ilgili görüş beyan etmişlerdir. 1976 Kurultayında yapılan tüzük değişikliği ile CHP'de Parti Meclisi ve Merkez Yönetim Kurulu uygulaması kaldırılarak yerine sadece 21 kişiden oluşan bir Genel Yönetim Kurulu uygulaması getirilmiştir. Daha önce Parti Meclisi içerisinde seçilen Merkez Yönetim Kurulu yürütme görevini üstlenirken, ana kararların oluşmasında ve yürütmenin denetlenmesi noktasında Parti Meclisi önemli işlevler görmekteydi. Parti Meclisinin 1974 Tüzüğü'nde değindiğimiz üzere yapısı ve oluşumu daha demokratik ve katılımcıydı. Burada Genel Yönetim Kurulu uygulaması ile partinin hem karar hem de yürütme faaliyetleri tek kurulda toplanmıştır. 1976 değişikliği ile Genel Sekreterin yetkileri kısılmış ve Genel Başkanın yetkileri de olabildiğince artırılmıştır. Yeni Tüzüğün 68. ve 69. Maddelerinde milletvekili adayı olacak partilerin çeşitli nitelikleri taşımaları öngörülmüş ve adaylık ölçütlerine uymayanların ilk kez Genel Yönetim Kurulunca veto edilebilmeleri hakkı sağlanmıştır. 1974 Tüzüğü ile oldukça demokratik bir yapıya kavuşan CHP bu değişikliklerle parti içi demokrasi açısından bir geri adım atmıştır. İleriki bölümlerde görüleceği üzere parti içerisinde parti üst yöneticileri çok geçmeden yapılan hatanın farkına varmış ancak parti içi demokrasinin kazanımları sayesinde Genel Başkan olan Bülent Ecevit de parti içerisinde tek adam olmanın tadını almıştır.

4.1.14. 1977 Seçimleri: CHP'nin Çok Partili Döneme Girildikten Sonra Günümüze Değin Ulaştığı En Yüksek Oy Oranı

CHP'de parti içi iktidar sorunları yaşanırken, Kurultay sonrası Baykal ekibinden pek çok delege küskün vaziyette illerine dönmüştür. Zira bir yılı aşkın bir mücadelenin sonunda kaybeden grubun psikolojisi elbette bozuk olacaktır. Ecevit'in tüzük konusunda tedirginlik içerisinde bahsettiği çatlak işte bu psikolojik durumdur. 1977 seçimlerine gelirken örgüt kendi kendisiyle uğraşmaktan enerjisinin büyük bölümünü harcamıştır. Ancak MC hükümetinin, adından da anlaşılacağı gibi (Milliyetçi Cephe) oluşturduğu cephe hükümeti toplumun ilerici aydın kesimine bir baskı rejimini dayatmış, MC döneminde faili meçhul cinayetler ve topluma karşı baskı, terör olayları had safhaya varmıştır (Cumhuriyet, 1/5/1977:1). 1977 yılının 1 Mayıs İşçi Bayramı sebebiyle düzenlenen Taksim toplantısı 34 kişinin ölümüyle sonuçlanmıştır (Cumhuriyet,2/5/1977:1). CHP'ye umut gözüyle bakan toplumun yoksul kesimleridir (işçi, köylü, esnaf). CHP büyük şehirlerin gecekondu bölgelerinde büyük destek sağlamıştır. Toplumun yoksul kesimlerinin insanca bir yaşam düzenine kavuşmak için verdiği desteğe MC Hükümeti'nin baskı ve şiddete dayalı uygulamaları karşısında demokratik düzene sahip çıkmak üzere hukukçular, doktorlar, öğretmenler, mühendisler ve mimarlar, meslek kuruluşları 1977 seçimlerinde CHP'yi destekleme kampanyasına katılmışlardır. Toplumun işçi, köylü, küçük esnaf ve memur kesimi ile aydın kesimi ittifak halinde CHP'yi desteklemektedir. Anarşi ve terör olaylarından rahatsız olan bazı sermaye grupları da bu dönemde CHP'ye destek vermektedir. 1977 seçimleri CHP'liler açısından Cumhuriyet tarihinde görülmemiş bir engelleme kampanyasıyla karşılaşmıştır. CHP'liler pek çok yerde silahlı saldırıya uğramış, dövülmüş, yaralanmış ve öldürülmüşlerdir. Bu engellemelere örnek olarak, İzmir Çiğlide Ahmet İsvan'ın yaralanması (Cumhuriyet,1/6/1977:1). Niksar'da, Şiran'da, Erzincan'da CHP mitinglerine yapılan silahlı saldırılar verilebilir. Bu örneklerin demokratik işleyiş açısından en vahim olanı ise Bülent Ecevit'e Taksim mitinginde suikast girişiminde bulunulacağı ihbarının dönemin Başbakanı Süleyman Demirel tarafından bir mektupla bildirilmesidir. Burada Başbakan tarafından yapılan ihbarın bir engelleme, yıldırma, taktiği olduğu açıktır. Silahlı saldırı olacağı ve güvenliğin sağlanmasının

olanaklı görülmediğinin Başbakan tarafından ihbar edilen bir mitinge Ecevit ve arkadaşları gelse de halkın geleceği şüphelidir. Demokratik yollardan yapılan bir seçimde Başbakan bu davranışı ile korku, baskı ve yıldırma yollarına bizzat başvurmaktadır. Sonuç olarak CHP'nin meşhur Taksim mitingi olarak CHP tarihinde ve ülkemizin siyasi tarihinde yerini alan miting gerçekleşmiştir. Tüm baskı, korkutma, yıldırma çabalarına rağmen halk oradadır ve halkın umudu haline gelen CHP Genel Başkanı ve arkadaşları da meydandadır (Cumhuriyet,4/6/1977:1). Bülent Ecevit Taksim Meydanını dolduran on binlere CHP'nin iktidarında düzen değişikliği programını uygulayacağını söylemiştir. 5 Haziran 1977 günü seçimler yapılmış ve seçim sonuçları gerçekten de Ecevit'in Demokratik Sol Düzen Değişikliği Programını desteklediğini geniş halk kitleleri göstermiştir. Ancak CHP tek başına iktidar imkanını yakalayamamıştır. Milletvekili sayısı 213'te kalmıştır (Cumhuriyet, 8/6/1977:1). Bu sonuçta pek çok partili 5'ler olayında örgüt içerisinde gereksiz yere çıkarılan bunalımın etkisi olduğunu belirtmektedir. Bu görüşe göre CHP seçimlere iyice yoğunlaşamamıştır. CHP örgüt tabanında bu düşünce zihinlerde yer etmiş ve günümüze kadar silinmemiştir. Bu olayda sorumlu tutulan Deniz Baykal ve arkadaşlarının örgüt içi iktidar mücadelesi SHP kurultaylarında da devam etmiş ve sonucunda da CHP'nin yeniden açılması ile parti içi iktidarı ele geçiren Deniz Baykal'a örgüt içerisinde sürekli itirazlar yükselmiştir. CHP'nin 1977 seçimlerinde 226 milletvekiline ulaşamamış olması, ilerleyen günlerde büyük sorunlara yol açacak ve rejim bunalımını da beraberinde getirecektir. 1977 seçim sonuçları şöyledir (Bila,1979:687): CHP: 6,136,171 oy ile %41,4 ve 213 milletvekili. AP: 5,468,202 oy ile %36,9 ve 189 milletvekili. MSP: 1,269,918 oy ile % 8,6 ve 24 milletvekili. MHP: 951,544 oy ile %6,4 ve 16 milletvekili. CGP:277,713 oy ile %1,9 ve 3 milletvekili. DP: 274,484 oy ile %1,9 ve 1 milletvekili. TBP:58,540 oy ile %0,4. TİP: 20,565 oy ile %0,1. Bağımsızlar: 370,035 oy ile %2,5 ve 4 milletvekili kazanmışlardır.1977 seçimlerinde 21,307,303 seçmenden 15,358,210 seçmen katılmış ve katılım oranı %72 olarak gerçekleşmiştir. 1977'de 22 ilde yapılan Cumhuriyet Senatosu Seçimleri sonuçları da Şöyledir: CHP: 2,037,875 oy ile %42,3 ve 28 senatör. AP: 1,842,396 oy ile %38,3 ve 21 senatör. MSP: 402,702 oy ile %8,4ve 1 senatör. MHP: 326,967 oy ile %6,8. DP: 107,278 oy ile %2,2. CGP: 89,484 oy ile %1,9. Bağımsızlar:5,624 oy ile %0,1. 1977 Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde 6,800,746 seçmenden 5,019,677

seçmen katılmış katılma oranı %73,8 olarak gerçekleşmiştir (Bila,1979:687). CHP 1973 seçimlerindeki 3,6 milyon oyunu 1977 seçimlerinde 6,2 milyona çıkarmıştır. İki seçim arasındaki partinin sağladığı oy artışı mükemmeldir. Bu durum CHP'ye ve politikalarına halkın desteğinin katlanarak sürdüğünü göstermektedir. CHP'nin 23. Kurultayında, Ecevit'in CHP örgütüne uyarı mahiyetinde yaptığı konuşma, gerçekleşen seçim sonucuyla bir öngörüye dönüşmektedir. Ecevit konuşmasında Şöyle diyordu:

Halk CHP'yi iktidara getirmeye kararlıdır. Gelmezsek bizim kabahatimiz olacaktır. Bütün partililerin CHP'ye yönelik güveni ve umutları sarsıcı davranışlardan kaçınmaları gerekir. Gazeteler ve kamuoyunda Demokratik Solcular kazandı, Genel Merkezçiler kaybetti diye haberler çıkıyor. Ben buna katılmıyorum. Sokaklarda vurulan çocuklar adına, onların anaları adına sizden rica ediyorum. Bütün bunlar burada tartışılmalı, açıklanmalıdır. Kim Demokratik Solcudur, kim değildir, herkes çıkıp burada söylemelidir. Bu tartışma seçimlere kadar en azından burada bitmelidir (Bila,1979:669).

Fotoğraf 20 :1977 Seçimleri Taksim Mitingi

Kaynak : (Cumhuriyet,4,6,1977:1)

Fotoğraf 21 : CHP 1977 Seçim Afişi

Kaynak : <http://www.chp.org.tr/>

23. Kurultay'da Bülent Ecevit ve Turan Güneş'in geliştirdiği hizipler üstü liste önerisini reddeden Deniz Baykal'dır ve örgüt 1977 seçimlerine az bir süre kala 23. Kurultay'da çatışmıştır. Burada hizip kavramını kullanıyoruz; zira ekipler arasında her hangi bir siyasi görüş ayrılığı bulunmamakta, daha önceki 1976 Kurultayı'nda gördüğümüz üzere çatışan gruplar parti içerisinde iktidar ve bunu sağlamakta kullanabilecekleri Genel Sekreterlik makamı üzerinde anlaşmamaktadır. 1976 Kurultayı'nda verdiğimiz Ali Topuz'un sözlerini hatırlarsak, 5'ler olayının ve Kurultay'da görülen anlaşmazlıkların bir parti içi hizip çatışması olduğu daha açık görülebilmektedir. 1977 seçimleri sonrasında CHP Azınlık Hükümeti 21 Haziran 1977 günü listesini açıklamıştır. Hükümet listesi açıklandıktan sonra tüm ülkede başta meslek kuruluşları, sendikalar ve diğer sivil toplum kuruluşları olmak üzere Ecevit Hükümeti'ne güvenoyu verilmesi için destek kampanyası açmışlardır. Ecevit bu olumlu atmosfer içinde 28 Haziran 1977 günü hükümet programını okumuştur. Ancak hükümet 3 Temmuz günü yapılan güven oylamasında 217 evet oyuna karşılık, 229 red ve 2 çekimser oy kullanılması üzerine güvenoyu alamamıştır. Hükümeti kurma görevi Süleyman Demirel'e verilmiş ve yeniden MC Hükümeti kurulmuştur.

Fotoğraf 22 : 1977 Seçimleri

Kaynak : (Cumhuriyet,6,6,1977:1)

11 Aralık 1977 günü yapılan yerel seçimlerde 67 ildeki Belediye Başkanlıklarının 42'sini CHP kazanmıştır. Böylelikle CHP halkın desteğinin arkasında olduğunu bir kez daha göstermiştir. Seçimlerde AP 15, MHP 5, MSP 3, bağımsızlarda 2 ilde belediye seçimlerini kazanmışlardır. CHP il genel meclisi seçimlerinde de oy oranını %42,1'e yükseltmiştir. Yerel seçimler sonrası AP'den kopmalar başlamıştır. MC Hükümeti açısından bir referanduma dönüşen yerel seçim sonuçları hükümetin arkasında halk desteğinin kalmadığını göstermekteydi. Hükümeti oluşturan partilerden milletvekillerinin ayrılmasıyla hükümetin Meclisteki sayısal çoğunluğu da kalmamıştır. CHP bu durum üzerine harekete geçerek MC Hükümetinin eylem ve işlemleriyle ilgili bir gensoru önergesi hazırlayarak, TBMM Genel Kuruluna getirmiştir. TBMM Genel Kurulunda görüşülen önerge 229 milletvekilinin desteğiyle kabul edilince 2. MC Hükümeti 31 Aralık 1977 günü düşürülerek iktidardan uzaklaştırılmıştır. Cumhuriyet tarihinde ilk kez bir hükümet gensoru ile iktidardan uzaklaştırılmıştır. 1978'in ilk günlerinde CHP Hükümeti kurma çalışmalarına başlamıştır. CHP önderliğinde CGP, DP ve bağımsızların oluşturduğu hükümet bir haftadan kısa bir sürede kurulmuş ve 17 Ocak 1978 günü Meclis'ten güvenoyu almıştır. Hükümet'in kuruluşundan sonra yoğun iktidar faaliyetlerine başlayan Cumhuriyet Halk Partisi bu dönemde Düzen Değişikliği Programını uygulamaya koymak için çaba göstermiştir. Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik şartlar terör olaylarının tırmanarak huzursuzluk ortamını artırması gibi olumsuzluklar bu

dönemde Ecevit Hükümeti'nin hızını kesmekte ve Parti'de ve Parti tabanında beklenen gelişmenin sağlanamadığı görüşünü oluşturmaktadır. Bu dönemde Anayasa Mahkemesi'nin CHP'nin kurultay toplama süresinin aşıldığını uyarması ve CHP'nin 24. Kurultay için üye yazılımının yetiştirilememesi üzerine 4 Kasım 1978 günü CHP'nin 7. Olağanüstü Kurultay'ı toplanmıştır. Bu Kurultay gecikme nedeniyle oluşan bir gereklilikten doğmuş ve üye yazılımının bilgisayar ortamına aktarılması çalışmaları tamamlanıp, üye kütükleri oluştuğunda CHP'nin 24. Kurultayı 24 Mayıs 1979 tarihinde toplanmıştır.

4.1.15. 12 Eylül Darbesi Öncesinde, Parti İçi Demokrasinin Etkin Kılınması yolunda, Son CHP Kurultaylarında Verilen Mücadeleler

CHP'nin 24. Kurultayı, İktidar Partisinin, Kurultayıdır. 24-26 Mayıs 1979 günü toplanan Kurultay'da Türkiye'nin dört bir tarafından gelen delegeler ve partililer CHP Hükümeti'nin yapması gerekenleri, yaptıklarını, tartışmaktadır. Bu konuda çok kısa bir zamanda çok büyük beklentiler içindedir Parti örgütü. Uzun yılların tahribatını bir anda silebilmek o günlerin Türkiye'sinde olası değildir maalesef. Ecevit ve kadrosunun yenilikçi, dinamik, genç görüntüsü ile hızlı değişim beklentisi doğru orantılıdır, yani taban genç, dinamik Ecevit ve kadrosundan performans beklemektedir. Ecevit ve parti üst yönetimi 24. Kurultaya parti içi sorunlarla girmiştir. Parti içi muhalefet hızlanmış ve parti içinde Ecevit'in görüşlerine çeşitli konularda çelişen fikirler yoğunlaşmıştır. Parti'de çelişen fikirlerin tartışıldığı Parti Meclisi'nin önemi muhalif gruplarca kavranılmış ancak Parti Meclisi baskısı olmadan rahatça bildiğini yapabilmenin avantajını da Genel Başkan kavramıştır (Cumhuriyet,13/5/1979:1), (Cumhuriyet,20/5/1979). Kurultay'da muhalif grupların önerisi üzerine Tüzük değişikliği ile Parti Meclisi uygulamasına geri dönülmesi oya sunulmuş ve Ecevit'in karşı çıkması üzerine 769 delegenin oyuyla reddedilmiştir. Ancak 571 delege de Parti Meclisi'nin yeniden oluşturulması yönün de oy kullanmıştır (Cumhuriyet,25/5/1979:1). Parti Meclisi'nin yeniden kurulması yönünde oy kullanan delegeler arasında 5 Genel Yönetim Kurulu Üyesi, 5 Bakan, 31 Senatör ve 91'de Milletvekili bulunmaktadır. İsimlerini burada sayamayacağım CHP'nin bu sayın GYK üyeleri, Bakanları, Milletvekilleri ve Kurultay delegelerine CHP'nin

tarihsel gelişimi ve tecrübeleri ışığında 1974 Tüzüğüyle zirveye ulaştırdığı parti içi demokrasi kazanımlarını yeniden hayata geçirmek için verdikleri mücadeleden ötürü tarih önünde teşekkür ediyorum. Ancak burada hemen belirtmek isterim ki o gün Kurultay Salonu'nda parti içi demokrasi mücadelesi veren ve yukarıda kendilerine teşekkür ettiğimiz 5 Bakan'dan bir tanesi bugün CHP Genel Başkanı olan Deniz Baykal'dır. Sayın Deniz Baykal 18 yıldır Genel Başkanlık görevini sürdürdüğü 2010 yılının CHP'sini parti içi demokrasinin etkinliği yönünden 1974 kadar olmasa da 1976 şartlarına getirebilirse bugün de CHP örgütü kendisine minnettar olacaktır.

CHP'nin 24. Kurultayı'nda parti içerisinde demokrasi mücadelesi verilirken 1980 Darbesi ile ülkede demokrasinin tamamıyla yok edileceğinden kimsenin haberi yoktu. Kurultay'da Bülent Ecevit 1218 oy ile yeniden Genel Başkanlığa seçilmiş ve Ecevit ekibinin Genel Yönetim Kurulu listesi de Kurultay'da olduğu gibi seçilmiştir (Cumhuriyet,27/5/1979:1). GYK, yeniden Mustafa Üstündağ'ı Genel Sekreterlik görevine seçmiştir (Cumhuriyet,29/5/1979:1). Süreç içerisinde bir yandan Hükümet çalışmaları bir yandan da parti içi çalışmalar sürerken ara seçimler de yaklaşmaktadır. Bu dönemde Ecevit ve CHP yoğun iç çatışmalar ve iktidar uygulamalarının başarısızlığı nedeniyle güç kaybetmeye başlamıştır. 14 Ekim 1979 Senato yenileme ve boş bulunan 5 milletvekilliği için yapılacak ara seçimlere gelindiğinde CHP 5 milletvekilliğinin tümünü kaybetmiş ve oy oranı %29'lara gerilemiştir. Bu sonucu halkın kendisine ve hükümetine güveninin kalmadığı şeklinde yorumlayan Başbakan Bülent Ecevit, ki bu yorumun fazla duygusal olduğu daha sonra pek çok partili tarafından dillendirilmiştir. 16 Ekim 1979 tarihinde hükümetin istifasını Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e sunmuştur. İstifanın sonrasında Ecevit Parti'nin 8. Olağanüstü Kurultayını toplayarak GYK ve kendisi içinde Kurultay Genel Kurulu'nda güven oylaması istemiştir.

4-5 Kasım 1979 günü Atatürk Spor Salonunda 1503 delegenin katılımıyla toplanan 8. Olağanüstü Kurultay'da 14 Ekim 1979'da yapılan seçimlerde CHP'nin büyük oy kaybı nedeni ile Genel Başkan Ecevit ve Genel Yönetim Kurulu, Kurultayın güvenoyuna başvurmuştur. Kurultay'da Ecevit ile ilgili güven oylaması yapılacağından, Ecevit'in resmi hiçbir yerde asılmamıştır (Ecevit'in isteği ile) (Kumaş,1999:272). Kurultay'da görüş beyan eden konuşmacıların sözleri parti içi

demokrasinin işleyişi açısından büyük önem taşımaktadır. Kurultay öncesi parti içi muhalefet “ Genel Başkan ile çekişecek bir çevreye gereksinim vardır. Genel Başkan’a teslim olmayacak kimseler gelmelidir.” fikrini savunmaktadır (Kumaş, 1999: 270). Genel Başkan yönetime hakim tek adam olma konumuna yönelmiştir. Parti içinde demokratik işleyişin etkin olmasını isteyen gruplar da bu duruma haklı olarak muhalefet etmektedir. Kurultay’da Bülent Ecevit’in sözleri şöyledir:

Partiye asıl iç muhalefet zarar verdi. CHP sınıfta kalmadı, bütünlemeye kaldı. Bize asıl zarar parti içi muhalefetten geldi. Biz devlette iktidar olma mücadelesi verirken, onlar parti içi iktidar olmak için kullandılar. Hizipçilik ve kadrolaşma yüzünden seçmenimiz bölündü. Bu arkadaşları sık, sık uyardım. Ama uyarılarımın hiçbirini yerine getirmediler. Bunu önce kendi kusurum olarak görüyorum (Kumaş,1999:271).

Bülent Ecevit’in Kurultay kürsüsünden dile getirdiği bu sözlerinde haklılık payı bulunmakla beraber, parti içi anlaşmazlıkların, parti içi demokrasinin etkin bir şekilde işleyişinin kısılarak çözümlenmesi noktasında da büyük bir hata taşımaktadır. Bu yaklaşım 1950’li yıllardan başlayarak parti içi sorunlarını demokratik usullerle çözmeyi gelenek haline getirmiş olan CHP’de çatışmaların daha da şiddetlenmesine sebep olacaktır. Kurultay’da 1950’li yıllardan başlayarak, Bülent Ecevit’in parti içi demokrasi mücadelesinde en yakın çalışma arkadaşlarından biri olan Turan Güneş’in sözleri gelinen durumun açıklanması noktasında oldukça anlamlıdır.

Biz küçük kişileriz. Küçük özverilerde bulunuruz. Kendisi büyük kişidir, büyük özveride bulunsun (Kumaş,1999:271).

Turan Güneş bu sözlerin ardından Kurultay Genel Kuruluna Bülent Ecevit’e güvenoyu vermeyeceğini açıklamıştır. Salonun bir bölümünden alkışlar yükselirken bir bölümünden de yuh sesleri gelince, Turan Güneş “Yuhalayabilirsiniz, ben görevimi yaptığımı inanıyorum” diyerek konuşmasını tamamlamıştır. Yarım yüzyılı aşan süreç içerisinde zorlu mücadelelerden geçerek ortaya konan parti içi demokratik kazanımların kaybedilmesi noktasında, parti içinde Turan Güneş gibi az sayıda yönetici dışında tepki veren olmamıştır. Bu konuda siyasi ikbal peşine düşmüş parti üyelerinin, şahsi makam heveslerinin, lidere kul olmak pahasına, Parti Tüzüğü’nün ileri demokratik bir yapıdan, liderin egemenliğine bağlı bir yapıya dönüşmesine dayanak oluşturmaları ve demokratik uygulamalardan uzaklaşan lideri, alkış ve iltifatlara boğmaları siyasi tarihimiz içerisinde ibretle izlenmesi gereken bir noktadır.

Kurultay’da Ali Topuz “ Evet, ağır bir enkaz devraldık. Ancak bu enkazın edebiyatını o kadar çok yaptık ki bizim seçmenimizi de bıktırdık.” demektedir. Görüşlerini dile getiren Vedat Dalokay da konuşmasında özveri sırasının Bülent Ecevit’te olduğunu vurguluyordu. Bülent Ecevit’in güven oylamasına katılan 1365 delegeden 20 delege ret oyu kullanmış, 4 delege de çekimser kalmıştır. Burada ret oyu veren delegeler arasında Bülent Ecevit’in yakın çalışma arkadaşları olan ve Özgür İnsan Dergisi’nde CHP’nin politika ve görüşlerini birlikte oluşturduğu Haluk Ülman ve Turan Güneş de bulunmaktadır. Bu Kurultay 12 Eylül 1980 Darbesi öncesi yaşanan son CHP Kurultayıdır. Kurultay’da yarışan listelerin aldıkları oylara bakıldığında Ertuğrul Günay’ın 23 oy daha alabilse Genel Yönetim Kurulu listesini delebileceği görülmektedir. CHP’de parti içinde demokrasi mücadelesi böylece keskinleşirken, bir yıldan az bir süre sonra ülkede 12 Eylül darbecileri tarafından demokrasi yok edilecek ve bir karanlık uygulamalar dönemi başlayacaktır.

4.2. 1980 SONRASI YENİDEN CHP

CHP Hükümet’ten çekilmiş ve AP Genel Başkanı Süleyman Demirel yeni Hükümeti kurmuştur. İktidar ve muhalefet 1980’e gelindiğinde sert tartışmalar ve çatışmalar içindeydi, aslında sorun demokrasi içinde yapılabilecek bir erken seçim ile çözülebilecekken (12 Eylül Darbesi’nin niteliği konumuz dışında olduğu için derinlemesine tartışılmayacaktır), bazı çevrelerin desteği ile terör olayları tırmandırılmış ve darbe zemini yaratılmıştır. Sonuç yaratılan bu durumu fırsat ve görev bilen Genekurmay Başkanı Kenan Evren ve arkadaşlarının, 12 Eylül 1980 Cuma günü saat 03,59’da, Türkiye Radyo Televizyon Kurumunun (TRT) yayınladıkları Darbe Bildirisi olmuştur. Türkiye’de gelişen çağdaş fikir akımlarının, özgür bir toplum yaratmak, bağımsız bir ülkenin, kanunlar önünde eşit haklara sahip bireyleri olmak, insanı insanın, vatani yabancıların sömürsünden kurtarmak yönünde gelişen çabaları bir egemen ülkenin Başkan ve idarecilerinin, “Our Boy’s” “Bizim Çocuklar” dediği Kenan Evren ve ekibi tarafından engellenmiştir. Yasaklar, parti kapatmaları, yüzlerce idam kararı ve yıllarca sürececek işkence, yargısız infaz, baskı, sömürü, bürokraside, siyasette ve iş yaşamında, ahlak erozyonu (ilkesizleştirme) düzeni böylelikle başlamıştır, Türkiye’de. Darbe sonrası Ecevit ve

arkadaşlarının özlediği düzenin tam tersi kurulmuştur. Artık ezen de, sömüren de, engellerinden arınmış serbestçe kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirebilecektir geleceği. Darbecilerin yayınladıkları bir bildiri ile Türkiye’de demokratik düzenin askıya alındığı duyurulmuştur. Darbe Bildirisi’nin okunması ile terör olayları da bir anda bitmiştir.

CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit 30 Ekim 1980 tarihinde CHP’den istifa etmiştir. Ecevit’in istifası gerekli miydi? Sorusunun cevabı ve Ecevit ve arkadaşlarının darbecilere karşı neden bir demokrasi ve hukuk mücadelesi başlatmadıkları sorusunun cevabı henüz verilememiştir.¹² Eylül 1980 darbesi hiçbir mahkeme kararına dayanmadan CHP’yi kapatmıştır. Bu açıkça hukuk ihlali, yani hukuksuzluktur. Darbeciler, Atatürk’ün vasiyetinde açıkça belirttiği; şahsi mallarının CHP tarafından idare edileceği ve gelirlerinin Türk Dil ve Tarih Kurumları’na paylaştırılacağı bilindiği halde, CHP’nin idaresini yürüttüğü bu mallara el koymuştur. İlerleyen dönemde Türk Dil Kurumu ve Tarih Kurumu’nun yapısını bozarak; Atatürk’ün vasiyetinden kaynaklanan gelirleri bu kurumlara yöneltmeyerek, açıkça Atatürk’ün vasiyetini de çiğnemişlerdir. Sıradan bir vatandaşın miras hukukundan kaynaklanan hakkına dokunulamayan bir ülkede, Atatürk’ün kanuni varislerinin hakları da böylelikle gasp edilmiştir. Güvercin Sevenler Derneği’nin bile hukuki dayanağı olmadan kapatılmadığı bir ülkede, köklerini Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti’nden alan, Dünya’nın işgalci emperyalist devletlerine karşı verdiği bağımsızlık mücadelesini, giriştiği örgütlü bir halk hareketi sonucu başarıp, işgalci Emperyalist Devletleri Anadolu coğrafyasından kovan, Türkiye Cumhuriyeti Devletini kuran, Anayasal haklar ve demokratik siyasi rejimi getiren CHP, hiçbir mahkeme kararına dayanmayan ve hiçbir hukuki gerekçesi olmayan Darbe Meclisi’nin kararı ile kapatılmıştır. Darbenin ve darbecilerin gücünü nereden aldığını daha sonra pek çok araştırmacı-yazar, akademisyen hem fikir olarak belirtmişlerdir. Darbeciler, çağdaş mandacılarıdır. Darbe ile amaçlanan, 1920’de gerçekleştirilemeyen sömürü düzeninin Türkiye coğrafyasında yeniden oluşturulmasıdır. Darbenin niteliği konumuz kapsamında olmadığı için daha fazla değinilmeyecektir.

Darbe sonrasında CHP'den istifa etmiş olan Bülent Ecevit, 1986 yılında siyasi yasaklarının kalkması neticesinde eşi Rahşan Ecevit'in kurduğu (DSP) Demokratik Sol Parti'de (Demokratik Sol Parti) Genel Başkanlık görevine getirilmiş ve siyasi hayatına geri kalan yaşamı boyunca bu partide devam etmiştir. DSP'nin Program Taslağının sunuş bölümünde:

Geçmiş'in deneyim ve birikimlerinin de değerlendirmekle birlikte geçmişe özlem duyan bir Parti'nin değil ; geçmişte veya şimdi olandan hem daha özgür hem daha dirlikli düzenli bir toplum, daha gerçek ve daha iyi işleyen bir demokrasi, daha sağlıklı ve hakça bir gelişme ve daha güçlü bir Türkiye için uğraş veren, geleceğe yönelik bir Parti'nin programıdır (DSP,1985:12).

İlk paragrafta bu görüşler belirtilmektedir. Bülent Ecevit darbenin kurduğu sistem içerisinde ne CHP'yi özlemekte ne de eski CHP'li arkadaşlarını partisine üye kabul etmektedir. Darbe sonrasında kurulan ve CHP'nin devamı olduğunu iddia eden HP (Halkçı Parti) ve SODEP (Sosyal Demokrat Parti) ise daha sonra birleşmiştir ve SHP (Sosyal Demokrat Halkçı Parti) adını almıştır. 1990'lara gelindiğinde, CHP'nin altı ilkesinden üçünün eskidiğini, bunların atılması gerektiğini savunan SHP, 2. Cumhuriyetçiler olarak adlandırılan bir grubu bünyesinde barındırmaktadır (Kışlalı, 1999:120,122). SHP içerisinde mezhepsel, etnik ayrılıklara dayalı siyaset eğiliminde olan gruplar ve darbecilerin siyaset yapmalarına izin verdiği yeni kadrolar, siyasi menfaat ve çıkarları doğrultusunda Kürt-Türk, Alevi-Sünni, Karadenizli-Egeli ayrımına gitmekten geri durmuyorlardı. SHP içerisinde değişmeden duran tek grubun Baykal ve arkadaşları olduğunu söylemek yanlış olmaz. Deniz Baykal 1980 öncesinden edindiği alışkanlıkla sürekli kurultay çağrısı yapıyor ve toplanan kurultaylarda Genel Başkan, Genel Sekreter adayı oluyordu. 1985'ten 1991 Milletvekili seçimleri sonrasına kadar Deniz Baykal SHP içerisinde 3 defa Genel Başkan adayı olmuştur. En sonunda SHP Genel Başkanı Erdal İnönü bu işten yorulup Genel Başkanlık görevinden kendi isteğiyle ayrılmıştır ve yerini Ankara Büyükşehir Belediyesi Başkanı Murat Karayalçın'a bırakmıştır. Erdal İnönü'nün erken yaşta siyasetten ayrılmasında Deniz Baykal'ın bunalım, gerilim ve yıldırma politikasının payı büyüktür.

1992 yılına gelindiğinde eski AP'nin devamı olduğunu belirten DYP ve CHP'nin devamı olduğunu belirten SHP koalisyon ortaklarıdır. 12 Haziran 1992'de

TBMM’de kapatılan siyasi partilerin yeniden açılmasını sağlayan yasa onaylanır. Bu yasayla DYP ve SHP kapatılan partilerin yeniden açılmasından çok kapatmayla birlikte el koyulan mülklerine yeniden sahip olmalarını istemektedirler. Bu amaçla açılıştan sonra mülklerini başka partilere devredip, tekrar kendilerini fesh edebilecekleri maddesi yasaya konmuştur. Yasa ile açılan AP mülklerini DYP’ye devrederek kendisini fesh etmiştir. CHP’de ise durum farklı olacaktır. Yasa gereği CHP’nin en son kurultay delegeleri ve yöneticileriyle parti açılacaktır. Bu üyeler 1 no’lu Çankaya İlçe Seçim Kuruluna bildirilmiş ve CHP’nin en son Genel Yönetim Kurulu üyelerinden hayatta olanlar toplanarak Parti’nin siyasi yaşamına devam edip etmemesini karara bağlamışlardır. Eski Genel Sekreter Konya Milletvekili Mustafa Üstündağ trafik kazasında hayatını kaybetmiştir. Bu döneme gelindiğinde CHP’nin önde gelen isimlerinden; Orhan Eyüboğlu, Turan Güneş vefat etmiş, Muammer Aksoy, Bahriye Üçok terörist saldırı neticesinde katledilmişlerdir. CHP’nin istifa eden Genel Başkanı Bülent Ecevit ise DSP Genel Başkanlığı görevini sürdürmekte ve daha önce belirttiğimiz üzere CHP ve CHP’lilere uzak durmakta ve eski CHP’ye bir reddi-miras tavrı içindedir. CHP’nin son GYK toplanmıştır. GYK beklentilerin aksine CHP’nin siyasi yaşama devam edeceği kararını vermiştir. Toplanan GYK daha sonra bir eşgüdüm kurulu oluşturarak Başkanlığa Gümüşhane Milletvekili ve CHP kapatıldığında Genel Sekreter Yardımcılığı görevinde bulunan Erol Tuncer getirilmiştir. Erol Tuncer ve arkadaşları kendi imkanlarıyla başlattıkları CHP’yi açma çalışmalarında Bülent Ecevit ile görüşmüşler, ancak Parti’nin açılması çalışmalarında katkı ve yeniden Genel Başkanlık görevi için Bülent Ecevit; kendisinin siyasi yaşamına DSP’de devam edeceğini belirterek olumsuz yanıt vermiştir. Böylece, Erol Tuncer başkanlığındaki CHP’nin son yöneticilerinden oluşan Eşgüdüm Kurulu CHP’nin yeniden açılmasında, Erol Tuncer Başkanlığında yürünmesi kararı alınmıştır. CHP’nin emektar yöneticilerini çok zorlu bir örgütlenme dönemi beklemektedir. CHP’nin yeniden açılmasına SHP’de sıcak bakmamakta ve o günkü SHP Genel Sekreteri Cevdet Selvi; Eskişehir’den TRT televizyonlarına yaptığı bir açıklamada CHP’nin yeniden açılması bir hayaldir demektedir ve bu söz üzerine CHP’nin eski Genel Merkez Yöneticilerinden Çorum Milletvekili Kasım Parların gönderdiği telgraf şöyledir:

SAYIN, CEVDET SELVİ

S.H.P Genel Sekreteri Necatibey Cad. Sıhhiye/ Ankara

C.H.P. Anadolu Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti ile başlayıp Milli Mücadeleyi gerçekleştirerek devleti ve Cumhuriyeti kuran, çok partili Demokrasi'yi getiren bir partidir. Cumhuriyet Halk Partisini hiçbir mahkeme kararı olmaksızın kapatmak, hukuk devletine indirilen ağır bir darbedir. Olay ; demokrasinin, hür düşüncenin, Hukuk Devletin yüz karası bir olaydır.Yine Atatürk'ün vasiyetiyle kurulan Türk Tarih Kurumu, Dil Kurumu kapatılarak Atatürk'ün yasal vasiyeti açıkça çiğnenmiştir. Bu yüz karası Hukuk İhlalleri Demokrasi ve özgürlük, Hukuk Devleti düşmanlarınca yapılmıştır.

Şimdi soruyorum size:

S.H.P.'nin genel sekreteri olarak Hukuk Devletine saygın var mı ? Talihsiz demecinizde bu olayları tasvip ettiğiniz anlaşılıyor. Bu demec S.H.P' nin de görüşü müdür ? S.H.P'nin Hukuk Devleti anlayışı ile demeciniz çelişmiyor mu? Siz ve S.H.P. : Bu demecinizi tabandaki Hukuk Devletine, Demokrasiye saygılı olan C.H.P'lilere ve seçmenlerimize ve TBMM'deki Laik Cumhuriyet, özgür düşünce ve Hukuk Devleti aşığı Milletvekillerinize nasıl izah edeceksiniz ? sayın Selvi sizin ve sizin gibi düşünen S.H.P'lilerin gücü, yeteneği, C.H.P'nin açılışını engellemeye yetmeyecektir. Sizi protesto ediyor, kınıyor ve S.H.P'den istifaya çağırıyorum.

KASIM PARLAR

Kasım Parlar ve CHP'lilerin yoğun tepkisi neticesinde bir gün sonra SHP Genel Başkanı Erdal İnönü basına CHP'ne karşı olmadıklarını Genel Sekreter Selvi'nin sözlerinin yanlış anlaşıldığı açıklamasını yapmaktadır. Eşgüdüm Kurulu'nun aldığı karar doğrultusunda SHP'nin tavrı da bu şekilde oluşmaktadır. Partilerin açılmasını serbest bırakan yasa, partilerin yurt çapında örgütlenerek 6 ay içinde örgütlenmesi zorunluluğunu da getirmektedir. Sürenin bir bölümü geçirilmişti bile, üstelik böyle bir örgütlenme çalışmasının bir de maddi boyutu vardı. Cevdet Selvi'nin hayal demesi belki de bu sebeptendi ancak, Selvi ve O'nun gibi düşünenlerin yanıldıkları, hesaba katmadıkları bir nokta vardı. CHP'nin yeniden açılışında örgütlenme çalışmasını yürüten bu emektar, vefakar yöneticiler ve sürece aktif destek sunan 1980 öncesi başta Gençlik Kolları yöneticileri olmak üzere kapatılan CHP'nin her kademe örgüt yöneticileri tartışmasız, Türkiye'nin en iyi siyasi parti örgütlenmesi uzmanlarıydı. Pek çok partili Türkiye'nin dört bir tarafında büyük özverilerle çalışarak 2 ay gibi çok kısa bir sürede CHP'nin hayal olarak nitelenen örgütlenmesini tamamlayıp, Kurultay toplayabilme durumuna getirmiştir. Bu çalışmaların canla başla sürdürülmesindeki en büyük etken kanımızca Darbecilerin yaptığı haksız,

hukuksuz işlemlere karşı CHP'yi yeniden siyasal yaşama döndürmek ve köklerini Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyetinden alan ve dünya tarihinde halkını örgütleyerek emperyalist işgalci devletlere karşı bağımsızlık mücadelesini başarıya ulaştıran tek siyasal hareket olan CHP'ni tarihe gömmeye, desteğini nereden aldığı belli olan darbecilerin de, destekçilerinin de, gücünün yetmeyeceğini tüm dünyaya ispatlamak olmuştur.

4.2.1. CHP'nin Yeniden Açılışı, Birleşen Sol ve Günümüze Uzanan CHP

CHP'nin eski kadrolarının uzun uğraşı ve örgütleme çabaları sonucu, CHP'nin 25. Kurultayı Parti'nin kuruluş yıldönümü olan 9 Eylül 1992 tarihinde toplanmıştır. CHP 70. yılına siyasi faaliyetlerine devam ederek girecektir. Kurultay'da hazır bulunan 24. Kurultay delegeleri Parti'nin aynı ad ve amblem ile açılması kararını aldı. Kurultay'da Deniz Baykal ve açılış çalışmalarını yürüten Erol Tuncer Genel Başkanlık için yarıştılar. Kurultay 679 oy ile Deniz Baykal'ı Ecevit'ten sonra CHP'nin 4. Genel Başkanlığına seçti. Böylece CHP'de Deniz Baykal dönemi başlamış oldu. CHP'nin 25. Kurultayı'nda oluşan yönetim Ertuğrul Günay'ı Genel Sekreterlik görevine getirmiştir. CHP kısa bir süre sonra SHP ve DSP'den istifa eden milletvekilleri ile 13 yıllık aradan sonra 21 üyeli TBMM Grubunu da oluşturmuştur. 10 Mart 1993 tarihinde toplanan Tüzük Kurultayı'nda 1976 Tüzüğü yürürlükten kaldırılarak CHP'nin yeni Tüzüğü yürürlüğe girmiştir. CHP'nin siyasal yaşama dönüşüyle katıldığı ilk seçim 1994 Yerel Seçimleridir. Bu Seçimlerde SHP %13.6, CHP %4.6, DSP %8.8 oy almışlardır. Seçimler sonrası tabandan gelen yoğun baskılar neticesinde CHP ve SHP birleşme görüşmeleri başlamıştır. 6 Kasım 1994'te imzalanan Birleşme Protokolü'yle, Birleşme Kurultayı'nın 28 Ocak 1995 tarihinde yapılması kararlaştırılmıştır. SHP ve CHP Genel Başkanları, Genel Başkanlık ve bütünleşmenin hangi Parti'nin çatısı altında olacağını kararlaştıramayınca, Genel Başkanlık için Hikmet Çetin üzerinde anlaşıldı ve bütünleşen Parti'nin adının CHP mi, SHP mi yani; CHP tüzel kişiliğinde mi yoksa SHP tüzel kişiliğinde mi olacağı Kurultay kararına bırakıldı.

18 Şubat 1995'te toplanan 26. Kurultay'da her iki partinin delegeleriyle toplanılmış ve yapılan oylamada 1033 delege birleşmenin CHP çatısı altında, 635 delege de birleşmenin SHP çatısı altında olması yönünde oy kullandı. Böylece bütünleşmenin CHP çatısı altında olacağı karara bağlandıktan sonra, hemen aynı salonda SHP delegeleri toplanarak 121'e karşı 508 oy ile SHP fes edildi ve CHP'ye katılım kararı alındı. Daha sonra CHP'nin yeni Genel Başkanı için oylamaya geçildi. Genel Başkanlık için daha önce üzerinde anlaşılan Hikmet Çetin tek aday oldu ve oy birliği ile CHP'nin 5. Genel Başkanı seçildi. Birleşme sürecinde Ertuğrul Günay birleşmeye karşı tavır sergilemişti. Altınpark'da yapılan değerlendirme toplantısında uzun bir konuşma yaparak gerekçelerini örgüte anlatan Genel Sekreter Günay bu konuşma sonrası Genel Sekreterlik görevinden ve birleşmiş CHP'den istifa etmiştir. Günay'ın istifası üzerine CHP Genel Sekreterliğine, Parti Meclisi, Adnan Keskin'i seçmiştir. 26. Kurultay'da oluşan yeni Parti Meclisi de Adnan Keskin'i yeniden CHP Genel Sekreterliği'ne seçmiştir.

Bütünleşme sürecinin tamamlanmasıyla beraber Genel Başkanlık yarışının ertelendiği 27. Kurultay 9 Eylül 1995 tarihinde toplanmıştır. Kurultay Murat Karayalçın ve Deniz Baykal'ın Genel Başkanlık yarışına sahne olmuştur. 681'e karşı 309 oyla Deniz Baykal yeniden CHP'nin Genel Başkanlığı'na seçilmiştir. Parti Meclisi listeleri oylanmış ve Baykal ekibinin listesi Parti Meclisi'ni oluşturmuştur. Karayalçın listesinden 2 kişi Baykal'ın listesini delebilmiştir. Oluşan Parti Meclisi Adnan Keskin'i yeniden Genel Sekreterlik görevine getirdi. SHP birleşmenin olduğu zaman DYP ile bir Koalisyon Hükümetini yürütmekteydi. Baykal böylece Koalisyon Hükümeti'nin de ortağı olmuştur. Çiller ile Baykal anlaşamayınca Çiller 20 Eylül 1995 tarihinde istifasını Cumhurbaşkanı'na sunmuştur. Daha sonra azınlık hükümetini kuran Çiller TBMM'de güvenoyu alamayınca Baykal ve Çiller yeniden masaya oturmuş, Baykal'ın 24 Aralık 1995'te erken seçim yapmak koşuluyla Çiller'in başkanlığındaki yeni CHP ve DYP Hükümeti kurulmuştur. 24 Aralık 1995'te yapılan Milletvekili Genel Seçimleri'nde Genel Merkez seçime gidilme süresinin kısa olduğu ve sürenin ön seçim yapmaya yetmeyeceği gerekçesiyle adayların hepsini merkez yoklaması ile belirlemiştir (Çok az ilde yaptığı örgüt yoklaması dışında). Bu seçimde birleşen Parti'nin oyları gerilemiştir. Örgütte ve

halkta 1+1'in siyasette 2 etmeyeceği böylece anlaşılmıştır. Birleşme oy tabanında geçersiz olmuştur. Seçimlerde CHP %10.7'ye düşen oy oranı ile ve 49 milletvekili ile Meclistedir. 1995 seçimlerinde Refah Partisi ilk yükselişini yapmış ve %21.4 oy alarak 158 milletvekili çıkarmıştır. Ecevit'in DSP'si de %14.6 oy oranı ve 76 milletvekili ile Meclis'e girmiştir. Seçimlerden sonra (RP) Refah Partisi ve DYP koalisyon hükümeti kurulmuştur. Ancak 28 Şubat süreci yaşanmış ve bu Hükümet istifa etmiştir. Daha sonra Mesut Yılmaz'ın Başbakanlığında (ANAP) Anavatan Partisi, (DSP) Demokratik Sol Parti, (DTP) Demokrat Türkiye Partisi hükümeti kuruldu. Bu Hükümete CHP dışarıdan destek vermekteydi. Böylece CHP Meclis'te kilit Parti haline gelmiştir. Baykal'ın destek vermekteki şartı: İlköğretimin zorunlu olarak 8 yıla çıkarılması ve en kısa sürede erken seçime gidilmesi idi. Baykal'ın sıkıştırması neticesinde 18 Nisan 1999'da Erken Seçim yapılması kararı alınmıştır.

CHP'nin 28. Kurultay'ı 23 Mayıs 1998 tarihinde Atatürk Spor Salonunda Genel Başkan Deniz Baykal'ın ışık ve ses gösterileri arasında kurulan asma merdiven platformundan inmesiyle başlamıştır. CHP'lilerin alışık olmadığı böyle bir şov, uzun süre tartışılmış ve bazı partililerin yoğun eleştirisini çekmiştir. Bu Kurultay'da Deniz Baykal yeniden Genel Başkanlığa seçilmiştir. Baykal Parti içinde tartışmasız iktidardadır. Ancak 18 Nisan 1999 Seçimlerinde %10 barajına takılan CHP, tarihinde ilk kez yapılan seçimlerde TBMM dışında kalmıştır. Bu sonuç üzerine Deniz Baykal 22 Nisan 1999'da Genel Başkanlıktan istifa etmiştir.

22 Mayıs 1999'da CHP'nin 9. Olağanüstü Kurultayı toplanarak Altan Öymen'i CHP'nin 6. Genel Başkanlığına seçti ancak, Parti Meclisi seçimlerinde çıkan olaylar nedeniyle Parti Meclisi seçimini kazananlar istifa etmişlerdir. Parti Meclisi'ni seçmek üzere CHP, 10. Olağanüstü Kurultayı toplandı. Parti içi grupların ağırlıklarını koydukları bu Kurultay'da Parti Meclisi seçimleri çok çekişmeli geçti. Kurultay'da Baykal ekibinin yoğun kulis faaliyeti istifa etmiş olan Deniz Baykal'ın CHP Genel Başkanlığından fazla uzak kalmayacağını gösteriyordu. Neticede, Baykal ekibi Parti Meclisi'nde çoğunluğu ele geçirdi. Parti Meclisi, Genel Sekreterliğe de Tarhan Erdem'i seçti.

Altan Öymen, CHP Genel Başkanlığı görevinde 2 yıla yakın bir süre kaldıktan sonra Parti Meclisi'nde ağırlığını hiç bırakmayan Deniz Baykal'ın 30 Haziran 2001 tarihinde toplanan 29. Kurultay'da Genel Başkanlığa yeniden seçilmesiyle Genel Başkanlık görevinden ayrılmıştır. Deniz Baykal'ın 2001'den günümüze değin Genel Başkanlığı döneminde Parti Tüzüğü değiştirilmiş ve Genel Başkan adayı olabilmek, Olağanüstü Kurultay toplayabilmek, çok güçleştirilmiştir. Parti içinde dönemler itibariyle seçme, seçilme ilişkileri çalışmanın sonraki bölümünde incelenecektir. Baykal 2. kez Genel Başkan olduktan sonra yapılan hiçbir milletvekili seçiminde örgüte aday belirleme yetkisi vermemiş ve bütün adayları kendisi belirlemiştir. 1980 sonrasında CHP'nin yeniden açılışından itibaren pek çok eski partili parti içi demokratik işleyiş noktasında, 1974 Tüzüğü ile geline düzeyi parti işleyişinde yaşamak istemekte ancak, 1980 Darbesi'nin ve uygulamalarının açtığı tahribat ve parti üst yönetiminin tutumu, bu noktada ki istekleri olanak dışı kılmaktadır.

BÖLÜM V

PARTİ İÇİ DEMOKRASİ’NİN HUKUKSAL ÇERÇEVESİ, DÖNEMSEL OLARAK ADAY BELİRLEME UYGULAMALARI ve CHP ÖRGÜT İŞLEYİŞİNİN KARŞILAŞTIRMASI

Çalışmanın bu bölümünde Ülkemizde dönemler itibariyle uygulanan Anayasalar, Seçim Kanunları ve Siyasi Partiler Kanunları hukuksal çerçeve noktasında daha iyi kavranılabilmesi amacıyla topluca ele alınmıştır. Ülkemizde demokrasinin vücut bulması için Anayasa hükümlerinin temel dayanak olması ve yine demokrasinin işleyebilmesi noktasında Seçim Kanunlarının büyük önem arz etmesi ve parti içi demokrasinin ortaya konabilmesi noktasında Siyasi Partiler Yasası hükümlerinin temel oluşturması nedeniyle Anayasalar, Seçim Kanunları ve Siyasi Partiler Kanunlarına toplu bir bakış ve değerlendirme bu bölümde ele alınmıştır. Yine CHP’nin detaylı bir şekilde, çalışmanın evvelki bölümlerinde ele aldığımız ilgili dönemlerinde, milletvekili aday belirleme uygulamalarının nasıl gerçekleştirildiğinin topluca bir açıklaması, bu bölümde ele alınmıştır. Bu bölümde günümüzde CHP örgüt işleyişinin mahalle yapılanmasından başlanarak, Genel Merkez organlarının oluşturulmasına değin bir işleyiş açıklamasına da yer verilmiştir. Bölümün sonunda ele alınan 1980 öncesi dönemde 1977 Milletvekili seçimleri ile günümüzde CHP’nin en son katılmış olduğu, 2007 Milletvekili seçimlerinin karşılaştırılmasının yapılmasında da otuz yıl ara ile CHP’de örgüt işleyişinin gelişimi ve parti içi demokrasinin gelişiminin gözlenmesi açısından, dönemsel gelişimin bir karşılaştırmasının yapılması amaçlanmaktadır.

5.1. T.C. ANAYASALARI’NIN SİYASİ PARTİLER, SEÇME ve SEÇİLME HAKLARI İLE İLGİLİ MADDELERİ

a)1921 Anayasası’nda Seçme ve Seçilme Hakları (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu):

Ankara’da TBMM 23 Nisan 1920’de oluştuğunda, TBMM 1921 yılında derhal bir Anayasa hazırlayarak yürürlüğe koymuştur. 1921 Anayasası 23 esas ve 1 ek maddeden oluşmaktadır. 1921 Anayasası ile Osmanlı Döneminin çift meclisi yerine tek meclisli sisteme dönülmüştür; Anayasanın ilgili maddeleri aşağıdaki gibidir.

Madde 2- İcra kudreti ve teşri salâhiyeti milletin yegâne ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder.

Madde 3- Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükûmeti “Büyük Millet Meclisi Hükûmeti” ünvanını taşır.

Madde 4- Büyük Millet Meclisi vilayetler halkınca müntehap azadan mürekkeptir.

Yasama süresi 2 yıl olarak belirlenmiş, gerekli hallerde bu sürenin 1 yıl uzatılabileceği hükme bağlanmıştır.

Madde 5- Büyük Millet Meclisinin intihabı iki senede bir kere icra olunur. İntihap olunan azanın azalık müddeti iki seneden ibaret olup fakat tekrar intihap olunmak caizdir. Sabık Heyet lâhik heyetin içtimasına kadar vazifeye devam eder. Yeni intihabat icrasına imkân görülmediği takdirde içtima devresinin yalnız bir sene temdidi caizdir. Büyük Millet Meclisi azasının herbiri kendini intihap eden vilayetin ayrıca vekili olmayıp umum milletin vekilidir.

Bu anayasada kadınlara seçme, seçilme hakkı verilmemiştir, daha doğrusu Anayasanın ilgili maddelerinde kadın-erkek diye bir ayrım görülmemekte ancak uygulamada kadınların seçme ve seçilme hakları henüz yoktur. Anayasa, sadece TBMM’nin üyelerinin vilayetler halkınca seçilen üyelerden oluşacağına değinmiştir.

Madde 4- Büyük Millet Meclisi vilayetler halkınca müntehap azadan mürekkeptir.

29 Ekim 1923 yılında Anayasa metni üzerinde yapılan değişiklik ile Cumhuriyetin ilanı gerçekleştirilmiştir. Değişiklikle 1. Madde’ye “Türkiye Devletinin şekli Hükûmeti Cumhuriyettir” ibaresi eklenerek Cumhuriyet ilan edilmiştir.

Madde 1- Hakimiyet bilâ kaydü şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir.

b) 1924 Anayasası’nda Seçme ve Seçilme Hakları (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu):

Yeni Cumhuriyet'in, yeni Anayasasıdır. 1 geçici 105 esas maddeden oluşan Anayasa 27 Mayıs 1960 darbesine kadar 36 yıl süreyle yürürlükte kalmıştır. Anayasa'da tek meclis sistemi tekrar maddeleşirken

Madde 4- Türk milletini ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi temsil eder ve Millet adına egemenlik hakkını yalnız o kullanır.

Yasama dönemi 4 yıla çıkarılmıştır. Anayasa seçimlerin herhangi bir nedenle yapılamaması durumunda bu süreye bir yıl daha ilave edilebileceğini öngörmektedir. Anayasa milletvekillerinin yalnızca seçildikleri bölgenin değil bütün milletin vekili olduklarına ve dönemlerinin tamamlanmasından sonra tekrar seçilebileceklerine hükmetmektedir.

Madde 13- Büyük Millet Meclisinin seçimi dört yılda bir yapılır.

Süresi biten milletvekilleri tekrar seçilebilirler.

Eski Meclis, yeni Meclisin toplanmasına kadar devam eder.

Yeni seçim yapılmasına imkân görülmezse, toplanma dönemi bir yıl daha uzatılabilir.

Her milletvekili, yalnız kendini seçen çevrenin değil, bütün milletin vekilidir.

Seçme yaşı 18, seçilme yaşını 30 olarak belirlemiştir. 1934 yılında kadınlara da milletvekili seçme ve seçilme hakkını getiren değişiklikle seçmen yaşı 18'den 22'ye yükseltilmiştir. Anayasa ayrıca milletvekili seçilebilmek için gerekli koşulları da belirlemiştir. Anayasa 16.Maddesinde milletvekillerinin seçildiklerinde edecekleri andın da içeriğini belirlemiştir.

Madde 9- Türkiye Büyük Millet Meclisi, özel kanuna göre millet tarafından seçilmiş milletvekillerinden kurulur.

Madde 10- Milletvekili seçmek, yirmi iki yaşını bitiren kadın, erkek her Türk'ün hakkıdır.

Madde 11- Otuz yaşını bitiren kadın, erkek her Türk milletvekili seçilebilir.

Madde 12- Yabancı Devlet resmi hizmetinde bulunanlar terhipli cezaları gerektiren suçlardan veya hırsızlık, sahtecilik, dolandırıcılık, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, kısıtlılar, yabancı Devlet uyrukluğunu ileri sürenler kamu hizmetlerinden yasaklılar, Türkçe okuyup yazma bilmiyenler milletvekili seçilemezler.

Madde 15- Kanun teklif etmek hakkı, Meclis üyelerinin ve Bakanlar Kurulundur.

Madde 16- Milletvekilleri Meclise katıldıklarında şöyle and içerler.

“Namusum üzerine söz veririm ki:

Vatanın ve milletin mutluluğuna, esenliğine, milletin kayıtsız şartsız egemenliğine aykırı bir amaç gütmeyeceğim ve Cumhuriyet esaslarına bağlılıktan ayrılmıyacağım.”

Anayasada milletvekillerinin dokunulmazlık hakları ve milletvekilliğinden düşme halleri de sayılarak yerine yenisinin seçilebileceği de hüküm altına alınmıştır. Halk arasında “dokunulmazlık” olarak bilinen 17. Madde bu gün de üzerinde çok durulan ve tartışılan bir konudur. Kanımızca milletvekilinin düşünce ve demeçlerinden dolayı dokunulmaz olması demokrasinin sağlıklı işleyebilmesi açısından oldukça faydalıdır.

Madde 17- Bir milletvekili ne Meclis içindeki oy, düşünce ve demeçlerinden ne de Meclisteki oy, düşünce ve demeçlerini Meclis dışında söylemek ve açığa vurmaktan sorumlu değildir. Seçiminden gerek önce ve gerek sonra üstüne suç atılan bir milletvekili Kamutayın kararı olmadıkça sanık olarak sorgulanamaz, tutulamaz ve yargılanamaz. Cinayetten suçüstü yakalanma hali bu hükmün dışındadır. Ancak bu halde yetkili makam bunu hemen Meclise bildirmek ödevindedir. Seçiminden önce veya sonra bir milletvekili hakkında verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi milletvekilliği süresinin sonuna bırakılır. Milletvekilliği süresi içinde zamanaşımı yürümez.

Madde 23- Milletvekilliği ile Hükûmet memurluğu bir kişide birleşemez.

Madde 27- Bir milletvekilinin vatan hayınlığı ve milletvekilliği sırasında yiyicilik suçlarından biriyle sanık olduğuna Türkiye Büyük Millet Meclisi Kamutayı hazır üyelerinin üte iki oy çokluğu ile karar verilir yahut on ikinci maddede yazılı suçlardan biriyle hüküm giyer ve bu da kesinleşirse milletvekilliği sıfatı kalkar.

Madde 28- Çekilme, kanun hükümleri gereğince kısıtlanma, özürsüz ve izinsiz iki ay Meclise devamsızlık yahut memurluk kabul etme hallerinde milletvekilliği düşer.

Madde 29- Ölen yahut yukardaki maddeler gereğince milletvekilliği sıfatı kalkan veya düşen milletvekilinin yerine bir başkası seçilir.

c)1961 Anayasası’nda Seçme ve Seçilme Hakları ve Siyasi Partiler:

27 Mayıs 1960 Askeri müdahalesi neticesinde oluşturulan Kurucu Meclis tarafından hazırlanarak halk oyuna sunulmuştur. 157 asıl 11 geçici maddeden oluşmaktadır. 9

Temmuz 1961’de yapılan halk oylamasında kabul edilmiştir. Anayasa, Yasama Organında 2 Meclis usulünü getirmektedir.

Madde 63- Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan kuruludur.

Meclisler, Anayasada gösterilen hallerde birlikte toplanır.

Böylece Cumhuriyet Senatosu da kurulmuştur. Senato üyelerinin önemli bir bölümü seçimle belirlenmekte ve Senato’da ayrıca Cumhurbaşkanı’nca seçilen üyeler ile birlikte ömür boyu görev yapacak tabii üyeler bulunuyordu. Anayasa gereği milletvekili seçilebilmek için 30, senatör olabilmek için de 40 yaş şartı konulmuştu. Milletvekillerinin okur-yazar olmaları şartı yeterliyken, senatörlerin yüksek öğrenimli olmaları koşulu getirilmiştir. Anayasada seçme seçilme hakkı ve ilk kez yerini alan siyasi partilerin kuruluşu ve işleyişi ile ilgili maddeler aşağıda verilmiştir.

Madde 55- Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme ve seçilme hakkına sahiptir.

Seçimler, serbest, eşit, gizli, tek dereceli genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yapılır.

Madde 56- Vatandaşlar, siyasî parti kurma ve usûlüne göre partilere girme ve çıkma hakkına sahiptir.

Siyasî partiler, önceden izin almadan kurulur ve serbestçe faaliyette bulunurlar.

Siyasî partiler, ister iktidarda ister muhalefette olsunlar, demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.

Son milletvekili genel seçimlerinde muteber oy sayısının en az yüzde beşini alan veya bu seçimlerde Millet Meclisinde grup teşkil edecek sayıda milletvekilliği kazanmış bulunan siyasî partilere Devletçe yapılacak yardım kanunla düzenlenir.

Madde 57- Siyasî partilerin tüzükleri, programları ve faaliyetleri, insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak zorundadır. Bunlara uymayan partiler temelli kapatılır.

Partilerin iç çalışmaları, faaliyetleri, Anayasa Mahkemesine hangi hallerde ve ne suretle hesap verecekleri ve bu mahkemece malî denetimlerinin hangi hallerde ve nasıl yapılacağı, demokrasi esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir.

Siyasî partilerin kapatılması hakkındaki dâvalara Anayasa Mahkemesinde bakılır ve kapatma kararı ancak bu Mahkemece verilir.

Anayasada milletvekili ve senatör seçilmesi esasları da aşağıdaki gibi düzenlenmiştir.

Madde 67- Millet Meclisi, genel oyla seçilen 450 milletvekilinden kuruludur.

Madde 68- Otuz yaşını dolduran her Türk milletvekili seçilebilir.

Madde 69- Millet Meclisi seçimleri dört yılda bir yapılır.

Meclis, bu süre dolmadan seçimin yenilenmesine karar verebilir. Süresi biten Milletvekili yeniden seçilebilir.

Yenilenmesine karar verilen meclisin yetkileri, yeni meclisin seçilmesine kadar sürer.

Türkçe okuyup yazma bilmeyenler, kısıtlılar, yükümlü olmasına ve muaf bulunmasına rağmen muvazzaf askerlik hizmetini yapmayanlar veya yapmış sayılmayanlar ve kamu hizmetlerinden yasaklılar ile ağır hapis cezasını gerektiren bir suçtan dolayı kesin olarak hüküm giymiş olanlar ve – taksirli suçlar hariç olmak üzere- beş yıldan fazla hapis cezasıyla veya zimmet, ihtilâs, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflâs gibi yüz kızartıcı suçlardan biriyle kesin olarak hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar da milletvekili seçilemezler.

Madde 70- Cumhuriyet Senatosu, genel oyla seçilen yüzelli üye ile Cumhurbaşkanıca seçilen onbeş üyeden kuruludur.

13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı Kanunun altında adları bulunan Milli Birlik Komitesi Başkanı ve üyeleri ile eski Cumhurbaşkanı, yaş kaydı gözetilmeksizin, Cumhuriyet Senatosunun tabîi üyesidirler. Tabîi üyeler, Cumhuriyet Senatosunun diğer üyelerinin tâbi oldukları hükümlere tâbidirler. Ancak, haklarında, bu Anayasanın 73 üncü maddesinin 1 inci ve 2 nci fıkraları ve 10 uncu geçici maddesinin 1 inci fıkrası hükümleri uygulanmaz. Tabîi üye olarak Cumhuriyet Senatosuna katıldıktan sonra bir siyasi partiye girenlerin tabîi üyelik sıfatı, partiye girişlerinden sonraki ilk Cumhuriyet Senatosu üyeliği seçimi tarihinde sona erer.

Madde 71- Millet Meclisi seçimlerinde seçmen olan her Türk, Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde de aynı şartlarla oy kullanır.

Madde 72- Kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış bulunan ve milletvekili seçilmeye engel bir durumu olmayan her Türk, Cumhuriyet Senatosuna üye seçilebilir.

Cumhurbaşkanıca seçilecek üyeler, çeşitli alanlarda seçkin hizmetleriyle tanınmış ve kırk yaşını bitirmiş kimselerden olur. Bunlardan en az onu bağımsızlar arasından seçilir.

Önceki Anayasalarda milletvekili sayıları nüfusa göre belirlenirken, bu Anayasa üye sayılarını sabitlemiş ve nüfus esasına göre seçim çevrelerine dağıtmıştır. Buna göre TBMM’de milletvekili sayısı 450 olarak belirlenmiştir. Senato’nun seçilmiş üye sayısı ise 150 olarak belirlenmiş, bu sayıya Cumhurbaşkanıca seçilecek olan 15 üye ile milli birlik komitesi üyelerinden ve eski Cumhurbaşkanılarından hayatta olanlar da eklenmiştir. Millet Meclisi üyelerinin 4 yıl, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin 6 yıl için seçilmesi, Senato’nun 3’te 1’ini yenilemek üzere de 2 yılda bir 3’te 1 yenileme seçimleri yapılması öngörülmüştür.

Yeni Anayasa aşağıdaki konularda da sosyal adalet ve eşitliği sağlayıcı ve özgürlüklerin artırılması yönünde düzenlemelere gitmiştir. Kişi dokunulmazlığı, özel hayatın korunması, konut dokunulmazlığı, haberleşme hürriyeti, seyahat ve yerleşme hürriyeti, düşünce ve inanç hak ve hürriyetleri, basın hürriyeti, gazete ve dergi çıkarma hakkı, kitap ve broşür çıkarma hakkı, basın dışı haberleşme araçlarından faydalanma hakkı, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, ispat hakkı, dernek kurma hakkı, kişi güvenliği, hak arama hürriyeti, toprak mülkiyeti, çalışma hakkı ve ödevi, çalışma şartları, dinlenme hakkı, ücrette adalet sağlanması, sendika kurma hakkı, toplu sözleşme ve grev hakkı, sosyal güvenlik, sağlık hakkı, öğrenimin sağlanması, kooperatifçiliği geliştirme, üniversitelerin özerkliği. Bu düzenlemeleri neticesinde 1961 Anayasası 1982 Anayasası ile kıyaslandığında daha özgürlükçü ve daha katılımcı olarak anılmaktadır, ancak 27 Mayıs 1960 darbesi neticesinde, 4 Temmuz 1960 da kabul edilen 8 Sayılı Kanun ile siyasi partilerin il ve ilçe merkezleri dışında her ne ad ile olursa olsun, örgüt kurmaları yasaklanmıştır. Böylece CHP'nin demokratik işleyişine ilk basamağı oluşturan ocak- bucak örgütleri tarihteki yerini almıştır. Siyasi Partiler Yasaları bahsinde bu konu kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır.

d) 1982 Anayasası'nda Seçme ve Seçilme Hakları ve Siyasi Partiler:

12 Eylül Askeri Müdahale'si sonrası oluşturulan Kurucu Meclis tarafından hazırlanmış 7 Kasım 1982'de halk oylamasına sunularak kabul edilmiştir. 177 asıl ve 16 geçici maddeden oluşmaktadır. Bu anayasa ile Tek Meclisli Sistem'e dönülmüştür. TBMM üye sayısı 400 olarak belirlenmiştir. Milletvekili seçimlerinin (yasama dönemi) 5 yılda bir yapılması hükmü getirilmiştir. 21 olarak belirlenen seçme yaşı daha sonra yapılan değişikliklerle 18'e indirilmiş, milletvekili sayısı 550'ye çıkarılmış yasama dönemi 4 yıla indirilmiştir. 1982 Anayasasının getirdiği seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakları ile ilgili maddesi aşağıdaki gibidir:

Madde 67 - Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir.

(Değişik fıkra: 23/07/1995 - 4121/5 md.) Seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı

yönetim ve denetimi altında yapılır. Ancak, yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının oy hakkını kullanabilmeleri amacıyla kanun, uygulanabilir tedbirleri belirler.

(Değişik fıkra: 23/07/1995-4121/5 md.) Onsekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşı seçme ve halkoylamasına katılma haklarına sahiptir.

Bu hakların kullanılması kanunla düzenlenir.

(Değişik fıkra: 23/07/1995 - 4121/5 md.) Silah altında bulunan er ve erbaşlar ile askeri öğrenciler, taksirli suçlardan hüküm giyenler hariç ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlüler oy kullanamazlar. Ceza infaz kurumları ve tutukevlerinde oy kullanılması ve oyların sayım ve dökümünde seçim emniyeti açısından alınması gerekli tedbirler Yüksek Seçim Kurulu tarafından tespit edilir ve görevli hakim in yerinde yönetim ve denetimi altında yapılır.

(Ek fıkra: 23/07/1995 - 4121/5 md.) Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir.

(Ek fıkra: 03/10/2001 - 4709 S.K./24. md.) Seçim kanunlarında yapılan değişiklikler, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmaz.

1982 Anayasasının parti kurma, partilere girme ve partilerden ayrılma ile ilgili maddesi de aşağıdaki gibi düzenlenmiştir.

Madde 68 - (Değişik madde: 23/07/1995 - 4121/6 md.)

Vatandaşlar, siyasi parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve partilerden ayrılma hakkına sahiptir. Parti üyesi olabilmek için on sekiz yaşını doldurmuş olmak gerekir.

Siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.

Siyasi partiler önceden izin almadan kurulurlar ve Anayasa ve kanun hükümleri içerisinde faaliyetlerini sürdürürler.

Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez.

Hakimler ve savcılar, Sayıştay dahil yüksek yargı organları mensupları, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri, yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, Silahlı Kuvvetler mensupları ile yükseköğretim öncesi öğrencileri siyasi partilere üye olamazlar.

Yüksek öğretim elemanlarının siyasi partilere üye olmaları ancak kanunla düzenlenebilir. Kanun bu elemanlarının, siyasi partilerin merkez organları dışında kalan parti görevi almalarına cevaz veremez ve parti üyesi yüksek öğretim elemanlarının yüksek öğretim kurumlarında uyacakları esasları belirler.

Yüksek öğretim öğrencilerinin siyasi partilere üye olabilmelerine ilişkin esaslar kanunla düzenlenir.

Siyasi partilere, Devlet, yeterli düzeyde ve hakça mali yardım yapar. Partilere yapılacak yardımın, alacakları üye aidatının ve bağışların tabi olduğu esaslar kanunla düzenlenir.

1982 Anayasası ile siyasi partilerin uyacağı esaslar da aşağıdaki gibi düzenlenmiştir.

Madde 69 - (Değişik madde: 23/07/1995 - 4121/7 md.)

Siyasi partilerin faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmaları demokrasi ilkelerine uygun olur. Bu ilkelerin uygulanması kanunla düzenlenir.

Siyasi partiler, ticari faaliyetlere girişemezler.

Siyasi partilerin gelir ve giderlerinin amaçlarına uygun olması gereklidir.

Bu kuralın uygulanması kanunla düzenlenir. Anayasa Mahkemesince siyasi partilerin mal edinimleri ile gelir ve giderlerinin kanuna uygunluğunun tespiti, bu hususun denetim yöntemleri ve aykırılık halinde uygulanacak yaptırımlar kanunda gösterilir. Anayasa Mahkemesi, bu denetim görevini yerine getirirken Sayıştaydan yardım sağlar. Anayasa Mahkemesinin bu denetim sonunda vereceği kararlar kesindir.

Siyasi partilerin kapatılması, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının açacağı dava üzerine Anayasa Mahkemesince kesin olarak karara bağlanır.

Bir siyasi partinin tüzüğü ve programının 68 inci maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı bulunması halinde temelli kapatma kararı verilir. (Ek cümle: 03/10/2001 - 4709 S.K./25. md.) Bir siyasi parti, bu nitelikteki fiiller o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durum o partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim organları veya Türkiye Büyük Millet Meclisindeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açıkça benimsendiği yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organlarınca kararlılık içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılır.

(Ek fıkra: 03/10/2001 - 4709 S.K./25. md.) Anayasa Mahkemesi, yukarıdaki fıkralara göre temelli kapatma yerine, dava konusu fiillerin ağırlığına göre ilgili siyasi partinin Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına karar verebilir.

Bir siyasi partinin 68 inci maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı eylemlerinden ötürü temelli kapatılmasına, ancak, onun bu nitelikteki fiillerin işlendiği bir odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesince tespit edilmesi halinde karar verilir.

Temelli kapatılan bir parti bir başka ad altında kurulamaz.

Bir siyasi partinin temelli kapatılmasına beyan veya faaliyetleriyle sebep olan kurucuları dahil üyeleri, Anayasa Mahkemesinin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmi Gazetede gerekçeli olarak yayımlanmasından başlayarak beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve deneticisi olamazlar.

Yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alan siyasi partiler temelli olarak kapatılır.

(Değişik fıkra: 03/10/2001 - 4709 S.K./25. md.) Siyasi partilerin kuruluş ve çalışmaları, denetlenmeleri, kapatılmaları ya da Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmaları ile siyasi partilerin ve adayların seçim harcamaları ve usulleri yukarıdaki esaslar çerçevesinde kanunla düzenlenir.

Anayasada TBMM'nin oluşması, milletvekili seçilmenin şartları ve seçimlerin ne zaman yapılacağı da aşağıdaki gibi düzenlenmiştir.

Madde 75 - (Değişik madde: 23/07/1995 - 4121/8 md.)

Türkiye Büyük Millet Meclisi, genel oyla seçilen beşyüzelli milletvekilinden oluşur.

Madde 76 - Yirmibeş yaşını dolduran her Türk milletvekili seçilebilir.

En az ilkokul mezunu olmayanlar, kısıtlılar, yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar, kamu hizmetinden yasaklılar, taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler.

Hakimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri ve Silahlı Kuvvetler mensupları, görevlerinden çekilmedikçe, aday olamazlar ve milletvekili seçilemezler.

Madde 77 - Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçimleri dört yılda bir yapılır. Meclis, bu süre dolmadan seçimin yenilenmesine karar verebileceği gibi, Anayasada belirtilen şartlar altında Cumhurbaşkanınca verilecek karara göre de seçimler yenilenir. Süresi biten milletvekili yeniden seçilebilir.

Yenilenmesine karar verilen Meclisin yetkileri, yeni Meclisin seçilmesine kadar sürer.

1982 Anayasası yukarıda ki maddelerinden de anlaşılacağı gibi 1961 Anayasasına oranla daha yasaklayıcı, özgürlükleri kısıtlayıcı ve siyasi katılımın önünde engel oluşturuca yönleriyle, pek çok defa bazı maddelerinin değiştirilmesine rağmen bugün de eleştirilmektedir. Anayasayı yapanlar, bir önceki Anayasa'dan daha tutucu olmasını getirilen yasaklarla toplumda düzen ve istikrarın sağlanması ilkesine bağlamaktadırlar. Bu noktada 1960 Darbesi'nin ocak-bucak örgütlerini yasaklaması ile başlayan yasakçı anlayışın 12 Eylül 1980 Darbesini yapanlarca daha kapsamlı ve sistematik bir şekilde 1982 Anayasası'nda vücut bulduğunu söylemek abartı olmayacaktır. Uygulanan yasakçı yaklaşım çalışmanın Siyasi Partiler Yasaları'nın ele alındığı kısmında ayrıntılı bir şekilde ortaya konmaya çalışılmıştır.

5.2. SEÇİM KANUNLARI ve SEÇİMLERİN YAPILIŞ ESASLARININ GELİŞİMİ

a) Anadolu Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti Namına İntihab Hakkında Tebliğ (19 Mart 1920):

İşgal kuvvetlerinin Meclis-i Mebusan'ı dağıtması üzerine Mustafa Kemal ve arkadaşları Ankara'da toplanarak Meclisin oluşturulması esaslarını belirlemek için, Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal tarafından 16 Mart 1920'de vilayetlere Müstakil Livalara ve Kolordu Komutanlarına hitaben yayınlanmıştır. 12 Madde'den oluşan bu tebliğ ile her Liva'dan 5 üye seçileceği seçilecek kişilerin mebuslar hakkındaki yasal hükümlere tâbi olacağı seçimle oluşturulacak bu meclise, dağıtılmış olan Meclis-i Mebusan üyelerinden Ankara'ya gelebilecek olanların da katılabilecekleri belirtilmektedir. Tebliğde ' Milletvekilleri, Liva ve Vilayetlerdeki 2. seçmene ek olarak idare ve belediye meclisleri ile Müdafa-i Hukuk yönetim kurullarından oluşan bir meclis tarafından seçilecektir.' ifadesi yer almıştır. Böylelikle Ankara'da 23 Nisan 1920 günü açılacak Meclis'in vekillerinin seçilme esasları belirlenmiştir.

Cumhuriyet'in kuruluşundan, çok partili siyasal hayata geçilen 1946 yılına kadar 2 dereceli seçim sistemi uygulanmıştır. Bu sistemin son uygulandığı seçimler 1943 yılında yapılan milletvekili seçimleridir. Sistem şu şekilde işlemektedir: Bu sistemde seçmenler doğrudan mebusları değil, 2. seçmenleri belirlemekte, mebuslar da 2. seçmenlerin oyuyla seçilmekteydi. 1. seçmenlere (Müntehib-i Evvel) 2. seçmenlere de (Müntehib-i Sani) denilmektedir. 1. ve 2. seçmen olabilmek için 25 yaşını doldurmak ve vergi vermek gerekmektedir. Sistem her sancağı bir seçim çevresi kabul ederek, her 50.000 erkek nüfusa bir mebus seçilmesi esasına göre işliyordu.

b) Mebus Seçimi Kanunu (14 Aralık 1942 Tarih ve 4320 sayılı):

Cumhuriyet Dönemi'nde çıkarılan ilk Seçim Kanunu'dur. Bu kanuna kadar yürürlükte olan Mebus Seçimi Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. Yeni kanunda, 2 Ağustos 1908 tarihli İntihab-ı Mebusan Kanun Muvakkatı'nın bazı hükümleri aynen

korunmuş getirilen kanunda çoğunluk sistemi uygulanmıştır. Kanunda seçmen yaşı 22'ye indirilmiş. Nüfusu 55.000'e kadar olan illerden 1 sonraki her 40.000 nüfus için 1 Mebus seçileceği belirlenmiştir. (Burada erkek nüfus ibaresi değişmiş böylece kadın seçmenler de dikkate alınmıştır. Bu Kanun yalnızca 1943 seçimlerinde kullanılmıştır. Başlıca maddeleri şunlardır:

- 1-Her il bir seçim bölgesidir. (md. 1)
- 2-Nüfusu 55 bine kadar olan illerden 1 milletvekili seçilecektir. bunun üzerindeki her 40 bin nüfusa 1 milletvekili eklenecektir. (md.2)
- 3-Birinci ve ikinci seçmen olabilme şartları (md.7-8):
 - a-Türk vatandaşı olmak, b-22 yaşını bitirmiş olmak, c-kamu hizmetlerinden yasaklı olmamak, d-kısıtlı olmamak, e-yabancı devlet vatandaşı olmamak ve böyle bir iddiada bulunmamak, f-yabancı bir devletin resmi hizmetinde olmamak, g-silah altında bulunan erat, jandarma, subay, polis ve askeri memur ve hakimler ile askeri okul öğrencileri birinci ve ikinci derece seçmen olamazlar. milletvekili seçilebilme şartları:
 - a-Ağır hapis cezasıyla veya hırsızlık, dolandırıcılık, emniyeti suiistimal ve hileli iflas suçlarından biriyle mahkum olmamak,
 - b-Kamu hizmetlerinden yasaklı olmamak,
 - c-Türkçe okuma yazma bilmek, d-30 yaşını doldurmuş olmak,
 - e-Yabancı devlet vatandaşlığı iddiasında bulunmamak, f-kısıtlı olmamak.
- 4-seçimler iki dereceli olacaktır. (md.18)
- 5-ikinci derece seçmenlerden en fazla oy alanlar mebus seçilecektir. (md.39)

c)Milletvekilleri Seçimi Kanunu (5 Haziran 1946 tarih ve 4918 sayılı):

Çok partili yaşamın başlangıcında çıkarılan bu kanun 49 maddeden oluşmaktadır. Kanun ile Tek Dereceli Seçim sistemine geçilmiş, 2. seçmen uygulamasına son verilmiştir. Seçimlerde Liste Usulü Çoğunluk Yöntemi'nin uygulaması benimsenmiştir. Liste Usulü Çoğunluk Yönteminde bir seçim çevresinde kullanılan oyların en çoğunu alan parti o seçim çevresindeki bütün milletvekillerini kazanıyordu, örneklemek gerekirse 5 milletvekilliği olan 1 no'lu seçim çevresinde A,B,C,D partileri seçime katılmış A=%26, B=%24, C=%27, D=%23 oy almış oldukları kabul edildiğinde 1 no'lu seçim çevresinin 5 adet milletvekilinin tamamını en çok oyu alan %27 ile C Partisi listesindeki adaylar kazanacaktır. Bir önceki kanundaki seçmen yaşı ve milletvekili sayısına ilişkin ölçütler korunmuştur. Kanun sadece 1946 seçimlerinde kullanılmıştır.

d)Milletvekili Seçimi Kanunu (16 Şubat 1950 tarih ve 5545 sayılı):

Demokratik koşullarda serbest seçimlerin yapılmasına olanak sağlayan ilk Milletvekili Seçimi Kanunudur. Evvelki kanunda açık oy gizli tasnif nedeni ile yaşanan sıkıntılardan ilgili bölümde bahsedilmiştir. 171 esas ve 7 geçici maddeden oluşan kanun 27 yıllık CHP iktidarının muhalefete düştüğü seçim olan 1950 seçimlerinde uygulanması nedeni ile siyasi yaşamımızda önemli izleri bulunmaktadır. Kanuna göre seçimler tek dereceli olarak ve liste usulü çoğunluk sistemine göre yapılmaktadır. Kanunun1.Maddesinde milletvekili seçiminin eşit, gizli oyla yapılacağı, oyların sayılmasının ve ayrılmasının açık olacağı belirtilmiştir. Kanunun getirdiği bir diğer yenilik ise seçimlerin yargı denetiminde yapılmasının kabul edilmesidir. Bunun gereği olarak İl, İlçe ve Yüksek Seçim Kurulları oluşturulmuştur. Daha evvelki kanunda olduğu gibi seçme yaşı 22, seçilme yaşı 30 olması ve Nüfusu 55.000'e kadar olan illerde 1 ve sonraki her 40.000 kişiye 1 milletvekili seçilme koşulu korunmuştur.

e) Seçimlerin Temel Hükümleri Ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun (26 Nisan 1961 tarih ve 298 sayılı):

189 Esas ve 4 Geçici Maddeyi içeren kanun; seçimin esasları, seçme yaşı, oy kullanma koşulları ve seçmen kütükleri ile seçimlerin yönetim ve denetimine ilişkin hükümler içermektedir. Kanun, milletvekili ve senatör seçimleri ile birlikte İl Genel Meclisi, Belediye Meclisi, Muhtarlar, İhtiyar Meclisi ve İhtiyar Heyeti seçimlerinde de uygulanmaktadır. 28 Mart 1986 tarih ve 3270 sayılı kanunla yapılan değişiklikte kanunun Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların halk oylarına sunulmasında da uygulanacağı belirtilmiştir. Kanun ile 21 yaşını bitirenlerin oy kullanabileceği hükme bağlanmış, il ve ilçe Yüksek Seçim Kurulları da kanunda yer almıştır. Bu kanunla her ilçede, ilçe seçim kurulu başkanının yönetiminde kütük işlemlerinin devamı sürecinde bir kütük bürosu kurulmaktadır.

f) Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu (24 Mayıs 1961 tarih ve 304 sayılı):

1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle Cumhuriyet Senatosu kurulmuş ve bu kanunla Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçimi düzenlenmiştir. Kanunun 1. maddesi Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin seçiminin çoğunluk usulüne göre yapılacağı belirlenmiştir. Ancak 1961'de yapılan ilk senato seçimlerinden sonra 1964'te çıkarılan bir kanunla milletvekili seçiminde olduğu gibi, nispi sistem usulüne geçilmiştir. Bu kanun 1980 Askeri darbesinin Senato Meclisi'ni kapatması ile yürürlükten kalkmıştır.

g)Milletvekili Seçimi Kanunu (25 Mayıs 1961 tarih ve 366 sayılı):

1961 Anayasasının yürürlüğe girmesi ile milletvekilliği seçimini düzenleyen bu kanun çıkarılmıştır. Kanun 43 Esas ve 4 Geçici Maddeyi içermektedir. Bu kanunla Liste Usulü Çoğunluk Sistemi terk edilerek Nispi sistem uygulamasına geçilmiştir. Kanunun 1. maddesinde milletvekili seçimlerinin nispi temsil usulüne göre yapılacağı ifade edilmiş, nispi seçimin çevre barajlı D'hondt uygulaması yürürlüğe konulmuştur. Ancak 1965 seçimleri öncesinde yapılan bir değişiklik ile milli bakiye usulüne geçilmiş 1965 seçimleri buna göre yapılmıştır. 1968 yılında yapılan bir değişiklik ile milli bakiye sistemi terk edilerek yeniden çevre barajlı D'hont usulüne dönmüş ise de Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararıyla barajsız D'hont usulüne geçilmiştir. 1969, 1973, 1977 seçimlerinde barajsız D'hondt seçimleri uygulanmıştır.

h)Milletvekili Seçimi Kanunu (10 Haziran 1983 Tarih ve 2839 Sayılı):

1982 Anayasasının kabulüyle birlikte Milletvekili Seçim Yasası da yenilenmiştir. Kanun 66 Esas ve 12 Geçici maddeden oluşmuştur. Kanunda Nispi Seçim Sistemi korunmakla beraber sisteme yönetimde istikrar unsurunu güçlendirecek öğeler eklenmiştir. Bu yeni uygulama çevre barajı ile birlikte yüzde 10 oranındaki ülke barajını da içermektedir. Burada amaçlanan çok oy alan partilerin daha fazla milletvekilliği kazanmasıdır. Örneğin %30 oy ile parlamentonun %55-60'ını kazanabilmek olasıdır. Çifte barajlı D'hondt olarak adlandırılan bu sistem Parti adaylarının meclise girebilmesi için o partinin öncelikle ülke düzeyindeki oy oranını %10'u geçmesi şart koşulmuştur. Bu barajı geçen partilerin adaylarının, ayrıca seçim çevrelerinde uygulanan 'çevre barajı'nı da aşmaları gerekmektedir. 1987 seçimleri

öncesinde yapılan bir değişiklikle ve daha çok milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde ‘Partilerin kontenjan adayı göstermesi, en çok oyu alan partinin kontenjan adayının milletvekili seçilmesi esası getirilmiştir. 1987 ve 1991 seçimlerinde uygulanan bu sistem, (çifte barajlı d’Hondt + kontenjan) 1995 seçimleri öncesi terk edilerek ülke barajlı D’Hondt sistemine geçilmiştir. Bu kanunla seçme yaşı 18’e indirilmiştir. Burada ortaya çıkan bir başka sakınca da azınlık görüşlerinin TBMM’de temsil olanağı bulamamasıdır. Ülkemizde yapılan seçimlerde pek çok parti % 10 barajına çok yaklaşan oy oranına ulaşmasına rağmen TBMM’ne giremediği gözlenmektedir. Bu sistem halk arasında güçsüz partilere verilecek oyun boşa gideceği kanaatinin yerleşmesine neden olmakta ve böylelikle azınlıkta kalan fikirlerin bırakın çoğunluğa dönüşme şansının yaratılmasını, cezalandırma yoluna gidilmektedir. Darbe sonrası getirilen değişikliklerle seçim çevreleriyle çok fazla oynanmıştır. Seçim çevrelerinin değiştirilmesinde yeni il olan ilçelerden kaynaklandığı gibi dar seçim bölgesi denilen sistemin uygulanmak istendiği ancak bölge farklarını ön plana çıkarıp çatışma doğuracağına farkına varılmasıyla vazgeçilmiştir. Dar bölge seçim çevresi sistemini bugün de savunan görüşler vardır. Ancak kanımızca bu sistem çatışma ortamına zemin hazırlamaya müsaittir.

5.3. SİYASİ PARTİLER KANUNLARI’NIN SİYASİ PARTİLERİN İŞLEYİŞİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye Cumhuriyeti Devletinin 3. Anayasa’sı olan 1961 Anayasası’na kadar Siyasi Partiler ile ilgili Anayasa metinlerinde düzenleme yapılmamıştır. 1961 Anayasası’nın 56. ve 57. maddeleri ve 1982 Anayasa’sının 68. ve 69. maddelerinde siyasi partilerin kuruluşları, tüzük, program ve faaliyetlerinin tabi olacağı temel esaslara işaret edilmekte ve kapatma Anayasa Mahkemelerince bakılacağı belirtilmektedir.

a)648 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu (13 Temmuz 1965 tarihli):

Anayasa hükümleri gereği çıkartılan bu kanun, 137 esas ve 5 Geçici Maddeden oluşmuştur. Siyasi Partiler Kanunu (SPK) yapılanması ve işleyişine ilişkin düzenlemeler yanında aday belirleme usullerine ilişkin hükümleri de içermektedir.

Yasada aday belirleme usulleri Ön Seçimle, Merkez Yoklaması olarak sınıflandırılmaktadır. Kanun, partilerin seçimlerde gösterecekleri adayları ön seçimle belirlenmesini zorunlu kılmış ancak bir seçim çevresinde, partinin göstermesi gereken aday sayısından az istekli bulunması halinde, Merkez Yoklamasının yapılabileceğini hükme bağlamıştır. Aday yoklamalarının seçim kurullarının denetiminde yapılması usulü de benimsenmiştir. Ayrıca Siyasi Partilerin TBMM üyelikleri için gösterecekleri adayların % 5'inin parti tüzüğüne göre Merkez Karar Organı veya Merkez Yönetim Organı ya da Merkez Yoklama Kurulunca tespit edilebileceği belirtilmiştir. 648 Sayılı Yasa 30 Ocak 1964 de TBMM gündemine alınmış ve Yasa tasarısı üzerine 30 Aralık 1964 de siyasi parti gruplarınca 100 maddelik bir protokol imzalanmıştır. Bu protokole göre siyasi parti ve gruplar, hükümet tasarısının 44 Maddesini aynen kabul etmiş, 14 Maddeyi tamamen kaldırmış ve 103 Maddede de çeşitli değişiklikler yapmıştır (Kabasakal,1991:234). Yasa görüşmelerinde yoğun tartışmalar gözlenmiştir. Tartışmaların yoğunlaştığı nokta Yasanın bütün siyasi partileri aynı modele göre örgütlenmek zorunda bırakması ve ocak-bucak örgütlenmesine olanak tanımamasında yoğunlaşmaktadır. 1961 Anayasası bahsinde 27 Mayıs 1960 darbesi neticesinde ocak-bucak örgütlerinin yasaklandığını belirtmiştik. Bu yasaklamada temel gerekçe ocak-bucak örgütlenmesinin, köylerde ve mahallelerde kahvehanelerin ayrılmasına varacak kadar cepheleşmeye yol açtığıdır. Ancak daha sonra görülmüştür ki 1980'e gelinen dönemde siyasi cepheleşme açısından kurtarılmış diye tabir edilen mahalle, bölge ve hatta şehirler ortaya çıkmıştır. Buradan hareketle ocak-bucak örgütlenmesi sisteminin cepheleşmeye yol açtığı savı çürütülebilmektedir. Aslında toplumda cepheleşmeye yol açan siyasi katılımın önünde engel oluşturan yasakçı zihniyettir. Ocak-bucak örgütlerinin aslında birer siyasal ve sosyal iletişim kanalı, halkın siyasete aktif katılımında bir vasıta, temel siyasal eğitimin alındığı birer okul, seçimlerin sağlıklı işleminde bir kontrol organı ve daha sayamadığımız pek çok faydaları ortaya çıkmışsa da Cumhuriyetimizi kuran kadronun siyasi örgütlenmeye temel aldığı bu demokratik yapı ve siyasi parti işleyişinin demokratikleşmesindeki temel vasıta kurumu, maalesef günümüz siyasal yaşamında da yasaklı halini korumaktadır. Bülent Ecevit "ocak-bucakların kapatılmasıyla, adaylar ve milletvekilleri, kendilerini köylüyle, yani vatandaş çoğunluğuyla temasa, artık demokrasinin gerekli kıldığı

kadar mecbur hissetmeyecekler, adayların saptanmasında parti genel merkezinin etkisi artacağı için, partilerin bünyeleri gerektiği kadar demokratik bir kimlik kazanamayacaktır.” Demektedir (Kabasakal,1991:233). Parti içi demokrasinin etkinliği noktasında, Ecevit’in saptamasının ne kadar doğru olduğu günümüzde CHP’nin ve diğer siyasal partilerin halk kitlelerinden kopukluğu gözlemlendiğinde ortaya çıkmaktadır. Böylece demokrasinin ve parti içi demokrasinin etkin olabilmesi yolunda hukuk kurallarının önemi ortaya çıkmaktadır. 12 Eylül Darbesi bu kanunu yürürlükten kaldırarak siyasi partileri de kapatmıştır. Bir sonraki paragrafta görüleceği üzere gelen, gideni aratacaktır.

b) 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu (22 Nisan 1983 tarihli):

1982 Anayasası’nın yürürlüğe girmesiyle 22 Nisan 1983’te kabul edilmiştir. Evvelki kanunda olduğu gibi adayların ön seçim ya da Merkez Yoklaması usullerinden biriyle belirleneceğini belirtmiştir. Kanunda ön seçimin zorunlu olduğunu, Merkez Yoklamasının ancak belirli hallerde yapılabileceği belirtilmiş; bu halleri 38. maddede belirtmiştir; bir seçim çevresinde örgütü olmadığı ya da yeter sayıda aday bulunamadığı hallerde merkez yoklaması uygulanacağı belirtilmiştir. Kanunun 37. maddesinde ön seçimin partiye kayıtlı bütün üyelerle yapılacağı belirtilmiş, ön seçimlerin seçim kurullarının yönetim ve denetimleri altında olacağı belirtilmiştir. Ayrıca siyasi partilerin ön seçimlere katıldıkları seçim çevrelerinden çıkabilecek milletvekili sayısının toplamının %5’ini aşmamak üzere merkez adayı gösterilebilecekleri de maddenin 2.fikrasında belirtilmiştir.

2820 Sayılı Kanun ile siyasi partilerin seçime katılma koşulları da belirlenmiştir. Buna göre: İllerin en az yarısında –Merkez ilçesi dahil- o ilin ilçelerinin en az üçte birinde teşkilat kurmuş ve büyük kongreleri yapmış olmaları ya da TBMM’de grup kurmuş olmaları şartı aranmaktadır. Kanun ön seçimi zorunlu tutmuş olmakla beraber bu kural hiç uygulanmamıştır. 10 Haziran 1983 tarih ve 2839 Sayılı Kanunla milletvekili üyelerini ön seçim yerine doğrudan kurucular kurulu üyelerinin en az üçte iki çoğunluğu tarafından Genel Seçim tarihinden 70 gün önce belirleneceği düzenlemesi yapılmıştır. 28 Mart 1986 tarih ve 3270 Sayılı Kanun ile önseçim zorunlu olmaktan çıkarılmakta ve siyasi partilerinin adaylarını tüzükte

belirleyecekleri usullerden herhangi biri veya birkaçı ile yapabilecekleri belirtilmektedir. 10 Eylül 1987 tarih ve 3403 Sayılı Kanun ile ön seçim yasaklanmış, bütün siyasi partilerin aday yoklamalarını merkez yoklamasıyla belirlemeleri zorunluluğu hükmü getirilmiştir. Ancak (SHP) Sosyal Demokrat Halkçı Parti Grubu adına Grup Başkanı Erdal İnönü'nün⁹ açtığı iptal davası üzerine Anayasa Mahkemesi bu zorunluluk hükmünü iptal etmiştir. Bunun üzerine 17 Ekim 1987 tarihinde 3404 Sayılı Kanun çıkarılarak siyasi partilere adaylarını ön seçim ya da merkez yoklaması usullerinden herhangi biriyle belirlemeleri konusunda tercih yapma hakkı tanınmıştır.

Görüldüğü üzere aday belirleme usullerinde darbeciler kanunda hileye başvurmaktadırlar. İlk bakışta 1961 Anayasası ve Siyasi Partiler Yasası'nda uygulanan aday tespit ilkeleri ile benzer gözüken şekil daha sonra yapılan ilave değişiklikler ile çok farklı şekilde uygulanmıştır. Evvelki SPK'da ocak-bucak örgütleri elinden alınan halkımız, bu SPK'nın da çevresinden dolaşan idareciler sayesinde siyasi parti örgütlerinden silinmek durumunda kalmıştır. Başka bir deyişle gelen gideni aratır olmuştur. 12 Eylül sonrası aday belirlemelerinin merkez yoklaması ile saptanması, siyasi partilerde yönetimi elinde tutan kadro ve Genel Başkan'ın mutlak hakimiyetini getirmektedir. Parti içi demokrasinin yaşayabilmesi olanaksız hale gelebilmektedir. CHP gibi aday saptamalarında sürekli örgüte öncelik tanıyan bir Parti'nin, bu geleneği de yasaların imkan tanınması ile demokrasi kültüründen yoksun yöneticiler yüzünden çiğnenebilmektedir. Çalışmamızın ilerleyen bölümünde 1977 seçimleri ve 2007 Milletvekili Seçimleri ele alınarak bu durumun kapsamlı olarak Siyasi Partiler Yasası, parti tüzüğü ve parti yönetmelikleri ışığında karşılaştırılması yapılacaktır.

⁹ **Erdal İnönü:** İsmet ve Mevhibe İnönü'nün oğlu olan Erdal İnönü, 1926 yılında Ankara'da doğdu. 1983'te SODEP'in kurucu Genel Başkanı olarak siyasete atılncaya dek bu üniversitede görev yaptı. 2004 yılında Wigner Madalyası'nı aldı. İnönü ayrıca Türkiye Cumhuriyeti ve Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki bilimsel çalışmaları ile bilinir. Sosyalist enternasyonal üyesiydi ve tartışmalara organizasyon başkan yardımcısı olarak katılıyordu. 1983 yılında siyasete atılan Erdal İnönü, SODEP ile Halkçı Partinin Birleşmesi sonucu kurulan SHP'nin Genel Başkanı seçildi. Bu görevini 1993 yılına kadar sürdürdü.

5.4. SİYASİ PARTİLERİN MİLLETVEKİLİ ADAYLARINI BELİRLEME YÖNTEMLERİ ve UYGULAMALARI

Siyasi partilerin aday belirleme yöntemi çalışmamız açısından büyük önem arz etmektedir. Çalışmanın temel probleminin aydınlığa kavuşmasında, bu konunun tarihsel örüntü içerisinden toparlanarak netleştirilmesi bu kısımda amaçlanmıştır. Siyasi partilerin adaylarını Cumhuriyet Türkiye'sinin kurulduğundan beri iki yöntemle belirlediği görülmektedir. Bunlar merkez yoklaması ve örgüt yoklamalarıdır. Öncelikle bu kavramların açıklanmasını faydalı buluyoruz: Merkez Yoklaması: Bu yöntemde adaylar partilerin Genel Merkezinde saptanmaktadır. Adayların saptanmasında Genel Başkan ve Genel Merkez üst organları, partinin yapısına göre birlikte veya ayrı, ayrı karar oluşturup adayları belirlemektedir. Bu süreçte Genel Merkez alt kademe örgütünün fikirlerini alıp almamakta serbesttir. Örgüt Yoklaması (Ön Seçim ya da Aday Yoklaması) : Bu yöntemle aday Genel Merkez dışında, parti örgütleri tarafından saptanmaktadır. Uygulamada; adaylar aday oldukları seçim çevresinde partinin kayıtlı üyelerinin tamamı ya da belirli bir kısmı tarafından seçilmektedir. Seçimde uygulanacak yöntem ve denetimi genellikle Parti Tüzük ve Yönetmeliklerinde belirlenmektedir. CHP'nin günümüzde uyguladığı aday belirlemeleri yöntemlerini yönetmelik maddelerinden olduğu gibi aktarmak hem yöntemlerin tanımlanması hem de güncel uygulamanın ortaya çıkarılması konusunda faydalı olacaktır.

ADAY SAPTAMA YÖNTEMLERİ

MADDE 8-

Parti adayları başlıca üç yöntemle saptanır.

Ön Seçim, Aday Yoklaması, Merkez Yoklaması

ÖN SEÇİM

MADDE 9-

Ön seçim, seçim çevresinde Partiye yazılı tüm üyelerin katılımı ile yapılır.Ön seçimde, Üye Yazım defterinde yazılı bulunan ve Yargıtay C. Başsavcılığınca seçim kurullarına gönderilen listelerde yer alan üyeler oy kullanabilir. Ön seçimler, Siyasi Partiler Kanunu'nda belirlenen yöntemle, yargı gözetim denetiminde yapılır (S.P.K. 37, 39, 41 ve 42).

ADAY YOKLAMASI

MADDE 10-Aday yoklaması, o seçim çevresinde, parti içinde veya dışarıda seçimle belli görevlere seçilmiş delegelerin (temsilci) katılımıyla yargı gözetim ve yönetiminde yapılan oylama ile adayların saptanmasıdır. Aday

yoklaması iki türdür;1-Basit Aday Yoklaması Yöntemi, 2-Genişletilmiş Aday Yoklaması Yöntemi,

Basit Aday Yoklaması Yöntemi

Basit Aday Yoklaması Yönteminde seçmen olma hakkı bulunan ve seçmen listelerinde adları yazılacak olanlar şunlardır;

- O seçim çevresindeki- Kongreler ile seçilmiş olan il ve ilçe başkanları ile yönetim kurulu üyeleri,- Partili belediye başkanları ile partili belediye meclis üyeleri- Partili il genel meclisi üyeleri,- İlin partili mevcut ve eski parlamenterleri,-Milletvekili aday adayları,-O seçim çevresinde üye olarak yazılı olan Parti Meclisi ve Yüksek Disiplin Kurulu,-Başkanı ve üyeleri ile il disiplin kurulu başkanı ve üyeleri,- Seçim çevresindeki ilçelerin kongre delegeleri ve o çevrede il kongresi delegeleri,- O seçim çevresinde üye yazılı kurultay delegeleri,- Seçim çevresindeki sendikalar ile meslek odaları(Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları)'nın parti üyesi olan başkanları,

Genişletilmiş Aday Yoklaması Yöntemi

Parti Meclisi, Basit aday yoklaması yönteminde sayılanlara ek olarak, o seçim çevresinden seçilmiş parti içi ön seçmenlerin de katılımı ile aday yoklaması yapılmasına karar verebilir.Bu seçmenlerin yazılı olduğu listelerin ön seçimden(aday yoklaması) otuz gün önce ilçe seçim kurulu başkanlığına üye yazım defteri veya üye yazım yönetmeliğinin 22. maddesine göre düzenlenmiş parti kütüğü ile birlikte verilmesi zorunludur. Tedbirli olanlar ile kesin veya geçici çıkarma cezası almış olanlar, seçmen listesine yazılmazlar. İl başkanlığı seçmen listesinin bir örneğini genel sekreterliğe gönderir. İlçe seçim kurulunca önseçim(aday yoklaması) gününden 25 gün önce askıya çıkarılan listeler kesinleştikten sonra bu listelere göre hazırlanan parti seçmen kartları ilçe seçim kurulunca üyelere dağıtılır. Parti üyeleri listelerin asılmasından itibaren 15 gün içerisinde yazı ile itiraz edebilir. İtirazlar ilçe seçim kurulunca incelenerek karara bağlanır (S.P.K. 42, TÜZÜK md.58).

MERKEZ YOKLAMASI

MADDE 11-Parti Meclisince belirlenen seçim çevrelerinde adayların Parti Meclisince saptanmasına karar verilebilir. Bu durumda o seçim çevresindeki tüm adaylar doğrudan Parti Meclisince saptanır ve sıralanır. Ayrıca, Ön seçim veya aday yoklaması için başvuran aday adaylarının sayısı, o seçim çevresinden gösterilmesi gereken aday sayısından az ise, - Ön seçim veya aday yoklaması sonuçları yasa gereğince ve yetkili organlarca geçersiz sayılmışsa,-Yasalarda yer alan başka nedenlerle,Aday listesi eksik ise o çevrenin aday listesi ve adayların listedeki sıraları, Parti meclisince saptanır.

OY PUSULALARI

MADDE 14-Parti, ön seçime veya aday yoklamasına katılacak aday adayları çizelgesini, Tüzüğün 55. maddesinde saptanan çarşaf liste yöntemi ile hazırlar ve ad çekme yoluyla belirlenen harften başlayarak sıralanan pusulaları yeter sayıda bastırarak ön seçim ilçe seçim kuruluna verir.Kurulca mühürlenmiş pusulalar üzerinde, seçmen, aday adaylarının karşısına işaret koyarak seçimini yapar. İşaretleme, seçilecek aday sayısından çok, yarısından az olamaz. Bu usule uygun olmayan oy pusulaları geçersizdir.

MADDE 18-Ön seçim ve aday yoklaması yargı yönetim ve denetiminde yapılır.Kurulları oluşumu, görevli ilçe seçim kurulunca sağlanır (CHP,2004:195).

Bu açıklamalardan sonra Cumhuriyet tarihimizde yapılan seçimlerde adayların merkezden mi yoksa ön seçim yöntemiyle mi yapıldığının ortaya konmasının çalışmamız açısından faydalı olacağı görüşündeyiz.

5.4.1. Tek Parti Dönemi Uygulamaları

Bu dönemde siyasi partiler dışında bağımsız aday olunabildiği 1920 seçimlerinde yayınlanan Tebliğin 6. Maddesi'nde belirtilmiştir. Dönemin tek partisi olan CHP'nin 1923 tarihli Halk Fırkası Nizamnamesinde Umumi İntihap Teşkilatı bölümünde; 101., 102., 103. Maddelerde açıklanmış ve parti adaylarının, Büyük Divan ile fırkaya merbut idare heyetleri arasında muhabere edilerek kararlaştırılır denilmekte, adayların Genel Merkez yoklaması ile belirlendiği görülmektedir. Daha sonra bu madde 3. Büyük Kurultay'da kabul edilen 1931 Tüzüğüne göre TBMM Grubunun ve Parti Genel İdare Kurulu'nun görüşüne başvurabilir ve adaylar Genel Başkanca açıklanır şekline dönüşmüştür. Her iki halde de Cumhuriyet'in ilk yıllarına rastlayan tek parti döneminde CHP adaylarının Genel Merkez'den belirlendiği ortadadır. Dönemin şartları içerisinde değerlendirildiğinde bu yöntem o günün şartlarına göre ileri ve demokratik bir yöntem olarak gözükmektedir.

5.4.2. Çok Partili Dönemde CHP Aday Belirleme Uygulamaları

Çok partili dönemin ilk seçim kanunu 1946 yılında kabul edilen 4918 Sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu'dur. Kanun'da aday belirleme yöntemlerine ilişkin herhangi bir hüküm yer almamıştır. Siyasi partilerin aday belirleme yöntemlerine ilk kez 1961'de çıkarılan (daha önceki kısımda değindiğimiz gibi) 306 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu yer vermiştir. Bu dönemde CHP'nin uygulamalarını belirleyen 3 Aralık 1947 tarihli 7. Büyük Kurultay olmuştur. Tüzük değişikliğine gidilen Kurultay'da ilgili 148. madde yeniden düzenlenmiştir. Buna göre:

Parti Milletvekili adaylarının %70'i illerde ve %30'u da merkezde Parti Divanınca gizli oyla tespit edilir. İllerde yoklamanın ne suretle yapılacağı, bu esasın nasıl uygulanacağı Genel İdari Kurulunca hazırlanıp, Parti Divanı tarafından onanacak bir yönetmelik ile belli edilir (CHP,1948:305).

Şeklinde düzenlenmiştir. Böylelikle CHP önseçim yöntemini uygulamaya başlamıştır. 1951 yılında toplanan 8. Kurultay'da kabul edilen yeni Tüzük'te merkez yoklaması usulü kaldırılmış, adayların tamamının ön seçimle belirlenmesi kabul edilmiştir. 54. Madde şöyledir :

Parti Milletvekili Adayları, ilgili ildeki partiler arasından teşkil olunan yoklama kurulları tarafından seçilir. Bu yoklama kurullarının nasıl teşekkül edeceği ve ne tarzda toplanıp seçim yapacağı genel idare kurulunca hazırlanıp kurultay tarafından kararlaştırılacak yönetmelikte belirlenir (Erdoğan,2000:74).

Böylelikle CHP tüm adaylarını ön seçimle belirleme kararını alıyordu. 1960 yılında 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununda ilk kez aday belirlemesi yöntemine yer verilmiş ve 1965 yılında çıkarılan 648 sayılı Siyasi Partiler Kanununda merkez yoklaması yapılması özel koşullara bağlanmıştır (Önceki kısımda değinildi). CHP 1960-1980 dönemi içerisinde adaylarını belirlemede esas olarak ön seçim usulüne başvurulmuştur. Özel koşulları gerektiren bazı illerde (Bu illerin Doğu ve Güneydoğuda yer aldığı görülmektedir) merkez yoklaması uygulanmış, bu uygulamalar da çok kısıtlı olmuştur.

5.4.3. 1980 Sonrası Dönemde CHP Aday Belirleme Uygulamaları

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi neticesinde kabul olunan Anayasa, Siyasi Partiler Yasası ve Milletvekili Seçimi Yasalarına değinmiştik. Bu dönemde 1983 seçimlerinde tüm partiler özel durum neticesinde merkez yoklaması ile aday belirlemişler ve aday listeleri darbecilerin onayından geçtikten sonra kesinleşmiştir. Bu dönemde darbeciler pek çok ismi listelerde veto haklarını kullanarak engellemişlerdir. 1987 yılında yapılan seçimlerde ise SHP tüm üyelerle ön seçim yapmış, bu seçimde seçmene tercihli oy kullanma hakkı da verilmiştir. SHP 1991 seçimlerinde de ön seçim ile adaylarını belirlemiş, 1995 seçimlerinde birleşme süreci ile parti CHP adını almış, birleşme sürecinin yeni olması nedeni ile ön seçim uygulamasına bazı illerde gidilmiş olsa da çoğu yerde Merkez Yoklaması ile adaylar belirlenmiştir. 1980 sonrası ağırlığın ön seçim üzerinde yoğunlaştığı görülse de son zamanda CHP'nin ön seçim yaptığı il sayısı 1999 seçimlerinde 56, 2002 seçimlerinde 11 olmuş ve 2007 seçimlerinde ise tamamıyla merkez yoklamasına dönmüştür. 1980 sonrasında darbecilerin getirdiği,

hazırladığı siyasal ve hukuki ortam içerisinde SHP ve sonrasında CHP'den başka ön seçim uygulayan parti kalmamıştır. Bir tek DYP ilk kez girdiği 1987 seçimlerinde bazı illerde ve 1991 seçimlerinde ön seçim yapmış daha sonraki seçimlerin tamamında merkez yoklaması usulünü benimsemiştir. 1980 darbesinin hazırladığı yasal zemini fırsat bilen partilerin tamamı adaylarını merkezden belirlemektir. Burada belirtmekte yarar görüyoruz. 1980 sonrası yapılan tüm seçimlerde adaylarını merkezden belirleyen partiler: ANAP, (MHP)Milliyetçi Hareket Partisi, (FP) Fazilet Partisi, (RP) Refah Partisi, (AKP) Adalet ve Kalkınma Partisi, (DYP) Doğru Yol Partisi'dir. CHP'nin de 2002 ve 2007 seçimlerindeki tutumu bu partilerle aynı olmuştur. Bu durum 2000 sonrası Türkiye'de, milletvekili seçmiyoruz, beş genel başkanın listelerini onaylıyoruz kanısını toplum tabanında gündeme getirmektedir ki bu demokratik parlamenter rejime, halkın güveni ve sistemin sağlıklı yürümesine büyük tehdit oluşturmaktadır. Bu durumun genel anlamda yasal önlemleri alınarak keyfiyetten kurtarılması gerekmektedir. Konumuz açısından da CHP'deki uygulamaya değineceğimiz sonraki kısım ve bölümlerde örgüt tabanını ve parti üst yönetimi arasında bu durumun ortaya çıkardığı sorunları irdedeceğiz.

5.5. CHP ÖRGÜT UYGULAMALARI

5.5.1. Günümüzde CHP Örgüt Birimlerinin Oluşturulması

CHP'de örgüt yönetim kurullarının ilk kademesi olan ilçe örgütü, mahalle ya da köy muhtarlık çevresinde üyelik ile kurulmaya başlanır. Sistem CHP kurulduğu günden bu güne kadar geçerli olmuştur. CHP'nin kurulduğu yıllarda tüzüğünde en alt kademe örgüt birimi mahalle ve köylerden başlamaktaydı. 1960 sonrası yasalarda mahalle ve köylerde örgüt birimi kurulması yasaklanmış; en alt kademe örgüt biriminin ilçe merkezlerinde oluşturulacak ilçe yönetimleri olacağı tüm siyasi partiler için kural olarak getirilmiştir. Örgüt biriminin sandık seçim çevresinden başlaması bireyin siyasi katılımı ve eğitimi için çok faydalı olacağı görüşünde bileşilmekle beraber yasa buna imkan vermemektedir.

CHP örgütü en alt birimi ilçe yönetim kurullarıdır. Partiye üye olmakla başlayan bu süreç şu şekilde gelişmektedir: CHP’de İlçe İl ve Genel Merkez kongreleri iki yılda bir yapılmaktadır. Kongre dönemi yaklaştığında İlçe Yönetim Kurulları Genel Sekreterlik üye yazım bürosunda güncellenip gönderilen her mahalle-köy seçim çevresine ait üye listesini ilçe merkezinin görülebilecek bir yerinde on beş gün süre ile askıya çıkarır. Bu süre dahilinde listeye itiraz yok ise liste kesinleşir. İtiraz var ise itirazlar ilçe meclisine yapılır. Ancak itirazlar yürütmeyi durdurmaz. İlçe meclisi itirazları 2 gün içinde sonuçlandırmak zorundadır. İtiraz doğrudan İl Başkanlığına yapılmışsa bu süre 5 gündür. Muhtarlık bölgesi seçimi, kesinleşen üye çizelgelerinde adı bulunan üyelerle yapılır. Seçimin yapılacağı yer, gün ve saat ile seçimi yürütmek ile görevli ilçe yönetiminin adlarını içeren çizelge, kesinleşmiş üye çizelgesi ile birlikte ilçe merkezinde ilan edilir. Muhtarlık bölgesi seçimi ilan edilen gün, yer ve saatte gizli oy ile yapılır. Seçimin yapılabilmesi için çizelgede kayıtlı bulunan üyelerin üçte birinin hazır bulunması yeterlidir. Çoğunluk sağlanamaması durumunda ya da görevlinin ilan edilen yerde çizelgeyle hazır bulunmaması durumunda görevli hazır bulunmamış olduğu tutanak altına alınır ve hakkında disiplin işlemi yapılarak seçim ertelenir. Saptanan gün ve saatte saptanan yerde bu defa yeter sayı aranmaz katılanlarla seçim yapılır. Seçimin sonuçlanmasıyla muhtarlık bölgesi, ilçe kongre temsilcileri (delegeleri) ve ön seçim temsilcileri (delegeleri) belirlenmiş olur. Belirlenen ilçe kongre delegeleri ve ön seçim delegeleri tutanağa geçirilir, imza altına alınır ve tutanaktan her isteyene bir nüsha verilir.

Muhtarlık bölgelerinden seçilen ilçe kongre delegeleriyle ilçe kongresi toplanır. Temsilcilere ilave olarak ilçe başkanı ve yönetim kurulu üyeleri, ilçe çevresinde partili belediye başkanları kongrede oy kullanabilir. Yalnız ilçe meclisi başkan ve üyeleri atanmışsa kongreye katılabilir ancak oy kullanamaz. İlçe kongresinin yapıldığı salonda toplanan delegeler ilçe kongresi gündemindeki konuları görüşür, karara bağlar ve ilçe başkanı ve ilçe yönetim kurulu asıl ve yedek üyelerini, il yönetim kurulunca sayıları belirlenecek il kongresine katılacak delegeleri (temsilcileri) seçer (İl başkanlığı partinin o ilde aldığı oy toplamının, ilçenin partiye verdiği oy oranına göre il delegesi sayısını belirler). Böylece ilçe başkanı ve meclisi seçilmiş olur. Örgüt biriminin en alt yönetim kademesi oluşmuştur. Belirlenen yer ve saatte ilçelerden

seçilen temsilciler, il kongresinde gündem konularını karara bağlayarak il bağkanı ve il yönetim kurullarını, il disiplin kurulu ve yedeklerini, parti büyük kurultayına katılacak il temsilcilerini (kurultay delegelerini) seçer. Böylece il örgütleri oluğmuğ olur. İlçe ve il kongrelerinde seçimler blok ya da arėaf liste yöntemlerinden biriyle (kongre kararı verir.) gizli oy kullanılarak seçimler yapılır. İllerden seçilen temsilciler belirlenen yer, gün ve saatte Kurultaya katılırlar. Bunlar kurultayın seçilmiş üyeleridir. Gelen temsilcilere ilave olarak Genel Bağkan, Parti Meclisi yeleri, partili TBMM yeleri ve Bakanlar, Yüksek Disiplin Kurulu yeleri ve Bağkanı da Kurultayın doğal üyeleridir. Doğal yeler arasında görevine daha nceki Kurultayda seçilmek yerine herhangi bir sebeple atanmış olan varsa bu üyenin kurultaya katılma ve söz hakkı olmakla beraber oy hakkı yoktur. CHP’de kurultay delegasyonu da böylelikle oluğmuğtur. Kurultayda illerden gelen ye sayısı, o ilin milletvekili sayısının iki katıdır. Yani toplamda TBMM’de 550 milletvekili olduğuna göre kurultaya illerden 1100 delege katılmaktadır. Parti Meclisi yesi sayısı 80 kiğidir ve 15’de disiplin kurulu olmak üzere, partili milletvekili ve Bakanlar ile birlikte yaklağık 1250 kiğilik kurultay delegasyonu parti hakkında her kararı tasarruf etmeye yetkilidir. te iki çoğunluk ile parti tüzel kiğiliğine son vermeye ve sonrasında parti mülklerinin akıbetini belirlemeye dahi yetkilidir.

Tüzük ve yönetmelik hükümleri, yukarıdaki paragraflarda anlattığımız bu sürecin her noktasında Parti Genel Bağkanına vesayet yetkisi vermektedir. Siyasi Partiler Yasası gereği yukarıda anlattığımız süreç bütün partilerin örgütlenmesinde ufak tefek değiğikliklerle aynıdır. CHP rneğinde görüldüğü üzere uygulamada muhtarlık bölgesi seçimleri sürekli kontrol altında tutularak ve kademe, kademe kontrol mekanizması iğletilerek kurultaya hakim olabilmek çok kolaydır. Bu iğlerde tüzük ve yönetmelikler her kademe, her iğleme müdahale yetkisini Genel Bağkana vermektedir. CHP’de hazırlanan yeni tüzük taslağı ile de Genel Bağkanın yetkileri ve tasarrufları arttırılmıştır. 2008 yılında kabul ettirilen taslak önümüzdeki kurultaydan sonra yürürlük kazanacaktır. 2003 yılında yapılan tüzük değiğikliği ile kurultayda Genel Bağkan olabilmek için delegelerin %20 imza ile önerisini almak gerekmektedir. İmzalar önceden alınamaz Kurultay salonunda delegeler bizzat Divana giderek öneri imzasını atmak zorundadır. Bir delege birden çok Genel Bağkan adayını öneremez

kaydı da tüzüğe konulmuştur. 2003 yılına kadar delegeler istediği kadar aday önerebilmekteydi. 50 imza toplayan aday olabiliyordu. Getirilen bu kısıtlama il ve ilçe kongreleri için de geçerlidir. Günümüzde CHP’de adayı dinlemeden karara varmak prensibi yürürlüktedir. Kongreye katılan temsilci dilediği kadar aday önerebilmeli ve adayları dinledikten sonra kararını oluşturup oyunu kullanmalıdır. İlçe, il kongreleri ve Kurultayda delegelerin %20 öneri imzasını toplayabilmek kurul başkanlıklarına aday olabilmenin önünü tıkamaktadır. Partinin en sade üyesi örgüt mekanizması içinde kendini geliştirerek partinin en üst kurullarına aday olabilmelidir. Ancak bu gün CHP’nin geldiği noktada bu olanaksız görünmektedir. CHP’de 2002 ve 2007 seçimlerinde adaylar merkez yoklaması ile belirlenmiştir. Muhtarlık bölgelerinde seçilen ön seçim delegeleri seçilmekte ancak ön seçim uygulamaları 1999 seçimlerinden bugüne uygulanmadığı için önemini kaybetmiş görünmektedir. CHP’nin muhtarlık bölge seçimleri, parti içi iktidar kaygısıyla yapıldığı için oluşan ön seçim delegeleriyle yapılan ön seçim de pek sağlıklı sonuç vermeyeceği görülmektedir. Ancak en kötü seçimin en iyi atamadan daha makbul olacağı ve parti içi demokrasinin gerçekleşmesi yönünde daha olumlu bir adım olacağını düşünmekteyiz.

5.5.2. Örgütte Parti İçi Demokrasi ve Örgüt İşleyişi Açısından 1977 Seçimleri ve 2007 Milletvekili Seçimlerinin Değerlendirilip Karşılaştırılması

CHP’nin katılmış olduğu bu iki seçim CHP’nin otuz yıl ara ile farklı Anayasa, Siyasi Partiler Kanunu, Seçim Kanunu ve seçim sistemi ile gerçekleşmesi bakımından önem taşımaktadır. Karşılaştırmada CHP’nin her iki dönemde, başta adayların saptanması olmak üzere Genel Merkez imkanları, örgüt birimlerinin çalışma performansları, ilke ve görüşlerin topluma aktarılma dereceleri ve bu noktada elde edilen başarı değerlendirilecektir. Çeyrek yüzyıldan fazla bir zaman diliminde CHP’nin gelişiminin gözlenmesi karşılaştırmının amacını oluşturmaktadır.

1977 seçimlerine giden günlerde CHP Ankara, Çankaya Farabi sokakta toplam alanı 1000 metre kare civarında bir Genel Merkez binasında 30’a yakın personel ve Genel

Merkez Ana Kademe Yöneticileri, Kadın Kolları Merkez Yöneticileri ve Gençlik Kolları Merkez Yöneticileri ile birlikte çalışmalarını sürdürmektedir. Partinin modern bilgi işlem teknolojilerini kullanmak üzere bir üye yazım merkezi ve bilgi işleme merkezi çalışmaları proje olarak mevcut olup henüz bilgisayar ortamında çalışılmamaktadır. (CHP'nin o dönemin şartlarında siyasi partiler arasında ilk olarak yapılmış ve bu gün dahi bilgilerin toplanıp işlenmesi parti içi iletişim ve bilgiyi yaymak, denetim ve kontrolü sağlamak noktasında geliştirdiği örgüt geliştirme projesi ayrıca incelenmesi gereken bir projedir. Bu proje ile CHP ve yöneticileri 90'lı yıllarda öneminin kavranıp, üzerinde çalışmaya başlanan örgüt geliştirme konusu ve yöntemleri noktasında 1977'li yıllarda günün şartlarının çok ilerisinde oldukları saptanmaktadır.) Parti kayıtlarını ve bilgi derleme işlemlerini elle yapmaktadır. Parti haberleşmesinde telefon hatları üzerinden şehirlerarası görüşmeler yazdırmalı (o günün (PTT) Posta Telgraf İdaresi Şartları) olarak yapılmakta. Partide Genel Başkan ve Genel Sekreter hariç olmak üzere hiçbir yöneticinin odasında özel telefon hattı bulunmamakta, Genel Merkezin merkezi santrali katlara hat tahsis hizmetinde bulunmaktaydı. Ayrı sekreter ve odaları yoktu. 3 kişi bir odayı kullanmaktaydı. Genel Merkezde her türlü propaganda malzemesi, afiş, broşür gibi parti programları doğrultusunda o günün Gençlik Kolları Merkez Yönetim Kurulu üyelerince tasarım aşamasından başlanarak baskı işlemine kadar gerçekleştirilmekte Gençlik ve Kadın Kollarının yapamayacağı işlerde parti, profesyonel parti dışı kaynaklardan yardım almaktaydı. (Bu konuda o dönemin Gençlik Kollarının, bu konularda profesyonellerin de ulaşamadıkları düzeye ulaştıkları 1977 seçimlerinin afiş ve broşürlerini inceleyenlerce görülecektir.) Hazırlanan parti propaganda malzemesi ise yine Gençlik Kollarının tüm Türkiye'ye yayılmış ve bu konuda eğitilmiş örgütlerince dağıtımı, kullanımı gerçekleşmekteydi. Parti Genel Merkez Yöneticileri seçim çalışmalarında görev paylaşımı yapılarak çalışmakta, partinin o günün şartlarında gerçekleştirilen tüm miting faaliyetleri hazırlık çalışmaları örgüt tarafından yapılmaktaydı (Miting yapılacak alanın düzenlenmesi, platform kurulması, ses düzeni, güvenlik önlemleri, miting anında meydandaki kalabalığı yönlendirmek, coşturmak ve gerektiğinde kontrol altına almak organizasyonu). Başlıcalarını belirttiğimiz bu faaliyetler Genel Merkezce görevli bir ya da daha fazla ana kademe yöneticisi ve Genel Merkez Kadın ve Gençlik Kollarınca yönlendirilen parti örgütü tarafından yapılmaktaydı. 1977'nin

Taksim mitinginin olaylı geçeceği ve Genel Başkan Bülent Ecevit'e suikast girişimi ihbarı bizzat Başbakanca yapıldığı dikkatle göz önüne alınırsa o günlerin örgütünün bu mitingi olaysızca gerçekleştirebilmesi parti örgütünün, Gençlik ve Kadın Kollarının bu noktada geldiği aşama daha iyi anlaşılabilir. Örgüt 1977'nin anarşi ve terör olaylarının bazı çevrelerce tırmandırılmak istendiği dönemde tüm yurttaki mitingleri organize etmiş ve bu mitingleri ufak tefek olaylar dışında başarıyla gerçekleştirmiştir. O günleri yaşayanlar, yurdun en ücra köşelerine dahi örgütün dağa taş ' Umudumuz Ecevit, Umudumuz CHP' sloganlarını yazdığını söylemektedir. 1977 seçimleri ile CHP örgütü ve özellikle Kadın ve Gençlik Kolları çok köklü bir gelenekten geldikleri ve organize olarak zor ve çetin çalışma şartlarında bir seçim çalışmasının (kampanyasının) başarıya kendi imkanları ile ulaştırabilme gücünde olduğunu ispatlamıştır.

1977 seçimlerinde partinin görüşleri, ilkeleri, siyasi düşünceleri, Genel Merkez organları koordinesinde alt kademe örgüt birimlerince tüm Türkiye'deki her sandık, bir seçim çevresi kabul edilerek propaganda faaliyetlerini yürütmüştür. Türkiye'nin Edirne sinin en uç sandığında da Van'ın, Muş'un, Iğdır'ın en uç çevresinde de CHP'nin bir sandık seçim çevresi kurulu vardır. Bu kurullar koordineli şekilde seçim sürecinde, seçmen kütükleri yazımından başlanarak propaganda faaliyetlerini yürütmüş ve seçim esnasında seçmenin sandığa taşınması, sandık kurullarının oluşması, seçim esnasında itirazlar, seçim sonucuna itirazlar gerekli hallerde hangi mercilere başvurulacağı Genel Merkez örgütüne bir çalışma kitapçığı halinde örgüte dağıtılmış ve eğitim çalışmaları yapılmıştır. Sandık başında görevlendirilen kurulların her aşamada koordine edilmesini sağlayan irtibat ekipleri de oluşturulmuştur. Bu gün için uygulanmayan bu model sayesinde CHP tüm Türkiye'deki sandıkları kontrol etmiş ve tüm tutanakları Genel Merkezde toplayabilmiştir. CHP sandıklarda gerçekleşen tüm faaliyetleri böylece kontrol altına alıp sandığa gelmeyen seçmen ve sandık hatalı sayım sonucu oy kayıplarını en alt düzeye indirmiştir. Sonuç tüm Türkiye'de seçim başarısı ve o günün CHP örgüt yöneticilerinin ve özellikle Kadın ve Gençlik Kollarının Türkiye'nin siyasi tarihinde yapılan seçimlerde gelmiş geçmiş en iyi çalışma olduğunu ispatlayarak tarihe geçmesidir. CHP'de halen günümüzde 1977 seçim kampanyasındaki örgüt

çalışmaları özlemle hatırlanmakta ve 1977 seçim kampanyasını gerçekleştiren gençler, kadınlar ve örgüt yöneticileri farklı bir konumda bulunmaktadır. Bu örgüt Türk siyasetinde halkıyla omuz omuza verilerek CHP'yi iktidara taşınması idealini gerçekleştiren örgüttür. CHP'nin 1977 seçimlerinde tüm faaliyetleri 21 kişiden oluşan Genel Yönetim Kurulu tarafından yönlendirilmiş ve idare edilmiştir. Ecevit'in başkanlığında Kurultayca oluşturulan bu kurul, 1977 seçimlerinde tüm stratejik kararların alındığı en üst kademe yönetim birimidir. Kurultay tarafından partinin faaliyetlerinin yürütülebilmesi için olağanüstü sayılabilecek yetkilerle donatılmıştır. 1977 seçimlerinde %5 oranında parti kontenjan adaylarını belirleme ve bu adaylıkların hangi ilin kaçınıcı sırasına yerleştirileceği yetkisi de kuruldadır. Genel Yönetim Kurulunun o günlerdeki uygulamalarına ve 1977 seçimlerinde aday saptanması ve kontenjan uygulamalarına yönelik konumuz açısından görüşlerine başvurduğumuz, dönemin Genel Yönetim Kurulu üyesi Kasım Parlar Dönemin GYK uygulamaları açısından verdiği ve aşağıda sunduğumuz örnek olay konumuz açısından CHP GYK anlayışı çalışma ilkeleri açısından sorulabilecek pek çok sorunun da yanıtını içerisinde taşımaktadır:

Ön seçimlerin yapılmasından önce GYK toplanarak kullanılacak kontenjan adaylarının isimleri saptanmadan hangi illerden kaçınıcı sıraya kontenjan adayı konulacağını tespit etmeye başladık. Bu görüşme sırasında verilen yemek arasında o dönemin Genel Sekreteri Orhan Eyüboğlu'nun klasik ikramı olan peynir, ekmek, domates vs. yenilirken GYK üyeleri olarak kendi aramızda yapılacak ön seçimden sonra seçimlerde başarısız olabilecek arkadaşlarımızın her kim olursa olsun kontenjan adayı gösterilmesinin etik olmayacağını görüştük ve böyle bir uygulamanın parti içerisindeki demokratik işleyiş açısından etik olmayacağını konuştuk. Bu konuşma GYK üyesi arkadaşlar arasında belirttiğim gibi yemek molasında bir sohbet şeklinde olmuştur. Daha sonra GYK toplantısına devam ettik ve bu toplantıda %5 kontenjan uygulamasının yapılacağı illeri ve sıralamaları belirledik. Ancak isimler üzerinde henüz erken olduğu için bir saptama ve görüşme yapmadık. Bu toplantıda kontenjan uygulanan seçim çevresinde örneğin; Adana ikinci sıraya kontenjan adayı yerleştirildiğinde ön seçim de bu sırayı kazanan adayın otomatikman 3. sıraya kayacağı şeklinde uygulamanın yapılması kararını da verdik. Yoğun seçim hazırlıkları devam ederken bir taraftan da Parti adaylarının belirlenmesi için ön seçimler de yapıldı. Yapılan ön seçim sonucu GYK'dan 6 isim seçim bölgelerinde seçilmesi riskli ya da olanaksız sıralara geldiler. GYK'nın ön seçim sonrası toplantısında Genel Başkan Bülent Ecevit başkanlığında daha önce kontenjan belirlenen illere aday tespiti görüşmesini yaptığımız sırada Genel Başkan Bülent Ecevit söz alarak, GYK'dan 6 arkadaşımızın ön seçimler neticesinde seçilecek yerlerde sıralamaya giremediklerini, bu arkadaşlarımızın kontenjan koyacağımız illerden kontenjan adayı gösterilmesini istediğini ve konunun oylanarak karara bağlanmasını istediğini söyledi. Genel Başkanın bu isteği üzerine söz alan bu altı üye bizler ön seçimi kaybettik. Kendimizi GYK kararıyla aday gösterip

seçilmeyi içimize sindiremiyoruz. Onurlu bir davranış olarak görmüyoruz görüşünde birleşerek fikirlerini dile getirdiler. Bunun üzerine Genel Başkan Ecevit yanlış düşünüyorsunuz diye söze başlayarak çalışmalarınızdan son derece memnunum, parlamentoya girmenizde sayılmayacak kadar fayda var şeklinde görüşlerini belirtti. Ön seçimde başarılı olan GYK üyeleri de Genel Başkan'ın görüşlerine katılmaktaydılar. Ancak bu ön seçimi kaybeden 6 üye ısrarla itiraz ederek kendilerinin kontenjan adayı gösterilmesinin uygun olmayacağı noktasında direndiler. Bunun üzerine Genel Başkan Bülent Ecevit tekrar söze başladı ve GYK üyelerine hitaben; 'İçinizden bir üye var ki ben O'na talimat ve görev verdim. Parti çalışmaları nedeniyle benim talimatım gereği olarak seçim bölgesine bir gün dahi gitmedi. Bari izin verin o arkadaşımızı kontenjan adayı olarak göstereyim. Ben vicdan azabı çekiyorum, Parti çalışmaları nedeniyle benim görevlendirmem sonucu kaybetti şeklinde görüş belirtti. Bu sözler üzerine GYK üyesi İsmail Hakkı Birler söz aldı ; ' O üye benim. Partime hizmet ettim, kaybetmekten üzüntüm yok. Eğer beni kontenjan adayı koyarsanız partideki bütün görevlerimden istifa ederim ve bu davranışı onuruma yediremem' dedi. Sayın Birler'in bu sözleri üzerine Genel Yönetim Kurulundan hiçbir üye kontenjan adayı olarak gösterilmedi.

Aktarılan olay dönemin CHP'sinde en üst karar organını oluşturan üyelerin, örgüt kararlarına ne derece önem verdiğinin; davranış ve kararlarında ne kadar etik davrandıklarının bir göstergesidir.

İşte CHP 1977 seçimlerinde %41.4 oya bu yönetici kadro önderliğinde ulaşmıştı. Genel Yönetim Kurulu, aldığı bu kararlar parti içinde milletvekili adayları saptanırken demokratik usul olan ön seçim yönteminin sağlıklı işleminin zeminini oluştururken bir yandan da örnek bir davranış sergileyerek örgüt kararlarına saygı göstermişlerdir. Örgüt de neticede bu kadroyu yalnız bırakmamıştır. 1977 seçimlerine gidilirken CHP Genel İdare Kurulunda yaşanan bu olay örgütün lider ve kadrosuna güveni, liderin ve kadrosunun da demokratik geleneğe saygılı ve adaletli yönetim ilkesi açısından büyük önem taşımaktadır. Dönemin CHP'sinde güven de, adalet de, özgürlükler de olabildiğince yaşanmaktadır. Bir siyasi partide örgüt tabanı siyasi haklarının güvende olduğunu, örgüt işleyişinde adaletin sağlandığını ve düşünce ve eylemlerinde özgürce irade geliştirebileceğini bilmesi çok önemlidir. Örgüt tabanında bu güveni sağlayabilen lider ve kadrosu başarıya giden yolda en büyük adımı atmış demektir. Seçimlere gidilen süreçte ön seçim kaybedip daha sonra GYK atamasını kabul etmeyen üyeler 1977 seçimlerinde CHP'nin iktidar olması için özveriyle çalışmışlar ve bu davranışlarından ötürü büyük taktir toplamışlardır. Parti içi demokrasinin işleminde örnek oluşturan bu davranışı sergileyen altı üye ve ayrıca İsmail Hakkı Birler'in ne olursa, ne sebepten olursa olsun demokratik seçim sonuçlarına gösterdiği

saygıdan ötürü parti içi demokratik işleyişin etkinliği açısından tüm karar verme yetkisine sahip parti üst yönetim kurullarınca örnek alınması gereken bir davranıştır.

1977 seçimlerinde CHP 450 üyeli parlamentoda 213 milletvekilliği kazanmıştır. Bu sonuç çok partili siyasal yaşama geçildikten sonra ve günümüze kadar CHP'nin aldığı en yüksek oy ve milletvekili sayısıdır. Seçimlerde çevre barajsız D'Hondt yöntemiyle nispi temsil hesabına gidilmiştir. Günümüzde uygulanan çevre barajlı D'Hondt yöntemiyle dağılım belirlense Cumhuriyet Halk Partisi'nin milletvekili sayısının 240'a yaklaşacağı görülmektedir. CHP bu seçimlerde her sandığı seçim çevresi kabul edip seçmen kütüklerinin oluşumundan başlayarak sandıkları kontrol altına alabilecek bir örgütlenmeye gitmesi ve bu süreçte parti içi örgüt oluşturmada demokratik özgürlükçü yaklaşım sergilemesi CHP üst yönetimi kadrosuyla örgüt alt kademelerinin omuz omuza verip güç birliği ve inanç birliğine varmasını sağlamış ve bu inanç birliği içinde yapılan özverili çalışma neticesinde de büyük halk kitleleri CHP'de bütünleşmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi 2007 Milletvekili Seçimlerinde 12 Eylül darbesi sonucu hazırlanan Anayasa, Siyasi Partiler Kanunu ve Milletvekilleri Seçimi Kanununa göre ve uygulanan %10 barajlı D'Hondt yöntemiyle hesaplanan nispi temsil usulü seçim sistemine göre katılmıştır. CHP'nin bu dönemdeki Genel Merkezi Ankara ili Çankaya ilçesi Söğütözü semtindedir. Cumhuriyet Halk Partisi binası yaklaşık 10.000 metrekare civarında kapalı alana sahip modern akıllı bina şeklindedir. Binada her türlü toplantının yapılabileceği geniş toplantı salonları ve parti çalışmalarının yürütülebilmesi için en son teknolojik donanım ile donatılmış durumdadır. Bugün geldiği noktada CHP'nin Genel Merkezi'nde yüzlerce personel ve parti üst yönetim organı üyeleri ve yardımcı kolların merkez yönetim kurulu üyeleri çalışmalarını sürdürmektedir. CHP en son bilgi işlem teknolojisinin kullanıldığı üye yazım bürosunu da oluşturmuştur. Parti üye kayıtları ve hareketleri bu sistemden sürekli olarak güncellenmektedir. Genel Merkezde Genel Başkan, Genel Sekreter ve Merkez Yönetim Kurulu Üyeleri, Parti Meclisi Üyeleri, Disiplin Kurulu Üyelerinin kullanımına mahsus özel odaları mevcuttur. Genel Merkezde Genel Başkan, Genel Sekreter ve MYK üyelerinin özel sekreteryalrı ve odaları ayrı, ayrı oluşturulmuştur. Her türlü iletişim ve bilgi akışını sağlayacak imkanlar mevcut olduğu gibi partinin, Genel Başkan, Genel Sekreter ve MYK üyelerine tahsis edebileceği makam araçları ve

şoförleri de mevcuttur. Cumhuriyet Halk Partisi geçen 30 yıl içerisinde bina ve teknolojisini yenilemiş ve bir özel TV kanalını da oluşturabilmiştir (Halk TV). Partinin halk adında çıkardığı süreli bir yayını vardır. CHP TBMM’de grubu bulunduğu için hazineden yüklü miktarlarda yardım alabilen, imkanları geniş, ekonomik yönden güçlü duruma gelmiş bir partidir. Bu günün CHP’de imkan kısıtlaması yoktur. Partililerin verimli çalışması için gerekli her türlü ihtiyaç karşılanabilmektedir. CHP 2007 seçimlerinde adaylarının tümünü merkez yoklaması yöntemi ile belirlemiştir. 12 Eylül sonrası Meclise üye sokabilen tüm partilerin (CHP dışında, sadece DYP 1991 seçimlerinde ön seçim yöntemine yer vermiştir.) 1983, 1987, 1991, 1995, 1999,2002, 2007 seçimlerinde merkez yoklaması yöntemleriyle milletvekili aday yoklaması yapması CHP’de de bu yönde eğilim oluşturmuş ve son iki seçimde parti merkezden adaylarını belirlemektedir. Bu yöntemde örgüt fikir beyan etmenin dışında tamamen devre dışı kalmaktadır. 2007 seçimlerinde MYK üyelerinin tamamı merkezden kendilerini atayarak Milletvekili adayları olmuşlardır. CHP seçimlerde olanaklarının güçlü olmasına rağmen, sandık seçim çevrelerinde oylarına sahip çıkamamıştır. Bu durum seçimlere hile karıştığı söylentilerine neden olmuştur. CHP’de örgüt ve genel merkez arasındaki kopukluk ve iletişim eksikliği sandıklara sahip olamama sonucu iktidar partisinin seçmen kütüklerinden başlayarak seçim sandıklarına kadar seçimlerde şüphe uyandırması sonucunu doğurmuştur. CHP’de örgüt ve genel merkez ve halk kitleleri arasındaki kopukluğun bir başka ispatı da en son yapılan yerel seçimlerde 2946 yerde yapılan seçimlerin 900’e yakın yerde CHP seçime katılamamıştır. Böyle bir durumda CHP’de sağlıklı koordine halinde bir örgüt yapısından söz etmek olanak dışıdır. Ülkedeki tüm sandıklara hakim olan 30 yıl öncesinin lider kadrosu ve örgütü 30 yıl sonra 900’e yakın yerde belediye başkan adayı bulamaz haldedir. Bu dönemde CHP örgüt kanalıyla halka ulaşmak yerine medya ve basın yoluyla ulaşmayı denemekte bu sebeple örgüt kanallarının geliştirilmesi yoluna gitmemekte, il ve ilçe örgütleri cılızlaşmaktadır. CHP 2007 Milletvekili seçimlerinde 112 milletvekili seçtirmiş ve %20.7 oy almıştır. Aslında CHP’nin mevcut tıkanmış örgüt yapısı ve kendi kendilerini aday gösteren ve örgüt tabanına demokratik, güvenilir, adaletli ve özgürlükçü bir yönetim şekli sergileyemeyen ve bunun sonucu örgütte bir türlü güven unsurunu oluşturamayan yöneticileri için halkın verdiği bu destek büyük başarıdır. CHP örgütünde genel

merkez onayı olmadan hiçbir kurula ve göreve aday olabilmek imkan dahilinde görülmemektedir. Bu kısıtlamalar ve iletişimsizlik kitlenin siyasete katılımı yönünde büyük aksaklıklar oluşturmaktadır. CHP'yi bugün yöneten kadronun halk, örgüt ve kendi aralarındaki güven bunalımını biran önce aşarak 1977 seçimlerinde umut olmuş CHP'nin sandıksal örgütlenme ve koordineli çalışma prensiplerini uygulayıp, güçlü maddi olanaklarla besleyip, bir an evvel parti içi ve dışı kurullara ve görevlere adaylık yöntemlerini demokratik bir şekle dönüştürmesi gerekmektedir. CHP bu dönüşüm ihtiyacını gerçekleştirme yolunda her türlü kaynağın yanında geniş yetişmiş insan kaynağına da sahiptir. Ancak ihtiyaç olan; anlayışın bu eksiklikler yönünde giderilmesidir. CHP'nin bugünkü Genel Başkanı Deniz Baykal ve Genel Sekreteri Önder Sav 1970'li yılların CHP'sinde deneyim kazanmış ve siyasi konularda son derece bilgili ve tecrübelidirler. Özellikle Genel Sekreter Önder Sav'ın parti örgütünün en alt kademesinden en üste gelmiş olması ve zaman içinde deneyim kazanmış bir hukukçu ve siyaset adamı olması dolayısıyla bu çalışmada belirtilen eksiklikleri zaten kendisinin de gördüğünün ve teşhis ettiğinin umudunu taşıyarak, parti içinde demokratik kural ve işleyişin yeniden geçerlilik kazanmasını diliyoruz.

BÖLÜM VI

GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Çalışmamızda CHP'nin kuruluşundan günümüze kadar olan dönemde, CHP'de Kurultaylarda oluşturulan tüzükler ve parti işleyişi açısından, parti içi demokrasinin gelişimi, süreç içerisinde ortaya konulmaya çalışılmıştır. CHP'nin tarihsel gelişimini araştırmak, bir bakıma Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi tarihini incelemekle özdeşdir. Cumhuriyet Halk Partisi'ni kuran kadro işgal altındaki bir imparatorluktan yola çıkarak, bağımsızlık mücadelesi veren bir halk hareketinin öncülüğünü üstlenmiştir.

CHP'nin kuruluş felsefesinde; halkın iradesinin üzerinde herhangi bir gücün olamayacağı temel alınmıştır. Bu görüş kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin de ana dayanağı olmuş ve Anayasasına da girmiştir. Bu temel ışığında halkın seçeceği temsilcilerden oluşan TBMM'nin üzerinde her hangi bir gücün olamayacağı esas alınmıştır. CHP'yi kuran kadro bu temelden devleti teşkilatlandırmış ve modern demokrasinin gereklerinin ülke yönetiminde egemen olması yolunda adımlar atmıştır. Bu adımlardan ilki CHP'nin başlangıç örgüt birimi olarak, İkinci Kurultayında oluşturduğu tüzüğünde Ocak-Bucak örgütlenmesini temel almasıdır. Bu modelde örgütlenme (partiye katılım ve işleyişin düzenlenmesi) mahalle ve köylerden başlamaktadır. Ocak-bucak örgütlerinin iradelerini oluşturduğu Halk Kongreleri, seçilen temsilcileri vasıtasıyla üst kongrelerden geçerek, CHP'nin Büyük Kongresine (Kurultayına) kadar ulaşmaktadır. Bu noktada halkın siyasete katılımının sağlanması, siyasal bilincin oluşması, parti içi iletişimin yaygınlaştırılması, yönünden bu modelin çok büyük faydaları olmakla beraber, demokrasi idealini gerçekleştirmek amacıyla olan bir parti örgütlenmesinin, seçip uygulayacağı bir modeldir. Mustafa Kemal ve kadrosunun, modern demokratik bir yönetimin gereklerini amaçladıkları, CHP'nin örgütlenme modelinden anlaşılabilir.

Mustafa Kemal ve kadrosu dileselerdi katılıma kapalı, demokratik kuralların gelişimine imkan vermeyen daha farklı bir örgütlenme modelini seçebilirlerdi. Tıpkı çağdaşı olduğu diğer Avrupa ve Dünya'nın belirli, ülkeleri gibi (Temel Kavramlar

bölümünde Siyasi Parti bahsinde değinilmiştir). Direniş yıllarında da Mustafa Kemal ve arkadaşları tam bağımsızlık noktasında görüş birliğine varmışlar, daha sonra o günün şartlarında Amerikan, İngiliz Mandası(himayesi) ile kurtuluş fikrinde olan diğer aydınlara da Vatanın kurtuluşunun ancak tam bağımsızlık ile gerçekleşebileceğini ve bunun içinde işgal kuvvetlerine karşı bir direnişin örgütlenmesi gerekliliğini benimsetmişlerdir. Mustafa Kemal ve arkadaşları burada da dayatmacı olmamış, çalışmanın ilgili bölümünden de anlaşılacağı üzere (Tek partili dönemde CHP) süreç gelişirken, yurdun çeşitli bölgelerinde toplantılar düzenlenmiştir. Toplumun fikir önderlerinin görüşleri toplanarak Erzurum Kongresi'nde, Sivas Kongresi'nde, temsilcilerin uzun tartışmaları ve içinde bulunulan durumu değerlendirmek üzere, dile getirdikleri görüşler ve çözüm önerileri dinlenmiş ve karar aşamalarına gelindiğinde çatışan fikirler oylanarak, kongre meclislerinin oyları sonucu oluşturulan kararlar uygulamaya geçirilmiştir. İşte önce CHP, sonra da Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kuran kadronun başarısının sırrı; dönemine göre oldukça demokratik olan bu işleyişte saklıdır. Bu konuda günümüzde, 1920 koşullarını unutarak, bugünün şartlarıyla, o günleri değerlendirmeyi alışkanlık haline getirmiş olanlar, CHP'yi ve Türkiye Cumhuriyeti Devletini kuran kadronun sanki her şeyi kendi bildikleri gibi oluşturdukları yargılarını dile getirmektedir. Bir kere o günün şartlarında Anadolu'yu işgale gelen devletler sömürü mantığı ile Anadolu'dadır ve bir işgali gerçekleştirmektedir. Dünya'da krallıkların, diktatörlüklerin başka devletlerin topraklarına göz diken ve sömürü düzenini kurmaya kalkan, emperyalist devletlerin cirit attığı bir dönemde, demokrasi ilkeleri yönünden hiç de azımsanmayacak ölçüde etkin kongreler toplamak, bu kongrelerde oylamalarla kurullar oluşturmak, kongrelerde oylamayla kararlar almak, kurulları çalıştırmak, kurul kararını geniş halk kitlelerine duyurmak, propagandasını yapmak ve en zor olanı ikna edebilmek ve neticesinde gönüllü bir halk hareketini vücuda getirebilmek, işte işgal altında bir ülkede başarılan budur. Böylesine bir hareketi vücuda getiren kadro bu işleri başarırken de içeriden ve dışarıdan her görüşü dinleyerek ve uzlaşarak ilerlemiştir. İşte CHP'nin köklerini aldığı hareket bu harekettir. Bu mücadelenin içinden çıkan kadro, elbette halkın seçtiği temsilcilerinin oluşturduğu bir meclisi; kurulan devletin yönetiminde tartışmasız en yetkili organ yapacaktır. Bu kadronun oluşturduğu siyasi parti örgütlenme modeli de, Ocak-Bucak örgütlenmesi gibi

demokratik uygulamaların gelişimine uygun bir model olacaktır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin teşkilatlanması, yapılandırılması, dönemin tek partisi CHP'nin çatısı altında gelişen fikirlerle oluşturulmuştur, bu nedenle başlangıçta toplumdaki tüm fikirler ve öncüler CHP içerisinde yer bulmaktadır. Yeni kurulmuş bir ülkede yeni düzeni işler hale getirmek bir dizi tedbiri de beraberinde getirmiş ise de CHP ve kadrosu örgütlenme yapısında oluşturdukları, en küçük yerleşim biriminde örgütlenme ile toplumda siyasi bilinç ve siyasi olaylara katılımın sağlanması gibi konuları toplumsal uzlaşa ile aşmayı bilmişlerdir. Yeni kurulan düzenin toplumun tabanına benimsetmek zor bir iştir. Bazı yorumlara göre devrimler halka benimsetilememiştir. Ancak kanımızca yüzlerce yıl ve özellikle son yüzyılda din baskısının tutucu bir halde geri bıraktığı bir milletin, üç beş sene içerisinde bütün alışkanlıklarını bir kenara bırakıp yeni düzeni tam anlamıyla kavraması beklenemezdi. Halife'nin sultanın yüzyıllarca ümmet olarak görüp şekillendirdiği bir toplumdan, vatandaşlardan oluşan bir millet çıkarmak üç beş yılda olacak iş değildir. Cumhuriyet'i kuran kadro öncelikle bir aydınlanma hareketine girişmiş, bir taraftan da yeni devletin işleyiş kanunlarını ve ekonomik yapısını kurmaya başlamıştır. Dönemi içerisinde başka ülkeler düşünülüp ele alındığında CHP'nin yaşanan süreç içerisinde parti olarak ve lider kadro olarak, oldukça demokratik bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Parti ve devlet idaresinde kararlar oluşturulurken; TBMM onayından ve parti yönetim kurullarında görüşmeler sonucu bir oylama ile kararlar verilmekteydi. Dönemin Rusya'sını, İtalya'sını, Almanya'sını ele aldığımızda bu dönem için ilk TBMM ve ilk parti CHP'nin demokratik bir yapıda olduğu söylenebilir.

Hukuki hakları kullanma yetisine sahip bireyler, CHP'nin ocak-bucak örgütüne rahatlıkla üye olabilmekte ve 25 yaşına gelmiş her erkek Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı birinci seçmen ve seçilirse ikinci seçmen olarak, Milletvekili seçimlerine seçmen olabilmekteydi. Milletvekilliği seçimlerinde bağımsız aday olabilmenin önünde herhangi bir engel oluşturulmamıştı. Türkiye Cumhuriyeti Devleti kadınlara da seçme ve seçilme haklarını çağdaşı olduğu pek çok Avrupa ülkelerinden daha önce tanımıştır. CHP'nin Altı İlkesi olan Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve Devrimcilik, günümüzde toplumun her kesimi tarafından

bilinmektedir. CHP'nin toplumda pek bilinmeyen, bir de Dört Esası vardır. Bunlar: Vatan, Millet, Devletin İdaresi ve Yurttaşın Siyasal ve Kamu Haklarıdır. CHP'nin 4. Kurultayında kabul edilen Programda Kemalizm'in bu "Dört Esas" ve "Altı İlkeden" oluştuğu belirtilmektedir. Görüldüğü üzere CHP'nin temel aldığı esaslarından bir tanesi de "Yurttaşın Siyasal ve Kamu Haklarıdır". CHP bu hakların parti içerisinde de gelişmesi yönünde çaba göstermiştir.

CHP 1939 yılında yaptığı 5. Kurultayında parti içi seçimlerin gizli oyla yapılmasının kararını almış ve tüzük hükmüne bağlamıştır. Burada amaçlanan kişinin parti içi seçimlerde özgürce irade geliştirebilmesidir. 5.Kurultay'da İnönü'nün isteği üzerine, TBMM'de CHP Grubundan bağımsız olarak, parti disiplini engellemesine maruz kalmadan, hükümet uygulamalarını eleştirebilecek bir Müstakil Grubun kurulması da karara bağlanmıştır. Müstakil Grup üyeleri Kurultayca seçilecek ve Parti Grubundan bağımsız olarak çalışacaktı. Bu adım CHP'nin çok partili hayata hazırlığı olarak da görülebileceği gibi CHP'nin eleştiriye açık bir yapıda olduğunun da bir göstergesidir. CHP 6. Kurultayında Yönetim kurullarında üyelerin muhalif oldukları kararlara şerh koyabilmesini de karara bağlamış ve tüzük hükümleri arasına almıştır. Bu uygulama henüz 1943 yılında CHP'nin parti iç işleyişinde kararlar oluşurken azınlık fikirlere verdiği önemin ve değerinin bir göstergesidir. Muhalif Şerhi koyan üyenin karara uymakla beraber kararın sorumluluğunu taşımayacağını temel kavramlar bölümünde belirtmiştik. Haklılığı ortaya çıkan muhalif üyenin çoğunluğun desteğini alabilmesi, Parti işleyişinde fikrini çoğunluğa dönüştürebilmesi imkanı parti içerisinde demokratik işleyişin varlığı açısından temel teşkil etmektedir.

CHP ve hükümetleri Anayasal düzenin işletilebilmesi ve sürekli olarak daha ileriye götürülebilmesi için, bir yoğun çaba içerisinde olmuştur. Tek dereceli seçim ve çok partili hayata geçme girişimleri Cumhuriyet'in ilk yıllarında amaçlanmış ancak yeni düzenin ve koşullarının oluşmadığı düşünülerek ertelenmiş ve çok kısa süre sonra bir kez daha denenmiş ve nihayet 1945'te siyasi partiler oluşmuş ve ilk kez 1946'da çok partili ve tek dereceli (genel oya dayalı), seçimler yapılmıştır (1946 seçimlerine çalışmamızda kapsamlı bir şekilde yer verilmiştir). Genel oya dayalı seçimler Türkiye'nin siyasi hayatında olumlu ve olumsuz birçok değişikliğe yol açmıştır. 1946 yılının Mayıs ayında yapılan 2. Olağanüstü Kurultay'da Genel Başkan İnönü'nün

isteği üzerine CHP'de Değişmez Genel Başkanlık uygulaması kaldırılmıştır. Ayrıca gerek kalmadığı için Müstakil Grup uygulamasına da son verilmiştir. CHP'nin 1947 Yılı'nın Mayıs Ayında topladığı 7. Büyük Kurultayı CHP tarihinde demokratikleşme kurultayı olarak yerini almıştır. Ülkede çok partili, tek dereceli, genel oya dayalı bağımsız seçimlerle modern demokrasinin vücut bulması yolunda büyük bir adım atan CHP, kendi içerisinde de demokrasinin gerekleri olan çok önemli uygulamaları 7. Kurultayda tüzük hükümlerine bağlamıştır. 7. Kurultay'da, kurultaya illerden gelen temsilci sayısı artırılmış böylece parti tabanının parti işleyişine ve karar oluşturma sürecine daha etkin katılımının yolu açılmıştır. 7. Kurultay'da parti içi demokrasinin daha etkin bir şekilde işleyiş kazanabilmesi için atılan bir önemli adım da Genel Başkanlık Divanı uygulamasının kaldırılmasıdır. Bu uygulamada Parti Divanı; Genel başkanlık Divanı üyeleri, TBMM Reisi, Partinin Kabine üyeleri, Umumi İdare Heyeti ve Parti Grubu ve Müstakil Grubu İdare Heyeti azalarından oluşmaktaydı. Bu uygulamada yalnızca Umumi İdare Heyeti'nin 16 üyesi Kurultay'da seçilmekteydi. Diğer üyeler doğal üye sıfatıyla Parti Divanına Katılmaktaydı. Yeni düzenlemede ise Parti Divanı'nın 40 üyesinin Kurultay'dan seçilmesi ve doğal üye olarak TBMM'nin Partili Başkanı, Parti Hükümetinin Başkanı, Parti Meclis Grubunun Başkan vekillerinin katılması hüküm altına alınmıştır. Böylece seçilmiş üyeler Parti Divanında çoğunluğa ulaşmıştır. Ayrıca Kurultay Parti Divanını parti işleyişini yürütmekle ve Tüzüğü yorumlamakta tek yetkili kurul olarak belirlemiş böylece Parti Divanı Kurultaydan sonra en Yetkili Organ haline gelmiştir. Daha önce en yetkili organ Genel Başkanlık Divanı idi Genel Başkan Vekilini ve Genel Sekreter'i Genel Başkanın atadığı göz önüne alınırsa yeni uygulamayla en yetkili organ kişi olmaktan çıkmış ve Kurultayın seçtiği Kurul olmuştur. 1947 Yılında 7. Kurultay'da yapılan bu düzenleme, dönemin CHP'sinin Parti içi demokrasinin etkinliğini artırmak noktasında ne derece kararlı olduğunun bir göstergesidir.

7. Kurultayın parti içi demokrasi kazanımları arasında Parti'nin kadın ve gençlik işleriyle uğraşma kararı almasıdır, böylece Parti'ye genç ve kadın katılımı ileriki yıllarda artacaktır, Kurultay toplanma süresinin dört yıldan iki yıla indirilmesi ki böylelikle yönetimin uygulamalarından dolayı Kurultaya daha sık hesap vermesinin

yolu açılmıştır. 7. Kurultay Parti divanı üyelerinin 1/3'ü ya da 10 il Yönetim Kurulunun istemi üzerine Kurultayın Olağanüstü toplanabilmesini de karara bağlamış ve İl Başkanlarının İl Kongrelerinde seçimle işbaşına gelmesini hükme bağlayarak Valilerin İl Başkanlığı Uygulamasına da son vermiştir. 7. Kurultay'da milletvekili adaylarının gizli oyla örgüt tarafından belirleneceği ve % 30'u geçmemek şartıyla Parti Divanına gizli oyla aday belirleme hakkı da tanınabileceği karara bağlanmıştır. 7.Kurultay Partiye üye olma yaşını 22'den 18'e indirmiş ve böylece gençlerin siyasete katılımının önünü açmıştır. Kurultayın partinin en üst organı olduğunun da karara bağlandığı Kurultayda, Parti Divanı için 18 liste yarışmış ve İnönü 645 delegenin 595'ini alarak ilk kez oy birliği olmadan Genel Başkanlığa seçilmiştir. 7.Kurultay Tutanağı henüz 1947 yılında CHP'nin parti içi demokratik uygulamalar noktasında döneminin çok ilerisinde bir aşamaya geldiğinin belgesidir.

CHP'nin 7. Kurultay'da ortaya koyduğu parti içinde demokratik kurallar ve işleyişinin etkinliği açısından geldiği noktanın bu gün pek çok siyasi parti gerisindedir. Ancak bu gün bazı siyasi parti Genel Başkanları, kendilerinin ve partilerinin, demokratik kurallar ve işleyiş açısından hallerine bakmadan, dönemin CHP'sinin Genel Başkanı İsmet İnönü'yü, demokratik olmamakla suçladıkları ve hakarete varan eleştiriler getirdikleri görülmektedir. Bazı gazetecilerin de durumu maalesef aynı konumdadır. Siyasi tarihi bilmemek ayıp değildir. Ancak bilmeden görüş bildirmek hem ayıp, hem de yanıltıcı ve değişken ahlaka sahip kişilerin başvurduğu bir yoldur. Bu siyasi parti Genel Başkanlarının ve gazetecilerin hiç vakit kaybetmeden 7.Kurultay Tutanağına bakmaları kendileri ve kurumları açısından faydalı olacağı kanısındayız.

Çok partili hayata geçtikten sonra muhalefetin gelişebilmesi için gerekli kanuni düzenlemeleri ve idari tedbirleri (Seçim Yasası, Muhalefetin radyodan yayın hakkı) gibi, alan CHP, maalesef muhalefete düştüğünde aynı anlayışı görememiştir. Bu dönemde CHP bağımsız yargı, yargı denetiminde seçimler, siyasi özgürlükler ve siyasi hakların Anayasa teminatına alınması, üniversite muhtariyeti, düşünce ve fikir hürriyeti, basın özgürlüğü gibi ilerici çağdaş fikirlerin ve istemlerin öncülüğünü yapmıştır.

CHP 8. Kurultayı Muhalefet Partisi olarak gerçekleştirdiği ilk Kurultayıdır. 8. Kurultay İnönü'nün isteği ile Genel Sekreterin Kurultaydan seçilmesini karara bağlamıştır. Kasım Gülek CHP'nin Kurultayda seçilen ilk Genel Sekreteridir. Gülek tabana inebilen ve kitlelerle iletişim içerisinde olabilen bir Siyaset ve Devlet Adamı olarak siyasi tarihimizde yerini alacaktır. Muhalefet CHP'sinin 9. Kurultayı Kasım, 1951'de yapılmış ve yine parti içi demokrasi açısından günümüze örnek olacak uygulamaları yürürlüğe koymuştur, Parti Divanı, Parti Meclisi olarak değiştirildi ve değişiklik sadece isimlendirmede kalmadı, Kurultay Parti Meclisine her ilden birer temsilci seçilmesini karara bağladı. Böylece İl örgütleri partinin en üst karar organında sorunlarını dile getirmek ve kararların oluşumuna katılmak imkanını buldu. Kurultay Genel Merkezde ihtisas Komisyonlarının kurulmasını ve Komisyon Başkanlarının kendi konularında Parti Meclisi toplantılarına oy ve söz hakkı olarak katılabilmesini karara bağladı. Kurultay CHP'li profesörlerin ve gazetecilerin de Kurultaya oy hakkı olmadan katılabilmelerinin ve konuşma yapabilmelerinin önünü açmıştır. 9. Kurultayın günümüze örnek teşkil eden diğer bir uygulaması da Milletvekili Seçimlerinde bütün adayların yerel örgüt tarafından saptanmasının karara bağlanması olmuştur.

CHP'nin 1953'te yaptığı 10. Kurultayı Genel Başkan İnönü'nün Tüzük değişikliği ile ilgili olarak Kurultay Tüzük Komisyonuna verdiği Önergesi Komisyonunda ret edilmiştir. Bu olay CHP'nin Kurultay Tüzük Komisyonunda, İnönü gibi tarihi bir kişilik taşıyan Genel Başkan'a rağmen, irade oluşabilmesi ve CHP içinde demokratik işleyişin etkinliği noktasında bir göstergedir. Daha sonra Kurultaylar Genel Başkanın Milletvekili Seçimlerinde %20 Kontenjan adayı gösterebilme talebini de ret edecektir.

1950-1960 döneminde İktidar Partisi 6195 sayılı yasa ile CHP'nin mal varlıklarına el koymuş ve CHP'nin diğer muhalefet partileriyle seçim ittifakı yapmasını çıkardığı bir Yasa ile engellemiştir. Bu dönemin siyasi havasını yansıtması açısından CHP'nin 13. Kurultayında diğer Muhalefet parti mensuplarının da katılımıyla okunan Hürriyet Andı çalışmamızın ilgili bölümünde verilmiştir. CHP bu dönemde Kadın ve Gençlik Kollarının parti içerisinde etkinliğinin artırılması noktasında gayret göstermiş ve gerek parti içerisinde gerekse ülkede modern anlamda demokrasi kural ve

uygulamalarının yerleşmesi noktasında mücadele vermiştir. CHP'nin 14.Kurultayında Turan Güneş tarafından okunan İlk Hedefler Beyannamesi, demokrasi yolunda verilen mücadelenin, ortaya konması noktasında, çalışmamızın ilgili bölümünde tam metni verilmiştir.

Her döneminde programında ve siyasi tavırlarında halktan yana görüş oluşturan ve uygulamalarında halka dayanmayı ilke haline getirmiş olan CHP, 1961 Anayasasının getirdiği Siyasi Partiler Yasası ile CHP'nin halk ile iletişimde temel görev üstlenen Ocak-Bucak örgütlerinin kaldırılması, CHP'nin ilçe yönetimlerinin sayısını artırmaya sebep olmuş ancak aynı verim alınamamıştır. Bu gün de Siyasi Partiler Yasası köy ve mahallelerde örgütlenmeye müsaade etmemektedir. Kanımızca bu kısıtlama halkın siyasete katılımı, siyasal bilincin oluşması, iletişim ağının güçlenmesi noktasında demokratik işleyişin etkinliği açısından yanlıştır. Çalışmamızda ilgili bölümde değinildiği üzere CHP bu eksikliği 1974 Tüzüğünde Parti Görevlisi düzenlemesiyle gidermeye çalışmış ve başarılı da olmuştur. Siyasi partilerde ve ülke genelinde demokrasinin etkin işleyişi için mahalle ve köylerde Örgütlenmenin önemi büyüktür. 1961 Anayasasında temel hak ve özgürlüklerin Anayasa teminatına alınması üzerine CHP, 1965 ve sonrası dönemde daha halkçı politikalar oluşturarak, fırsat eşitliği, sosyal adalet gibi kavramların siyasi yaşantıda öncülüğünü yapmış, mücadelesini vermiş ve geliştirme yolunda çaba harcamıştır. CHP toplumda fırsat eşitliğini sağlayabilmek ve bireylerin özgürce, bağımsız iradelerini geliştirebilmeleri için hakça paylaşım öneren bir ekonomik sistemin de savunuculuğunu yapmıştır. CHP'de 1965 sonrası hız kazanan özgürlük, sosyal adalet ve demokrasi mücadelesi CHP'nin siyasi yelpazenin solunda yer alması neticesini doğurmuştur. Daha önce örnekleriyle belirttiğimiz üzere CHP 1947 Yılında gerçekleştirdiği 7. Kurultayından başlayarak parti içerisinde demokratik işleyişi etkin kılmış ve sağlanan bu özgürce fikir beyan etme, tartışma sonucunda irade geliştirebilme ve serbest yarışma ortamında CHP de siyasal kimlik netleşmeye başlamıştır.

CHP örgütünün sola yönelişinde ilk itiraz çalışmamızın ilgili bölümünde görüleceği üzere Turhan Feyzioğlu ve arkadaşlarından gelmiştir. Yaşanan temel siyasi fikir ayrılıkları sonucu yol açtığı olaylar partide disiplinin ve fikir birliğinin sağlanması

noktasında bir Olağanüstü Kurultayı zorunlu kılmıştır. 1967 Nisan'ında toplanan Olağan Üstü Kurultay sonrasında, CHP'nin sol siyaset anlayışı ile çelişen Turhan Feyzioğlu ve 48 Milletvekili arkadaşı CHP'den ayrılmıştır.

CHP'de gelişen yeni sol fikir akımının öncülüğünü genç akademisyen ve aydınlardan oluşan bir kadro ile Genel Sekreter Bülent Ecevit yürütmektedir. Çalışmamızın ilgili bölümlerinden takip edileceği üzere Bülent Ecevit ve arkadaşları parti Örgütüne hakimdir. TBMM Grubunda ise partiden ayrılan 48 milletvekili gibi düşünen milletvekilleri ağırlıktadır. 12 Mart Muhtırası ile girilen dönemde yine tarihsel süreçte izlediğimiz üzere Meclis Grubu Darbecilerin istediği şekilde Nihat Erim Başbakanlığında bir hükümete destek verirken, Parti Meclisinde etkili olan Bülent Ecevit ve arkadaşları CHP'nin Muhtıra hükümetine destek olmaması ve hiçbir şekilde kurulacak hükümetin içinde olmaması görüşünde birleşmektedir. CHP'nin TBMM Grubunda yapılacak destek oylaması öncesi Genel Başkan İnönü'nün de Hükümeti kurmaktan yana tavır alması neticesinde Genel Sekreter Bülent Ecevit ve Merkez Yönetim Kurulu Üyeleri görevlerinden istifa etmiştir. İstifalar sonrası ortaya çıkan tartışmalar ve olaylar çalışmamızda belirttiğimiz üzere giderek tırmanmış ve yeni bir Olağanüstü Kurultayın toplanması kaçınılmaz olmuştur. 1972 Yılında toplanan CHP'nin 5. Olağanüstü Kurultayında bu kez bir tarafta İnönü ve diğer tarafta Ecevit vardır. Genel Başkan İnönü, Ecevit ile aralarında temelde görüş ayrılıklarının oluştuğunu, Ecevit ve arkadaşlarının görüşleri yönünde tavır alan Parti Meclisi ile çalışmanın da olanaksız olduğunu öne sürerek, Kurultaydan Parti Meclisine güvensizlik oyu verilmesini ve kendisi ile uyumlu çalışacak bir parti Meclisinin oluşturulmasını istemiştir. 5. Olağanüstü Kurultay açık oylama yöntemi ile yaptığı oylamada iradesini parti meclisine güvenoyu vermek yönünde geliştirmiş ve İnönü'nün isteğini geri çevirmiştir. 5. Olağanüstü Kurultayın geliştirdiği iradeye İnönü'nün cevabı Genel Başkanlık görevinden istifa etmek olmuştur. Bu olayda CHP içinde gerçek anlamda demokratik bir mücadele yaşanmıştır. Burada Delegeler özgür iradeleri ile karar vermiş, demokratik işleyişe hiçbir müdahale yaşanmamıştır. Burada İsmet İnönü'nün demokrasiye olan inancının ve devlet adamı kişiliğinin büyüklüğü bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Çalışmamızdan izlenebileceği üzere genel oya geçiş ile birlikte İnönü ülke yönetiminde ve parti içinde demokratik yönetim ilkelerinin etkin olması noktasında mücadele vermiştir. İsmet İnönü ülkesine de, Partisine de, demokrasiyi getiren liderdir. Aslında 5. olağanüstü Kurultay demokrasi mücadelesi açısından ele alındığında kazanan İsmet İnönü'dür.

Bülent Ecevit daha sonra Genel Başkanlığa seçilecek, kadrosunun da özverili çalışması, halktan yana politikaları demokratik ve dinamik bir Örgüt yapısı ile savunması sonucunda, CHP'yi 1977 Seçimlerinde halkın umudu haline getirecektir. 1974 yılına gelindiğinde yaklaşık otuz yıllık süreç içinde CHP'de yapılan tüzük değişikliklerinin sistemleştirilmesi ihtiyacı nedeni ile özel bir Tüzük Kurultayı toplanmıştır. CHP bu kurultay neticesinde parti içi demokratik işleyiş noktasında tarihsel süreç içerisinde bütün kazanımlarını bu tüzüğüne aktarmış ve parti içinde demokrasinin etkinliği noktasında oldukça ileri bir duruma gelmiştir. Ancak yine çalışmamızda kapsamlı bir şekilde görüleceği üzere 1976 Kurultayında CHP'de Parti Meclisi ve Merkez Yönetim Kurulu uygulamasına son verilmiş ve yerine yalnızca Genel yönetim Kurulu uygulaması getirilmiştir. Bu uygulama parti içinde demokrasinin etkin kılınması noktasında atılan bir geri adım ve çok yanlış bir uygulamadır. Sorumluluk sahibi bazı parti yöneticileri yapılan hatanın farkına çabuk varmıştır ancak, Bülent Ecevit de parti içinde kurullara hakim etkili Genel Başkan olmanın avantajlarını bırakmak istememektedir.

1979 yılı parti içerisinde çok çetin demokrasi mücadelelerine sahne olmuştur. Parti içi demokrasinin kazanımları ve İnönü'nün her ne şartta olursa olsun inandığı demokrasi ilkelerinden taviz vermeyen tutumu neticesinde Genel Başkan olan Bülent Ecevit, bu kez parti içinde demokrasinin etkin olmasının zarar getireceği kanısındadır. Süreç demokrasinin 12 Eylül Darbecileri tarafından yok edilmesiyle noktalanmıştır.

CHP ülkede savunduğu fırsat eşitliği fikrini parti üyeleri arasında da savunmuş ve uygulayabilmiş bir siyasi partidir. CHP 1950 seçimlerinden günümüze değin TBMM'ye seçtiği milletvekili adaylarının tamamına yakını (1995, 2002, 2007 seçimleri haricinde) parti örgütü tarafından ön seçimlerde saptamıştır. Bu sayede

parti örgütünün en alt kademesinde siyasete başlayıp partinin en üst yönetim kademelerine kadar yükselebilen halkın içinden çıkmış siyaset adamları ile doludur Cumhuriyet Halk Partisi. CHP'nin sürekli kendini yenileyebilmesinin sırrı da bu noktada yatmaktadır. Örgüt kademelerinde görev alabilmek ve partiyi TBMM'de ve yerel yönetimlerde temsil edebilmek, fırsat eşitliği tanıyan yarışmalar neticesinde olduğundan, CHP sürekli daha iyiye, daha çağdaş bir geleceğe yönelmiştir. Köyünden çıkıp milletin meclisinde temsilcilik yapabileceğini gören halk toplulukları da daha fazla sarılmıştır, CHP ve öncü kadrosunun kurduğu Cumhuriyet düzenine.

CHP halkın içinden doğmuş ve halkını iktidara taşıyabilmiş bir siyasal kuruluştur. CHP hiçbir dönemde yalnızca toplumun varlıklı kesimlerinin siyasete katılabildiği bir kurum olmamıştır. CHP sıkıntılı dönemlerde halkın istek ve beklentilerine cevap olabilen siyasal programlar geliştirebilmiş bir partidir. 12 Mart sonrası baskı ve şiddet döneminde halkın istek ve beklentilerini karşılayabilen siyasetler üreten CHP, Cumhuriyet tarihinde eşi görülmemiş bir umut olarak halkına hizmet vermiştir. Bu dönemde CHP farklı görüş ve önerileri ile geleceğe ışık tutmuştur. 1980 öncesindeki çalışma prensipleri açısından CHP araştırmamızın temel sorularına olumlu yanıt vermektedir. 1980 Öncesinin CHP'si söylem ve görüşlerinde sürekli ilerici fikirlere açık diğer siyasi partilerden farklı ve halka güven veren bir örgüttür. CHP'de kuralları halktan sade üyelerin oluşturduğu örgütler koymaktadır. Halk kitleleri CHP'de en alt kademede örgütlenebilip, CHP kurultaylarında partinin siyasetinin oluşmasında etki edebilmektedir. CHP 1980 öncesi dönemde pek çok meslek kuruluşu, Üniversiteler, sendikalar, dernekler tarafından yoğun bir şekilde desteklenmiştir.

CHP kurulduğundan beri “Laiklik” ilkesini benimsemiş, programındaki anlamlarıyla “Halkçılık” ve “Milliyetçilik” ilkeleri ile hiçbir dini, etnik grubun partisi olmadığını açık, açık belirtmiş bunun sonucunda din sömürüsü yapan partilerin ve etnik temele dayalı siyaset yapan partilerin sürekli hedefi haline gelmiştir.

1980 sonrasında bu günlere uzanan CHP'nin görünümü örgütünde bir sıkıntı ve tikanıklık yaşandığı görüntüsündedir. Daha açık bir dille ifade etmek gerekirse, bu

gün CHP’de örgütsel işleyiş ele alındığında, gözlenen yapının çalışmanın kavramlar bölümünde yer verdiğimiz, R. Michels’in, ortaya koyduğu, Siyasi Partilerde Oligarşik Yönsemenin Tunç Kanunu’nun geçerlilik bulduğunu söyleyebilmenin kibarlık olacağı açıktır. Bu gün CHP yerleşmiş siyasi geleneklerinin dışına çıkarak TBMM üye adaylarını merkezden belirlemeye başlamıştır. Bu gün CHP örgütü alt kademe organlarından başlayarak en üst yönetim organı oluşumuna kadar katılmanın zorlaştırıldığı, kapalı bir yapıya dönüşmüştür. CHP halk kitlelerinin katılımına kapılarını kapadıkça da halkın istek beklentilerini algılayamamakta ve gereken siyasi kararları vermekte güçlük çekmektedir. CHP'nin bugün yaşadığı örgüt sıkıntısı ve bunalımının temel sebebi, 1980 darbesinin getirdiği baskı ve yasaklar neticesinde, başta aydın kesim olmak üzere çalışan, emekçi kitlelerin siyasetten dışlanması ve örgütlenme olanaklarının kısılması neticesinde, partiyi zorlayıcı ortam bulamamasından kaynaklanmaktadır. Özellikle üniversite öğretim üyeleri uzunca bir dönem siyasi partilere üye olmak şöyle dursun, danışmanlık bile yapamamışlardır. Bu gün bile tam manasıyla üniversite öğretim üyeleri siyasete katılmakta zorlanmakta ve çeşitli çekinceler içine düşmektedirler. Bu konuda verebileceğimiz bir başka engelleme örneği ise 1982 Anayasası ve ona dayanılarak çıkartılan ‘Sendikalar Kanunu’ sendikal kuruluşların siyasi partilerle ilişki kurmalarını ve her şekilde işbirliği içine girmelerini ve destek alıp vermelerini engellemektedir. Böylece örgütlü emekçi kitlelerin de CHP ve diğer siyasi partiler ile bağlarının koparılması sağlanmış ve çoğulcu demokrasinin gelişiminin önünde engel teşkil edilmiştir. CHP'nin önümüzdeki dönemde örgüt yapısındaki durağanlığı ve kapalılığı yine toplumun kendisini destekleyen aydın, emekçi ve çağdaş kesimlerin zorlamasıyla kırılabileceği görülmektedir. CHP ve CHP'liler belli bir siyasi geleneğe sahip ve Cumhuriyet ilkelerine sıkı sıkıya bağlı bir siyasal hareket ve onun mensuplarıdır. CHP geleneğinin temelinde çalışmanın ilgili bölümlerinde pek çok defa tespit edildiği üzere, bireyin özgürce irade geliştirerek, demokratik seçimler yoluyla parti içinde ve ülke genelinde siyasal yaşama katılması yatmaktadır. Bu günün CHP'si parti içinde demokratik kuralların ve işleyişin yaşanması noktasında kendisinden en azından yarım asır geridedir. CHP’nin bu noktaya gelişinde siyasi partiler yasası bahsinde değindiğimiz üzere, 27 Mayıs 1960 darbesi sonrası ocak-bucak örgütlenmesinin yasaklanmasından başlayarak, 1965 yılında çıkarılan Siyasal Partiler

Kanunu'nun siyasi partileri tek tip bir örgütlenmeye zorlamasının ve daha sonra 12 Eylül 1980 darbesinden sonra, 1983 yılında yürürlüğe giren, Siyasi Partiler Yasası'nın da aynı zorlayıcı etkiyi artırarak sürdürmesinin payı büyüktür. Burada hemen belirtmek gerekir ki, Türkiye'de aslında partilerin nasıl örgütlendikleri değil, öngörülen modele göre nasıl işlediklerini ortaya koyabilmek olanaklar dahilindedir (Kabasakal1991:240). Bu gün gelinen noktada bahsettiğimiz SPK'da öngörülen model; parti işleyişini tamamen parti üst yönetiminin tutum ve tasarrufuna bırakmış bir haldedir. Parti üst yönetimlerini üyelerin denetleyebilmesi olanaklar dahilinde görülmemektedir (burada hemen belirtelim CHP'nin günümüz örgüt oluşumu sürecini anlatırken sürecin her noktasına parti üst yönetiminin müdahil olabilmek yetkisine haiz olduğu belirtildi). Parti görevlerine ve parlamentoda ve yerel yönetimlerde temsilcilik görevlerine aday olabilmek tamamen parti üst yönetiminin tasarrufundadır. Parti içerisinde, parti üst yönetiminin istediği ya da lütfettiği kadar demokrasi ile üyeler ve destekçiler yetinmek zorundadır. Bu noktada, üye ve destekçilerin, partiyi desteklemekten vazgeçebileceği sorusu akla gelebilir, ancak bu sistemde bütün partiler hemen, hemen aynı oranda demokratik işleyiş sunumunda bulunmaktadır. Siyasi partilerin içinde demokratik işleyişin konumu böyle olunca, ülkede de demokrasinin varlığı, var mı? Vardan pek öte gitmemektedir. İşte son elli yıldır yaşanan darbeler ve muhtıraların ülkemizi ve demokrasimizi getirdiği nokta budur. Seçmenler yönetenlerin keyfiyetine göre bazen beş, bazen dört yılda bir oylarını kullanmakla mükellef olup (mükelleftir zira, oy kullanmayana para cezası var), parti genel merkez yöneticilerinin, parti üyelerine ya da örgüte sormadan göstermiş oldukları adayları TBMM'ne taşımaktadır. Duverger, "Partisiz bir rejim doğuş, servet veya mevki bakımından sıvrılmış yönetici elitlerin sürekliliğini sağlar" demektedir (Özbudun,1977:167). Buradan hareketle, bu gün öngörülen siyasi partiler modelinde de yine bir mutlu azınlığın süreklilik sağladığını söyleyebiliriz. Başka bir ifade ile de parti içi demokratik işleyişten yoksun olan siyasi partilerin, halk kitlelerinden uzaklaşacağını ve bir mutlu azınlığın çıkarları doğrultusunda iş gören kurumlar haline geleceğini söyleyebiliriz.

Bu gün Türkiye'nin, ülkede özlenen çoğulcu demokratik siyasal sistemin oluşturulması yolunda, 1950'lerin, 1970'lerin CHP'si gibi dinamik, parti iç

işleyişinde demokratik, ilerici bir CHP'ye ve iç işleyişlerinde demokratik ilkeleri benimsemiş siyasi partilere ihtiyacı olduğu görülmektedir.

Çalışmada da üzerinde durduğumuz gibi siyasi partilerin aday saptama usulleri parti içi demokrasinin varlığının ortaya konmasında bir ölçüt niteliği taşımaktadır. Ülkemizde 1961 Anayasası sonrası yürürlüğe giren Siyasi Partiler Yasası, milletvekili adaylarının siyasi partilerin il örgütleri tarafından saptanmasını ön görmüş, partilerin merkez organına ancak adayların yüzde beşini saptama yetkisini vermiştir. Bir seçim çevresinde partinin göstermesi gerekenden az aday aday olması durumunda ise parti merkezinin, tüzük hükümleri doğrultusunda merkez yoklaması yapabileceği belirtilmiştir. Siyasi parti il örgütleri aday saptamalarını parti tüzüğünün belirleyeceği üzere bütün üyelerin katılımıyla, ya da üyelerin seçtiği delegeler katılımıyla, ya da daha dar kapsamda il kongre temsilcilerinin katılımıyla belirlemişlerdir. 1982 Anayasası sonrasında yürürlüğe konan Siyasi Partiler Yasası da önceki Yasa ile aynı hükümleri içermekle birlikte, daha sonra ilave olarak çıkarılan kanunlarla siyasi partilerin tüm adaylarını merkezden belirlemesine olanak tanınmıştır. Şu an yürürlükteki Siyasi Partiler Mevzuatı'nın merkezden aday belirleme usulüne izin verışı, siyasi partilerin tamamınca CHP'de dahil olmak üzere kabul görmüş ve uygulanır hale gelmiştir. Bu durum demokratik parlamenter sisteme, siyasi partilere ve yöneticilerine toplumun güvenini azaltıcı bir boyut kazandırmaktadır. Siyasi partilerin aday belirleme usullerini, toplumun genelinin demokratik olarak benimsediği, parti yerel örgütlerine bırakması ve önseçim mekanizmasını işletmesi, toplumda parlamenter rejime ve siyasi partilere güvenin artması sonucunu doğuracağı görülmektedir. Siyasi Partiler Mevzuatı'nın aday belirleme hakkını siyasi partilerin merkez örgütüne bıraktığı, hiçbir demokratik ülke şuan mevcut değildir. Batı'da demokratik ülkeler aday belirleme hakkını yerel örgütlerine bırakmışlardır. Özbudun, İngiltere İşçi Partisi aday adaylarını, seçim çevresi yönetim kurulu, o çevre içindeki mahalle parti komiteleri, partiye bağlı kuruluşlar ve ulusal yönetim kurulu tarafından teklif edilebileceğini belirtmekte ve bu isimlerin söz konusu seçim çevresi genel idare kurulunun, seçim kongresi adı verilen toplantısında görüşülerek adayların seçileceğini ortaya koymaktadır. Uygulamada ufak tefek farklılıklarla İngiliz Muhafazakar Partisi'nde de durum farklı değildir.

Özbudun, Almanya’da Bundestag üyelerinin yarısının orantılı temsil, diğer yarısının da tek-isim usulüyle seçildiğini belirtmekte ve orantılı temsille seçilecekler için eyalet parti örgütleri, tek-isim yöntemi ile seçilecekler için de seçim çevresi parti örgütlerinin aday gösterebileceklerini, eyalet düzeyinde adayların usulüne uygun olarak kurulmuş parti organlarınca gizli oyla seçileceğini, seçim çevrelerinden seçilecek adaylarında bütün kayıtlı üyelerin katılacakları bir önseçimle ya da üyelerin seçtiği delegelerin katılacağı bir önseçimle belirlendiğini belirtmektedir. Özbudun, Norveç’te adayların parti üyelerinin delegelerinden oluşan il kongrelerince seçildiğini, Belçika’da adayların partiye kayıtlı bütün üyelerin katıldığı ön seçimle belirlendiğini, İsveç’te sosyalist olmayan partilerin, aday tespitinde genellikle bütün kayıtlı üyelerin görüşlerini mektupla alma yoluna gittiklerini belirtmektedir (Özbudun,1977:104-105). Özbudun, Amerika da ise sistemin aday seçimini parti liderlerine ya da üyelerine değil, doğrudan doğruya seçmene bıraktığını belirtmektedir. Buna göre Amerika’da kapalı ve açık olmak üzere iki çeşit önseçim yapılmaktadır. Kapalı önseçimde, aday tespitine katılacak kişi, hangi partiye mensup olduğunu açıklamak zorundadır. Bu açıklama kişinin ya önseçimden belli bir süre önce istediği partinin seçmen listesine adını yazdırması, ya da o partinin adaylarını geçmiş seçimlerde desteklediğine ve gelecek seçimlerde de destekleyeceğine dair bir beyanda bulunması yoluyla olmaktadır. Açık önseçimde ise seçmen taraftarı bulunduğu partiyi açıklamak zorunda değildir. Oy verme yerinde kendisine bütün partilerin ön seçim listeleri verilir ve seçmen kapalı oy verme hücrelerinde, bunlardan istediğine koparmak veya işaretlemek suretiyle oyunu kullanır (Özbudun,1977:101-102). Dünya da belli başlı ülkelerden verdiğimiz bu örnekler daha da çoğaltılabilir. Ancak sonuç olarak görülmekte ki Türkiye 12 Eylül 1980 Darbesine kadar Avrupa’da uygulanan aday belirleme usulünü uygulamıştır. Çalışmada da çeşitli bölümlerde belirtildiği üzere CHP’ni ve Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran öncü kadro model olarak Batı’nın, (Avrupa’nın) modern demokratik parlamenter sistemini benimsemiştir. 1961 Anayasası sonrasında ortaya konan Siyasi Partiler Kanunu TBMM üyeliklerine aday belirleme usulünde, Avrupa modeli bir yöntem benimsediği görülmektedir. Burada Amerikan sisteminin model alınmayışı; bu sistemin siyasi parti örgütlenmesini zayıflatıcı etkisi olmasının baş etmeni oluşturduğu görülmektedir. 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında, TBMM üyelikleri için

aday belirleme usulünde ortaya konan. Dünya'nın hiçbir demokratik ülkesinde uygulanmayan. Lider ve çevresinin keyfiyetine dayalı olarak, parti merkezinden aday belirleme yönteminin terk edilerek; Türkiye'de günümüzden kırk beş yıl önce uygulamaya konan Batı'lı anlamda demokratik bir aday belirleme usulünün ortaya konması, demokratik parlamenter rejimin gereği için zorunluluk arz etmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'de CHP'nin ve diğer siyasi partilerin; halkın partisi olabilmesi ve halkın yararına çalışabilmesi için, parti içinde demokratik işleyişin etkin olması ve aday belirlemelerinde demokratik usullerin benimsenmesinin şart olduğu ortaya çıkmaktadır. Özbudun bir siyasi partinin mahiyetinin belirlenmesinde ölçüt olarak aday gösterme usulünün, şeklinin dikkate alınması üzerinde durmaktadır.

Aday gösterme usulünün mahiyeti partinin mahiyetini belirler; aday gösterme yetkisi kimdeyse, partinin sahibi de odur. Dolayısı ile bu parti içi iktidarı gözlemlemeye en elverişli noktalardan biridir (Özbudun,1977:99).

Özbudun Siyasi partilerin demokrasinin yaşaması üzerine etkisini Kapanı'nın aşağıda ki sözleriyle vurgulamıştır.

Şayet bir memlekette, partiler, kamu yararını ve toplum sorunlarının çözümünü ön planda tutacak yerde, sadece kendi çıkarları peşinden koşarlar, iktidarın ele geçirilmesini tek gaye ve her türlü vasıtayı bu gaye uğrunda meşru sayarlar, bu arada demogoji oyunları ile halkı aldatmak yoluna giderek birbirleriyle kıyasıya bir boğuşma ve didişme çukuruna düşerlerse, o memlekette demokrasinin geleceğine endişe ile bakmak gerekir. Zira partiler, bu olumsuz tutumlarıyla, demokrasinin en kuvvetli dayanağı demek olan halkın güvenini de yok etmiş olacaktırlar (Özbudun,1977:163).

Bülent Daver'in modern zamanların diktatörleri ile ilgili saptamasını, çalışmanın sonunda bir kez daha hatırlamakta fayda görüyoruz. Siyasi partiler demokratik işleyişten uzaklaştığında, ülkede demokratik sistem de yok olmakta ve sistem tıpkı Daver'in tanımladığı şekle dönüşebilmektedir.

Modern diktatörlükler insan aklını, duygularını etkilemek için modern psikolojinin bütün buluşlarını ustaca kullanmaktadırlar. Diktatör kendini halkla bir göstermek için lider unvanını kabullenmektedir. Renkli, müzikli, sembolizm dolu sahneler hazırlamakta, büyüleyici, çekici telkinlerde bulunmaktadır. Gerçek veya muhtemel muhalifler yaratmakta, büyük yalanları bıkıp usanmadan tekrarlamakta, yakın tehlikeler, düşmanlar, öcüler icat etmekte ve diğer propaganda yollarına başvurmaktadır. Fakat diktatörler için kuvvet, zor kullanma asıldır. Mussolini politikada şiddet

bazen gerekli, çok defa zorunludur diyordu. Diktatör halkın zihnini çelmek için parlak geleceklerden bahseder; ödev, hizmet, vatan, eşitlik, hatta demokrasi terimlerini –sırası geldikçe ve kendi anlayışına göre kullanmayı ihmal etmez. Diktatörlükler bazen parlamentoyu, seçimleri ve anayasayı göstermelik olarak muhafaza ederler. Bunlara görünüşte ilişmezler. Fakat ‘rejim’, ‘devlet’, ‘halk düşmanları’- aslında bunlar diktatörün muhalifleridir- ‘işî azıtınca’ bu kurumlara son vermekten ve onları baskı altına almaktan çekinmezler. **Bu sistemlerde demokrasilerde olduğu gibi belli dönemlerde seçimler yapılır. Oy hakkı herkese tanınır fakat gerçekte hür, gizli oy verilmez. Aday gösterme belli bir partinin, -son analizde liderin- tekeli altındadır.** Seçmene partiler ve adaylar arasında gerçek bir tercih imkanı tanınmaz. Resmi liste sandığa atılır. Bu şartlar altında seçim, boş bir kalıp olup, seçmenin rejime sadakatini teyit eden bir süs ve merasimden öteye geçmemektedir. Seçimlere -bazen şaşırtıcı ölçüde - yüksek katılma oranı halkın rejimi tuttuğu, lideri desteklediği yolunda yorumlanır. Gerçekte ise yasama organları liderin iradesini yansıtan organlardan ibarettirler ve memurlar gibi yargıçlar da hükümetin ve partinin kontrolü altındadır (Daver,1969:187).

KAYNAKÇA

- Aksoy, Muammer (1990). *Atatürk ve Sosyal Demokrasi*. Ankara: Gündoğan Yayınlar
- Altun, Aslı (2006). *Türkiye’de tek parti döneminde CHP Örgütlenmesi* Mustafa Kemal Üniv., S.B.E., Y.Lis.T.
- Avcıgölu, Doğan (1971). *Devrim Üzerine*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Avcioğlu, Doğan (1968). *Türkiye’nin Düzeni* (Dün, Bugün, Yarın). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Avcioğlu, Doğan (1980). *Devrim ve Demokrasi Üzerine*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Ayan, Pelin (2009). *Otoriter Parti Yapılarını Kurumlaştırmak: Türkiye* Bilkent Üniv. S.B.E. Doktora Tezi
- Aydemir, S.Şevket (1968). *İnkılap ve Kadro*. Ankara: Bilgi Yayınevi Basımevi.
- Baştürk, Abdullah (1973). *İşçiler CHP’de Birleşelim*. Ankara: Akış Basımevi.
- BDİE. (1966). *1950-1965 Milletvekili ve 1961-1964 Cumhuriyet Senatosu Üye Seçimleri*. Ankara
- Bekata, Hıfzı Oğuz (1960). *Türkiye’nin Bugünkü Görünüşü*. Ankara.
- Bektaş Arsev (1993). *Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi, CHP ve AP (1961-1980)*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Bettelheim, C. (1967). *Az Gelişmiş Ülkelerde Sosyalizmin Kuruluşu Geçiş Ekonomisi Sorunları*. Çeviren: Kenan Somer. İstanbul: Uğural Yayınevi.
- Bila, Hikmet (1979). *CHP Tarihi. 1919-1979*. Ankara: Doruk Matbaası.
- Cankız, Hilmi (1973). *Sosyalizm İçin Anahtar*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Cem, İsmail (1993). *Tarih Açısından 12 Mart*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Cem, İsmail (1970). *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- CHP Parti Örgüt Kurulları Yönetmeliği
- CHP (1970). *XX. Kurultay Parti Meclisi Raporu*. Ankara; Ulusal Basımevi.
- CHP (2004). *Yönetmelikler*. Ankara: Grup Matbaacılık.

CHP (2007). *Tüzük*.

CHP *Mahalle ve Köy Muhtarlık Bölgesi Parti Görevlisi ve Delegeleri Seçimi Hakkında Yönetmelik*.

CHP (1973). *CHP TBMM Grupları İç Yönetmeliği*. Ankara TBMM Basımevi.

CHP (1976). *Parti Meclisi Toplantısı*.

CHP (1973). *Ak Günlere*. Ankara: Ajans Türk Matbaacılık.

CHP (1976). *Tüzük*. Ankara: Çaba Matbaası.

CHP (1976). *İstanbul il Kongresi*.

CHP (1947). *Program ve Tüzüğü*. Ankara:Ulus Basımevi

CHP (1948). *Yedinci Kurultay Tutanağı*.Ankara: Ulus Basımevi

CHP (1951). *9. Kurultay Beyannamesi ve Rapor*. Ankara: Ulus Basımevi.

CHP (1953). *Program*. Ankara: Ulus Basımevi.

CHP (1976) *23. Kurultay Parti Meclisi Raporu*. Ankara: Çaba Matbaası

CHP (1931). *3 Büyük Kurultay Görüşmeleri Zabıtları*.İstanbul:Devlet Matbaası

CHP (1935). *4. Büyük Kurultay Görüşmeleri Tutanağı* Ankara.

CHP (1935). *Tüzük*. Ankara: Ulus Matbaası.

CHP (1938) *Olağanüstü Büyük Kurultay Toplantısı*. Ankara

CHP (1976). *CHP Tüzüğü (Ön Tasarı)*. Ankara: Çaba Matbaası.

CHP (1976). *Tüzük ve Yönetmelikler*. Ankara: Çaba Matbaası.

CHP (1933). *Millet Hizmetinde 40 Yıl*. Ankara

CHP (1959). *36 Yaşında*. Ankara: Gün Matbaası.

CHP (1976). *CHP Programı*. Ankara: Ajans Türk Matbaacılık.

CHP (1976). *CHP Programı (Ön Tasarı)* Ankara: Çaba Matbaası.

CHP (1976). *CHP Yeni Tüzük Tasarısı*. Ankara: Çaba Matbaası.

CHP (1966). *CHP'nin İktisadi Görüşleri*. Ankara : Kardeş Matbaa

CHP (1966). *CHP'nin Temel İktisadi Görüşleri*. Ankara: Kardeş Matbaası

CHP (1994). *CHP Programı Yeni Hedefler Yeni Türkiye*.

CHP Program ve Seçimlerin Teknik Hazırlıkları ile İlgili Bilgiler.

CHP (1964). *17. Kurultaya Sunulan Parti Meclisi Raporu* Ankara: Ankara Cilt ve Basımevi.

CHP (1969). *Halktan Yetki İstiyoruz*. Ankara: Ulusal Basımevi.

CHP (1979). *24. Kurultaya Sunulan GYK Çalışma Raporu*. Ankara: Ajans Türk Matbaacılık.

CHP İlçe ve İl Kongreleri Yönetmeliği Ankara: CHP Yayın Bürosu.

CHP (1965). *İlk Hedefler Beyannamesi*. Ankara: CHP Yayın Bürosu.

CHP (1966). *CHP'nin Rejim Konusundaki, Sosyal Konulardaki, Dış Politika ve Savunma Konularındaki Görüşleri*. Ankara: Kardeş Matbaa

CHP (1977). *Sandık Kurulu Üyeleri ve Müşahitler İçin Broşür*. İstanbul: Ünal Ofset Matbaacılık.

CHP (1975). *CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in 22. Kurultayını Açış Konuşması*. Ankara: Güneş Matbaacılık.

CHP (1978). *Üye Yazım Yönetmeliği*. Ankara: Ajanstürk Matbaacılık.

CHP (1939). *Program*. Ankara: Ulus Basımevi.

CHP (1939). *Nizamname Projesi*. Ankara: Ulus Basımevi

CHP (1962). *CHP Bünyesinde Gelişmeler*. Yayın No: 32 Ankara: Rüzgarlı Matbaası.

CHP-SHP (1995). *Ana İlkeler ve Temel Hedefler Bildirgesi*.

Coşkun, Alev (1978). *CHP ve Demokratik Sol*. Ankara: Tekin Yayınevi.

Cumhuriyet Gazetesi (13 Eylül 1957:1).

Cumhuriyet Gazetesi (15 Ocak 1959:1-3).

Cumhuriyet Gazetesi (27 Ağustos 1961:1).

Cumhuriyet Gazetesi (11 Mayıs 1931:1-7).

Cumhuriyet Gazetesi (19 Mayıs 1931:1).

Cumhuriyet Gazetesi (27,3,1994:3).

Cumhuriyet Gazetesi (11,5,1931:1).

Cumhuriyet Gazetesi (12,5,1931:1).

Cumhuriyet Gazetesi (9,5,1935:1).

Cumhuriyet Gazetesi (11,5,1935:9).

Cumhuriyet Gazetesi (2,6,1939:5).

Cumhuriyet Gazetesi (11,5,1946:1).

Cumhuriyet Gazetesi (21,7,1946:1).

Cumhuriyet Gazetesi (23,7,1946:1).

Cumhuriyet Gazetesi (30,11,1947:1).

Cumhuriyet Gazetesi (15,5,1950:1).

Cumhuriyet Gazetesi (17,10,1961:1).

Cumhuriyet Gazetesi (27,4,1972:1).

Cumhuriyet Gazetesi (6,5,1972:1).

Cumhuriyet Gazetesi (7,5,1972:1).

Cumhuriyet Gazetesi (4,6,1977:1).

Cumhuriyet Gazetesi (6,6,1977:1).

Cumhuriyet Gaz. (1977). *Seçim 1977*. İstanbul: Altın Kitapları Matbaası.

Cumhuriyet Gaz. (1975). *Cumhuriyet 1975*. İstanbul: Cumh. Matb. T. A. Ş.

Çelebi, i. Halil (2010). *CHP’de Meşruiyet Arayışı Olarak Ortanın Solu Söylevi*
M. Kemal Üniv. S.B.E. Y.Lis. Tezi

Çeçen, Anıl (1984). *Sosyal Demokrasi*. Ankara: Devinim Yayınevi.

Daver, Bülent (1969). *Siyaset Bilimine Giriş*. Ankara: Sevinç Matbaası.

DİE (1977). *Milletvekili Seçim Sonuçları*. Ankara : DİE Matbaası.

- Domenach, J.M. (1993). *Siyasi Propaganda*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- DSP (1985). *Program Taslağı ve Tüzük Özeti*. Ankara: Sistem Ofset
- DSP (18 Mayıs 1986). *Tüzük*.
- Duverger, Maurice (1986). *Siyaset Sosyolojisi*. İstanbul Varlık Yayınları.
- Duverger, Maurice (1984). *Politikaya Giriş*. İstanbul : Varlık Yayınları.
- Duverger, Maurice (1986). *Siyasal Rejimler*. İstanbul: Sosyal Yayınları
- Ecevit, Bülent (1979). *Türkiye 1965- 1975*. Ankara: Ajans Türk Matbaası.
- Ecevit, Bülent *Dış Politika*. Ankara: Ajans Türk Matbaası.
- Ecevit, Bülent *Atatürk ve Devrimcilik*. Ankara: Tekin Yayınevi.
- Ecevit, Bülent (1966). *Ortanın Solu*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Ecevit, Bülent (1972). *Kurultaylar ve Sonrası*. Ankara: İleri Yayınları.
- Ecevit, Bülent (1976). *Açıklamalar*. Ankara: Ajans Türk Matbaası.
- Ecevit, Bülent (1976). *Ortanın Solu*. Ankara: Kim Yayınları.
- Ecevit, Bülent (1968). *Bu Düzen Değişmeli* Ankara: Tekin Yayınevi.
- Ecevit, Bülent (1974). *Umut Yılı 1977*. Ankara : Ajans Türk Matbaası.
- Ecevit, Bülent (1977). *Demokratik Sol ve Hükümet*. Ankara: Güneş Matbaacılık.
- Ecevit, Bülent (1975). *Demokratik Solda Temel Kavramlar ve Sorunlar*. Ankara: Ajans Türk Matbaacılık.
- Ecevit, Bülent *Söylev ve Demeçler (14 Ekim 1973-28 Ekim 1974)* Ankara: Ulus Yayınları
- Ekizcioğlu, Rengül (2008). *Türkiye’de Parti İçi Demokrasinin Hukuksal Boyutları* Trakya Üniv. S.B.E., Y. Lis. T
- Erdoğan, Aydın (2000). *CHP Tüzükleri Dünü, Bugünü*. Ankara: V Kitap
- Eryıldız, Semih (1969). *Kemalist Yeni Düzen*. Ankara: Ulusal
- Eryıldız, Semih (1977). *24. Kurultay Genel Yönetim Kurulu Çalışma Raporu Karşı Oy Yazısı (Muhalefet Şerhi)*. Ankara: Karaca Matbaası.

- Eryıldız, Semih (1978). *İktidar Sorunları* Cilt 3. Ankara.
- Eryıldız, Semih (1977). *Demokratik Halk Devrimi* Cilt2. Ankara :Kalite Matbaası
- Feyzioğlu, Turhan (1965). *CHP'nin Görüşleri*. Ankara :Ajans Türk Matbaası.
- Giritlioğlu Fahir (1965). *Türk Siyasi Tarihinde CHP'nin Mevkii*.
- Goloğlu, Mahmut (1968). *Erzurum Kongresi*. Ankara: Nüve Matbaası.
- Güresin, Ecvet (1965). *Cumhuriyet Gazetesi 10 Şubat 1965*.
- Güneş, Hurşit (2009). *Türk Demokrasisinin Analizi* . İstanbul: Agora Kitaplığı
- Güneş, Turan (1956). *Parlamenter Rejimin Bugünkü Manası ve işleyişi*. İstanbul: Nazir Matbaası
- Heywood, Andrew (2007). *Siyaset*. Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, Andrew (2007). *Siyasi İdeolojiler*. Ankara: Adres yayınları
- İğdemir, Uluğ (1969). *Sivas Kongresi Tutanakları*. Ankara: T.T.K Matbaası.
- Kabasakal, Mehmet (1991). *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi*. İstanbul: Tekin Yayınevi
- Kahraman, H. Bülent (1993). *Yeni Bir Sosyal Demokrasi İçin*. Ankara: İmge Yayınları.
- Kapani, Münci (1992). *Politika Bölümüne Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi
- Karakaş, Ercan (1992). *Gelecek Sosyal Demokrasidir*. İstanbul: Renk Basımevi.
- Karal, E. Z. (1963). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1918-1960* İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi.
- Kayserili, Yaşar (1983). *Siyasi Mevzuat*. İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları.
- Kışlalı, A. Taner (1999). *Kemalizm Laiklik ve Demokrasi*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Kışlalı, A. Taner (1993). *Atatürk'e Saldırmanın Dayanılmaz Hafifliği*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kılıç, O. Altuğ (2006). *1946'dan 1950'ye geçişte CHP'nin İdeolojisinde değişme* Gazi Üniv., S.B.E., Y.Lis.T.

- Kili, Suna (2003). *Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli*. İstanbul: İşbankası Yayınları
- Kili, Suna (1976). *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları
- Kaynar, Mete Kaan (2009). *Tarihin İnşası*, Adımlar Yayınevi,
- Mülayim, Z.Gökalp (1978). *Tarımda Düzen Değişikliği*. Ankara: Ulusal Basımevi.
- Mülayim, Z.Gökalp (1976). *Toprak Reformu ve Kooperatifleşme*. Ankara: Tekin Yayınevi
- Ölçen, Ali Nejat (1979). *Halk Sektörü* . Ankara: Ay Yıldız Matbaası.
- Özbakır,Etem (1977). *Dünyada ve Türkiye’de Demokratik Sol Belgeleri*. CHP Gençlik Kolları Yayını.
- Özbudun,Ergun (1977). *Siyasi Partiler*.Ankara: Sevinç Matbaası.
- Özbudun,Ergun (1975). *Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma*. Ankara:Sevinç Mat.
- Özdudun, Ergun (1968). *Parti Disiplini*. Ankara:Sevinç, Mat.
- ÖNAL, S. Müjde (2004). “*Türkiye’de Parti İçi Demokrasi: AKP ve CHP Örneği*”
- Önkaş Hasan (2006). “*1980 Sonrası Türkiye’de Sosyal Demokrasi: CHP Muğla Üniversitesi*. S.B.E. 2006,Y.Lis. Tezi
- Sayılgan Aclan (1968). *Solun 94 yılı 1871-1964* Ankara: Mars Matbaası.
- Sezer,Gönül Özen (1991). *Geleceğin Sosyalizmi 1*. İstanbul: Sosyal Demokrasi Yayınları
- Simav Akın (2009). *Turan Güneş’in Siyasal Kavgaları*.İstanbul: Agora Kitaplığı
- SHP (1987). *Tüzük*.
- SHP (1991). *Tıkanan Parti ve Çıkış Yolu*. İstanbul: Filiz Yayıncılık.
- Söylemez Nazife (2008). *CHP’nin 7.8.ve 9. Genel Kurultayları* Dumlupınar Üniv. S.B.E., Y.Lis.T
- TESAV (1995). *Siyasi Partiler ve Demokrasi*.Ankara: TESAV Yayınları.

- Teziç,Erdoğan (1976). *Siyasi Partiler*.İstanbul:Gerçek Yayınevi
- Toker, Metin (1967). *İsmet Paşa İle 10 Yıl*.Ankara: Ajans Türk Matbaası
- Topuz, Hıfzı (1991). *Türkiye’de seçim Kampanyaları*. İstanbul: Anadolu Matbaası.
- Tunaya,Tarık Zafer (1952). *Türkiye’de Siyasi Partiler*.İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.
- Tunaya,Tarık Zafer (1998). *Türkiye’de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi*.İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunaya,Tarık Zafer (2003). *Türkiye’de Siyasal Partiler Mütareke Dönemi*. İstanbul:İletişim Yayınları.
- Tunaya,Tarık Zafer (2000). *Türkiye’de Siyasal Partiler İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın,Bir Partinin Tarihi*. İstanbul:İletişim Yayınları
- Tuncay, Mete (1976). *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi* Cilt 1. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Tuncer, Erol (2003). *Osmanlıdan Günümüze Seçimler (1877-2002)* Ankara: TESAV Yayınları.
- Tuncer, Erol (1999). *Seçim ’99*. Ankara: Tesav Yayınları.
- Tuncer, Erol (1995). *Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi*. Ankara: Tesav Yayınları.
- Tuncer, Erol (2003). *Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri*. Ankara: TESAV Yayınları.
- Turan,Mehet (1991). *Siyasal Elitler*. Ankara: Gündoğan Yayınları
- TÜSES (1999). *Türkiye’de Siyasi Parti Seçmenleri ve Toplum Düzeni*. Boyut Matbaacılık.
- Ulus Gazetesi (12 Mayıs 1946:1).
- Ulus Gazetesi (28 Temmuz 1954:1).
- Ulus Gazetesi (7 Haziran 1945:1,3).
- Ulus Gazetesi (28 Aralık 1938:1).
- Ulus Gazetesi (4 Haziran 1939:1).

Uran Hilmi (1959). *Hatıraların*. Ankara: Ay Yıldız Matbaası.

Üstünel, Besim (1976). *Kalkınan Türkiye'nin Cephe Çıkması*. Ankara: Kalite Matbaası.

Yanık, Murat; (2002). *Parti İçi Demokrasi*, İstanbul Üniv. S.B.E., Doktora Tezi.

EKLER

EK 1

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN ÜÇÜNCÜ

KURULTAY AÇILIŞ KONUŞMASI

Efendiler;

Cumhuriyet Halk Fırkasının üçüncü büyük kongresini açıyorum. Bu münasebetle, Fırkamızın muhterem murahhaslarını hürmetle selâmlarken duyduğum sevinç ve saadetin büyük olduğunu heyecanla arz ederim.

Arkadaşlar;

Birinci umumî kongremiz bundan on iki sene evvel Sivasta, bir mektep dershanesinde yapılmıştı. Oraya gelen murahhaslar türlü takipler altında, birçok müşküllerle karşılaşmışlardı. Müzakerelerimiz dahilî ve haricî düşmanların süngü ve idam tehditleri içinde vuku buluyordu. Fakat Türk milletinin hakikî his ve emellerini temsil ettiğine kani bulunan kongre heyeti, millî vazifesini ikmal lüzumunu her mülâhazanın üstünde tuttu. Takip etmekte bulunduğumuz prensiplerin ilk esaslarını tespit etti. Ondan sonra da feragatle ve azim ile o esaslar üzerinde yürüdü, muvaffak oldu. Millî mefkureye tam iman ve onun icaplarına tereddütsüz tevessülün neticesi elbette muvaffakiyettir. Bugünkü kongremizin işlerine başlarken, Sivas Umumî Kongresini yad etmekten maksadım, onun Fırkamızca inkılâbımızın tarihî bir hatırası olarak, mahfuz tutulmasında fayda gördüğümüdür. Millet için ve milletçe yapılan işlerin hatırası her türlü hatıraların üstünde tutulmazsa millî, tarih mefhumunun kıymetini takdir etmek mümkün olamaz. Sivas Umumî Kongresinden bugüne kadar bunca engellere karşı mefkure yolunda attığımız adımlar göz önüne getirilirse Önümüzdeki senelerin Fırkamız için vaad ettiği muvaffakiyet ufuklarının ne kadar geniş olabileceğini tahminde güçlük çekilmez. Bu mülâhazanın isabeti bir şarta bağlıdır. O şart, aziz milletimizin, muhabbet ve itimadının Fırkamızın üzerinden eksik olmamasına dikkatle ve feragatle çalışmaktır. Fırkamız bunda kusur etmedikçe, selim hisli, şuurlu, vefalı milletimizin muhabbet ve itimadından daima emin olabiliriz.

Arkadaşlar;

On iki sene evvelki Sivas Umumî Kongresinde ve dört sene evvelki kongremizde olduğu gibi, Fırkamızın bugünkü kongre heyeti dahi milletin hakiki hislerini, arzularını temsil mevkiinde bulunmaktadır. Bunun reddolunmaz bir hakikat olduğunu son umumî intihap neticesi, açık bir surette göstermiştir. Büyük

milletimizin Fırkamıza göstermekte olduğu alâka ve itimada karşı -ayağa kalkarak- en derin tazim ve hürmetle eğilir ve ona minnet ve şükranlarımızı sunarım. Büyük kongrenin muhterem azası; geçen devrede yaptığımız işleri bir beyanname halinde hulâsa ettik. Burada ıttılânıza arz olunacaktır. Önümüzdeki seneler içinde yapacağımız işleri ve alacağımız tedbirleri burada hep beraber düşünüp konuşacağız.

Arkadaşlar;

Her biriniz vatanın bir bucağından, halkın içinden geliyorsunuz. Memleketin ihtiyaçlarına, halkın yeni dertlerine yakından vâkıf bulunuyorsunuz. Fırkamızın prensiplerini tatbik eden İcra Vekilleri arkadaşlarımız da içimizdedir. Müzakere ve münakaşalarımız birlikte olacaktır. Bu müzakere ve münakaşaların feyizli neticeler verebilmesi için arkadaşların kayıtsız ve şartsız serbest konuşmaları, tenkidi icap eden noktalar görüldükçe müsamahalı davranmamaları lüzumu tabîdir.

Arkadaşlar;

Biz yüksek mefkureli büyük bir fırka ailesinin, birbirine samimî arkadaşlıkla bağlı azasıyız. Müşterek mefkure ve karşılıklı samimiyetin icabı, birbirimizi tenvir ve irşat ederek umumî heyeti en isabetli yolda yürütmektedir.

Fırkamız mensuplarının bu şiarı yükseldikçe, Fırkamızda tesanüt yüksek birlik ve millî mefkureye hizmet kudreti inkişaf eder yükselir. Birbirimizi irşat ve halkı tenvir etmekte yalnız fayda vardır. Bundan asla zarar gelmez, fakat aksinden çok zarar görüleceği tecrübelerle sabittir. Muhterem arkadaşlar, büyük kongre mesaisinin memleket ve milletimiz için yeni saadetler hazırlamasını temenni ederim (Alkışlar).

EK 2

**CHP GENEL BAŞKANI İSMET İNÖNÜ’NÜN CHP ÜÇÜNCÜ
KURULTAYINDA YAPMIŞ OLDUĞU KONUŞMANIN DAHİLİ SİYASETLE
İLGİLİ BÖLÜMÜ**

DAHİLİ SİYASET

Dahilî siyasette Fırkamız geçen dört sene zarfında cumhuriyetçi ve halkçı zihniyetini ciddiyetle ve sebatla takip etmiştir. Dört sene evvelki ahvali beraber der hatır eylessek dahilî siyasette elde ettiğimiz neticelerin ne kadar mühim ve muvaffakiyetli olduğu anlaşılacaktır (Alkışlar). İrticaî ve umumî büyük hadiseler karşısında konmuş olan Takriri Sükûn Kanunu 1927 senesinde elan meriyette idi. Dört senelik cumhuriyetin, büyük inkılâbatı ile seferberliği intaç eden büyük kıyam karşısında memleketin nizamını ve inkılâba tın masuniyetini fevkalâde kanunlara muhtaç olmaksızın temin edebileceğinde tereddüt edilebilirdi. Fırkamız için bundan daha mühim olan imtihan, fevkalâde esbap karşısında alınan istiklâl mahkemeleri, takriri sükûn gibi ve idarei örfiye gibi fevkalâde tedbirlerden bilihtiyar vazgeçip geçmiyeceğinin anlaşılması idi. Her memleket için çok esaslı sayılacak birçok büyük inkılâbat bizim memlekette tahakkuk ettirildikten sonra onların normal ve umumî zabıtalara müdafaa olunabileceğinden bihakkın endişe olunabilirdi. Geçmiş zamanların tecrübeleri samimiyet erbabının bütün bu endişelerine hak veriyordu. Bütün bu esbap, dahilî idarede fevkalâde tedbirlerin idamesine bizi sevketsen idi, inkılâbın ve cumhuriyetin müdafaasına matuf olduğu için gelecek nesiller karşısında ve tarih nazarında Fırkamızı yine tamamen mazur gösterecek mahiyette idi. Biz bütün bu varit endişelerin üstünde bulunarak, hareket ettik. Fırkamız cumhuriyetçi ve halkçı vasıflarında milletimizin esas temayülüne ve kabiliyetine istinat ettiği ve bu memleketin muasır bir devlet kudret ve ümrânına mazhariyeti için cumhuriyetçi, halkçı, milliyetçi, lâik ve inkılâpçı bir idarenin yerleşmesinin esas şart bulunduğu kanaatindedir. Tesadüf ettiğimiz maniaları hep bu zihniyetle takip ettik. Fevkalâde hadisat karşısında aldığımız tedbirleri, geçmiş politikacılar gibi, bize fırsat veren vesileler değil ihtiyacın bir an evvel izale ile kaldırılacak muvakkat tedbirler cümlesinden saydık. İşte bu zihniyetledir ki, 1927 de mevcut olan Takriri Sükûn Kanunu, müddetinin hitam bulduğu 1929 senesinde kaldırılmıştır. Bizim memlekette normal bir cumhuriyet hayatı tesis etmek için mesaimiz dahilden ve kısmen hariçten türlü mücadeleleri tahrik etmiştir.

1925 kıyamından sonra, şarkta bazı vilâyetlerimizde vukuat ve hadisat, bazen yeni ümitlerle tekerrür etmiştir. Milliyetçi ve halkçı bir idarenin istikrar ve kudretinden şüphe eden anasır, hariçten de suhulet bularak, cumhuriyet aleyhine talilerini mükerreren tecrübe ettiler. Bu tecrübeler daima hüsrânla neticelendi (Bravo sesleri, alkışlar). Türk vatanının tamamiyetine itikat eden vatandaşlar için cumhuriyetin umumî, müsavi takayyüdünden başka mesnet ve mahrek olamayacağı mükerreren ispat edildi (Sürekli alkışlar). Bu uğurda ehemmiyeti daha çok yeni hadisata tesadüf etsek de, Türk milletinin ve Türk zihniyetinin bu vatanda kati sahip ve hâkim olduğu sarsılmaz bir

temel olarak ebediyen kalacaktır (Bravo sesleri, alkışlar). Halk idaresinin tekâmülâtı dahilî idarede bizi mütaleaya şayan müşahedeler karşısında bulundurmuştur. Takriri Sükûndan sonra, muhalif matbuat tedricen artarak, vatandaşlar arasında münakaşat, birçok durendişlere endişe verecek manzaralar göstermiştir (Doğru sesleri). Bu memlekette birkaç defa tekerrür eden bu devrelerin haleti ruhiyesindeki esbap malûmdur. Evvelâ; şüphe yoktur ki fevkalâde tedbirlerle kapalı tutulan devirlerden sonra hissiyattaki tezahürat bittabi normalden fazla bir coşkunluk gösterir. Saniyen, bu devirlerde türlü maksatlı tahrikâtçılar kendi maksatları için efkârı azamî derecede tağlit etmek isterler. Bir an gelir ki bütün bu hadisat, saf vatandaşları bedbinliğe ve idarenin ve kanunların kifayetinden şüpheye sevkeder. Devlet idaresinin zayıf ve âciz olduğu zannı ise, memlekette cesaret ve fırsat bulamayan fena fikirleri ileri atılmağa ve meydana çıkmağa teşci eyler. Bu gibi hadisat karşısında sükûneti muhafaza edebilmek ve inkılâbın ve devletin kudretine itimadı muhafaza ederek vaziyeti mütalea edebilmek lâzımdır. Yoksa böyle hadisat, yeniden fevkalâde tedbirler için sebep teşkil edebilir ve fevkalâde tedbirlerin hitamile aynı anarşi ve mukabele devirleri tekerrür eyler. Millî hayatın istikrar ve inkişafı bir dairei faside içinde mütemadi sarsıntıdan kurtulamaz. Fırkamız esas prensiplerine olan sadakati ve .milletin akli selimine ve kendi idealinin kuvvetine olan îtimadı ile bu safhayı, millî hayat için bir tekâmül temin ederek, atlatmağa muvaffak olmuştur (Bravo sesleri, alkışlar). Sakinane ve vakurane bir tahammül ve sebat, vatandaşların selim muhakemelerini uyandırmış, kanunların faaliyet ve tesirleri tedricen kendini hissettirmiş, idarede istikrarın alevli ve sun'î tahrikattan müteessir olmayacak derecede kuvvetli olduğu anlaşılmıştır (Alkışlar, bravo sesleri). Bütün bu ahvalin muhalif matbuata, ve zıt fikirlerin karşılaşmasına karşı memleketin büyümesini takviye etmesi tabiidir. Şimdiye kadar vâsıl olduğumuz neticeler çok ümitbahıştır. Cumhuriyetçi fikirlerin münakaşa ve mücadeleleri, karşılıklı vatandaşları haysiyetlerinden örselemeksizin ve birbirine düşman yapmaksızın tabiî bir istikrara doğru gidecektir. Dahilî siyasette, bir muhalif fırkanın zuhuru ile vukua gelen hadisat ta mütaleaya şayandır. Vatanda cumhuriyetçilerin içtihatlarını serbest ortaya koyabilmelerini temin etmeği biz ana vasıflarımızın icabından sayıyoruz, bu sebeplerdir ki devlet idaresinde bizimle hemfikir olmıyan dostlarımızın muhalif bir siyasî fırka teşkil etmelerini tasvip ve teşvik eyledik. Bütün fırka teşkilâtımıza yeni doğan muhalif fırkanın hayırhahane ve dostane karşılanmasını tavsiye eyledik. Bizim hattı hareketimizin sebebi halis cumhuriyetçi ve halkçılığın bir vazifesini halisane ifa arzusu idi. Yoksa karşımıza çıkanların fikirlerinin, içtihatlarının bizim kanaatimizce, isabetsizliğinde tabidayetten itibaren asla tereddüdümüz yoktu. (Bravo sesleri, sürekli alkışlar). Muhalif bir siyasî fırkanın zuhurunda vukua gelen hadisat hatırlarda o kadar tazedir ki bu hadisatı burada yeniden tafsil etmeğe lüzum görmüyoruz. Umumî reisinden itibaren bütün teşkilâtında, dostane karşılamak karar ile hareket eden Fırkamız, bir ay içinde, zorla aleyhine ihtilâl yapılmış düşman muamelesi ile karşılaştı (öyle oldu, yazık sesleri.) Bizim cumhuriyet ve halkçılık namına aldığımız vaziyet, fikir iştiraki ve Fırkamızın yüksek idare ve mes'uliyet mevkiinde bulunan erkânı arasında gizli bir anlaşamamazlığın bir tertip şeklinde tezahürü olarak işaa edildi. Bu işaalar kendi Fırkamızın efradı arasında bile tereddüde, menfi ve mürteci fikirli anasırın ise alenen inkılâp aleyhinde vaziyet almalarına mahal verdi. Son belediye intihabı mücadelesi, Büyük Millet Meclisinin idaresine tesir edecek bir vasıta addolunmasına kadar menfi ümitlerin revacına vesile oldu. Bu hulâsa, hadisata mahiyetini sadece müşahade için yapılmıştır. Bu hususta mes'uliyet aramak veya

tevcih etmek, maksadımızın haricindedir. Vahim akıbetleri aşikâr olan bu müşahedeler karşısında Fırkamızın, bütün haklarını ve vasıtalarını ortaya koyarak mücadeleye ve milletimizin tenvir ve ikazı için faaliyete geçmesi zarurî oldu. Her şeyden evvel umumî reisin memleketin idaresindeki fikir ve içtihatlarının istikametinde hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak bir vuzuh husulüne çalışmak ve diğer taraftan mürteci fikirlerin fırsattan istifadesine mahal bırakılmayacak bir surette Büyük Millet Meclisinin kudret ve nüfuzunu tebarüz ettirmek icap etti. Ahval böyle vazîh ve ciddî bir safhaya girince karşı fırka rüesası fırkalarını feshetmişlerdir. Bu hususta intişar eden fikirleri ve sebepleri yeniden tazelemeğe lüzum görmüyoruz. Aşikârdır ki karşı fırkanın prensipleri, fikirleri ve görüşleri ilk günden itibaren Fırkamızdan ayrı olduğu kadar onun umumî reisinin fikirlerinden, prensiplerinden ve görüşlerinden ayrı idi (Doğru sesleri). Memleket idaresinde Fırkamızın prensiplerini ve icraatını doğru görmemek, onun umumî reisinin prensiplerini ve icraatını doğru görmemekten ayrılmazdı. Muhalif fırkanın infisahı kararında Fırkamızın ve umumî reisinin veya vekilinin hiçbir arzusu lâhik olmamıştır. Bilâkis, böyle bir kararı biz kendi anlayışımıza göre asla terviç etmedik. Bundan sonra zuhura gelen Menemen hâdisesi, irticâ Kurunu Vustadaki kadar vahşi ve müntakim olduğunu gösterdiği gibi ahvalden ne kadar cür'et almış olduğunu da göstermek itibarile intibaha şayandır. Lâik cumhuriyetçi ve inkılâpçı Fırkamızın idaresi mukabil tedbirleri derhal ittihaz etmek mecburiyetinde idi. İnkılâpların müdafaası için Fırkamızın bütün aza ve teşkilâtı daima mukabeleye hazır bulunacaklardır (Bravo sesleri, alkışlar). Bu defa da Fırkamız fevkalâde hâdisenin davet ettiği tedbirleri asgarî zamanda kaldırarak normal hayatın iadesini azamî derecede tesri eylemiştir. Nikbinliği sarsacak mahiyette olan bütün bu tecrübelerden sonra da memleket hayatında cumhuriyetçi ve samimî karşılıklı fikirlerin faaliyetine imkân vermek hususundaki esas karar ve temayülümüzden sarfinazar etmedik. Son mebus intihabatında bizim programımızdan başka bir programın isabetine kani olan cumhuriyetçi, milliyetçi, lâik ve samimî vatandaşlar için Fırkamızın müntehibi sanilerinin serbest takdirlerine müracaat eyledik. Ümit ediyoruz ki memleket bu tedbirlerden müstefit olacaktır. Her halde biz lâik cumhuriyetçi ve halkçı bir idarenin bütün tecelliyatını vatanda temin etmek yolunda musir ve sabit kalacağız (Bravo sesleri, alkışlar). Bir dereceli intihabat gayemizi tahakkuk ettirmek için geçen devrede mühim bir hatve attık. Belediye intihabatına kadın ve erkek, bütün vatandaşların iştirakini tatbik edebilmek Fırkamız için mühim bir muvaffakiyettir. Gerçi ilk intihapta hadis olan ahval, diğer birçok tesiratın da inzımmamile, endişe verecek şekiller gösterdi. Fakat bu ilk tecrübe gelecek intihapların daha sakın ve salim bir mecrada vukuu için istifadeli olacaktır. Bu suretle hâsıl olan intibah ve melekeler, diğer taraftan geçecek zamanda memleketin mücehhez olacağı maddî ve manevî vesait, mebus intihabında da bir dereceli kadın ve erkek vatandaşların iştiraki ile umumî intihapların demokrasi ahkâmı dahilinde tesisine imkân bırakacaktır. Bütün bu hadisat Fırkamızın cumhuriyetçi, halkçı, lâik, milliyetçi ve inkılâpçı idaresinin şuur ve sebatla takip olunduğunu gösterir. Bu kadar muğlâk hadisattan sonra memlekette huzur ve sükûn tam bir halde, bizi beğenmeyenlerin istediklerini mahkeme karşısında mesuliyetini göze alarak her mübalâğa ile neşredebilmeleri, ve Büyük Millet Meclisi kürsüsünde icraatımızın serbestçe tenkidi vesaitinin mevcut olması büyük bir muvaffakiyettir (Alkışlar).

Muhterem Efendiler;

Dahilî siyasetimizin ana hatları üzerinde geçirdiğimiz safahattan bahsettikten sonra geçen devrede tahakkuk ettirdiğimiz birçok işlerden teferruatı ile bahsetmek lüzumsuz yorgunluk yapabilir. Geçen devredeki programımızda mevzubahis olan işleri mütemadiyen takip etmekteyiz. Nüfus politikasını takibe esas olacak cihazları vücuda getirdik. Tam teşekküllü nahiyelelere başladık, mütemadiyen artırıyoruz. Vilâyetlerin idaresinde gerek teşkilât gerek salâhiyet itibar ile ihtiyaca göre mütemadi bir tekâmül takip ediyoruz. Geçen devrede adliyede tahakkuk ettirdiğimiz eserler zikre lâyıktır. Medenî ve muasır bir devlet için lâzım olan bütün kanunlar kabul olunmuştur. Bu kanunların tatbikatı memleketin vesaitine ve hususiyetine göre yeni birtakım ihtiyaçlar gösterdiği doğrudur. Tezahür eden ihtiyaçlar üç zümrede toplanabilir. Birisi, kanunların tatbikatında memleketimizin hususiyetine göre tadili icap eden usul ve teferruata aittir. Bu, münhasıran tecrübe meselesidir. İkincisi, muasır bir devlet adliyesinin muhtaç olduğu vesaitin temin olunmasıdır. Kanunlara göre binalar, tebliğ ve icra vasıtaları gibi paraya ve zamana mütevakkıf olan ihtiyaçlardır. Üçüncüsü, icap eden evsafa hâkimlerin lâzım olduğu kadar mevcut olmasıdır. Bu da yetiştirme ve zaman meselesidir. Gördüğümüz eksiklerin mütemadiyen ikmal ve ıslahı ve vesaitin mütemadiyen tamamlanması bizim hattı hareketimizdir. Şurası muhakkaktır ki adlî siyasetimizin ana istikameti ve kanunlarımızın esas ve mahiyeti musip ve mükemmeldir. Bu istikamette devam edeceğiz. Eksikleri tamamladıkça cumhuriyet adliyesinin umumî hayattaki tesiri en kuytu köşeye kadar vazıhan anlaşılacaktır.

EK 3**CHP TEMEL HEDEFLER BEYANNAMESİ****Cumhuriyet Halk Partisi Temel Hedefler Beyannamesi**

Cumhuriyet Halk Partisi programına uygun olarak XIV. Kurultay'ın benimsediği İLK HEDEFLER Beyannamesinde gösterilen amaçlara, 27 Mayıs Devriminden sonra milletçe erişilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi, bu yılda her türlü engele karşı yılmadan mücadele ederek kendine düşen ödev payını başarı ile yerine getirmiş olmanın mutluluğu içindedir. Kendini Türk Milletinin esenliğine ve her alanda yükselmesine adanmış siyasi kuruluş olarak, CHP'nin, İLK HEDEFLER'e erişildikten, yeni Anayasa ile sağlam bir demokrasi düzeni kurulduktan sonraki TEMEL HEDEFLERİ Türkiye'de: Bütün vatandaşlara huzur ve güvenlik verecek, geçmişin kırılganlıklarını ve kısır çekişmelerini sona erdirecek bir siyasi ortam yaratmak; İktisadi, sosyal ve kültürel gelişmeyi, görünür gelecekte ileri ülkelerle aramızdaki mesafeyi kapatacak şekilde hızlandırmak; Refah artışından, köylüsüyle, kentlisiyle bütün yurttaşların adil bir düzen ve güvenlik içinde yararlanmasını sağlamak; Her çeşit kamu hizmetlerinden faydalanmada eşitliği gerçekleştirmek; Zengin, fakir her çocuğu her genci her yetişkini, kabiliyetleri ölçüsünde en geniş anlamda eğitimin nimetlerine kavuşturmak. CHP Türk Milletinin esenliği ve yücelmesi, Atatürk Devrimlerinin ve Türk demokrasisinin kökleşip verimli olabilmesi için, bu TEMEL HEDEFLER'e en kısa zamanda varmayı şart saymaktadır. Yapamayacağını hiçbir zaman vaad etmemiş; fakat her vaad ettiğini yerine getirmiş bir parti olarak, CHP Türk Milletine söz verir ki, serbest serbest seçimlerle iktidara geldiğinde, bu hedeflere mümkün olan en kısa zamanda varılabilmesi amacıyla: Yeni Anayasayla tanınan hak ve hürriyetleri millet hayatının her alanında düzenleyici kanunları derhal çıkaracak ve temel müesseseleri kuracaktır; Halk hizmetinde istikrarlı, tarafsız, güleryüzlü bir idarenin bütün icabları yerine getirilecektir; Memleketin yeter ölçüde kullanılmayan iş gücü iyi değerlendirilmeyen kaynaklarıyla, birlikte, harekete geçirilecektir; İktisadi kalkınma gayretleri demokratik usuller içinde, sosyal adalet tedbirleriyle bir arada yürütülecektir; Kalkınmada son hedefimiz, her vatandaşın faydalanacağı eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik kurumlarıyla "Refah Devleti" ülküsünü gerçekleştirmektir; Devletin ve özel teşebbüsün yatırımları bir genel kalkınma planı içinde süratle arttırılacak ve toplum için en verimli alanlara yöneltilecektir; İktisadi hayat durgunluktan, vatandaş işsizlikten özel teşebbüs güvensizlikten kurtarılacak; dış yardım ve dış yatırımlar için, milli menfaatlerimizle bağdaşır en elverişli şartlar hazırlanacaktır; vergi sistemimiz, yatırım ve istihali teşvik edecek şekilde ıslah edilecektir; Tarım ve hayvancılıkta verimi arttırıcı tedbirler alınacak; muhtaç çiftçi yeter toprağa sahip kılınacaktır; doğrudan doğruya veya köy grupları arasında kurulacak merkezler yoluyla, medeni hizmetler köylü vatandaşa ulaştırılacak; Türk köyü refaha eriştirilecektir; Sanayileşme hızlandırılacak, yeterli ağır sanayi kurulacaktır; Memleket, enerji, ulaştırma ve bayındırlık tesisleriyle donanacaktır; Deniz ve toprakaltı servetlerimiz tam manasıyla değerlendirilecektir; Bu mücadele CHP'nin zaferi, sevginin, milletçe dayanışmanın, külfette ve nimette beraberliğin zaferi olacaktır. Cumhuriyet Halk Partisinin bu zaferi Türk Milletinin zaferi olacaktır.

EK 4

OSMANCIK ÇELTİK EKİCİLERİ NASIL SÖMÜRÜLÜR?

Osmancık Çeltik Ekicileri nasıl Sömürülür? (2/7/1967)

Binlerce çeltik ekicisinin dinmek bilmeyen ve her geçen gün her şeyini biraz daha kaybetmesine sebep olan, resmi ekilişlere göre Osmancıkta 20 bin dekar İskilip'te tahminen 30 bin dekar ekicinin hülâsa Kızılırmak havzasında çeltik ekimi yapan çiftçi kardeşlerimizin dertlerini şu satırlarım ile dile getirebilir, dertlerine çare bulabilirsek bundan daha büyük daha hayırlı bir iş yapılacağını tasavvur edemiyorum.Şimdi eleştirmem olan çeltik şirketlerinin oyunlarını, düzenlerini size anlatayım ve önce bu düzenlere zemin hazırlayan çeltik şirketleri ile müstahsil arasında tanzim edilen hususi ana noter mukavelesinden ve bu senedin birkaç maddesini yazayım.

- a) Mad. a,b,c,d köylerinden isimleri aşağıda yazılı müstahsiller şirketin verdiği suya karşılık çıkan mahsulün %50'sini şirkete su ücreti olarak vereceklerdir.
- b) Mad. a,b,c,d köylerinden aşağıda isimleri yazılı müstahsil çiftçiler mahsulün her türlü masrafını kendileri karşılayacaktır(sürme, kaş, Keşan, ekme, gübreleme, ot alma, suyuna bakma, biçme ve harman depolarına çekme v.s.) Ancak sulama şirketi istenildiği kadar suyu verecektir. Bunun haricinde hiçbir masrafa karışmayacaktır.
- c) İş bu mukavelede imzası bulunan çiftçiler biçilen çeltik veya ekilen her türlü mahsulü harmana depo edince istedikleri alet, makine ve hayvanla dövmezler. Ancak şirketin makineleri ile dövmeye mecburdurlar. Bu işe karşılık yani dövme ücreti olarak çıkan mahsul miktarının %2,5'ini müstahsil çiftçi kendi hissesinden şirkete verecektir;vermediği takdirde mukaveleye riayetsizlik sayılacaktır.
- d) İş bu mukavelede imzası bulunan çiftçiler yukarıda bahsedilen b maddesinde yazılı masraflardan herhangi birini yapmaz veya az yapar yani mahsule bakmazsa bu işi şirket yapar bu kere müstahsil çiftçi şirketten hiçbir hak talep edemez. Çıkan mahsulün %100'ü şirketin olur.
- e) Ekim yapılacak araziye ekilecek mahsulün cinsini şirket tayin edecektir. Müstahsil çiftçi istediği çeşit mahsulü tarlasına ekemeyecektir. Bu mahsullerin ruhsat ve müsaadelerini almak şirkete ait olacaktır. Müstahsil çiftçi ruhsat alamayacaktır.
- f) Ekim müddeti %50'den 15 yıldır. Bu müddet bitince 20 senede %20 ile ekim devam edecek gelecek diğer yıllarsa anlaşmaya tabii olacaktır.

NOT: Bu madde her şirkete göre değişir. Bazıları %50 ile 10 veya 15 yıl ekim yapınca kanalı tamamen müstahsil çiftçiye devrederek ilişkilerini keserler. Bu da ekseri şirket ortakları arazi, toprak sahibi olursa olur. Yoksa bent ve kanal şirketin tapulu öz malıdır. İstedığı gibi kullanır. Müddeti bitince canı isterse su verir, canı istemezse su vermez.

Hülasa bu maddeler bu şekilde devam eder gider. Esas konuyu bu maddeler teşkil edeceğinden yazmakta fayda gördüm. Şunu da hemen belirtiyim ki, bu maddeler mukavelenin suretinden alınmış değildir. Yılların tecrübesi ve eleştirisi müstahsil çiftçiden dinlenen ve tatbik edilişlerinde öğrenilen maddelerdir. Zira şirket sayısı çok mukavele de ona göre çok hepsi de kendi çıkarlarına göre mukavele tanzim ederler. Yalnız bu maddeler hakikatin ta kendisidir. Çok az farklıdır. Belki şirketlerin elindeki mukavele daha da çok müstahsil çiftçinin aleyhindedir. Şimdi esasa geçelim. Zavallı müstahsil çiftçi çeltiği eker bakıma başlar mali imkanı olmadığından ve bakımda da noksanlık olacağından bu yüzden mahsulün iyi olmayacağından korkar. Zaten şirket onu mahsule iyi bakması için devamlı sıkıştırır ve yukarıdaki maddelerden d maddesini hatırlatır. Böylece sıkışan müstahsil çiftçi ya tefecinin ya da şirket ağasının ağına düşer. Düşürülüş şekli: Ziraat Bankası mevzuatına göre elinde ruhsatı bulunan çeltik eken her vatandaşa beher dekar için 50 lira son yıllarda 65 liraya çıktı bu miktar kredi verilir. Bu mevzuatı bilen sulama şirketleri yaptıkları mukavelede yukarıda bahsedilen e maddesine dayanarak ekilen arazilerin ruhsatlarını alırlar. Diyelim ki bu saha 3000 dekar olsun. Bu şirket o zaman 3000 dekar ruhsat alır ve 3000 dönüm ruhsat ile ziraat bankasına gelir ve dekara 65 liradan 3000 dekara verilecek parayı ister. Teminatını verir ve bankadan ne alabilirse aldığı bu parayı 2. ele 2. şahsa verir. Mahsulün bakımına çok sıkışan müstahsil maddi çaresizlik içinde şirket ağalarına gelir yalvara, yalvara para ister. Onlar da bizde para yok ama parayı devrettikler 2. el olan misal Hasan ağayı kastederek Hasan ağada para var fakat faizle veriyor isterseniz ondan alalım derler. Müstahsil çaresizlik içinde ister istemez kabul edelim der ve varırlar hasan ağaya. Hasan ağaya durum anlatılır. Hasan ağa der ki ben bu arkadaşına bin lira vereyim ama bin liraya 20 hak çeltik alırım. Parama da en çok 11. ayın başına kadar durarım der. Yani 4 veya 5 ay 30 hak çeltik pazarlıkla 25 haka indirilir. Şirket ağası formalite icabı müstahsile kefil olur. Ve böylece 1000 lira 4-5 aylığına 25 hak çeltik faize verilir. 25 hak çeltik asgari 500 liradır. Aslında bu para zavallı çiftçinin kredisidir. Zira tarlanın tapusu çiftçininindir. Ekici ve masrafi eden çiftçi, ama çiftçinin tarlasına ektiği çeltiğin ruhsatı yoktur. O hakkı yukarıdaki e maddesine göre şirket tarafından elinden alınmıştır. Ama yine de müstahsil çiftçi Ziraat Bankası'na gelir. Para ister. Banka teminatla ruhsat sorar. Onda da ikisi de yoktur ve mecburen bu oyunun içine düşer. Düşer ama düşüş burada bitmez. Daha müstahsilin çekeceği vardır.

Müstahsil çiftçi faiz aldığı para ile veya kendi imkanı ile mahsule bakar. Mahsul yetişir, dövülür. Çıkan mahsulü şirketle müstahsil şu şekilde bölüşürler: Önce verilen tohumu şirket geri alır. Mevcut çeltiğin %50'sini de su kirası olarak alır. Müstahsile düşen çeltikten Hasan ağanın 1000 liranın faizi olan 25 hak çeltiği de alır. Çünkü ben kefilim der. Ve bundan sonra şirket ağası müstahsil çiftçiden Hasan ağanın 1000 lirasını da ister. Müstahsil parasının olmadığını, elinde kalan çeltiği satıp ödeyeceğini yalvararak anlatır. Ama nafile. Şirket ağası laf dinlemez. Der ki bugünkü fiyattan şu çeltikten 1000 liralık çeltik ver. Ve çaresiz kalan müstahsil çiftçi hissesine düşen

çeltikten harman fiyatından yani en düşük fiyatla 1000 liralık çeltik verir. Böylece ağa taban piyasa olan en düşük fiyatla harmanda bankanın %9 faizli parasına %50 4-5 aylığına faiz kazandırdıktan sonra bir de para yerine aldığı çeltikten %50 veya %100 kazanır. Ama müstahsil çiftçinin derdi ve ızdırabı, soyulması bitmemiştir. Elinde kalan çeltiği pirinç yapmak üzere şehirdeki çeltik fabrikasına getirir. Ama fabrika hem pirinç imal eder hem de pirinç satın alır. Bu bakımdan müstahsil malını fabrikanın boğazına koyunca fabrikacı imal olan pirinci alacağım diye siler, siler parlatır ve geniş eleklerle pirinç eyletilir ve pirincin içindeki kırık nispeti % 1in altına düşürülür. Böylece %65-%70 arası randıman verecek çeltiğin randımanı %55-%60'a düşer ve bu muazzam bir farktır. Halbuki TMO %9 kırıkla malı kabul eder ve %5 kırıktan da fiyat kırmaz. Buna rağmen müstahsilin pirincinin %0 kırıklı çıkmasının sebebi şudur. Müstahsil çiftçi pirincini TMO'ne getirir. Ofis müstahsile ya alamayacağını yahut rutubetli olduğunu, karışık olduğunu veya 3 gün sonra alayım şeklinde mutlaka bir engel çıkarır. (NOT: Ofis suistimalleri de bambaşkadır. Bu da ayrı bir dert olduğundan bunu yazmıyorum. Bilahare görüşürüz. Devlet ofis yoluyla alım yapacaksa tek bizim malımızı ırmağa dökelim. Yine ofis kapılarına varmayalım diyen müstahsil çoğunlukta zira ofis yine aracı ile müşterek çalışıyor. Hesaplarına bakılırsa bir kişinin 200-300 ton mal teslim ettiği görülür. Türkiye'de böyle bir müstahsil yoktur. Bu konuyu şimdilik bırakalım) TMO'nden geri dönen çiftçiye hemen fabrikanın adamları veya diğer pirinç alıcıları yakalar, pazarlıkla elinden gider fiyatla pirinci alınır. Alınan bu %0 kırıklı pirince depolarda %9 nispetinde pirinç kırığı karıştırılır. Düşünün pirincin kg'ı 230 krş. Kırığın fiyatı kg'ı 80-90 krş olduğundan kırıklarda pirinç fiyatından satılır. Fakat müstahsile kurulan düzen bitmemiştir. Zira bakkala, manifaturacıya borcu vardır. Veresiye diye onlarda en az %50 zamlı vermiştir. Bu borçları da ödeyince evine borçlu olarak yarı aç yarı açık, yarı hasta, rengi soluk, evine hiçbir şey alamadan düşüne, düşüne döner. Evde zaten çocuğu, çocuğu da perişandır. Hiçbir sosyal ihtiyacı karşılamak şöyle dursun; çocuğunu okutmaktan da vazgeçmiştir. Yırtık elbiseden görülen çıplak vücudu da umurunda değil. Bu vatandaşın karnı açtır. Kış yiyeceği yavan ekmeği nereden temin edeceğini düşünür. O işte bu yazdıklarımı da halk arasında konuşunca bana dinsiz, din düşmanı, komünist gibi iftira ediyorlar. Sorarım size bu vatandaş komünüzmin hangi örneğini yaşar. Devlete çalışacağı yerde ağaya şirketlere, tefecilere, sermayedara çalışır. Sanki bu vatandaşın mülkiyet hakkı olmakla ne yapmıştır. Yarın ben böyle çalışınca devlete çalışır daha rahat yaşarım diye tutturur. Komünizmi kabule kalkarsa ne yaparız bizi düşündüren budur Benim zavallı çiftçimin derdi ve soyulması bitmemiştir. Bakın spekülasyon yaratan büyük aracının soygununu da izah edeyim: Devlet TMO kanalı ile destekleme alımı yapmazsa bir de başınıza bu büyük araçlar bela olurlar. Şöyle ki; harman mevsimi yeni pirinçler piyasaya çıkınca diyelim ki tahmini fiyat 250 krş tur. Bu araçlar hemen piyasaya 500 ton veya daha fazla veya daha az her aracı kendi durumuna göre önce yaptığı stoktan piyasaya pirinç sürerler ve tüketim merkezlerine 250 krş yerinde olan pirinci bulundukları işyerinde 200 krş tan dükkanlarını teslim edeceklerini ve ihtiyaçlarının bildirilmesini telgrafla isterler. Yurdun her tarafına çekilen telgraflara gelen cevaplardaki talepler toplanınca her aracı kendinden ne kadar miktar mal istediğini bilir zaten bu araçlar çok sistemli çalıştıklarından Türkiye'de ne kadar çeltik ekimi yapılmaktadır, ne kadar çeltik çıkar,Türkiye'nin tüketimi nedir hepsini bilir ve buna göre kendilerini ayarlarlar. Şimdi çektikleri telgrafta büyük tüccar bu arcıdan 20 ton mal isterse bu aracı o tüccara ancak o ucuz fiyattan bir veya iki ton mal çıkarır kalanı yakında

çıkarılacaktır diye tüccarı oyalar yeni her talebe çok az cüzi bir miktar mal çıkarır. Fiyat düşürülünce Osmancık'taki pirinç ticareti yapan küçük esnaf 250 krş tan pirinci alır 4 krş çuval parası, 1 krş hamaliye. Diyelim ki pirinç Kayseri'de satılacaktır 10 kuruş nakliye masrafı 1 veya 2 kuruş da görülmeyen masraf biner. Böylece pirinç Kayseri'ye 267 kuruşa mal olur. Buna kilogramda 10 kuruş da esnafın karını koyarsak 277 kuruştan Kayseri'de pirincini satacaktır. Şimdi bu esnaf pirinçle Kayseri'de tüccara varır. Pirinç getirdiğini söyler. Tüccar pirinci görür beğenir ve fiyatını sorar. Satıcı esnaf 277 ile 280 kuruş arasında fiyat ister. O zaman tüccar yok der. Bak bana filan pirinç müessesinden şu telgraf geldi şu pirinçler de geldi. Bana dükkanımda 200 kuruştan mal veriyorlar. O fiyata mal alamayız. Sen piyasayı bilmiyor musun? Der ve malı almaz. Küçük esnaf bunu duyunca hemen Kayseri'den ayrılır. Nahiyelerde, ilçelerde, köylerde elindeki malını kar zarar satar ve Osmancığa döner. Pazara varır. Ben 250 kuruştan mal alamam ancak 160 kuruş ile 170 kuruş arasında pirincin kilogramını alırım der ve pazardan çekilir. Hakikatten herkes pirinç fiyatları düşük diye mal almaz. Ama köylü borçludur. Borç zamanı gelmiştir ve satmaya mecburdur. Pazarlar mallarla dolmuştur ve artık pirinç 160 ile 170 kuruşa düşmüştür. Bunun üzerine hemen araçlar kendi adamlarını piyasaya çıkarır. 1,2,3,4,5,6 bin ton malı gücüne göre her aracı mal alır ve stok ederler. Böylece müstahsil çiftçinin elindeki pirinç çok ucuz olarak sayıları 50-100 kişiyi geçmeyen araçların deposuna girer. Piyasada fazla mal kalmayınca pirinç başlar yükselmeye. 300-400-500 kuruş gibi anormal yükselişlerle yükselir ve artık bu fiyatla aracı malı piyasaya arz eder. Böylece binlerce müstahsil çiftçi malını çok az çok düşük fiyatla satar. Milyonlarca müstehlik de çok pahalıya pirinç yer. Hükümet de bunu müstahsilin sattığını sanır. Böylece milyonlarca vatandaş sayısı 50-100'ü geçmeyen kişilerin dolmak bilmeyen kasalarına dinmek bilmeyen ihtiraslarına kurban olmaktadır.

Şimdi de 1965-1966-1967 yıllarında Osmancık'ta yapılan basitleştirilmiş ve tutunan yeni sistemin açıklanması: Yukarıda açıklanan şirket ağaları sermayedar tefeciler ellerinde bulunan çeltikleri saklarlar ve sıkışan müstahsil çiftçi, küçük esnaf veya herhangi bir iş yapan adama faizli çeltiği şu metotla verirler: Maddi sıkıntı içindeki çiftçi bunlara gelir durumunu arzeder. Bunlar da derler ki bizde para yok elimizde çeltik var. Elimizdeki çeltik piyasada 130 kuruş. Ama biz bunu 130 kuruştan satsak elimize geçen parayı çalıştırsak dünyanın parasını kazanırız. Fakat senin hatırın için biz çeltiği sana kilogramı 200 kuruşa veririz derler. Sıkışan çiftçi her nereye başvursa aynı şeyle karşılaşır ve birinden 130 kuruşluk çeltiği 200 kuruştan 70 kuruş farkla alır. Notere giderler. Bir borç senedi tanzim ederler. Kefil kefalet veya arazi ipoteği alırlar. Böylece 2. bir düzenin basit şekli ortaya çıkmış olur ve bu durum Osmancık'ta varittir. Eğer bu yazdıklarımı merak eden veya siz mebus senatörlerden paraya sıkışan varsa gelin size de para alalım. Yukarıda misali verilen 3000 dönüm çeltik eken sulama şirketinin 1 yıllık ortalama gelir ve gideriyle maliyeye ödediği gelir vergisini bilgilerinize sunalım.

3000 dekarlık bir sahada bir dekar ortalama 30 hak çeltik verse $3000 \times 30 = 90000$ hak çeltik istihsal olur. Bunun %50'si şirket hissesi $90.000/2 = 45.000$ hak çeltik hissesi olur. 90.000 hak çeltik üzerinden %2,5 dövmeye ücreti 2.250 hak şirkete gelir. Şu durumda faiz ve soygunlar hariç $45.000 + 2.250$ hak çeltik her yıl şirkete gelir. Bir hak çeltik ortalama 13 kilogram gelirse $47.250 \times 13 = 614$ bin 250 kilogram çeltik şirket

deposuna girer. Bir kilogram çeltik ortalama 150 kuruştan $614.250 \times 150 = 921.375$ bin lira yıllık gelir kazanç bu şirketin bir yıllık gideri 100 ila 150 bin lirayı katiyen geçmez. Hatta bu kadar da olmamaktadır. Ama ben 150.000 kabl ediyorum. Zira bu işin içinde olan bir kişi olarak her şeyine vakıfım. 921.275 liradan 150.000 lira masrafı çıkarırsak bu şirkete faiz ve harmanda alınan çeltik gelirleri hariç 771.275 lira kar kalır. Bu sulama tesislerinin ilk yatırım ve kuruluşu hiçbir zaman 750.000 ila 1.000.000 lirayı geçmez. Görülüyor ki her yıl ilk kuruluşunu amorti ediyor. Bu şirketlerin verdiği vergiler maliyeden alınan bilgiye göre daşlıkbaşı şirketi 20.000 gökburun 15.000 karaçay şirketi 10.000 diğer şirketler ise söylenmediğine göre ya çok az, ya da zarar göstermişlerdir. Bu şirketlerin bu yönlerini de bilmenizi istediğimden yazdım. Kurtuluş Çaresindeki Şahsi Görüşüm: Bu bentler devlet tarafından değer fiyatı ile alınarak müstahsilleri birleştirip sulama kooperatifi kurulması veya obruk barajı yani kartalkaya barajı sulama barajı olduğunda bu arazileri sulama sahası içine aldığından bu barajın kurulmasında erken davranmaktır. Bu yıl bunlar tahakkuk etmeyeceğine veya geç kalındığına göre müstahsilin pirincinin ucuza elinden çıkmaması için derhal tedbir alınması hatta müstahsilin mağdur olmaması için ezbere bir fiyat değil fiyat kontrolü ve maliyet hesabının yerinde yapılması ve buna göre fiyat tespit ederek müstahsilin malının değer fiyatından ucuza elinden çıkmamasını önlemek.

Kasım Parlar

Yazı mah. No 4

Osmançık/Çorum

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı , Soyadı : Bülent Ecevit PARLAR

Doğum Yeri ve Tarihi : Osmancık- 01/06/1970

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : A.Ü. İ. İ. B.F. İşletme Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi :H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve
Kamu

Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset Bilimi

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri : -

İş Deneyimi

Stajlar : -

Projeler : -

Çalıştığı Kurumlar : Parlar İth. İhr. ve Tic. Ltd. Şti.

İletişim

E-Posta Adresi : beparlar@hotmail.com

Tarih : 18.01.2010